

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์
วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

BUDDHIST MODEL OF STRONG COMMUNITY DEVELOPMENT OF
KALASIN MORAL DEVELOPMENT CENTER, PA NAKHAM TEMPLE,
CHUM CHANG SUB-DISTRICT, KUCHINARAI DISTRICT,
KALASIN PROVINCE

พระครูประโชติธรรมวงศ์ (เอกพงษ์ หิริธมโม)

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์
วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

พระครูประโชติธรรมวงศ์ (เอกพงษ์ หิริธมโม)

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Buddhist Model of Strong Community Development of Kalasin
Moral Development Center, Pa Nakham Temple,
Chum Chang Sub-District, Kuchinarai District,
Kalasin Province

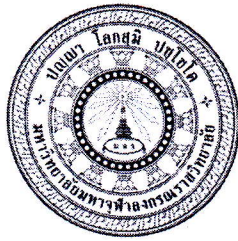
Phrakru Prachotdhammavong (Ekkapong Hiridhammo)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับคุณิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจา ตำบลจุมจัง
อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรคุณิพนธ์บัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบคุณิพนธ์

(ศ. ดร.ประยงค์ แสนบุราณ)

ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร.ธีระพงษ์ มีไธสง)

กรรมการ

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(พระมหามิตร ฐิตพลไญ, รศ. ดร.)

กรรมการ

(พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ. ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

พระมหามิตร ฐิตพลไญ, รศ. ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ. ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูประโชติธรรมวงศ์)

ชื่อคุณูปนิพนธ์ : รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรม
จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์

ผู้วิจัย : พระครูประโชติธรรมวงศ์ (เอกพงษ์ หิริธมโม)

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์

: พระมหามิตร จิตปัญโญ, รศ. ดร., ป.ธ. ๔, พธ.บ. (รัฐศาสตร์),
พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), Ph.D. (Buddhist Studies)

: พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ. ดร., ป.ธ. ๖, พธ.บ. (ภาษาไทย),
M.A. (Linguistics), M.A. (Pali & Buddhist Studies),

วันสำเร็จการศึกษา : ๘ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ๒) เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำราวิชาการ หนังสือ งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัยต่างๆ รวมทั้งทำการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้งเป็นการสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา (Descriptive research)

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เป็นกระบวนการเสริมสร้างชุมชนที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ

สภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการพัฒนาชนบท ที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินการมีโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ โดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดชุมชนที่มีความเข้มแข็ง

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่เพื่อพัฒนาชุมชนเข้มแข็งทั้ง ๕ ด้าน ๑) ด้านจิตใจ มีจิตใจที่เข้มแข็งทำตนให้เป็นທີ່พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี มีความเอื้ออาทรซื่อสัตย์สุจริตเห็นประโยชน์ส่วนร่วมเป็นสำคัญ ๒) ด้านเศรษฐกิจ รู้จักลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ ยึดหลักพออยู่พอกินพอใช้และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองไม่เป็นหนี้มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น ๓) ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นการปฏิบัติตนต่อสิ่งแวดล้อม ใช้และจัดการอย่างฉลาดรักษาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม ไม่เบียดเบียนและไม่ใช้สารเคมียาปราบศัตรูพืชไม่ทำลายสภาพดิน ๔) ด้านเทคโนโลยี ให้รู้จักคุณค่าแท้ คือประโยชน์จากการใช้เทคโนโลยี คุณค่าเทียม คือ การใช้เพื่อสนองกิเลสตัณหา เทคโนโลยีที่เข้ามามีทั้งดีและไม่ดีจึงต้องใช้เทคโนโลยีด้วยสติปัญญา ๕) ด้านสังคม เป็นสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายมีความรักสามัคคีเกิดชุมชนเข้มแข็งเป็นลักษณะพึ่งพาตนเองได้ แล้วก็จะเกิดภาวะพึ่งพากันเองและเชื่อมโยงเครือข่ายตามหลักพุทธพัฒนา

Dissertation Title : Buddhist Model of Strong Community Development of Kalasin Moral Development Center, Pa Nakham Temple, Chum Chang Sub-District, Kuchinarai District, Kalasin Province

Researcher : Phrakru Prachotdhammavong (Ekkapong Hiridhammo)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phramaha Mit Thitapanyo, Assoc. Prof. Dr., Pali IV., B.A. (Political Science), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phrakhru Sudhikhambhirayan, Asst. Prof. Dr., Pali VI, B.A. (Thai), M.A. (Linguistics), M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 8, 2019

Abstract

The aims of this research were: 1) to study the Buddhist model of strong community development; 2) to study the conditions of strong community development of Kalasin Moral Development Center, Pa Nakham Temple, Chum Chang sub-District, Kuchinarai district, Kalasin province; 3) to analyze to study the Buddhist model of strong community development of Kalasin Morality Development Center, Pa Nakham Temple. This documentary research was conducted through the study of documents, academic works, texts, thesis and relevant research together with the fieldwork study (field research) to collect the data by means of interviews before the obtained data were interpreted by the descriptive analysis.

The research results revealed that the strong community development model is a process to build a community that aims to promote people to have a better quality of life in all aspects beginning with the people as the initiator of development with as much self-reliance and supplementing with outside help as necessary. The development is the growth or improvement both material and mental aspects, therefore, it can be called ‘complete development’ because life consists of body and mind.

Strong community development conditions of the Kalasin Moral Development Center, Pa Na Kham Temple, is a rural development that monks carry out a project that covers both worldly and religious stories. Particularly, most

mental aspects, therefore, it can be called ‘complete development’ because life consists of body and mind.

Strong community development conditions of the Kalasin Moral Development Center, Pa Na Kham Temple, is a rural development that monks carry out a project that covers both worldly and religious stories. Particularly, most development projects are related to people's livelihood by applying the principles of Buddhism and the principles of sufficiency economy to create a strong community.

The model of strong community development of the Kalasin Moral Development Center, Pa Na Kham Temple uses the principles of Buddhism and the principles of sufficiency economy with a new theory of agriculture project for the development of strong communities in 5 areas: 1) Mental aspect, having a strong mind to make themselves dependent, a good conscience with generosity, honesty, and mutual benefits; 2) Economic aspect, knowing to reduce expense, adhering to the principles of sufficiency and being able to live on their own, not being debt, having a better status; 3) Resources and environment aspect, it is an environmental practice to preserve the environment; not encroach and do not use chemical pesticides, do not destroy the soil condition; 4) Technology aspect, to know the true value which is the advantage of using artificial technology; that is the use to satisfy passions; technology comes with both good and bad sides, therefore, technology must be used by wisdom; 5) Social aspect, it is the society that depends on each other with harmony, and connects the network according to the Buddhist development principles.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชนิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยดี จากการช่วยเหลือด้วยเมตตาของพระมหามิตร รัฐปณโย, ผศ.ดร. ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และพระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ.ดร. ที่ปรึกษาซึ่งได้ให้ความสนใจและได้กรุณาให้คำแนะนำปรึกษา ตรวจทาน แก้ไขประเด็นที่ไม่ชัดเจนและข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยดีตลอดมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ เพื่อนำไปแก้ไข และปรับปรุงเพิ่มเติมให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามรูปแบบของงานวิจัย

ขออนุโมทนาขอบคุณ เจ้าหน้าที่และบุคลากรห้องสมุดวิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้เอื้อเฟื้อและให้ความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูล รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ หนังสือ ตำรา เอกสารต่างๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขอขอบคุณและขออนุโมทนา เจ้าของผลงานประพันธ์ ตำรา หนังสือ และงานวิจัยทุกเล่ม ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารสำหรับอ้างอิง เพื่อการศึกษาค้นคว้า ซึ่งได้นำมารวบรวมและเรียบเรียงวิเคราะห์สังเคราะห์ในการเขียนวิทยานิพนธ์ อีกทั้งขอขอบพระคุณพระอุปัชฌาย์ ครูอาจารย์ ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการแก่ผู้วิจัย และเพื่อนสหธรรมิก ผู้ร่วมศึกษาปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตทุกท่าน ที่คอยให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา

ท้ายสุดนี้ ขอมอบอุทิศงานวิจัยให้เป็นวิทยาทานแด่บิดามารดา ผู้มอบอัฐภาพร่างกายให้ เจริญเติบโตจนได้บรรพชาอุปสมบท มีโอกาสได้ศึกษาพระพุทธศาสนาแผ่ไพศาลสืบต่อไป

พระครูประโชติธรรมวงส์ (เอกพงษ์ หิริธมโม)

๘ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๘
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๒๐
๑.๘ กรอบแนวคิดในการทำวิจัย (Conceptual framework)	๒๑
บทที่ ๒ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	๒๒
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ	๒๒
๒.๑.๑ ความหมายของรูปแบบ	๒๓
๒.๑.๒ ประเภทของรูปแบบ	๒๕
๒.๑.๓ องค์ประกอบของรูปแบบ	๒๘
๒.๑.๔ การสร้างรูปแบบ	๓๐
๒.๑.๕ การพัฒนารูปแบบ	๓๐
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	๓๓
๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน	๓๔
๒.๒.๔ ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	๔๘
๒.๓ แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง	๕๔
๒.๓.๑ ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง	๕๔
๒.๓.๒ องค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง	๕๖
๒.๓.๓ ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง	๕๙
๒.๓.๔ แนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง	๖๒
๒.๓.๕ เงื่อนไขการสร้างชุมชนเข้มแข็งให้กับชุมชน	๖๔
๒.๓.๖ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	๖๕

๒.๔ พุทธธรรมที่สนับสนุนต่อการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็ง	๖๘
๒.๔.๑ หลักอิทธิบาท ๔	๖๘
๒.๔.๒ หลักสังคหวัตถุ ๔	๖๙
๒.๔.๓ หลักทิวฐธัมมิกัตถนิกธรรม ๔	๗๑
๒.๔.๔ หลักอภิธานิยธรรม ๗	๗๓
๒.๔.๕ หลักฆราวาสธรรม ๔	๗๔
๒.๔.๖ หลักพรหมวิหารธรรม ๔	๗๖
๒.๕ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๗๘
๒.๕.๑ ความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง	๗๙
๒.๕.๒ ความเป็นมาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๗๙
๒.๖ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับพุทธธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง	๘๖
๒.๖.๑ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรม มัชฌิมาปฎิปปา	๘๗
๒.๖.๒ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลัก “การพึ่งตนเอง”	๙๖
๒.๖.๓ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลัก “สันโดษ” (สันตุนิธิ)	๑๐๑
๒.๖.๔ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมเรื่อง “มัตตัญญูตา”	๑๐๗
๒.๖.๕ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลัก “การไม่เบียดเบียน”	๑๑๑
๒.๖ สรุป	๑๑๔

บทที่ ๓ สภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	๑๐๙
๓.๑ ข้อมูลศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	๑๐๙
๓.๑.๑ ความเป็นมาของบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์	๑๐๙
๓.๑.๒ โครงสร้างศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์	๑๑๔
๓.๑.๓ ความเป็นมาของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์	๑๑๕
๓.๒ การนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์	๑๑๘
๓.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมลด ละ เลิกอบายมุขของศูนย์พัฒนาคุณธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์	๑๑๘
๓.๒.๒ การพัฒนาเชิงพุทธของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์	๑๒๑

บทที่ ๔ วิเคราะห์รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรม

จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	๑๓๔
๔.๑. รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	๑๓๔

๔.๑.๒ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	๑๓๖
๔.๑.๔ รูปแบบของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ในทัศนะของกลุ่มเกษตรกรเครือข่าย แนวพุทธและบุคคลที่เกี่ยวข้อง	๑๓๘
๔.๒ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านจิตใจ	๑๔๓
๔.๓ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ	๑๔๙
๔.๔ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๑๕๕
๔.๕ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านเทคโนโลยี	๑๕๙
๔.๖ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านสังคม	๑๖๖
๔.๗ สรุป	๑๗๐
บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๗๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๗๓
๕.๑.๒ สภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	๑๗๕
๕.๑.๓ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์	๑๗๖
๕.๒ อภิปรายผล	๑๗๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๘๐
ภาคผนวก	๑๘๗
ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์	๑๘๘
ภาคผนวก ข. รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย	๑๙๓
ภาคผนวก ค. ภาพกิจกรรมโครงการของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	๑๙๕
ภาคผนวก ง. ภาพการทำประชาพิจารณ์ (Public Hearing)	๒๐๖
ภาคผนวก จ. ภาพการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล	๒๑๐
ประวัติผู้วิจัย	๒๒๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ดัชนีฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงโดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.สี.(ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๑-๒	วิ.มหา. (บาลี) = วินยปิฎก	มหาวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
	วิ.มหา. (ไทย) = วินยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
๔-๕	วิ.ม. (บาลี) = วินยปิฎก	มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
	วิ.ม. (ไทย) = วินยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๖-๗	วิ.จุ. (บาลี) = วินยปิฎก	จุฬวคคปาติ (ภาษาบาลี)
	วิ.จุ. (ไทย) = วินยปิฎก	จุฬวรรค (ภาษาไทย)
๘	วิ.ป. (บาลี) = วินยปิฎก	ปริวารวคคปาติ (ภาษาบาลี)
	วิ.ป. (ไทย) = วินยปิฎก	ปริวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

๙	ที.สี. (บาลี) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลกขนธวคคปาติ (ภาษาบาลี)
	ที.สี. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (บาลี) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
	ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา.(บาลี) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคคปาติ (ภาษาบาลี)
	ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ. (บาลี) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
	ม.อุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๗	ส.ข. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค (ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกและสังคมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนารวดเร็วอย่างไม่หยุดยั้งส่งผลให้ผู้คนในสังคมต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ รวมทั้งได้ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญ ได้แก่ การเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นและเห็นแก่ตัวจนขาดคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต การเบียดเบียนกัน การทำร้ายกันและกัน การทุจริตคอร์รัปชัน การแบ่งแยกฝ่ายและการขาดความสามัคคีกลมเกลียวของคนในชาติวันจะกลายเป็นปัญหาที่ยากจะแก้ไข และยิ่งหากปล่อยไว้ให้นานออกไปก็จะมีทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงจำเป็นต้องสร้างสังคมให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เปี่ยมด้วยคุณธรรมจริยธรรม เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และนำไปสู่การแก้ปัญหาและการป้องกันปัญหาในอนาคต

พระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นการนำเสนอทางออกให้กับสังคมปัจจุบัน ที่จะช่วยสร้างสังคมให้เข้มแข็งตามวิถีของชาวตะวันออกและวิถีพุทธซึ่งยึดแก่นสาระของความเป็นจริงเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น ศาสนาพุทธได้กล่าวถึงการรู้ความจริงของสรรพสิ่งที่มีอยู่ในโลกนี้ว่า ทุกสิ่งนั้นไม่เที่ยงมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ดังนั้นจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ ส่วนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหากมีการนำมาใช้ปฏิบัติจะนำไปสู่วิถีทางการดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิตการทำงานอย่างมีคุณภาพและมีความสุข การมีความพอเพียงเป็นที่ตั้งจะทำให้รู้จักความพอดีจึงใช้ทางสายกลางที่ไม่มากไม่น้อยเกินไป ซึ่งจะส่งผลไปถึงการบริหารจัดการตนเองและทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือยให้สิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ ฉะนั้นเมื่อมีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน จะมีการดำเนินการด้านต่าง ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไป ก่อให้เกิดความสมดุลมั่นคงและยั่งยืนในระดับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติตามเงื่อนไขและวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ ไม่สร้างความขัดแย้งและความแตกต่างทางวัฒนธรรมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับความพอเพียงว่า “ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป

แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียง พอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก”^๑

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ^๒ หลักเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ ได้รับการสานต่อและรณรงค์กันอย่างกว้างขวางในฐานะที่เป็นหลักธรรมที่มาจากพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ยังปรากฏหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ควรศึกษาและทำความเข้าใจเพื่อขยายผลไปสู่การปฏิบัติ^๓

ประเทศไทยภายใต้กระบวนการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ และการนำประเทศเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ มีการเชื่อมโยงเข้ากับส่วนต่างๆ ของโลกด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารและการคมนาคมที่ทันสมัยให้เป็นหนึ่งเดียวกันอย่างไร้พรมแดน สามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็ว มีการเปิดเสรีทางการค้า ระบบเงิน และการลงทุนด้วยความคาดหวังว่าประเทศไทยจะเจริญรุ่งเรืองทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จนเป็นเสี้ยวที่ ๕ ของเอเชีย แต่ผลที่ปรากฏ คือ เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ นับตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมา และเมื่อประเมินอย่างรอบคอบก็ปรากฏว่าประเทศไทยนอกจากกำลังประสบกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจแล้ว ยังประสบกับวิกฤตทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ในภาวะวิกฤตนี้มีผู้เสนอทางพัฒนาประเทศเพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ไว้หลากหลายความคิด ในจำนวนนี้มีเรื่องหนึ่งที่ถูกนำมากล่าวอยู่เสมอๆ และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนหรือ “ชุมชนเข้มแข็ง”

แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น เป็นภารกิจและกระบวนการอันยาวไกลและเต็มไปด้วยอุปสรรคขวากหนามและหลุมพราง จากปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก แม้จะได้เปรียบในแง่ของฐานทรัพยากรและรากฐานภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า แต่สิ่งเหล่านี้ก็เอื้ออำนวยให้ได้เพียงเบื้องต้นของพื้นฐานและทิศทางที่ก้าวเดินไปเท่านั้น ยังต้องอาศัยอัจฉริยภาพ ปัญญา ความวิริยะอุตสาหะ และระเบียบวินัยในการเรียนรู้สู่การปฏิบัติ เหนือสิ่งอื่นใดคือเอกภาพในเครือข่ายของชุมชนท้องถิ่น ในความเป็นจริงแล้วกระบวนการยืดหยุนต่อสู้อย่างต่อเนื่อง พื้นฟูอัตลักษณ์ และอิสรภาพของชุมชนท้องถิ่น ไม่ได้เป็นเพียงเหตุการณ์หรืออุบัติการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะชุมชนหนึ่งชุมชนใดเท่านั้น หาก

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอน ว่าด้วยพระสูตร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑.

^๓ อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

เป็นปรากฏการณ์ในกระแสโลกอันกว้างใหญ่และชุมชนท้องถิ่นไทยก็คือส่วนหนึ่งของกระแสโลกที่ว่านี้^๔

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยภาครัฐ มีขีดจำกัดในด้านสำนักของบุคลากร และเทคนิคกระบวนการทำงาน การดำเนินงานจึงเป็นไปแบบใจร้อน ฉาบฉวย ผลงานไม่เป็นที่ยอมรับ แต่เป็นเพียงความพยายามสร้างชุมชนเข้มแข็งในเชิงปริมาณ และเป็นการนำเอาผลของชุมชนเข้มแข็ง ที่มีลักษณะเข้มแข็งอยู่แล้วมาตอบสนองทางนโยบายเท่านั้น ไม่ได้ทำให้ชุมชนเข้มแข็งเพิ่มขึ้นเท่าใด^๕ ที่ในอดีตต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ไม่ต่างจากคนในหมู่บ้านคนอื่น ๆ ดิดสุรา มีสุขภาพร่างกายที่เสื่อมโทรม มีปัญหาในครอบครัว ทะเลาะเบาะแว้ง และปัญหานี้สิน จนเมื่อมาถึงขีดสุดเพื่อแก้ปัญหาที่เรื้อรังมานาน เมื่อนำผลของรายรับ-รายจ่าย มาดู เขาก็เห็นว่าครอบครัวเสียค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นหลายรายการ ทั้งค่าเหล้า ค่าห่วยใต้ดิน เป็นต้น

จากปัญหาที่กล่าวมาเบื้องต้น ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์วัดป่านาคำ หมู่ ๖ บ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีแนวคิดได้ดำเนินการทดลองให้เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมที่ “ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง” หรือ “จุมจังโมเดล” ของนายผจญ ฐะพันธ์ บ้านจุมจัง หมู่ที่ ๑ ตำบลจุมจัง ซึ่งเป็นแปลงเกษตรประณีต ๑ ไร่ไม่ยากไม่จน ที่นำเอาเครื่องมือที่มีชื่อว่า “หลุมพอเพียง” มาใช้ในการทำการเกษตรแบบพอเพียงจนประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม และที่โรงเรียนจุมจังพลังราษฎร์ ซึ่งเป็นอีกสถานศึกษาหนึ่งที่นำโครงการฯ ไปขยายผลจนประสบผลสำเร็จเช่นกันพระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย ได้เริ่มโครงการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ด้วยการลองผิดลองถูกแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จนมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ จึงได้มาค้นพบจุมจังโมเดล และในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ จึงได้ตกผลึกมาเป็น “หลุมพอเพียง” ซึ่งหลุมพอเพียงเป็นนวัตกรรมและเครื่องมือหนึ่งที่ทรงพลังเท่าที่เคยพบมา ซึ่งโครงการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเริ่มต้นที่วัดป่านาคำ และได้ขยายผลไปยังชุมชน และสถานศึกษาต่าง ๆ ปัจจุบันมีเกษตรและสถานศึกษาในตำบลจุมจัง ทำการเกษตร ๑ ไร่ไม่ยากไม่จนแล้ว ๗๐๐ กว่าราย และขยายผลไปยังตำบลอื่นของอำเภอกุฉินารายณ์ ๑,๐๐๐ กว่าราย รวมทั้งได้ขยายไปสู่อำเภอเขาวง และอำเภออื่น ๆ ของจังหวัดกาฬสินธุ์รวมแล้วกว่า ๔,๐๐๐ ราย

เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับบทบาทต่อชุมชนนั้น บทบาทของพระสงฆ์มีทั้งเป็นทางการ ซึ่งหมายความว่า พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และอีกบทบาทหนึ่งเป็นบทบาทที่พระสงฆ์มีต่อชุมชนและดำเนินการไปอย่างอิสระตามแนวคิดและกลยุทธ์ของตนเอง มีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการแก้ไขปัญหาตามวิถีทางสังคมและทรัพยากร สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในท้องถิ่น ก็คือ ความพออยู่ พอกิน และความมีชีวิตอยู่ที่สมถะ พอเพียง ในทุกมิติของชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชน แนวความคิดนี้ หากวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าประสานสอดคล้อง

^๔ เสน่ห์ จามริก, “ชุมชนไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์” ใน **ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

^๕ พลเดช ปิ่นประทีป, “องค์กรการเงินชุมชน: ฐานรากที่ขาดไม่ได้ของประชาสังคม,” ใน **ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

ต้องกันอย่างแนบแน่น กับหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการดำรงชีวิตที่ประเสริฐพอเหมาะพอควรและการเดินสายกลางตามสมมติสังขารในโลกียธรรมด้วย “วิถีแห่งพุทธ” トラบเท่าที่ยังไปไม่ถึงระดับปรมาตมธรรม ส่วนการดำรงชีวิตอยู่ในโลกียธรรม ธรรมดานั้นก็ให้รู้เท่าทันความเป็นไปและความเป็นจริงของโลก รู้จักประสานกลมกลืนกับโลก ชีวิตและธรรมชาติใช้ประโยชน์ และนำกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เท่าที่จำเป็นและให้ก่อประโยชน์สูงสุดโดยไม่เป็นการทำลายและเบียดเบียนกัน^๖ ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งอริยสัจและไตรลักษณ์ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสรภาพ ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความยึดมั่นถือมั่น และมีชีวิตอยู่ได้โดยมี “ปัญญา” เป็นตัวกำกับอยู่ได้โดยไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ไม่แก่งแย่งชิงดี^๗ และหลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุนิยมเกินสมควรจนกลายเป็นผู้ คลั่งไคล้ใน “วัตถุนิยม” และ “บริโภคนิยม” ไป

จากที่กล่าวมาเบื้องต้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความต้องการศึกษารูปแบบการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่จะช่วยกระตุ้นให้มีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ อย่างจริงจังและเหมาะสมต่อไป อันจะก่อให้เกิดผลดีต่อประเทศชาติและประชาชนเป็นส่วนรวมในอนาคต สามารถนำมาแก้ไขปัญหของชาติได้อย่างแท้จริง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้กำหนดขอบเขตเนื้อหาในการศึกษา ได้แก่

๑) ศึกษารูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

๒) ศึกษาสภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

^๖ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (สำนักงานกปร.), แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๔๐), หน้า๒๖.

^๗ วิ. จู. (ไทย) ๖/๖๔๕/๓๔๑.

๓) วิเคราะห์รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๑.๓.๒ ด้านเอกสาร

๑. ศึกษาข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

๒. ศึกษาข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเศษ อัตโนมัตติ รวมทั้งตำราพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการและผลงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน

๑.๓.๓ ด้านกลุ่มเป้าหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน ๓๐ รูป/คน ได้แก่

๑. พระสังฆาธิการ	จำนวน ๓	รูป
๒. นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา	๓	คน
๓. นักพัฒนาชุมชน	๓	คน
๔. ผู้นำชุมชน	๓	คน
๕. ชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง	๑๘	คน
รวม	๓๐	รูป/คน

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบ หมายถึง กระบวนการส่งเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

พุทธการพัฒนา หมายถึง กระบวนการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีการพัฒนาโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นครอบคลุมทั้ง ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านจิตใจ ๒) ด้านเศรษฐกิจ ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ๔) ด้านเทคโนโลยี และ ๕) ด้านสังคม

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรมประกอบการวางแผนและตัดสินใจ

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมานานกว่า ๒๕ ปีแล้ว ตั้งแต่ก่อนที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ เมื่อกลางปี ๒๕๔๐ และต่อมาภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้พสกนิกรรอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของความพออยู่พอกิน ว่ามีผลอย่างไรต่อราษฎรและประเทศชาติพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพุธที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ คำว่าพอเพียง มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง มีความหมายกว้างออกไปอีก ไม่ได้หมายถึงการมีพอสำหรับใช้ของตนเอง แต่มีความหมายว่าพอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง พอเพียงนี้ก็มีความหมายว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจจะดูฟุ้งเฟ้อแต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ Self-Sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิดอันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณไม่สุดโต่งไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข^๔

พิศิษฐ์ ใจทยัก ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “๒๐๙ คำสอนพ่อเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นหนังสือเฉลิมพระเกียรติเฉลิมฉลองพระชนมายุ ๘๑ พรรษา ได้จัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ได้กล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานทางจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ มี

^๔ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘๐ พรรษาเทิดไถ่องคราชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๘๒.

ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^๙

สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้ในหนังสือ “ใต้เบื้องพระยุคลบาท” ว่าพระเจ้าอยู่หัวได้รับสั่งมาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และประโยคหนึ่งที่ทรงอธิบายไว้ว่า คำหัวใจก็คือคำว่าพอ เศรษฐกิจพอเพียงก็คือคำว่าพอ คุณจะมีชีวิตที่ตั้งอยู่บนมาตรฐานความพออย่างไร ความพอก็คือคำว่าพอประมาณ ความพอประมาณ พระองค์ขยายความต่อไปอีก ไม่ใช่ผมพูดนะครับ พอประมาณคือพอแต่จำเพาะตัวเองที่หากินได้อย่างมีเหตุมีผล ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จึงไม่ต้องไปเบียดเบียนคนอื่นเขาแน่นอนมาตรฐานแต่ละคนไม่เหมือนกัน ไม่ใช่ทุกคนจะให้จนเหมือนกันหมด นั่นก็ไม่ใช่ชีวิตจริงบางคนมาตรฐานมีสมบัติเก๋ากินอะไรก็โชคดีไป มาตรฐานก็อยู่แค่นี้ อีกคนกินแต่เงินเดือนจริง ๆ มาตรฐานก็อยู่แค่นี้ แต่ทุกคนต้องมีมาตรฐานเส้นระดับพอดีของตัวเอง คือ ต้องสร้างมาให้ได้ แล้วยึดตรงนั้นเป็นหลัก ซึ่งภาษาทางพุทธเราก็สอนอยู่แล้วเส้นทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง คือไม่หย่อน ไม่ตึงเกินไปเหมาะสมแต่ละคน^{๑๐}

ไสว มาลาทอง ได้กล่าวถึงเรื่องมัตตัญญูตา ไว้ในหนังสือ “การศึกษาจริยธรรม” ว่าความรู้จักพอประมาณ (มัตตัญญูตา) คือความรู้จักความพอดี ความเหมาะสม เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร รู้จักประมาณในการจ่ายทรัพย์ รู้จักประมาณในการทำงาน รู้จักประมาณในการพักผ่อน รู้จักประมาณในการเล่น รู้จักประมาณในการเรียน ในการอ่านหนังสือ เป็นต้น รู้จักพอดีพอเหมาะดังกล่าว จัดเป็นสัปปริสธรรม คือ มัตตัญญูตา^{๑๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวการเกิดแห่งปัญญาที่นำไปสู่ความหลุดพ้นสรุปความว่า ปัญญาเกิดจากความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่ การรวมเอามรรคสองข้อแรก คือ ข้อสัมมาทิฐิ และข้อสัมมาสังกัปปะเข้ามา โดยสาระคือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ที่รู้แจ้งชัดตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้คลุมเครือ หรือพร่ำว่าเพราะอิทธิพลของกิเลส ซึ่งมีอวิชชาและตัณหาเป็นผู้ครอบงำจิตอยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ ต้องอาศัยการฝึกปัญญาให้บริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน ในเวลาเดียวกันเมื่อปัญญาบริสุทธิ์เห็นแจ้งความเป็นจริงแล้ว ก็กลับช่วยให้จิตใจนั้น สงบ มั่นคง ผ่องใส บริสุทธิ์ ส่งผลออกไปในการดำเนินชีวิต คือ ทำให้วางใจวางท่าที มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง และใช้

^๙ พิศิษฐ์ โงะทัยกิจ, ๒๐๙ คำสอนพ่อเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๓.

^{๑๐} สุเมธ ตันติเวชกุล, ดร. ใต้เบื้องพระยุคลบาท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐๓.

^{๑๑} ไสว มาลาทอง, การศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐.

ปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่เอนเอียงไม่มีกิเลสแอบแฝงนั้น คิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และทำกิจกรรมทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง^{๑๒}

ทองทิพภา วิริยะพันธุ์ ได้กล่าวถึงพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไว้ในหนังสือ “เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงมวลรวมในประเทศ” ว่า พระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นการนำเสนอสู่สังคมตามวิถีทางของชาวตะวันออกและวิถีพุทธซึ่งยึดแก่นสาระของความเป็นจริงเป็นหลักตัวอย่างเช่น ศาสนาพุทธได้กล่าวถึงการรู้ความจริงของสรรพสิ่งที่มิอยู่ในโลกนี้ว่า ทุกสิ่งนั้นไม่เที่ยงมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ดังนั้นจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ ส่วนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหากมีการนำมาใช้ปฏิบัติจะนำไปสู่วิถีทางการดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิตการทำงานอย่างมีคุณภาพและมีความสุข การมีความพอเพียงเป็นที่ตั้งจะทำให้รู้จักความพอดีจึงใช้ทางสายกลางที่ไม่มากไม่น้อยเกินไป ซึ่งจะส่งผลไปถึงการบริหารจัดการตนเองและทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือยให้สิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ เนื่องจากผู้ที่มีความพอในจิตใจจะรู้จักประมาณตนใช้เหตุผลและยังใช้ความรู้ในการพิจารณาด้วยความรอบคอบระมัดระวัง มีจิตสำนึกในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตจึงรู้จักควบคุมจิตของตนไม่ให้เกิดความโลภอันจะนำไปสู่ความเสี่ยงที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อตนเองและส่วนรวม^{๑๓}

อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม” ว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีสถานภาพที่สำคัญสองประการ สถานภาพแรก คือเป็นทิศทางสำคัญในการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยกิจกรรมที่ทำให้สามารถพึ่งตัวเองได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านระบบตลาดอย่างน้อยหนึ่งในสี่ของกิจกรรมทั้งหมด อีกสถานภาพหนึ่ง คือแนวคิดในการดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วย ความพอเพียงหรือความพอประมาณคือไม่ฟุ่มเฟือย แต่ก็ไม่จำเป็นต้องกระเปียดกระเสีรจนเกิดความเดือดร้อน แต่ที่สำคัญก็จะต้องมีเหตุผล แต่เป็นเหตุผลในพุทธธรรมหรือจริยธรรมของทุกศาสนา นั่นคือความไม่โลภจนเกินไป ซื่อสัตย์สุจริต และไม่เอาเปรียบผู้อื่น เพราะถ้าทุกคนในสังคมดำเนินชีวิตในลักษณะเช่นนี้สังคมโดยรวมก็จะมี ความสงบสุข เป็นผลดีแก่สมาชิกในสังคมทุก ๆ คน^{๑๔}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนามนุษย์ไว้ในหนังสือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” สรุปความได้ว่า การพัฒนาที่จะสามารถยั่งยืนได้นั้น ต้องเริ่มที่พัฒนามนุษย์ให้มีจริยธรรมให้ได้เสียก่อน เพราะว่าถ้าคนมีจริยธรรม ก็จะสามารถปฏิบัติตามวิธีการต่าง ๆ ได้สำเร็จ และเมื่อพัฒนาคนได้ถูกต้องแล้ว คนก็จะมีจริยธรรมได้ จริยธรรมนั้นต้องมีทั้งระดับบุคคลระดับสังคม

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม : ฉบับขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๙๑๕.

^{๑๓} ทองทิพภา วิริยะพันธุ์, เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงมวลรวมในประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: G.P. CYBERPRINT, ๒๕๕๐), หน้า ๐๐๔.

^{๑๔} อภิชัย พันธเสน, การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

และระดับชาติ การพัฒนาให้มีจริยธรรมจะสำเร็จได้ก็ด้วยการศึกษา พระพุทธศาสนามองว่า กิเลสเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่เป็นธรรมชาติที่แก้ไขได้ เพราะธรรมชาติของคนเป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ แก้ไขปรับปรุงได้ เมื่อพัฒนาคนขึ้นไป ก็เปลี่ยนจากกิเลสไปเป็นคุณธรรมและปัญญาได้ จริยธรรมจึงไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องที่จำฝืนใจ แต่จริยธรรมที่แท้จริงต้องเป็นจริยธรรมแห่ง ความพอใจและความสุข ถ้าฝึกพัฒนาถูกต้อง มนุษย์จะเอาชนะธรรมชาติภายในตัวเองได้ดี และเป็นจริงยิ่งกว่าการเอาชนะธรรมชาติภายนอกเหมือนอย่างที่เราได้พยายามมาจนเป็นปัญหาแก่ตัวมนุษย์เอง ดังที่เป็นกันอยู่

๑๕

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็นว่า ให้เรียนรู้จากการใช้ชีวิตของพระสงฆ์ ที่มีการฝึกฝนพัฒนาตนเกี่ยวกับปัจจัยสี่ ในการบริโภคอาหารควรบริโภค โดยพิจารณาว่าบริโภคเพื่ออะไร ซึ่งควรเป็นการบริโภคด้วยปัญญาเพื่อให้มีสติ เพื่อสนองความต้องการที่แท้จริงของชีวิต ไม่ใช่เพียงเพื่อตัณหา ซึ่งจะทำให้เป็นการบริโภคที่พอดิ ที่เรียกว่า โภชนมัตตัญญูตา คือความรู้จักประมาณในการบริโภค ต้องพิจารณาเวลาบริโภคของทุกอย่าง แต่ที่เน้นมากคือเรื่องอาหาร สำคัญคือ ให้การรับประทานอาหารเพื่อเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เราดำเนินชีวิตที่ดี พัฒนาตนเอง และทำสิ่งที่ดีงามได้ยิ่งขึ้นไป หากรับประทานอาหาร เพื่อสนองตัณหา อาจตามมาด้วยโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ได้^{๑๖}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึง หลักการพัฒนาสู่ความเจริญที่เรียกว่า จักร แปลว่า ล้อ มีอยู่ ๔ ประการ คือ ๑ ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในประเทศหรือถิ่นที่เหมาะสมที่ควร กล่าวคือ การได้อยู่ในที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี นั้นเอง และ ประการที่ ๒ สัปปุริสอุปัสสยะ ๓.อิตตสัมมาปณิธิ ๔.ปุพเพตปญญตา ในหนังสือเรื่อง ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในขณะที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระเมธีธรรมาภรณ์ ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งปรากฏในคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสอนให้ มนุษย์ปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างเป็นผู้พิทักษ์ธรรมชาติ และมีสัมมาทิฐิกับธรรมชาติเนื่องจากมนุษย์มีหน้าที่ตอบแทนคุณของธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทับยืนแสดงความกตัญญูรู้คุณต้นศรีมหาโพธิ์โดยเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระหัตถ์ซ้ายจ้องพระเนตรไม่กระพริบไปที่ต้นศรีมหาโพธิ์ที่พระองค์ตรัสรู้เป็นเวลา ๗ วัน และพระองค์สอนให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ โดยการปลูกป่า ตันน้ำ ลำธาร เป็นบุญกุศลสูง เพราะเป็นประโยชน์ต่อสังคม^{๑๗}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้อธิบายถึงการพัฒนาคนในหนังสือ “พุทธวิธีการบริหาร” ว่า การศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนายึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังเห็นได้จากการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยที่พระพุทธเจ้าทรง

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๔๙), หน้า ๖๙-๙ .

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น, การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙). หน้า ๑๑.

^{๑๗} พระเมธีธรรมาภรณ์, ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

เทียบความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเข้ากับบัวสีเหล่า และทรงจาแนกประเภทของบุคคลที่จะเข้ารับการศึกษาบวชไปตามจริต ๖ และที่สำคัญคือ พระพุทธเจ้ามุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ตัวอย่างเช่น การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวชที่ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตร เมื่อบวชเข้ามาแล้ว พระบวชใหม่จะต้องได้รับการฝึกหัดอบรมและการศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์ โดยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของท่านจนบรรพชาครบ ๕ พรรษา^{๑๘}

สงวน สุทธิเลิศอรุณ ได้กล่าวถึงการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์กับสังคม ไว้ว่าการพัฒนาดนเป็นการพัฒนาคุณสมบัติที่อยู่ในตัวบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจ ผู้ที่พัฒนาดนแล้ว ย่อมได้รับความเคารพนับถือ ยกย่องเชิดชู ซึ่งตรงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา ตอนหนึ่งที่ว่า “ทนต์ เสฏฐ มนุสเสสุ” หมายความว่า การได้ฝึกตนให้ดี ย่อมเป็นผู้ประเสริฐสุด บุคคลที่พัฒนาดนเองได้ดี ก็คือ บุคคลที่สามารถอยู่เหนืออำนาจของความเคยชิน บุคคลประเภทนี้จะปรับตัวพัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ ซึ่งถือว่าเป็นความสามารถพิเศษ การพัฒนาดนจะช่วยให้บุคคลสำรวจกายและใจมากขึ้น รู้จักและควบคุมตนเองในการแสดงออกได้อย่างเหมาะสม รู้จักข่มใจ มีความอดทน อดกลั้น เพื่อรักษาความดีความงามของตน จนได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร คือเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไปได้อย่างดีฉะนั้น การพัฒนาดน คือการสร้างความเป็นคนใหม่ในตนเองให้มีสุขภาพกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตที่ดี มีทักษะกำลังใจ มีจุดมุ่งหมายของชีวิต และเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป การพัฒนาดนในด้านคุณลักษณะส่วนบุคคลที่จำเป็นเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างเสริมมนุษย์สัมพันธ์ของบุคคล ได้แก่ ๑) ความรู้สึกว่าตนมีเป้าหมายในชีวิตบุคคลจะต้องพัฒนาดนให้มีเป้าหมายในชีวิต มีอนาคต มีความมุ่งหวังโดยเชื่อว่าตนสามารถพัฒนาได้ จึงมีความต้องการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้ดีขึ้น ชีวิตจะได้สดใสและไม่เฉื่อยชา ๒) ความรู้สึกกล้าที่จะปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น บุคคลจะต้องพัฒนาดนให้มีความรู้สึกกล้า และมีปณิธานอันแน่วแน่ ที่จะปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น เพื่อช่วยในการสร้างเสริมมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อไป ๓) ความรู้สึกเปิดเผยและถ่อมตัว บุคคลจะต้องพัฒนาดนให้มีคุณลักษณะส่วนบุคคลที่จำเป็น ให้มีความรู้สึกจริงใจ เปิดเผยและรู้จักถ่อมตัว เพื่อช่วยในการสร้างเสริมมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี^{๑๙}

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหามิตร ฐิตปัญโญ (วันยาว) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและประชาสังคม ที่เข้มแข็งไว้ในงานวิจัย เรื่อง การสร้างจิตสำนึกร่วมของชุมชนในประชาคมและสังคมอาเซียน : วิเคราะห์แนวคิดมุมมองและขบวนการสร้างผ่านประเพณีสงกรานต์ว่า ในชุมชนและประชาคมที่เข้มแข็งมักจะมีวงสนทนาอย่างไม่เป็นทางการอยู่ทั่วไปตามสถานที่ต่าง ๆ นั้น หากเราสังเกตให้ดีก็จะพบ “ภาวการณ์นำ” การสนทนาในเรื่องต่าง ๆ อย่างมีชีวิตชีวา โดยภาวการณ์นำ

^{๑๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙.

^{๑๙} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาดน**, (กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๕ - ๑๔๖.

ดังกล่าว เป็นความสามารถที่ไม่ได้ผูกขาดอยู่ที่ผู้ใดผู้หนึ่ง หากมีผู้นำผูกขาดในการนำเรื่องของส่วนรวมชีวิตในชุมชน และในประชาคมสังคมนั้นก็ขาดชีวิตชีวา สิ้น และขาดการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ผู้นำในความหมายนี้จึงมิได้มีไว้เพื่อทำหน้าที่ตัดสินความผิด หรือเป็นผู้ต่อต้านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน แต่จะเป็นผู้ที่คอยแนะนำหรือคอยกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เพื่อสร้างจิตสำนึกของการเป็นเจ้าของชุมชนของสมาชิกอย่างเต็มที่ สำหรับชุมชนและประชาสังคมที่เข้มแข็งนั้น คนในชุมชนจะตระหนักหรือมีความคิดว่า อำนาจที่แท้จริงนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับการบัญญัติทางกฎหมาย และไม่ได้มีอยู่ที่หน่วยงาน องค์กร หรือสถาบันของรัฐเท่านั้น แต่สามารถสร้างสรรค์ขึ้นได้จากตนเอง และจากความร่วมมือกับผู้อื่น การมองว่าอำนาจเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวทุก ๆ คนนี้ มักจะนำไปสู่ความเชื่อมั่นที่ว่า “ประชาชนในท้องถิ่นเท่านั้น ที่สามารถแก้ปัญหาของท้องถิ่นได้” ความเชื่อมั่นนี้สะท้อนถึงความรักใคร่ชอบของตนต่อปัญหาของชุมชน สังคม และถือว่าตนเป็นเจ้าของชุมชนและสังคม ด้วยเหตุจึงทำให้สังคมเกิดความเข้มแข็ง^{๒๐}

พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว) ได้ศึกษาเรื่อง “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ” พบว่าความรู้จักพอประมาณมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณของคนให้มีความสำนึก (โยนิโสมนสิการ) ก่อนแล้วจึงอุปโภค บริโภค คือ การยกระดับชีวิตที่สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ของบุคคลได้อย่างไรก็ตามความรู้จักพอประมาณจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยหลักธรรม เช่น หลักสัปปุริสธรรม ธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดีมีเหตุผล หลักอปณตปฏิบัติ ธรรมที่เป็นแก่นสารที่แท้จริง เป็นต้น เป็นเครื่องเกื้อหนุน ผู้ปฏิบัติได้ย่อมนำความสุขให้แก่ตนเองและความสันติสุขแก่สังคม ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเริ่มจากการแก้ปัญหาโครงสร้างการดำเนินชีวิตของเกษตรกรให้สามารถยังชีพได้อย่างพอเพียง ด้วยการบริหารการจัดการระบบโครงสร้างการผลิตที่สนองตอบการบริโภค เน้นคุณภาพที่ความพอเพียงของการผลิต และการบริโภคมีใช้ตลอดปี ด้วยการเกษตรกรรมบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง โดยการผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง ที่เหลือก็แบ่งปันและขาย ส่วนความเหมือนกัน คือ ทั้งสองแนวคิดจะเน้นการพึ่งตนเอง การเอื้ออาทรกัน ความเป็นอิสระจากปัจจัยภายนอก มุ่งพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน^{๒๑}

พระมหาสนอง อัครธมโม ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมชาวบ้านให้พึ่งตนเอง: ศึกษากรณีพระครูพิพิธธรรมรส” ผลการวิจัย พบว่า พระครูพิพิธธรรมรสได้รับแนวคิดในการพึ่งตนเอง จากท่านพุทธทาสภิกขุ แล้วนำมาใช้ให้เหมาะสมแก่ชุมชนที่ตนไปพัฒนา โดยเริ่มจากปัจจัยที่มีผลให้ท่านมีแรงขับเคลื่อนการทำงาน จากหลายสาเหตุ ได้แก่ สภาพปัญหาที่ทำกั้นการขาด

^{๒๐} พระมหามิตร ฐิตปญโญ, “การสร้างจิตสำนึกร่วมของชุมชนในประชาคมและสังคมอาเซียน : วิเคราะห์แนวคิด มุมมองและขบวนการสร้างผ่านประเพณีสงกรานต์”, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า ๙๕.

^{๒๑} พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, **พุทธศาสนมทวบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๓๖.

แคลนแหล่งน้ำบริโภค น้ำดื่ม การว่างงานของชาวบ้าน การเล่นการพนันของชาวบ้านชาวบ้านขาดความสามัคคี การไม่รู้จักนำสมุนไพรในท้องถิ่นมาใช้รักษาโรค เด็กและเยาวชนได้รับการศึกษาไม่มากนัก การใช้แรงงานสัตว์ไม่เหมาะสม การไม่รู้จักปลูกพืชสวนครัวและอาหารที่จำเป็นต่อการดำรงชีพในด้านการแก้ปัญหาเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ผลการศึกษา พบว่าพระครูพิพิธธรรมรส ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาชุมชน และส่งเสริมโครงการ ตลอดทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (๑) โครงการปลูกป่าเพื่ออนาคตของชุมชนและเยาวชน (๒) โครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง (๓) โครงการธนาคารข้าวโค-กระบือ สำหรับผู้ขาดแคลน (๔) โครงการอาหารกลางวันแด่น้องผู้หิวโหย (๕) โครงการ นิคมเกษตรชาวพุทธ วิธีการส่งเสริม คือ ให้ชาวบ้านปฏิบัติตามคำแนะนำ และท่านเป็นผู้นำในการทำโครงการต่าง ๆ นั้น อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในบางโครงการก็ประสบความล้มเหลว เนื่องจากการบริหารงานไม่ครบวงจรบ้าง บุคคลผู้ปฏิบัติไม่มีความเข้าใจละเอียดบ้าง แต่ส่วนใหญ่ก็ทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนั้น ท่านยังส่งเสริมการใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมีกระทั่งพื้นฟูแผ่นดินที่แห้งแล้งให้เขียวชุ่มชื้นมาได้ และชาวบ้านก็มีงานทำ ไม่ว่างงานเหมือนแต่เดิม มีรายได้เพิ่มต่อครัวเรือน เลิกเล่นการพนัน มีความขยันในการทำมาหาเลี้ยงชีพในด้านหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการทำงาน ได้แก่ กฎแห่งกรรม สังคหวัตถุธรรม, เบญจศีล, ความสันโดษและอิทธิบาท ๖ ประการ ชาวบ้านที่ปฏิบัติตามคำสอนของท่าน ที่ได้รับผลสำเร็จในการพึ่งตนเองแบบพุทธเกษตร ได้แก่ พ่อบุญเต็ม ชัยลา, พ่อทัด กระจยอม และ พ่อผอง เกตุพิบูลย์ โดยการปลูกพืชหมุนเวียน การเลี้ยงสัตว์ จำพวก เป็ด ไก่ สุกร ตลอดทั้งการเลี้ยงปลา การปลูกผักสวนครัวการทำผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเพื่อส่งขายสู่ตลาด^{๒๒}

พระมหาสง่า สุกโร ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุเพื่อพัฒนาสังคมไทย” วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจระบบการศึกษาของไทยเพื่อหาวิธีพัฒนาระบบการศึกษาไทยให้เป็นไปตามปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุ ทั้งนี้ ดำเนินการโดยอาศัยการวิจัยเอกสารทั้งที่เป็นงานระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ มีเนื้อหาจะแสดงความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาไทยที่ดำเนินไปตลอดช่วงประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงนี้บ่งถึงปัญหาบางประการ เช่น ปัญหาด้านรูปแบบการศึกษา ค่านิยมของนักศึกษาและอื่น ๆ เป็นต้น ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยที่มีการปกครองระบอบต่างๆ ตามคำสอนของพุทธทาสภิกขุ ระบบการศึกษาที่ถูกต้องสามารถทำให้นักศึกษามีความรู้ ๓ ประเภท ได้แก่ คือ ความรู้ทางวิชาการ(พุทธศาสตร์) ความรู้ทางจริย(ธรรมศาสตร์) และความรู้ทางการอยู่ร่วมกัน (สังคมศาสตร์) ปรัชญาของท่านพุทธทาส พยายามประสานพุทธธรรมเข้าไปในการศึกษาไทย เพื่อทำให้นักศึกษามีความรู้และความประพฤติที่ถูกต้อง โดยที่พระสงฆ์มักมีบทบาทช่วยสั่งสอนอบรมพุทธศาสนิกชนชาวไทยอยู่เสมอทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การศึกษาของพระสงฆ์จึงจำเป็นต้องเดินตามแนวปรัชญาของท่านพุทธทาส และจำเป็นต้องได้รับความสนับสนุนจากรัฐเพิ่มขึ้น

^{๒๒} พระมหาสนอง อคฺคธมฺโม, “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมชาวบ้านให้พึ่งตนเอง: ศึกษากรณีพระครูพิพิธธรรมรส”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

พระสงฆ์ผู้มีวินัยอันเคร่งครัดและมีความรู้ทางวิชาการเป็นอย่างดีย่อมเป็นแบบอย่างอันดีต่อสังคมและมีคุณสมบัติเหมาะสมพอที่จะสอนผู้อื่นได้^{๒๓}

พระมหาทณงค์ดี ประไพหลง ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทวัดในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยศึกษาผ่านวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นในจังหวัดชลบุรี” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของวัดในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยศึกษาผ่านวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นใน ๔ ด้าน คือ บทบาทผลกระทบจากบทบาท ปัญหาอุปสรรค และแนวทางส่งเสริม ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ และการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย นำเข้าข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประมวลผล เชื่อมโยงความสัมพันธ์ สรุปผลการวิจัยพบว่า วัดมีบทบาท ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนเข้มแข็งใน ๔ ด้าน คือ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน การเชื่อมโยงการพัฒนา การบริหารจัดการที่ดี การมีส่วนร่วม โดยวัดอบรมจริยธรรมยังไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันแก่ชุมชนเพื่อการประกอบสัมมาอาชีพ วัดให้บริการอาคารสถานที่เพื่อประกอบกิจกรรมส่งเสริมอาชีพแก่ชุมชน วัดสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมอาชีพแต่ขาดความต่อเนื่อง วัดมีการวางแผนระยะสั้นในการใช้สอยอาคาร สถานที่ บุคลากรของวัดที่ดูแลรับผิดชอบคลังพัสดุยังขาดความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ วัดจัดสรรงบประมาณเพื่อกิจกรรมส่งเสริมอาชีพของชุมชน วัดระบุแหล่งข้อมูลไม่ชัดเจนในการจัดทำเอกสารรายงานการบริหารงานของวัด วัดมีส่วนร่วมในบางกิจกรรมของชุมชน วัดควรปรับตนเองให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจชุมชน วัดควรมีความรู้ทุกด้าน ขยายขอบข่ายงาน เป็นผู้ประสานความร่วมมือ จัดฝึกอบรมการบริหารจัดการแก่บุคลากรของวัด และชุมชน ริเริ่มสร้างสรรค์จัดทำแผนงาน และโครงการเพื่อชุมชน^{๒๔}

พระมหารัตนพล รตนพโล (ก้านเพชร) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็งศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและบทบาทของพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์ โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่าง ๒ รูป คือ พระครูวิบูลธรรมโฆสิตและพระครูโสภณบุญญกิจ ด้วยวิธีการสุ่มเลือกแบบเจาะจง โดยได้กำหนดประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์พระสงฆ์ลูกวัด พระสงฆ์ในการ ปกครอง ประชาชนและผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินบทบาทของ

^{๒๓} พระมหาสง่า สุภาโว, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนิกชนเพื่อพัฒนาสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), บทคัดย่อ.

^{๒๔} พระมหาทณงค์ดี ประไพหลง, “บทบาทวัดในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษาวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นในจังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๔๗.

พระสงฆ์ทั้ง ๒ รูป เพื่อตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือมากที่สุด และใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในชุมชนถึงบทบาทของพระสงฆ์ด้วยการการสังเกตวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตและพฤติกรรมของพระสงฆ์และประชาชนในชุมชน ผลการวิจัยได้พบแนวคิดของพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์ คือพระครูวิบูลธรรมโฆสิตและพระครูโสภณบุญญกิจ ๓ ด้าน คือ ๑) การพัฒนาวัตถุ (เศรษฐกิจ) ๒) การพัฒนาจิตใจ ๓) การพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง นอกจากนี้ได้พบบทบาทการพัฒนา ๖ ด้าน คือ ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านศาสนศึกษา ๓) ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕) ด้านสาธารณูปการ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยพบผลได้ที่เกิดกับชุมชนจากการดำเนินบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ทั้ง ๒ รูป เป็นการพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งของชุมชนในมิติทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑) มิติทางด้านเศรษฐกิจ ๒) มิติทางด้านสังคม ๓) มิติทางด้านวัฒนธรรม ๔) มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๒๕}

จรินทร์ ยังสังข์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยใช้พื้นที่ในการวิจัยในชุมชนเมืองเชียงใหม่” พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ส่วนใหญ่มุ่งไปสู่การตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ด้วยการกล่อมเกล่าประสบการณ์ผ่านพระอุปัชฌาย์ ครูอาจารย์หรือพระรูปอื่นที่คนรู้จัก และเป็นแนวทางแห่งการได้รับลาภสักการะ จึงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมา แต่ถ้าในฐานะที่เป็นสถาบันสังคม จะพบว่า โดยธรรมชาติของศาสนามีความปรารถนาให้ศาสนิกชนเป็นคนดี อีกประการหนึ่งคือ บทบาทพระสงฆ์ขึ้นอยู่กับความศรัทธาที่แตกต่างกันไป การแสดงบทบาทในวัดในชุมชนส่วนใหญ่เป็นของเจ้าอาวาส พระลูกวัดจะไม่ค่อยมีบทบาทจึงก่อให้เกิดการรวมตัวของพระหนุ่มจากวัดต่าง ๆ เป็นเครือข่ายจัดกิจกรรมจนได้รับการยอมรับจากผู้บริหารสถานศึกษา ประชาชนในการจัดอบรมคุณธรรมจริยธรรม โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ครูสอนคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน เป็นต้น^{๒๖}

ทวี สุทธารมณลักษณ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามโครงการอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฆราวาสมีความเห็นสอดคล้องกันว่า สถาบันสงฆ์ควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านจิตใจและด้านวัตถุ ทางมหาเถรสมาคมก็ได้มีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนให้คณะสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาอย่างจริงจัง โดยได้กำหนดเป็นโครงการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ให้คณะสงฆ์ปฏิบัติ ฝ่ายรัฐบาลก็

^{๒๕} พระมหารัตนพล รตนพโล (ก้านเพชร), “บทบาทพระสงฆ์ต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี), ๒๕๔๗.

^{๒๖} จรินทร์ ยังสังข์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๒.

สนับสนุนทางด้านงบประมาณและอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานส่วนความสอดคล้องระหว่างกิจกรรมที่ปฏิบัติส่วนใหญ่ จะอยู่ในรูปแบบของการเทศนาสั่งสอน^{๒๗}

สมคิด เพ็งอุดม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาตามพระศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยในจังหวัดสมุทรสงคราม” พบว่า มีพระสงฆ์หลายรูปได้ปรับเปลี่ยนความเชื่อและค่านิยมของชาวบ้านในด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่การอบรมสั่งสอนแนะนำชาวบ้านว่า การทำความสะอาดบ้านเรือนหรือชุมชนไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงแม่น้ำลำคลอง ก็คือการทำบุญอย่างหนึ่ง^{๒๘}

พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันตะ) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา” พบว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรมมีความสัมพันธ์กันในด้านต่าง ๆ คือ ด้านปรัชญา ด้านโครงสร้าง และด้านกระบวนการกล่าวคือพระพุทธศาสนาในส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจที่เรียกว่าเศรษฐกิจแนวพุทธและเศรษฐกิจพอเพียงต่างมีปรัชญาอันประกอบด้วยหลักการและอุดมการณ์ด้านเศรษฐกิจที่เป็นไปด้วยกันได้อย่างกลมกลืนประสานเชื่อมโยงกัน คือ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความเป็นธรรมสูงคำนึงถึงประโยชน์ตนและประโยชน์ของส่วนรวมอย่างเป็นธรรม เป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นองค์รวมไม่มองเรื่องของเศรษฐกิจแบบแยกเป็นส่วน ๆ ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาโดยเริ่มจากสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูกต้อง สัมมาวาจา วชิสุจริต สัมมากรรม มั่นคงสุจริต สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ไม่ประมาท ยึดหลักความสมดุล ๓ ประการ คือ ความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และวัตถุกับจิตใจ^{๒๙}

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์” พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความคล้ายคลึงกันได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยที่มัชฌิมาปฏิปทาและความพอประมาณ เป็นวิธีการหรือหนทางในการพัฒนา

^{๒๗} ทวี สุทธธรรมณลักษณ์, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามโครงการอบรมประชาชนประจำตำบลในจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๐๒.

^{๒๘} สมคิด เพ็งอุดม, “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาตามพระศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยในจังหวัดสมุทรสงคราม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๐.

^{๒๙} พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันตะ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”, พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), บทคัดย่อ.

ตน ขณะที่โยนิโสมนสิการและควมมีเหตุผลเป็นเครื่องอำนวยการพัฒนาตน ส่วนอุปมาพ
ธรรมและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เป็นเครื่องกำกับการพัฒนาตน^{๓๐}

มณูญ มุกข์ประดิษฐ์ ได้ศึกษาเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา ในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางใน
แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” พบว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายนั้น
หากจะให้มีความคุ้มค่าที่แท้จริงและแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ก็จะต้องให้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่
หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การแจกจ่าย การสร้างงาน ฯลฯ จะต้องเป็น สัมมา
เศรษฐกิจ คือ เป็นเศรษฐศาสตร์เชิงจริยธรรม และมีเป้าหมายเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตมนุษย์
ทั้งร่างกายและจิตใจ รวมตลอดไปถึงสังคม ชุมชน ระบบนิเวศ และโลกเป็นส่วนรวมด้วย^{๓๑}

วิทยา จันทรแดง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็ง
ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน” พบว่า นโยบายการนำหลัก
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการในด้านการเพิ่มศักยภาพของ
องค์กรชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน ชุมชนมี
การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบอาชีพ การ
จัดการทรัพยากรในชุมชน และการพัฒนาองค์กรในชุมชน รูปแบบใหม่ที่ค้นพบ คือ การบริหารจัดการ
ชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการวิจัยในครั้งนี้นำไปสู่ข้อ
ค้นพบใหม่ คือ การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กร
ภาครัฐ องค์กรภาคีสนับสนุน ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบ
ความสัมพันธ์ และมีแนวทาง ในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง แนวทางในการสร้าง
ชุมชนเข้มแข็ง คือ แนวทางด้านการฟื้นฟูชุมชน แนวทางด้านการปรับตัวของชุมชน และแนวทางด้าน
การดำรงอยู่ของชุมชน^{๓๒}

พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิตปิลิทธิกร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของ
ประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนบ้านคลองใหม่ อำเภอสามพราณ จังหวัด
นครปฐม” ผลการวิจัยพบว่า อุปสรรค หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น องค์การ ปกครองส่วนท้องถิ่นได้
ร่วมกับชุมชนในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ให้ประชาชนร่วมรับรู้ รับทราบ ร่วมวิเคราะห์หาสาเหตุ
ของปัญหา และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นร่วมกันเป็นอย่างดี อนึ่ง ชุมชนมีรวมกลุ่มกิจกรรม
ต่าง ๆ เป็นเครือข่ายประชาชน เครือข่ายกลุ่มกิจกรรมในชุมชน ทำให้สะดวกต่อการติดต่อสื่อสาร

^{๓๐} พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๓.

^{๓๑} มณูญ มุกข์ประดิษฐ์, “มัชฌิมาปฏิปทา ในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ”, พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕) หน้า ๑๑๘.

^{๓๒} วิทยา จันทรแดง, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๖). บทคัดย่อ.

ประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน ผู้บริหารชุมชน ผู้นำชุมชน พัฒนาการ องค์การบริหารส่วนตำบล มีบทบาทเป็นผู้ให้การส่งเสริม สนับสนุน ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสนับสนุนวิทยากรให้ความรู้ การสนับสนุนงบประมาณ การสนับสนุนผลผลิต หรือผลงานที่เกิดขึ้น อีกทั้งมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน โดยการรวมกลุ่ม กิจกรรมเป็นเครือข่ายชุมชนและการมีส่วนร่วมที่ดีของประชาชน ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ คือ ด้านการพัฒนาคน ด้านการพัฒนาพื้นที่ ด้านการพัฒนาแหล่งรายได้ และด้านการพัฒนาแผนชุมชน ประโยชน์เกิดขึ้นแก่ชุมชน แก่ประชาชนในชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและตรงประเด็นความต้องการ หรือปัญหาของชุมชน อย่างเห็นได้ชัด ชุมชนบ้านคลองใหม่เห็นว่า แบบอย่างการพัฒนาชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมแก่สังคมไทยตามบริบทชุมชนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน^{๓๓}

พระวิทยา ญาณสาโร (คัมภีร์) ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า เศรษฐกิจพอเพียงได้แก่เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยก

เศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือ มีความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่จัดการและดำเนินการให้

ได้ผลดี รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบหาคนดีเป็นมิตร ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ซุกงูไปในทางเสื่อมเสีย เลี่ยงเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม คือ หลักทฤษฎีธรรมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา อันเป็นหลักการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอเพียงอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมอันเป็นหลักจริยธรรมที่ดีงาม สอนให้รู้จักความพอดี พออยู่ พอกินส่วนการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในสังคมไทยนั้น พบว่า มีการประยุกต์ใช้ทั้งในระดับนโยบาย ระดับองค์กร และระดับบุคคล โดยในระดับนโยบายนี้ มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

^{๓๓} พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิตีปัสสัทธิกร), “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนบ้านคลองใหม่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.). บทคัดย่อ.

แห่งชาติ ฉบับที่ ๙ – ๑๐ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนของประเทศ ในระดับองค์กร พบว่า มีหลายหน่วยงานนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เช่น สำนักงานประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และกระทรวงต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนในระดับบุคคลพบว่า มีการประยุกต์ใช้เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันของตนเอง^{๓๔}

พระมหาสมชาย สิริจนโท (หานนท์) ศึกษาเรื่องพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ) พบว่า การพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) การพัฒนาทางความประพฤติ คือทางกาย และวาจา ให้มีศีล (๒) การพัฒนาด้านอินทรีย์ ๖ คือ ให้รู้จักสำรวจอินทรีย์ของตนอย่างมีสติกำกับ (๓) การพัฒนาด้านจิตใจให้เกิดความเข้มแข็งและมั่นคงสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ (๔) การพัฒนาด้านปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติตนต่อสรรพสิ่งทั้งปวง ไม่ให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา แต่ให้เป็นอิสระจากสิ่งต่าง ๆ นอกจากนั้นก็ได้ศึกษาถึงโทษ (ผลกระทบ) ของการไม่พัฒนาคุณภาพชีวิตคุณค่าของการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งต่อตนและสังคมหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต หลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต^{๓๕}

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีการสัมภาษณ์ภาคสนาม (Field work) อีกส่วนหนึ่ง เพื่อนำไปวิเคราะห์ประกอบเนื้อหาวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย มีขั้นตอนดังนี้

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (primary sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และข้อมูลทุติยภูมิ (secondary sources) จากเอกสาร บทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และวิจัยภาคสนามสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-dept interview) จากประชากร ของตัวแทนกลุ่มตัวอย่าง ๕ กลุ่ม การได้ประชากรกลุ่มตัวอย่างมาโดยใช้วิธีแบบสุ่มเจาะจง (Purposive Sampling) โดยผู้วิจัยจะได้ดำเนินการวิจัย (Research Process) และมีการสัมภาษณ์ภาคสนาม (Field work) อีกส่วนหนึ่ง เพื่อนำไปวิเคราะห์ประกอบเนื้อหาวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ด้วยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus group) กลุ่มเป้าหมาย เกษตรที่เข้าร่วมโครงการศูนย์ ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์และฆราวาส ผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชนมารวมกลุ่ม ณ ทำการ

^{๓๔} พระวิทยา ญาณสาโร (คัมภีร์), “การศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.). บทคัดย่อ.

^{๓๕} พระมหาสมชาย สิริจนโท (หานนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.). บทคัดย่อ.

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group) แบ่งกลุ่มศึกษาทำการสัมภาษณ์ บันทึกข้อมูล เพื่อนำผลจากการสนทนากลุ่มมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ นำไปประกอบวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ต่อไป โดยมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ แนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

ก. วิธีการศึกษาในขั้นที่ ๑

วิธีการศึกษาเกี่ยวกับความหมาย หลักการ และความสำคัญของการการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพระไตรปิฎก อรรถกถา และแนวคิดของนักวิชาการ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่น ๆ และแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในพระพุทธศาสนา เช่น ความหมาย และความสำคัญการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเป็นต้น จากศึกษาเอกสาร บทความ หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลและห้องสมุดต่าง ๆ เช่นห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติ และห้องสมุดมหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นต้น และจากตำราวารสาร บทความ และเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือ

ข. วิธีการวิเคราะห์ในขั้นที่ ๑

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ ความหมาย ความเป็นมา และหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ด้วยการวิเคราะห์ตีความและอธิบายขยายความข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีประโยชน์เพิ่มเติมหรือขยายความเพื่อที่จะให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ค. ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นที่ ๑

จะทำให้ทราบกรอบความหมาย หลักการ และความสำคัญของการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งทั้งจากพระไตรปิฎก คัมภีร์อื่น ๆ และตำราวิชาการ และภาคปฏิบัติของผู้วิจัยเอง ในทุก ๆ มิติว่าประเด็นใดที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะวิเคราะห์ และนำไปสู่การเข้าใจถึงกระบวนการในทุกขั้นตอน เพื่อเป็นฐานความรู้ในการศึกษาในบทต่อไป

ขั้นที่ ๒ พัฒนาการของการพัฒนาชุมชนในสังคมไทย

ก. วิธีการศึกษาในขั้นที่ ๒

วิธีการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย หลักการ พัฒนาการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง รูปแบบของการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ที่สำคัญในประเทศไทย โดยผู้วิจัยจะใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตำรา วารสาร บทความ และเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือได้

ข. การศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในขั้นที่ ๒

ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือ คือแบบสัมภาษณ์ โดยกำหนดร่างเครื่องมือ และร่างรูปแบบที่เหมาะสมตามสมมติฐานของผู้วิจัยเอง แล้วนำเสนอต่อพระสงฆ์ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๕ รูป/คน กำหนดประเด็นการวิจัย และนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง หาความเที่ยงตรงทั้งเชิงเนื้อหา ภาษา ความเป็นไปได้ และโครงสร้าง แล้วนำไปปรับปรุงแก้ไขอีกครั้ง ก่อนนำไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาต่อไป แล้วจึงนำไปเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากตัวแทน

กลุ่มตัวอย่าง ๓๐ คน การได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมาย ได้มาโดยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) ดังกล่าวข้างต้น

ค. วิธีการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในขั้นที่ ๒

ผู้วิจัยจะทำการเก็บข้อมูลที่ได้นำมาสรุปทั้ง ๕ กลุ่ม แล้ววิเคราะห์ สังเคราะห์บทสัมภาษณ์ เพื่อเป็นฐานความรู้ในการศึกษาในบทต่อไป

ขั้นที่ ๓ แนวคิดรูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

ก. ขั้นตอนการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ขั้นที่ ๓

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ และสังเคราะห์สาระสำคัญหลักธรรมความสำคัญ และท่าทีมุมมองของนักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องของแนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ของแก้ปัญหาสังคม รวมทั้งทำการวิเคราะห์ และรวบรวมความรู้ที่ได้รับมาจากการศึกษาภาคทฤษฎี แล้วนำมาแก้ไขปรับปรุง เพิ่มเติมใหม่ ตามคำแนะนำของท่านผู้เชี่ยวชาญ และทรงคุณวุฒิทางด้านวิชาการ

ข. ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นที่ ๓

ประมวลผล และสรุปผลการวิจัย จะทำให้ทราบ และได้เข้าใจองค์ความรู้ใหม่ของรูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันในชุมชนและเหตุการณ์สังคมไทยปัจจุบันได้ แล้วเสนอผลงานวิจัยต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

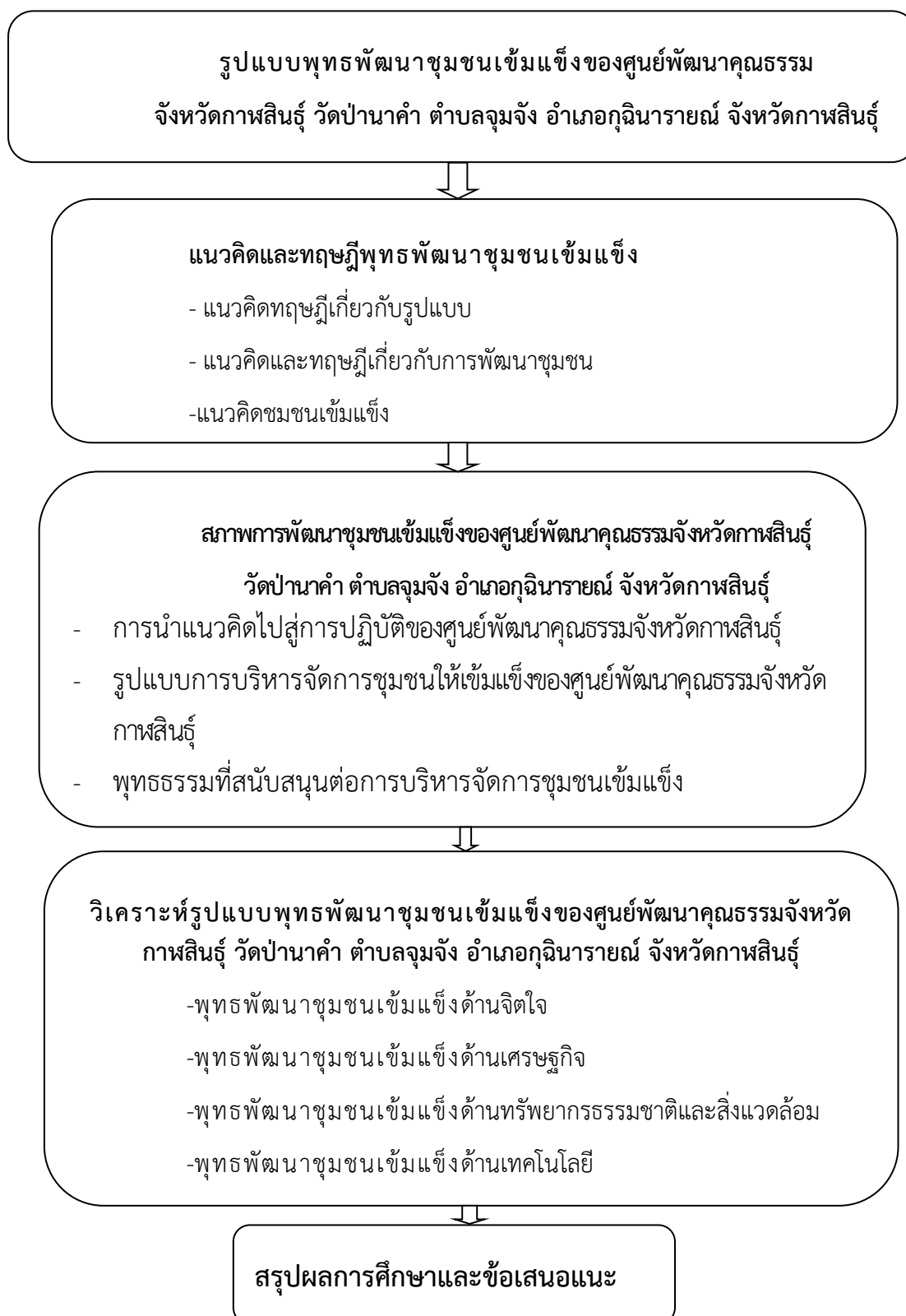
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

๑.๗.๒ ได้ทราบสภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๑.๗.๓ ได้นำเสนอการวิเคราะห์รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๑.๘ กรอบแนวคิดในการทำวิจัย (Conceptual framework)

บทที่ ๒

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนได้ ดังนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ

คำว่า “รูปแบบ” หรือ “Model” เป็นคำที่ใช้สื่อความหมายหลายอย่าง ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว รูปแบบจะหมายถึง สิ่งหรือวิธีการดำเนินงานที่เป็นต้นแบบของอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แบบจำลอง สิ่งก่อสร้างรูปแบบในการพัฒนาชนบท รูปแบบในการหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร เป็นต้น “รูปแบบ” เป็นการจำลองความจริงของปรากฏการณ์เพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ที่ สลับซับซ้อนของปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้ง่ายขึ้นเป็นการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับปรากฏการณ์โดยอาศัย หลักการของระบบรูปนัยและมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้เกิดความกระจ่างชัดของนิยาม ความสัมพันธ์ และประพจน์ที่เกี่ยวข้อง^๑ รูปแบบในทางสังคมศาสตร์ว่าเป็นชุดข้อความเชิงนามธรรมเกี่ยวกับ ปรากฏการณ์ที่เราสนใจ เพื่อใช้ในการนิยามคุณลักษณะ และบรรยายคุณสมบัตินั้นเพื่อให้ง่ายต่อการ ทำความเข้าใจ รูปแบบจึงไม่ใช่การบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่มุมเพราะการ ทำเช่นนั้นจะทำให้รูปแบบมีความซับซ้อนและยุ่งยากเกินไปในการทำทำความเข้าใจส่วนรูปแบบหนึ่งๆ จะต้องมียรายละเอียดมากนักน้อยเพียงใด หรือควรมีองค์ประกอบใดบ้างไม่ได้มีการกำหนดเป็นการตายตัว ทั้งนี้แล้วแต่ปรากฏการณ์แต่ละอย่าง และวัตถุประสงค์ของผู้สร้างรูปแบบที่ต้องการจะอธิบาย ปรากฏการณ์นั้นๆอย่างไร^๒ เป็นภาพจำลองของสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจจะมีรูปแบบ ตั้งแต่น้อย ๆ ไปจนถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมากๆและมีทั้งรูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) ที่เป็นแบบจำลองของวัตถุ เช่น แบบจำลองหอสมุดแห่งชาติ เป็นต้น^๓ เป็นโครงสร้าง โปรแกรม แบบจำลอง หรือแบบที่จำลองสภาพความเป็นจริง ที่สร้างขึ้นจาก การลดทอนเวลาและ

^๑ Jame A.F. Stoner and Char Wankel, Management, 3rd ed. (New Delhi: Prentice-Hall, 1986), p.12.

^๒ Bardo J.W. and Hardman J.J., Urban Sociology : A Systematic introduction, (New York : F.E. Peacock Publishers, 1982), p. 70.

^๓ Tosi H.L. and Carroll S.J., Management (2nd ed.), (New York : John Wiley & Sons, 1982), p. 163.

เทศะ พิจารณามีสิ่งใดบ้างที่จะต้องนามาศึกษาเพื่อใช้แทนแนวคิดหรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของรูปแบบนั้น ๆ^๔ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ หรือตัวแปรต่าง ๆ ผู้วิจัยสามารถใช้รูปแบบอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ ที่มีในปรากฏการณ์ ธรรมชาติหรือในระบบต่าง ๆ อธิบายลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบ^๕ หรืออาจเป็นแบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป^๖ นอกจากนั้นแล้ว ยังหมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งและแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรหรือปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันด้วย^๗

๒.๑.๑ ความหมายของรูปแบบ

“รูปแบบ” หรือ Model เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่าง ซึ่งโดยทั่วไปรูปแบบจะ หมายถึง สิ่งหรือวิธีการดำเนินงานที่เป็นต้นแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แบบจำลองสิ่งก่อสร้างรูปแบบ ในการพัฒนาชนบท เป็นต้น พจนานุกรม Contemporary English ของ Longman (1981, p. 668) ให้ความหมายไว้ ๕ ความหมาย แต่โดยสรุปแล้วจะมี ๓ ลักษณะ คือ^๘

๑. Model หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของของจริง ซึ่งเท่ากับ แบบจำลอง
๒. Model ที่หมายถึง สิ่งของหรือคนที่นำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการบางอย่าง เช่น ครูต้นแบบ

^๔ บุญส่ง หาญพานิช, การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๙๒.

^๕ บุญชม ศรีสะอาด ,การพัฒนาการวิจัยโดยใช้รูปแบบ, (มหาวิทยาลัยสารคาม: อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๔๕.

^๖ กรรณิกา เจิมเทียนชัย, “การพัฒนารูปแบบการประเมินประสิทธิผลองค์กรของวิทยาลัยพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข”, วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๒.

^๗ ศุภลักษณ์ เศษระพานิช , “การนำเสนอรูปแบบการนาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนสังกัดเทศบาล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^๘ Longman (1981,p.668) "พจนานุกรม Contemporary English" สืบค้นวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑ จาก <http://drjirapan.Wordpress.com>

๓. Model หมายถึง รุ่นของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ พจนานุกรม Webster's New World ของนูเฟลด์ (Neufeldt)ให้ความหมายของรูปแบบว่า หมายถึง ภาพจำลองหรือตัวอย่างของข้อความ เป็นจริงที่มีลักษณะเป็นมาตรฐานของความเป็นเลิศ^๙

ส่วนพจนานุกรมการศึกษา Good ได้ให้ความหมายรูปแบบ ดังนี้รูปแบบ หมายถึง แบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำเป็นตัวอย่างเพื่อการเลียนแบบเป็น แผนภูมิหรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลักการหรือแนวคิด เป็นชุดของปัจจัยหรือ ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งรวมกันเป็นตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม ตามความหมายดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า

รูปแบบ คือ แบบจำลองของสิ่งที่เป็น^{๑๐} รูปแบบคือ วิธีที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอด ความคิด ความเข้าใจ ตลอดจนจิตนาการของคนที่มีต่อปรากฏการณ์หรือเรื่องราวใด ๆ ให้ปรากฏใน ลักษณะของการสื่อสารในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง^{๑๑}

รูปแบบ มีความหมายที่แตกต่างจากทฤษฎี เพราะรูปแบบยังไม่ใช่อะไรที่แท้จริงที่ได้พิสูจน์ แล้ว รูปแบบยังเป็นส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยพยายามวิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันขององค์ประกอบ อย่างเป็นระบบ ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์เพื่อที่จะนำเสนอรูปแบบมาใช้ประโยชน์^{๑๒}

รูปแบบจึงเป็นแบบจำลองในลักษณะเลียนแบบ หรือเป็นตัวแบบที่ใช้เป็นแบบอย่างเป็น แผนผังหรือแบบแผนของการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเนื่องด้วยความสัมพันธ์เชิงระบบ ให้ ความหมายรูปแบบหมายถึงตัวแทนที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่ เป็นจริงอย่างหนึ่งหรือ เป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการหาความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์^{๑๓}

รูปแบบเป็นการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับชุดของปรากฏการณ์โดยอาศัยหลักการของระบบ รูปนัยทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้เกิดความกระจ่างชัดของนิยามความสัมพันธ์และประพจน์ที่ เกี่ยวข้องซึ่งรูปแบบที่มีความเที่ยงตรง จะพัฒนาเป็นทฤษฎีต่อไป^{๑๔} นิยาม รูปแบบว่าเป็นการจำลอง

^๙ Victioria Neufeldt, **Webster's New World Dictionary**,3rd Edition (New York: Simonand Schuster,Inc),1988. p. 541.

^{๑๐} Good, Carter V., **Dictionary of Education**. (New York: Mc Graw Hill Book, Co, Inc), 1973, P. 198.

^{๑๑} เยาวดี วิบูลย์ศรี , **การประเมินโครงการ แนวคิด และแนวปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวิจัย การศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕.

^{๑๒} T.Husen,and N.T. Postlethwaite, **The International Encyclopedia of Education** , 2rd ed. (New York: Simon and Schuster,Inc.,1975), pp.137-138.

^{๑๓} ทิศนา ขัมมณี, **รูปแบบการเรียนการสอน ทางเลือกที่หลากหลาย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนัก พิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๑๔} Willer, R.H, **Leader and Leadership Process**, (Boston: Irwin / McGraw-Hill,1967), p. 15.

ความจริงของปรากฏการณ์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์องค์ประกอบ ที่เป็นกระบวนการของปรากฏการณ์นั้น ๆ ให้ง่ายขึ้น^{๑๕} มีบางท่านให้ความหมายที่แตกต่างออกไปโดยที่รูปแบบเป็นสิ่งที่ออกแบบมาเพื่อแสดงถึงองค์ประกอบและกระบวนการตรวจสอบความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ในเชิงทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริง^{๑๖}

รูปแบบ คือ สิ่งที่แสดงโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของปัจจัยหรือตัวแปรต่าง ๆ หรือองค์ประกอบที่สำคัญของสิ่งที่ศึกษา เพื่อช่วยให้เข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ง่ายขึ้น โดยอาจแสดงออกมาในรูปของแผนภาพทางความคิดด้วยภาษาหรือสัญลักษณ์ และยังได้ขยายความของรูปแบบว่า รูปแบบเป็นอะไรบางอย่างที่เราพัฒนาขึ้น เพื่อบรรยายคุณลักษณะที่สำคัญๆ ของปรากฏการณ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง รูปแบบจึงไม่ใช่การบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่มุม ส่วนการที่จะระบุว่ารูปแบบหนึ่งๆ จะต้องมียละเอียดมากน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสม และรูปแบบนั้นๆ ควรมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ไม่ได้มีข้อกำหนดตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์แต่ละอย่างและวัตถุประสงค์ของรูปแบบที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ^{๑๗}

จากความหมายทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ศึกษามาของผู้สร้างเองเพื่อถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่ายและกระชับถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้เพื่อช่วยให้ตนเองและคนอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายหรืออย่างย่อส่วน (Simplified form) ของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เข้าใจได้ง่ายขึ้น หรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

๒.๑.๒ ประเภทของรูปแบบ

ประเภทของรูปแบบอาจจะมีรูปแบบอย่างง่าย ๆ ไปจนถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมาก ๆ และมีทั้งรูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) ที่เป็นแบบจำลองของวัตถุและรูปแบบเชิงคุณลักษณะ (Qualitative Model) ที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ด้วยภาษาหรือสัญลักษณ์รูปแบบในทางสังคมศาสตร์ มักหมายถึง ชุดของข้อความเชิงนามธรรมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เราสนใจ เพื่อใช้เป็นการนิยามคุณลักษณะหรือบรรยายคุณสมบัติอื่น ๆ ให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายดังนั้นรูปแบบจึงไม่ได้

^{๑๕} Stoner, A. F., & Wankel, C., **Management**. 3rd ed. (New Delhi: Prentice – Hill Privated,1986), p. 12.

^{๑๖} Hausser, D. L., **Comparison of Different Models for Organizational Analysis**, (New York: John Wiley & Son,1980), pp. 132-161.

^{๑๗} ดิเรก วรรณเศียร, การพัฒนาแบบจำลองแบบสมบูรณในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานสำหรับสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

บรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่มุม เพราะทำให้ได้โมเดลมีความซับซ้อนและยุ่งยากเกินไปในการที่จะทำความเข้าใจ^{๑๘}

นักวิชาการต่าง ๆ ได้แบ่งประเภทของรูปแบบไว้หลายลักษณะซึ่งแตกต่างกันไป ผู้วิจัยพอสรุปประเด็นได้และศึกษาและจัดแบ่งประเภทของรูปแบบตามแนวคิดหลักการหรือทฤษฎีซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนั้น ๆ และได้แบ่งกลุ่มแบบการสอนเอาไว้ ๔ รูปแบบคือ

๑. Information – Processing Model เป็นรูปแบบการสอนที่ยึดหลักความสามารถในกระบวนการประมวลข้อมูลของผู้เรียน และแนวทางในการปรับปรุงวิธีการจัดการกับข้อมูลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๒. Personal Model รูปแบบการสอนที่จัดไว้ในกลุ่มนี้ให้ความสำคัญ กับปัจเจกบุคคล และการพัฒนาบุคลากรเฉพาะราย โดยมุ่งเน้นกระบวนการที่แต่ละบุคคลจัดระบบและปฏิบัติต่อสรรพสิ่ง (Reality) ทั้งหมด

๓. Social Interaction Model เป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และบุคคลต่อสังคม

๔. Behavior Model เป็นรูปแบบการสอนที่ใช้องค์ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลัก ในการพัฒนารูปแบบจุดเน้นที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สังเกตได้ของผู้เรียนมากกว่า การพัฒนาโครงสร้างทางจิตวิทยาและพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกตได้^{๑๙} มีการแบ่งประเภทของรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์เอาไว้ ๕ ประเภท คือ

๑) รูปแบบคล้าย (Analogue Models) คือรูปแบบที่มีความสัมพันธ์ กับระบบกายภาพ มักเป็นรูปแบบที่ใช้ในวิทยาศาสตร์กายภาพ เป็นรูปแบบที่นำไปใช้อุปมากับสิ่งอื่นได้เช่น รูปแบบจำลองระบบสุริยะกับระยะสุริยะ ที่เกิดขึ้นจริง ธนาครจำลองกับระบบธนาครที่เป็นจริง แบบจำลองการผลิตกับการผลิตจริง เป็นต้น

๒) รูปแบบที่อธิบายความหมาย หรือให้ความหมาย (Semantic Models) คือ รูปแบบที่ใช้ภาษาในการบรรยาย ลักษณะของรูปแบบ รูปแบบชนิดนี้จะใช้วิธีอุปมาในการพิจารณาภาษามากกว่าที่จะใช้วิธีอุปมาในการพิจารณาด้วยโครงสร้างทางกายภาพ

๓) รูปแบบที่มีลักษณะเป็นแผนภูมิ แบบแผน หรือโครงการ (Schematic Models)

๔) รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Models) คือเป็นรูปแบบที่กำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในรูปสมการ หรือฟังก์ชันทางคณิตศาสตร์

^{๑๘} Tosi, H.L., & Carrol, S.J, **Management**. 2nd ed, (New York: John Wiley and Sons, 1982). p. 163.

^{๑๙} Joyce B. and Weil M. , **Model of Teaching**(2nd ed),(New Delhi : Prentice – Hall of India Private Limited, 1985), p 165.

๕) รูปแบบเชิงเหตุผล (Causal Models) คือเป็นรูปแบบที่มีโครงสร้างเป็นสมการเชิงเส้นที่ประกอบด้วยตัวแปรสัมพันธ์กันเป็นเหตุและผล มีการทดสอบสมมติฐานผลของรูปแบบ^{๒๐}

นอกจากนี้ Steniner จำแนกรูปแบบแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑) รูปแบบเชิงปฏิบัติ (Practical Model or – Model – of) รูปแบบประเภทนี้เป็นรูปแบบจำลองทางกายภาพเช่น แบบจำลองรถยนต์ เครื่องบิน ภาพจำลอง

๒) รูปแบบเชิงทฤษฎี (Theoretical Model of Model – for) เป็นแบบจำลองที่สร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดที่มีทฤษฎีเป็นพื้นฐาน ตัวทฤษฎีเองไม่ใช่รูปแบบ หรือแบบจำลองเป็นตัวช่วยให้เกิดรูปแบบที่มีโครงสร้างต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน^{๒๑}

จากประเภทของรูปแบบที่กล่าวมาแล้ว ข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้ ประเภทของรูปแบบนั้นสามารถแบ่งได้ตามหลักแนวคิด/ทฤษฎีพื้นฐานได้ ๔ รูปแบบ คือ

๑. Information – Processing Model หมายถึง รูปแบบการสอนที่ยึดหลักความสามารถในการกระบวนการประมวลข้อมูลของผู้เรียน

๒. Personal Model หมายถึง รูปแบบการสอนที่จัดไว้ในกลุ่ม ให้ความสำคัญของผู้ปัจเจกบุคคลและการพัฒนาบุคคลเฉพาะราย

๓. Social Interaction Model หมายถึง รูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อสังคม

๔. Behavior Model หมายถึง รูปแบบการสอนที่อิงความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนารูปแบบและหลักทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ ได้อีก ๔ รูปแบบ คือ

๑. Analogue Model หมายถึง รูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม

๒. Semantic Model หมายถึง รูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายสิ่งที่ศึกษาด้วยภาษา และรูปภาพ

๓. Mathmatical Model หมายถึง รูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ

๔. Causal Model หมายถึง รูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิค Path Analysis และ Semantic Model โดยการนำเอาตัวแปรต่างๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุผล

^{๒๐} Keeves P.J., *Education Research Methodology, and Measurement : An International Handbook*, (Oxford : Pergamam Press, 1988), pp. 561 – 565 cited in Sallis, 2002.

^{๒๑} Steiner, E. *Methodology of Theory Construction*. (Sydney : Educology Associates, 1988), p 189.

๒.๑.๓ องค์ประกอบของรูปแบบ

จากการศึกษาตัวอย่างของรูปแบบจากเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ พบว่าไม่มีปรากฏหลักเกณฑ์ที่เป็นเกณฑ์ตายตัวว่ารูปแบบนั้นต้องมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์ที่ผู้สนใจดำเนินการศึกษา ส่วนการกำหนดองค์ประกอบ รูปแบบในการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดองค์การและการบริหารจัดการตามแนวคิดของ บราวน์ และโมเบิร์ก (Brown and Moberg) ได้สังเคราะห์รูปแบบขึ้นจากแนวคิดเชิงระบบ (system approach) กับหลักการบริหารตามสถานการณ์ (contingency approach) และองค์ประกอบตามรูปแบบประกอบด้วย

๑. สภาพแวดล้อม (environment)
๒. เทคโนโลยี (technology)
๓. โครงสร้าง (structure)
๔. กระบวนการจัดการ (management process) และ
๕. การตัดสินใจสั่งการ (decision making)^{๒๒}

ส่วน อีวานเซวิช (Ivancevich) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของรูปแบบเชิงระบบประกอบด้วย

๑. ปัจจัยนำเข้า
๒. กระบวนการ
๓. ผลผลิต
๔. ข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อม

การพิจารณารูปแบบในลักษณะนี้ถือว่า ผลผลิตของระบบเกิดจากการที่มีปัจจัยนำเข้าส่งเข้าไปผ่านกระบวนการ ซึ่งจะจัดกระทำให้เกิดผลผลิตขึ้น และให้ความสนใจกับข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อมภายนอก^{๒๓}

องค์ประกอบของรูปแบบไว้ ๖ องค์ประกอบ คือ

๑. หลักการของรูปแบบ
๒. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ

^{๒๒} Brown and Moberg อ้างใน สมาน อัสวภูมิ “การพัฒนาแบบการบริหารการประถมศึกษา ระดับจังหวัด”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖.

^{๒๓} Ivancevich, J. H. et al. (1989). Management : Principles and Functions. 4th ed. Boston: MA.: Richard D. Irwin. Retrieved July 20, 2005, from <http://www.norvathesdubeez>.

๓. ระบบและกลไกของรูปแบบ
๔. วิธีการดำเนินงานของรูปแบบ
๕. แนวทางการประเมินผลรูปแบบ
๖. เงื่อนไขของรูปแบบ^{๒๔}

องค์ประกอบของรูปแบบที่ดีควรประกอบด้วย ๗ องค์ประกอบ ดังนี้

๑. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ ในการพัฒนารูปแบบใด ๆ ก็ตาม ผู้ออกแบบรูปแบบต้องรู้ว่า จะออกแบบรูปแบบการดำเนินงานนี้ขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ใด ซึ่งโดยทั่วไปก็มักจะพัฒนารูปแบบ ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเพื่อให้การดำเนินงานเกิดผลดีอย่างใดอย่างหนึ่งเช่น การ พัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ขึ้นมาก็เพื่อให้การดำเนินงานในสถานศึกษาเป็นไป อย่างมีคุณภาพ และเป็นที่ยอมรับของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

๒. ทฤษฎีพื้นฐานและหลักการของรูปแบบ เพื่อให้การดำเนินงานของรูปแบบเป็นไปตาม วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ผู้ออกแบบรูปแบบต้องกำหนดว่าจะออกแบบรูปแบบนั้น ๆ บนฐานคิดของ ทฤษฎีและหลักการใดบ้าง เช่น หลักการประการหนึ่งของระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา คือ “หลักร่วมกันรับผิดชอบ” หมายความว่าคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาจะเกิดขึ้นได้ก็ ต่อเมื่อผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องร่วมกันรับผิดชอบ เป็นต้น

๓. ระบบงานและกลไกของรูปแบบ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามหลักการและบรรลु ตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบ ผู้พัฒนารูปแบบต้องออกแบบระบบงานของรูปแบบเพื่อเป็นกลไกในการ ดำเนินงานของรูปแบบ เช่น การจัดโครงสร้างองค์การ การตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานต่าง ๆ และที่จำเป็นอื่น ๆ พร้อมกับการกำหนดบทบาทหน้าที่ ความสัมพันธ์ และการทำงานร่วมกันของ ระบบเหล่านั้นเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของรูปแบบที่กำหนดไว้

๔. วิธีการดำเนินงานของรูปแบบ โดยกำหนดภารกิจ กระบวนการ วิธีการกิจกรรม และอื่น ๆ ที่ต้องดำเนินการเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของรูปแบบ

๕. แนวการประเมินรูปแบบ หมายถึง การกำหนดแนวทางและเครื่องมือในการ ประเมินผลรูปแบบตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบ และการประเมินการดำเนินงานตามรูปแบบว่า เป็นไปตามที่กำหนดไว้หรือไม่เพียงใด เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบว่ารูปแบบทำหน้าที่ตามที่ ออกแบบไว้มากน้อยเพียงใด และเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่เพียงใด ตลอดจนการกำหนด แนวทางในการพัฒนารูปแบบต่อเนื่องต่อไปได้

๖. คำอธิบายประกอบรูปแบบ หมายถึง การอธิบายคำศัพท์เฉพาะที่นำมาใช้ในการ ออกแบบรูปแบบเพื่อสื่อความให้ตรงกันในการนำรูปแบบไปใช้

^{๒๔} สมาน อัสวภูมิ, การใช้วิจัยพัฒนารูปแบบในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก, (อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ม.ป.ป.), หน้า ๒๐.

๗. ระบุเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้ เนื่องจากรูปแบบมีข้อจำกัดของตนเอง ดังนั้นผู้ออกแบบรูปแบบควรได้ระบุเงื่อนไขที่จะทำให้การนำรูปแบบไปใช้ประสบผลสำเร็จ และข้อระมัดระวังเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น เป็นต้น^{๒๕}

หลังจากออกแบบรูปแบบเสร็จแล้ว ผู้ออกแบบควรจัดทำคู่มือการใช้รูปแบบโดยนำสาระของรูปแบบทั้ง ๗ องค์ประกอบ เครื่องมือและเอกสารประกอบการใช้รูปแบบทั้งหมด มาบรรจุไว้ในคู่มือด้วย จึงจะทำให้การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานมีความสมบูรณ์ครบถ้วน และเมื่อตรวจสอบคุณภาพของรูปแบบแล้วรายงานการตรวจสอบรูปแบบไว้ในภาคผนวกของคู่มือด้วยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาและนำรูปแบบไปใช้ในการดำเนินงานต่อไปเป็นอย่างยิ่ง

๒.๑.๔ การสร้างรูปแบบ

รูปแบบที่จะนำไปใช้ให้ได้ประโยชน์สูงสุดนั้น รูปแบบต้องประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญ คือ มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง สามารถทำนายผลได้ สามารถขยายความผลทำนายได้กว้างขวางขึ้น และสามารถนำไปสู่แนวคิดใหม่ๆ สำหรับการพัฒนาแบบนั้นผู้วิจัยจะต้องศึกษาแนวคิดทฤษฎีในการสร้างรูปแบบ นำเอาข้อมูลที่จัดเก็บมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของรูปแบบ กำหนดโครงสร้างและข้อเสนอของรูปแบบอย่างชัดเจนเพื่อนำไปสู่ผลสรุปเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มุ่งหวังของการวิจัย มีการทดสอบและปรับปรุงแบบก่อนนำรูปแบบไปใช้งานจริง ประเมินผลหลังจากการนำรูปแบบไปใช้งานจริง^{๒๖} การสร้างรูปแบบเพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง ตัวรูปแบบจะต้องมีลักษณะที่สำคัญคือ จะต้องมีความสัมพันธ์กันเชิงโครงสร้าง ทำนายและขยายผลได้นำไปสู่การสร้างแนวคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้น สรุปการสร้างรูปแบบที่จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุดนั้น รูปแบบต้องมีลักษณะที่สำคัญประกอบด้วยความสัมพันธ์กันด้านโครงสร้าง สามารถทำนายและขยายผลได้อย่างกว้างขวางและสามารถนำไปสู่แนวคิดใหม่ ๆ^{๒๗}

๒.๑.๕ การพัฒนารูปแบบ

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบพบว่า การพัฒนารูปแบบนี้อาจจะมีขั้นตอนในการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปแล้วอาจจะแบ่งออก เป็นสองตอนใหญ่ๆ คือ การสร้างรูปแบบ (construct) และการหาความตรง (validity) ของรูปแบบ^{๒๘} ส่วนรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนว่ามีการดำเนินการอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะและกรอบแนวคิดซึ่งเป็น

^{๒๕} สมาน อัครภูมิ, การใช้วิจัยพัฒนารูปแบบในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ม.ป.ป.), หน้า ๕๕.

^{๒๖} บุญส่ง หาญพานิช, การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๒๗} อำนวย เถาตระกูล, เอกสารประมวลความรู้ เรื่อง หลักทฤษฎี แนวคิดงานวิจัย สำหรับใช้เป็นฐานความรู้ในการศึกษา ค้นคว้าวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันการอาชีวศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๗.

^{๒๘} Willer, R.H, *Leader and Leadership Process*, (Boston : Irwin / McGraw-Hill, 1967), p.

พื้นฐาน ในการพัฒนารูปแบบนั้น ๆ ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ ได้แก่ การพัฒนารูปแบบซึ่งเป็นรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ของ บุญชม ศรีสะอาด ซึ่งได้แบ่ง การดำเนินการออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ การพัฒนารูปแบบและการทดสอบประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ

ในส่วนการพัฒนารูปแบบนั้น ดำเนินการโดยวิเคราะห์ลำดับในการทำวิทยานิพนธ์ หลักการเขียนรายงานการวิจัย จุดบกพร่องที่มักจะมีพบในการทำวิทยานิพนธ์ ฯลฯ แล้วนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาสร้างเป็นรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ตามลำดับขั้นตอนในการทำวิทยานิพนธ์ หลังจากนั้นจะเป็นขั้นตอนที่ ๒ นำรูปแบบดังกล่าวไปทดสอบและประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ^{๒๙}

การพัฒนารูปแบบอีกรูปแบบหนึ่งตามแนวทางการศึกษาของ รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ ได้พัฒนารูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การของสถานศึกษาขึ้นพื้นฐานมุ่งศึกษาการพัฒนาการบริหารคุณภาพ ทั้งองค์การของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เหมาะสมการศึกษา มีรายละเอียดในการดำเนินการ ๕ ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิดและหลักการบริหารคุณภาพทั้งองค์การ โดยสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่ได้รับเลือกเป็นโครงการนำร่อง การวิจัยและการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา รวมทั้งการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการศึกษาสภาพจริงจากรายงานการประเมินตนเองของโรงเรียนที่ผ่านการประเมินคุณภาพ

ขั้นตอนที่ ๒ เป็นการสร้างรูปแบบจำลองเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การ โดยการสังเคราะห์แบบสัมภาษณ์จากการศึกษาในขั้นตอนที่ ๑ นำมาสร้างเป็นแบบจำลองระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์การด้วยการสร้างเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิแบบเลือกตอบ เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ให้ผู้ทรงคุณวุฒิแสดงความคิดเห็นโดยอิสระ

ขั้นตอนที่ ๓ เป็นการพัฒนารูปแบบระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์การโดยใช้เทคนิคเดลฟาย

จากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้รูปแบบที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติการใช้รูปแบบจำลองจากขั้นตอนที่ ๒ นามาศึกษาวิเคราะห์ และกำหนดรูปแบบระบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การด้วยเทคนิคเดลฟาย ๓ รอบ

ขั้นตอนที่ ๔ การวิเคราะห์หาความเหมาะสมของรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การ เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบโดยผู้ปฏิบัติงานในสถานศึกษาคือผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และกรรมการสถานศึกษา

^{๒๙} บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓.

ขั้นตอนที่ ๕ การสรุปและนำเสนอรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กรและจัดทำเป็นรายงานผลการวิจัยต่อไป^{๓๐}

ส่วน สมุทร ขำนาญ ได้พัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

มุ่งศึกษารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่เหมาะสมกับสภาพสังคมแบ่งการวิจัย ๔ ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ ๑ เป็นการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี วิธีการบริหารโรงเรียนที่ใช้โรงเรียนเป็นฐาน และสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อกำหนดกรอบความคิดในการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๒ เป็นการสร้างรูปแบบจำลองเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารโรงเรียนที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โดยมีองค์ประกอบ ๕ องค์ประกอบ ด้วยการสร้างเป็นแบบสอบถามชนิดเลือกตอบเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เพื่อถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นตอนที่ ๓ เป็นขั้นการพัฒนาารูปแบบบริหารสถานศึกษาที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานโดยใช้เทคนิคเดลฟายจากผู้เชี่ยวชาญ

ขั้นตอนที่ ๔ เป็นขั้นการตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบโดยผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และกรรมการสถานศึกษา^{๓๑}

สรุปได้ว่าการสร้างรูปแบบ (model) นั้นไม่มีข้อกำหนดที่ตายตัวแน่นอนว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปจะเริ่มต้นจากการศึกษา องค์ความรู้(intensive knowledge) เกี่ยวกับเรื่องที่เราจะสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงค้นหาสมมุติฐานและหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น และนำรูปแบบที่สร้างขึ้น

ไปตรวจสอบความเหมาะสมและหาคุณภาพของรูปแบบต่อไป ส่วนการพัฒนาารูปแบบมีการดำเนินการเป็นสองตอนใหญ่ คือ การสร้างรูปแบบและการประเมินความเหมาะสมและการหาคุณภาพของรูปแบบ

^{๓๐} รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ, “การพัฒนาารูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กรของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”, *ดุษฎีนิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต*, (มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘). หน้า ๑๕

^{๓๑} สมุทร ขำนาญ, “การพัฒนาารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน”, *ดุษฎีนิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต*, (มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

คำว่า “พัฒนา” ในความหมายของภาษาไทย เป็นการให้ความหมายที่เข้าใจกันว่า การทำให้เจริญ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนามนุษย์ในด้านสังคม เพื่อให้สังคมนั้นเจริญเติบโตซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนา” หมายถึง การทำเจริญ^{๓๒} การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การกระทำที่เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่างเจริญเติบโตขึ้นหรือขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนานั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมหรือมนุษย์ก็ได้^{๓๓}

การพัฒนา หมายถึง การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น คือ มีอาหารที่มีคุณค่ากิน มีสุขภาพดีขึ้นทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต มีงานทำ เดินทางไปมาติดต่อสื่อสารกันได้ทางใดทางหนึ่ง มีชีวิตความเป็นอยู่ ครอบครัวยุติธรรม และสิ่งแวดล้อม^{๓๔} และยังได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึง การพัฒนาที่น่าจะส่งผลต่อคนส่วนใหญ่ใน ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑. การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้า ซึ่งถ้าเป็นเรื่องเศรษฐกิจก็เรียกว่า ความเจริญ ทางเศรษฐกิจ ถ้าเป็นด้านสังคมก็เป็นเรื่องของความมีเหตุผล ตลอดจนระบบและกลไกซึ่งเอื้ออำนวยให้สามารถใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ และลดความขัดแย้งโดยสันติวิธี เรื่องความก้าวหน้านี้ได้กลายเป็นเรื่องที่ได้รับการเอาใจใส่กันมาก และมีคนส่วนหนึ่งเห็นว่า การพัฒนานั้น หมายถึง เรื่องของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ซึ่งตามทัศนะของการพัฒนาโดยทั่วไปนั้น ควร หมายถึง เรื่องความก้าวหน้าทางสังคมด้วย ไม่เฉพาะแต่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเท่านั้น

๒. การพัฒนา หมายถึง ความมั่นคง ถ้าในทางเศรษฐกิจเราต้องการให้ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบที่มั่นคงมีเสถียรภาพ ไม่มีปัญหาเงินเฟ้อ เงินฝืด ในทางสังคมก็เช่นกันเราต้องการเห็นความมั่นคงทางสังคม เป็นสังคมที่สงบสุข สังคมที่สามารถปรับตัวเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้โดยปราศจากความรุนแรง ความมั่นคงจึงเป็นเรื่องใหญ่และในการพัฒนาที่ต้องคิดถึงเรื่องนี้ด้วย

๓. การพัฒนา หมายถึง ความก้าวหน้าและความมั่นคง การพัฒนายังควร หมายถึง ความเป็นธรรม อีกด้วย โดยเฉพาะความเป็นธรรมในลักษณะที่ว่าประชาชนทุกคนที่เป็นสมาชิกของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วม และได้รับผลตอบแทนจากการที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาตามควร ดังนั้น การพัฒนาที่

^{๓๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๙.

^{๓๓} คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ความจริงของชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๓.

^{๓๔} วิทยากร เชียงกุล, เพื่อศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: มิ่งมิตร, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

เราต้องการจึงควรเป็นการพัฒนาในรูปแบบที่ช่วยสร้างความเป็นธรรมด้วยจากความหมายทั้งหมด
สามารถ^{๓๕}

สรุปได้ว่า การพัฒนา คือ การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าจนเกิด การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์ของสังคมจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งที่คุณค่าเพิ่มขึ้น และต้องการมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ในการพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มี การทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรม การบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิ และคำว่า วิปัสสนา ภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการบำเพ็ญวิปัสสนา^{๓๖} การพัฒนาแบบพุทธ เป็นการพัฒนาสังคมที่จะก่อให้เกิดสันติสุขต้องเป็นการพัฒนาที่ถือนุรักษ์เป็นสาระโดยมุ่งให้เกิดพัฒนาการในบุคคลที่ประกอบกันเป็นสังคมพัฒนาการของบุคคลนี้ ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ภาวนา คือ การทำให้เจริญ ซึ่งมีความหมายต่างจาก วัฒนธรรม ที่แปลว่า รก การพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การทำให้สังคมนั้นมีภาวะที่เอื้อให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงามนั้น หมายถึง ชีวิตที่ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความบีบคั้น รัตติทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สามารถที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนด้วยสติปัญญาและความพากเพียรของชีวิตเช่นนี้ย่อมไม่ถูกกดดันครอบงำให้จำกัดอยู่กับตัวเอง จึงมีจิตใจเป็นอิสระและแผ่กว้างไปยังเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิต ภาวะชีวิตดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า อิศราภาพ ซึ่ง แปลว่า ความเป็นใหญ่ในตนเอง^{๓๗}

๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

๒.๒.๒.๑ ความหมายของชุมชน

“ชุมชน” มีนัยและความหมายที่เป็นไปตามพลวัตหรือกระแสของสังคม แต่ถ้าพิจารณาโดยละเอียด จะพบว่า นักวิชาการ นักพัฒนา หรือผู้คนที่ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ล้วนต่างให้ความหมายที่สอดคล้องกับความรู้ ทัศนคติ หรือโดยมีจุดมุ่งหมายที่หวังช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายของตนเพื่อผลประโยชน์ประการใดประการหนึ่ง

ความเป็นชุมชนหรือความเป็นหมู่คณะมีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา การจำกัดคำนิยามของคำว่า “ชุมชน” ไว้ในแนวใดแนวหนึ่งย่อมจะขาดความหลากหลายหรือความไม่เข้าใจในความเป็นชุมชนและถ้าพิจารณาโดยรวมก็จะเห็นว่า ความเป็นชุมชนนั้น เน้นเรื่องของ

^{๓๕} โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, *การพัฒนาประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^{๓๖} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), *การพัฒนาจิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๓๗} พระไพศาล วิสาโล, *พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘-๑๙.

ความสัมพันธ์และการเกาะเกี่ยวกันของเพื่อนมนุษย์ในระดับต่างๆ อย่างไรก็ตาม การพยายามทำความเข้าใจแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ศึกษาในการที่จะเลือกความเหมาะสมและสอดคล้องกับฐานปฏิบัติการ (Practical Base) ของตน ชุมชนหรือประชาคม ได้แก่^{๓๘}

๑. กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกันลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่าและมีความสนใจร่วมที่ประสานงานในวงแคบกว่า ชุมชน หมายถึง เขตพื้นที่ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยว เฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคมแต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสร้างสรรค์ใกล้ชิดกว่า และความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา

๒. ความรู้สึกและทัศนคติทั้งมวลที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่ม ชุมชน คือ กลุ่มชนที่มีความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในบริเวณ หรือที่เดียวกัน มีการใช้ประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน^{๓๙} ซึ่งมีความสอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ชุมชน หมายถึง ดินแดนทั่วไปที่มีจำนวนคนมากกว่า ๒ คนขึ้นไป ที่ได้ร่วมกันด้วยธรรมชาติอย่างเดียวกัน คือ มีความคิดเห็นพ้องต้องกัน รวมตัวกันที่จะทำอะไรร่วมกันและก็หวังที่จะประสบความสำเร็จนั้นอย่างเดียวกัน^{๔๐} กลุ่มคนที่มีความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกัน และสามารถดำเนินงานกิจกรรมใดๆ เพื่อประโยชน์ร่วมกันได้^{๔๑} กลุ่มคนที่อาศัยอยู่รวมกันในที่ใดที่หนึ่ง โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรู้สึกนึกคิด และสนใจในสิ่งใด สิ่งหนึ่ง หรือสิ่งที่คล้ายๆ กัน มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความรู้สึกทั่วแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น^{๔๒}

ชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และมวลสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ ของชุมชนเองได้^{๔๓} ชุมชนประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีบางสิ่งบางอย่างคล้ายคลึงกัน รวมขึ้นเป็นชุมชนหนึ่ง มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก สถาบัน และกลุ่มคนที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน อยู่ใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน^{๔๔}

^{๓๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๒.

^{๓๙} ประดิษฐ์ มัชฌิมา, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๒.

^{๔๐} พัทธน์ สุจ้านงค์, การพัฒนาชุมชนแบบผสมผสานสำหรับประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๔.

^{๔๑} กรมการพัฒนาชุมชน, คู่มือการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนสำหรับนักพัฒนากร, (กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๗๗.

^{๔๒} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๖.

^{๔๓} ทนงค์ศักดิ์ คุ่มไชนะ, การพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

^{๔๔} จีรพรรณ กาญจนจิตรรา, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐-๑๑.

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน มีความสนใจร่วมกันและมีพฤติกรรมอย่างเดียวกัน เช่น มีภาษาพูดหรือวัฒนธรรมเหมือนกัน^{๔๕} กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน และสมาชิกทุกคน ได้ให้ความสนใจ ในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นร่วมกัน มีเพียงแต่ให้ความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งเฉพาะ แต่ให้ความสนใจโดยทั่วไป ซึ่งมีขอบเขตมากพอที่จะอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้แล้วชุมชนนั้นอาจหมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างง่าย ๆ เช่น หมู่บ้านหนึ่ง ชนเผ่าหนึ่ง หรือการอยู่ร่วมกันขนาดใหญ่ เช่น เมืองหนึ่ง ๆ หรือประเทศหนึ่ง^{๔๖} ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ รวมถึงติดต่อสื่อสารกัน^{๔๗}

สรุปได้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกันในเขตหรือบริเวณเดียวกันที่แน่นอน มีวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันอยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน และให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหา และเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนในชุมชน

๒.๒.๒.๒ องค์ประกอบของชุมชน

นักวิชาการได้กล่าวถึง “องค์ประกอบของชุมชน” ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

องค์ประกอบของชุมชน ๓ ประการ คือ^{๔๘}

๑. มนุษย์ (Human Component)
๒. สิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้น (Man - Made Component)
๓. สิ่งที่มีธรรมชาติสร้างขึ้น (Natural Component)

องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้สามารถอธิบายได้ คือ

๑. องค์ประกอบด้านมนุษย์

เป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในชุมชน จากวิวัฒนาการของมนุษย์ เป็นต้นมาจนถึงวันนี้ มนุษย์ชอบอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือนอกจากจำเป็นต้องรวมกันเป็นกลุ่ม สรุปได้ว่า ในทุก

^{๔๕} จินตนา สุจิตานนท์, การศึกษาและการพัฒนาชุมชนในศตวรรษที่ ๒๑ (Education and Community Development in the 21st Century), (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๗๒.

^{๔๖} โรเบิร์ต เอ็ม แม็คไกวเวอร์, อ้างถึงใน ไพรัตน์ เดชะรินทร์, ทบทวนการพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร : ดี แอนด์ เอส, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒.

^{๔๗} ประเวศ วะสี, ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ, (กรุงเทพมหานคร: มติชน), ๒๕๔๑), หน้า ๕.

^{๔๘} ไพรัตน์ เดชะรินทร์, การบริหารการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖-๑๗.

ชุมชนไม่มีใครเลยถูกทอดทิ้งอยู่คนเดียว โดยไม่มีการไปมาหาสู่ติดต่อกับบุคคลอื่นในชุมชนนั้น การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมีหลากหลายลักษณะและหลายรูปแบบ เช่น ครอบครัว กลุ่มพ่อค้า เป็นต้น มีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนกลุ่มที่เรียกว่า กลุ่มปฐมภูมิ และกลุ่มทุติยภูมิ ความจำเป็นที่มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นก็เนื่องจากกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และคนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มใด ๆ ก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์ต่อสมาชิกในกลุ่มเดียวกันหรือกับกลุ่มอื่น ๆ อีกเป็นลูกโซ่เกี่ยวพันกันไปสิ่งเหล่านี้ เป็นส่วนประกอบที่สำคัญขององค์ประกอบด้านมนุษย์

๒. องค์ประกอบด้านที่สิ่งมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น

สิ่งที่มนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมีหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมและได้นำไปใช้ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก หรือสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น วิทยุ โทรศัพท์ ตู้เย็น พัดลม อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องทุนแรง รถยนต์ นอกจากสิ่งที่เป็นวัตถุแล้ว มนุษย์ยังสร้างแนวความคิด ปรัชญา ค่านิยม ความเชื่อ ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นทั้งนั้น องค์ประกอบเหล่านี้แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ซึ่งมีสภาพและระดับต่างกัน การประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด และสืบต่อกันไปตลอดเวลา สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมานี้ จะมีความสัมพันธ์กันต่อกันในแต่ละชนิดของมันเอง ความสัมพันธ์เหล่านี้คล้าย ๆ กับลูกโซ่ที่ต่อกันเป็นช่วง ๆ อันเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ภายในองค์ประกอบของสิ่งที่มนุษย์คิดค้นขึ้น เช่น สร้างรถยนต์ขึ้นมาก็นำไปวิ่งบนถนนที่สร้างขึ้นมา และอาจจะทำให้เกิดฝุ่นปลิวไปสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านหรือสามารถที่จะชนผลผลิตพวกพืชผัก ผลไม้ไปขายในตลาดได้เร็วขึ้น เป็นต้น

๓. องค์ประกอบด้านสิ่งธรรมชาติสร้างขึ้น

สิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาหมายรวมทุกอย่าง ที่เกี่ยวข้องกับพืช สัตว์ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งทุกชุมชนจะมีสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นส่วนประกอบอยู่ทั้งนั้น สิ่งต่าง ๆ แต่ละชนิดในชุมชนที่ธรรมชาติสร้างขึ้นจะมีความสัมพันธ์ต่อกันเหมือนองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วทั้ง ๒ ประเภท เช่น สภาพอากาศที่แห้งแล้งจะทำให้ดินแตกระแหงและไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของพืชผลทั้งหลาย เป็นต้น

องค์ประกอบของชุมชนทั้ง ๓ ประการ จะมีความสัมพันธ์และมีการปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่อยู่ภายในชุมชนหนึ่ง ๆ เริ่มจากองค์ประกอบด้านมนุษย์ นอกจากจะมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันแล้ว ยังจะต้องไปมีความสัมพันธ์ต่อสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นด้วย เช่น มนุษย์ร่วมมือกันไปช่วยกันตัดไม้ในป่า แล้วนำมาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นต้น

องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการ นี้จะความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบดังกล่าวนี้จะไม่เท่าเทียมกัน เพราะว่ามีความควบคุม (Control Point) หรือกลไกที่มีบทบาทในการควบคุม สนับสนุน หรือส่งเสริมองค์ประกอบ ทั้ง ๓ ของชุมชนให้

เจริญก้าวหน้า หยุดอยู่กับที่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไป ตัวบ่งการสำคัญนี้คือระบบต่าง ๆ ในชุมชนนั้นเองซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๔๙}

๑. ระบบการปกครอง การบริหารประเทศย่อมขึ้นอยู่กับการจัดรูปการปกครองอาจเป็นแบบกระจายอำนาจ (Decentralization) หรือเป็นรูปแบบรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง (Centralization) และรูปแบบการปกครองย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดหรือบ่งการองค์ประกอบของชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่นการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แบบเสรีประชาธิปไตย ชุมชนที่มีระบบการปกครองต่างกันย่อมมีเสถียรภาพ อีสรภาพ แสดงออกต่างกันและย่อมส่งผลสะท้อนมาถึงวิถีชีวิตของบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้น และความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันกับองค์ประกอบอื่น ๆ ย่อมผิดแผกแตกต่างกันไป

๒. ระบบเศรษฐกิจ อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจต่อองค์ประกอบนับว่ามีมากทีเดียวการที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่งจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรมนั้น นับได้ว่าเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน อย่างประเทศไทยเรามักกล่าวกันอยู่เสมอ ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบเกษตรกรรม ผลผลิตและรายได้ประชาชาติส่วนใหญ่ได้จากผลผลิตทางการเกษตร เครื่องมือที่ใช้ในชุมชนจึงเป็นเครื่องมือเพื่อการเกษตรเสียเป็นส่วนมาก ปัญหาเรื่องการตลาด การผลิตจึงเป็นปัญหาของการเกษตร แต่หากเป็นชุมชนที่ระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตร ชุมชนนั้นก็จะไม่มีเครื่องมือที่ใช้เพื่ออุตสาหกรรมมากกว่า การเกษตรกรรม

๓. ระบบการศึกษา ความเจริญของชุมชนและความล้าหลังของชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับกันแล้วจะเห็นว่าระบบการศึกษาได้แผ่ขยายวงกว้างขวาง สมาชิกในชุมชนมีการศึกษาสูง โดยเฉลี่ยแล้วการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญย่อมมีมาก เพราะการถ่ายทอดวิชาความรู้และการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ย่อมมีมากขึ้นในที่ชุมชนที่สมาชิกในชุมชนนั้นยังไม่มีการศึกษา หรือโดยเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำ ระบบการศึกษาย่อมจะสร้างความสัมพันธ์ของทั้งสามองค์ประกอบ ให้สับสนยิ่งขึ้น หรือแบบง่าย ๆ อย่างเช่น ชุมชนในเมือง คนในชุมชนมีการศึกษามากกว่าในชนบท สถาบันทางสังคม (Social Institution) หรือกลุ่มถาวร (Permanent Groups) มีมากกว่าชนบท ซึ่งมีเพียงสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลัก การรวมกลุ่มเพื่อกระทำการกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ก็จะทำให้รูปลักษณะง่าย ๆ และกลุ่มสลายตัวไปเมื่อกิจกรรมสิ้นสุดลง

๔. ศาสนา ตัวกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในชุมชนหนึ่งๆที่มีความสำคัญไม่น้อย โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังอยู่ในขั้นพัฒนา (Developing Community) คือ ศาสนา ศาสนาในที่นี้ย่อมหมายถึงความรวมถึงความเชื่อในสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ และการกระทำต่าง ๆ ทางศาสนา การศึกษาของนักมานุษยวิทยาพบว่า อิทธิพลเรื่องความเชื่อศาสนาหรือลัทธิศาสนาของชุมชนนั้น มีอิทธิพลมากที่จะสร้างความสัมพันธ์ หรือเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชนหนึ่งไปได้อย่างมาก เช่น ชุมชนที่เอามนุษย์มาฆ่าเพื่อบูชายัญ โดยเชื่อว่าพระเจ้าจะบันดาลประโยชน์ให้หากได้มีการบูชายัญแล้ว

^{๔๙} ไพรตัน เดชะรินทร์, การบริหารการพัฒนาชุมชน, หน้า ๑๙-๒๐.

๕. ตัวบ่งการอื่น ๆ นอกจากตัวบ่งการใหญ่ทั้งสี่ประการดังกล่าวมาแล้ว ยังอาจมีตัวบ่งการอื่นๆ อีก เช่นตัวบ่งการที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ให้ เช่น สัตว์ การเกิดอุทกภัย หรือมีอากาศหนาวจัด ร้อนจัด มีภูเขาไฟ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อองค์ประกอบของชุมชนอยู่มาก

อนึ่ง ในการจำแนกองค์ประกอบของชุมชนเป็น ๓ ประการ ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ได้มีนักวิชาการผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในภาคสนาม นำไปใช้เป็นแนวทางจำแนกองค์ประกอบชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในระดับหมู่บ้าน ว่ามีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ คน สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ โดยมีคำอธิบายประกอบ ดังนี้^{๕๐}

๑. คน เป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน และเป็นเป้าหมายสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนา ก่อนสิ่งอื่นๆ ถ้าเราสามารถพัฒนาคนในชุมชนได้แล้ว การพัฒนาด้านอื่น ๆ ก็จะเกิดผลสำเร็จตามมา แต่ถ้าเราไม่สามารถพัฒนาคนได้แล้ว การพัฒนาด้านอื่น ๆ ก็จะประสบกับความล้มเหลว โดยสิ้นเชิง ดังนั้นในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นหลักการพัฒนาคนเป็นที่สำคัญ กลุ่มคนควรได้รับการพัฒนาในชุมชน มีหลายกลุ่ม เช่น เด็กเล็ก เยาวชน สตรี ผู้นำท้องถิ่นและกลุ่มผู้นำกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ที่มีปัญหาในการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ

๒. สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบ ๆ ตัวคน ซึ่งมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งแวดล้อมเหล่านี้จะเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน เช่น ถนน สะพาน ป่าไม้ แหล่งน้ำ วัด โรงเรียน ศูนย์พัฒนาหมู่บ้าน สถานีอนามัย ที่สาธารณะ ตลอดจนสิ่งที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชน สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับตัวคนมาก เพราะถ้าสิ่งแวดล้อมไม่ดี ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนก็จะเกิดความลำบากตามไปด้วย

๓. สถานการณ์ หมายถึง เหตุการณ์หรือความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในชุมชนอันเป็นผลมาจากการติดต่อปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนในชุมชน ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ถ้าการติดต่อปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนเป็นไปในแนวทางที่ดี สถานการณ์ก็จะดี แต่ถ้าการติดต่อปะทะกันระหว่างคนเป็นไปในทางลบ เช่น การชิงดีชิงเด่น การแก่งแย่งผลประโยชน์ ขาดความร่วมมือสามัคคี สถานการณ์ในปัจจุบันก็จะเลวร้ายลงไปด้วย

ดังนั้นองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการของชุมชน ถ้าเราสามารถทำตัวให้เป็นคนดี สิ่งแวดล้อมดี และสถานการณ์ก็จะดีตามไปด้วย จะทำให้ชุมชนน่าอยู่ มีความสงบสุข ประชาชนก็จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีในที่สุด

^{๕๐} ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนที่ ๓, **หลักและวิธีการพัฒนาชุมชน**, (เอกสารประกอบการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน อุบลราชธานี : ฝ่ายฝึกอบรมศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ ๓, ๒๕๓๕), หน้า ๔.

๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๓.๑ ความหมายของการพัฒนาชุมชน

นักวิชาการได้ให้แนวคิดการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

๑) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ในการพัฒนาชุมชนต้องเชื่อมั่น และ ศักยภาพของมนุษย์ เพราะมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วม แสดงแนวคิด ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ของประชาชนเพราะ การพัฒนาเป็นของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเอง และ สังคม

๓) การช่วยเหลือตัวเองและชุมชน ในการพัฒนาเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของ ประชาชนและชุมชนให้สามารถพัฒนาตัวเองและชุมชน การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน ต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของประชาชนในชุมชน

๔) การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาย่อมเกิดประโยชน์แก่ชุมชน โดยการใช้ทรัพยากร ในชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชนของ ตนเอง โดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่นๆ ก็ต้องมีการนำทรัพยากรเพื่อพัฒนา ชุมชนเช่นกัน และเป็นการผลักดันเพื่อปลูกจิตสำนึกการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตน

๕) การริเริ่มของประชาชนในชุมชนการพัฒนาเป็นสิทธิเสรีภาพของคนในการพัฒนา ชุมชนต้องเกิดจากความต้องการพัฒนาอย่างแท้จริงโดยประชาชนได้ริเริ่มในการจัดการโครงการต่างๆ เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถที่จะคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาของชุมชนตนเอง โดยมีหวังจะพึ่ง พาอาศัยองค์กรจากรัฐหรือชุมชนภายนอก

๖) ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นพัฒนาคนและ ทรัพยากรในท้องถิ่น เพราะรัฐบาลมีความจำกัดด้านขีดความสามารถ ทั้งบุคลากร งบประมาณหรือ ทรัพยากร ส่วนขีดจำกัดของชุมชนในเรื่องความไม่พร้อมของคน และทรัพยากรไม่เพียงพอ

๗) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีการ ประสานงานในระหว่างชุมชนและรัฐบาลเพื่อจะให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ โดยไม่ปล่อยให้ฝ่าย ใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบงานเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและชุมชนต่างมีขีดจำกัดความสามารถในการ พัฒนาที่แตกต่างกัน

๘) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกัน หลายด้านจะมุ่ง เพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะการพัฒนามีหลายกิจกรรมทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้อง สอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้ การพัฒนาจึง ต้องประสานงานกันหลายด้าน ทั้งตัวบุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ

๙) การสมดุลในการพัฒนา การพัฒนามีกิจกรรมต้องทำอยู่หลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว ทำให้การดำเนินการต้องเป็นไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่ให้เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย

๑๐) การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชนมีลักษณะที่ให้การศึกษแก่ประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องต่อกิจกรรมของชุมชน เป็นวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล เป็นโครงการที่มีแผนงานมุ่งเน้นความคิดของชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และเป็นกระบวนการทางสังคมที่คอยกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนตลอดเวลา^{๕๑}

การพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น^{๕๒} การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ ฉะนั้นหากได้รับการพัฒนาจะขาดส่วนหนึ่งไปก็ไม่สามารถที่จะเรียกว่าเป็นพัฒนาที่ดีหรือเป็นชีวิตที่สมบูรณ์^{๕๓} การพัฒนาชุมชน หมายถึง การปรับปรุงสภาพต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพื่อนำมาซึ่งความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ตามแนวทางที่ชุมชนต้องการโดยความคิดริเริ่ม การพึ่งพาตนเอง และความร่วมมือกันของชุมชน และระหว่างรัฐกับราษฎร ถ้าจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน^{๕๔} การพัฒนาชุมชน เป็นการร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้านนั้น คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีแบบแผนและไปทิศทางที่ดีกว่าเดิม^{๕๕} การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะทำให้ชีวิตทุก ๆ ด้านของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อม ๆ กัน เน้นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเป็นไปเพื่อ “คุณภาพชีวิต” ในทุก ๆ ด้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดีและต้องเป็นขบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องยาวนาน^{๕๖} พร้อมกันนั้น ได้มีนักวิชาการได้แสดงความเห็นถึงการพัฒนาชุมชนแบ่งออก ๑๐ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑) คนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุด

^{๕๑} สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔-๔๕.

^{๕๒} วันรัช มิ่งมณีนาคิน, **การพัฒนาชนบทไทย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

^{๕๓} สมพร เทพสิทธิ, **การพัฒนาแบบยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓.

^{๕๔} ชีรวินน์ นิเจนตร, **การศึกษากับสังคมการพัฒนาชุมชน**, เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๒๖๘, (กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒.

^{๕๕} พัฒน์ บุญรัตนพันธ์, **การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๑๗), หน้า ๙.

^{๕๖} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, **ลักษณะสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ป๊อป, ๒๕๑๘), หน้า ๑๘๘.

- ๒) การช่วยเหลือตนเอง
- ๓) ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
- ๔) ความคิดริเริ่มของชุมชน
- ๕) ความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน
- ๖) ความสมดุลของการพัฒนา
- ๗) การใช้ทรัพยากรในชุมชน
- ๘) การดำเนินงานตั้งอยู่บนรากฐานของหลักประชาธิปไตย
- ๙) การประสานงาน
- ๑๐) การผสมผสาน^{๕๗}

การพัฒนาชุมชน คือ การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินการไปในแนวทางที่ตนต้องการ โดยอาศัยความร่วมมือกำลังของประชาชนในชุมชนนั้นในการช่วยเหลือตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ^{๕๘}

การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุง “หมู่บ้าน” ด้วยการกระทำร่วมกันระหว่างประชาชน และหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน เพื่อให้หมู่บ้านเป็นหน่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติได้อย่างมั่นคงด้วยการใช้ทรัพยากรส่วนใหญ่ในท้องถิ่น และถ้าหากว่าชุมชนขาดสิ่งใดที่จำเป็นแก่การเปลี่ยนแปลง ฝ่ายรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยจัดหาสิ่งจำเป็นที่ขาดแคลนนั่นได้^{๕๙}

การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้นหรือให้เจริญขึ้นทุกด้านนั้น คือ จะต้องพัฒนาคนกลุ่มชน สิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือสาธารณสมบัติและพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้บรรลุผลแก่เศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งการเมืองของชาติโดยรวม^{๖๐}

การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่จะต้องทำต่อเนื่องกันอย่างมีระบบ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้จำเป็นต้องใช้เวลาและจำต้องอาศัย

^{๕๗} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, หลักการพัฒนาชุมชนการพัฒนาชุมชนประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐.

^{๕๘} Arthur Dunham, “The Outlook for Community Development” in The Social Welfare Forum 1958 (Proceedings of The National Conference on Social Welfare, 1991), p. 3.

^{๕๙} ณรงค์ สุจ้านง, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๘.

^{๖๐} จีรพรรณ กาญจนะจิตรา, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘.

กรรมวิธีการเปลี่ยนแปลงที่ถูกรื้อถอน กระทำอย่างรีบร้อน เพื่อให้การพัฒนาลงไปถึงประชาชนอย่างแท้จริงและเพื่อให้ “ทิศทางการพัฒนา” เป็นไปโดยถูกต้องตามหลักวิชา โดยการพัฒนาที่มีเป้าหมายหลักอยู่ที่ “การพัฒนาคน” ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากยิ่งกว่าการพัฒนาทั่ว ๆ ไปหลายเท่าตัว^{๖๑}

การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุและส่งเสริมประชาชนในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และเข้าร่วมมือในการดำเนินงานปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเอง และเสริมสร้างท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครองตามระบบประชาธิปไตย^{๖๒}

การพัฒนาชุมชน หมายถึง การพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อนบ้านและชุมชนให้มาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นวิธีการที่นำการบริการของรัฐบาลกับความต้องการของประชาชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น^{๖๓}

คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าพัฒนา คือ คำว่า Relief และ Rehabilitation โดยคำว่า Relief หมายถึง การให้ความช่วยเหลือในระยะสั้นกับประชาชนที่ประสบกับหายนะจากภัยที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์และธรรมชาติ เช่น สงคราม แผ่นดินไหว พายุไต้ฝุ่น ความช่วยเหลือที่ให้อาจเป็นอาหาร น้ำดื่ม ผ้าห่ม ที่พักอาศัย และยารักษาโรค ในขณะที่คำว่า Rehabilitation เป็นการให้ความช่วยเหลือหลังจากผ่านการช่วยเหลือระยะสั้นไปแล้ว เป็นความพยายามช่วยสร้างคุณภาพชีวิตของผู้ประสบภัยพิบัติให้กลับมาดีเหมือนเดิม เช่น การสร้างบ้านที่อยู่อาศัยให้กับผู้เดือนร้อนจากแผ่นดินไหว น้ำท่วมหรือสงคราม ส่วนใหญ่โครงการเหล่านี้ใช้เวลา ๑ ปี หรือ ๒ ปี เป็นการช่วยให้คนสามารถกลับมาดำเนินชีวิตตามปกติได้อีกครั้งหนึ่ง ส่วนคำว่า Develop หรือการพัฒนา จะเกี่ยวข้องเกี่ยวกับเรื่องของความทุกข์ยากและความยากจน เป็นความพยายามในการแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคมโดยการเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงและเป็นกระบวนการที่ยาวนานกว่า^{๖๔}

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการ โครงการ หลักวิธีการ ที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้น การพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา และสิ่งที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนนั้น คือ การพัฒนาคนในชุมชนเสียก่อน เพื่อสร้างองค์ความรู้ความสามารถ มีคุณธรรมศีลธรรม จริยธรรม จิตสำนึก มีเหตุผล และมีความรับผิดชอบต่อส่วนร่วม ให้กับประชาชน

^{๖๑} ไพรรัตน์ เดชะรินทร์, การบริหารงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓.

^{๖๒} สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๖๓.

^{๖๓} กรมการพัฒนาชุมชน, ภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

^{๖๔} Ewert, D.Merill, Adultreducationandinternational development, In Sharan B.Merriam and Phyllis M. Cunninham (Eds.), **Handbook of adult and continuing education**, (San Francisco : Jossey-Bass,1991), p.84.

๒.๒.๓.๒ หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน

นักวิชาการได้กล่าวถึง “หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน” ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนามาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

การพัฒนาชุมชน มีความเป็นมา ปรัชญา แนวความคิด ความหมายที่เป็นของตนเองซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในกำหนดลักษณะของการพัฒนาชุมชน ได้ดังนี้^{๖๕}

๑. เป็นการดำเนินงานโดยและใช้ทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ ไม่พึ่งพาบุคคลหรือทรัพยากรนอกชุมชน

๒. เป็นการร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน คนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐหรือคนในชุมชนกับภาคเอกชน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

๓. การเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมาย หรือทิศทางสามารถควบคุมได้

๔. เกิดจากความตั้งใจและการกระทำของมนุษย์ ตามแผนและโครงการที่กำหนดขึ้นไม่ใช่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

๕. เป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน ให้มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาตนเอง บุคคลอื่น และสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปใช้ในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชนให้ได้มาตรฐานตามที่ต้องการ

๖. เป็นกระบวนการในการศึกษา โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณภาพและความพร้อมในการพัฒนา

๗. เป็นกระบวนการจัดองค์กรหรือกลุ่ม เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นการผนึกกำลังของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดศักยภาพของชุมชนและนำมาใช้ในกรณีพัฒนาชุมชนได้

๘. เป็นการนำกลวิธีหรือวิธีการต่าง ๆ มาใช้

๙. มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย การพัฒนาชุมชนเป็นของชุมชน ดำเนินการโดยคนในชุมชน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน เป็นการให้สิทธิเสรีภาพ อิสรภาพ เสมอภาค ในชุมชน และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดวิธีการดำรงชีวิตของตนเองและชุมชนได้ด้วยตนเอง

องค์การสหประชาชาติ (UN. Development of Economic and Social Affair) ได้กำหนดหลักการพัฒนาชุมชน มี ๑๐ ประการ คือ^{๖๖}

^{๖๕} สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ, หลักการสื่อสารมวลชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๕.

^{๖๖} UN. Development of Economic and Social Affair, **Community Development and Related Service**, (New York : United Nation Republication,1960), pp. 8 - 13.

๑. การพัฒนาชุมชนต้องตอบสนองความต้องการอันแท้จริงของประชาชนในชุมชน ด้วยการริเริ่มจากประชาชน และเริ่มต้นจากโครงการง่ายไปสู่โครงการที่ยากขึ้น

๒. การพัฒนาชุมชนมีลักษณะเป็นโครงการอเนกประสงค์ ต้องอาศัยความร่วมมือของนักวิชาการหลายสาขา และผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย

๓. การพัฒนาชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงเจตคติของประชาชนไปพร้อมๆ กับกิจกรรมด้านอื่น ๆ

๔. การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชนและองค์กรของประชาชนขึ้น

๕. การพัฒนาชุมชนต้องค้นหา และพัฒนาผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ ตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของแต่ละชุมชน

๖. การพัฒนาชุมชนต้องยอมรับในสถานภาพ บทบาทของสตรี และเยาวชนเปิดโอกาสให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มากที่สุด เพราะสตรีและเยาวชนมีผลต่อการขยายตัวของงานและการรับช่วงของงานพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี

๗. การพัฒนาชุมชนของประชาชนจะประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ ถ้าหากรัฐบาลมีความพร้อมและให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

๘. การพัฒนาชุมชน ต้องมีนโยบายและการวางแผนตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่น โดยการบริหารงานทุกระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

๙. การพัฒนาชุมชนต้องสนับสนุนให้องค์กรของภาคเอกชน องค์กรอาสาสมัครต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย

๑๐. การพัฒนาชุมชนต้องมีการวางแผนให้เกิดการพัฒนาพร้อม ๆ กัน ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติหรือระดับประเทศ

วิธีการพัฒนาชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในทางที่ดีขึ้นนั้น มีวิธีการที่สำคัญอยู่ ๒ วิธี คือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน และการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มเพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินงานได้ด้วยตนเองเพื่อประโยชน์ของกลุ่มเป็นสำคัญอันเป็นผลให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในชุมชน วิธีการทั้ง ๒ คือ^{๖๗}

๑) การให้การศึกษาแก่ชุมชน การให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลสามารถพัฒนาความรู้ ความคิด ความสามารถ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ทั้งของตนเองและสังคม ซึ่งอาจจะได้รับการถ่ายทอด การเรียนรู้ หรือได้จากประสบการณ์ การศึกษาจึงเป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้

^{๖๗} พาณี อนันตชัย, กระบวนการพัฒนาชุมชน, (นครปฐม: สำนักพิมพ์ สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๒), หน้า ๘ – ๑๐.

๒) การจัดกลุ่มและพัฒนากลุ่ม กลุ่มกับงานพัฒนาชุมชนเป็นของคู่กัน หากไม่มีการรวมกลุ่มก็ไม่มีการพัฒนาชุมชนทั้งนี้เพราะกลุ่มช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาความคิดของประชาชนด้วยการทำงานร่วมกันในการปรับปรุงการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น

ส่วนประกอบที่สำคัญของการพัฒนาต้องมีการวางแผนในการพัฒนาชุมชน มีหลักการที่สำคัญ ดังนี้^{๖๘}

๑. การวางแผนพัฒนาชุมชนต้องมีการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงของสถานะทางสังคม เศรษฐกิจ ความต้องการและปัญหาของประชาชนในชุมชนนั้น ๆ เป็นสำคัญ

๒. การวางแผนพัฒนาชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชนทั้งนี้ต้องมีการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของประชาชนก่อน

๓. การวางแผนพัฒนาชุมชนในเรื่องการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของประชาชนนั้น ให้พิจารณาที่จำนวนของประชาชนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการที่ความต้องการยังไม่ได้รับการตอบสนองประกอบเป็นสำคัญ

๔. การวางแผนพัฒนาชุมชนต้องคำนึงถึงค่านิยม ความเชื่อ ข้อห้าม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ด้วย

๕. การวางแผนชุมชนต้องเริ่มจากสิ่งที่ประชาชนมีอยู่และสิ่งที่ประชาชนมีความรู้อยู่แล้ว

๖. การวางแผนพัฒนาชุมชนต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนให้สอดคล้องกับความสนใจและความพึงพอใจของประชาชนในชุมชนเป็นสำคัญ

๗. การวางแผนพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องมีโครงการย่อย ๆ รองรับหลาย ๆ โครงการเพื่อแปลงแผนที่มีลักษณะเป็นนามธรรมไปสู่การปฏิบัติที่มีความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

๘. การวางแผนพัฒนาชุมชนที่มีคุณภาพจำเป็นต้องเสริมสร้างให้ประชาชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้และความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

๙. การวางแผนพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องใช้การประสานสัมพันธ์กับผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับและทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดความสำเร็จอย่างราบรื่น

๑๐. การวางแผนพัฒนาชุมชนที่มีคุณภาพ จำเป็นต้องชี้ให้เห็นแนวทางการประเมินผลได้ทุกระยะ ได้แก่ ระยะก่อนดำเนินงาน ระหว่างดำเนินงาน และระยะหลังดำเนินงาน

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้นั้น จะต้องอาศัยการวางแผน ในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ และตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ในการวางแผนพัฒนาต้องมีโครงการหลาย ๆ โครงการ

^{๖๘} บุญธรรม เทศนา, **ปรัชญาการพัฒนา**, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๐.

ในการรองรับเพื่อให้สามารถนำไปพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น การพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานในทุกๆ ระยะ กล่าวคือ ระยะก่อนดำเนินงาน ระหว่างดำเนินงาน และระยะหลังดำเนินงาน

๒.๒.๓.๓ องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน

นักวิชาการได้กล่าวถึง “องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน” ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

การพัฒนาชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ คือ ^{๖๙}

๑) คนในชุมชน คนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน เนื่องจากการพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาของคน โดยความร่วมมือกันของคนและเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนโดยตรง ทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ

๒) ทุนของชุมชน ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจและทุนสิ่งแวดล้อม ทุนทางสังคม ได้แก่ คุณภาพของคน การจัดระเบียบทางสังคม สถาบันทางสังคม กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม เทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นต้น ทุนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพผลิตภัณธ์ รายได้ แหล่งทุนของชุมชน ทุนสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ ภูเขา แม่น้ำลำคลอง น้ำตก หาดทราย เป็นต้น ทุนเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

๓) วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เช่น วัสดุสำนักงาน วัสดุก่อสร้างเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ยานพาหนะ เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น วัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ต้องมีคุณภาพเหมาะสม ทันสมัยและเพียงพอกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่กำหนดขึ้น

๔) ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีหลายวิธีการ เช่น การให้การศึกษาอบรม การจัดระเบียบชุมชน การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่มและองค์กร การวางแผนและโครงการ การประสานงาน เป็นต้น ยุทธศาสตร์เหล่านี้เมื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนต้องเป็นยุทธศาสตร์ ที่เหมาะสมกับชุมชนจึงจะเป็นประโยชน์และสนับสนุนการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ

๕) กระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดำเนินงาน คือ การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ชุมชน การวางแผนและโครงการ การดำเนินงาน การประเมินผล และการทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค ซึ่งต้องดำเนินงานไปตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ

๖) การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน เป็นการสนับสนุนช่วยเหลือเฉพาะในสิ่งที่มีความจำเป็น เกินขีดความสามารถของชุมชน หรือเพื่อกระตุ้นเร่งเร้าให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา

^{๖๙} สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ฐานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๖ – ๑๐๗.

๗) การบริหารและการจัดการที่ดี เป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคคล กลุ่มองค์กร การเงิน เวลา พลัง ทรัพยากร อาคารสถานที่ เป็นต้น ให้มีประสิทธิภาพ

๘) นักพัฒนาชุมชน เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน จูงใจ ประสานงาน ระดมพลังหรือศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการพัฒนา

๙) การประสานงาน เพื่อเชื่อมประสานบุคคล กลุ่มและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินกิจกรรมสอดคล้อง เป็นไปในทิศทางเดียวกันและเป็นลำดับขั้นตอนที่กำหนดไว้

๑๐) ผลของการพัฒนา เป็นผลงานที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานพัฒนาชุมชนซึ่งทำให้คนที่ร่วมการพัฒนามีขวัญและกำลังใจที่ดี มุ่งมั่นที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จต่อไป

๒.๒.๔ ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับทฤษฎีการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ดังนี้

๒.๒.๔.๑ ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory) ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับทฤษฎีภาวะทันสมัยไว้อย่างมากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมเรียบเรียงไว้ดังนี้

พัชรินทร์ สิริสุนทร ได้กล่าวว่า ลักษณะที่สำคัญของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยประกอบด้วย

๑. การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและเทคโนโลยีในการดำรงชีวิตจากแบบเรียบง่ายใน สังคมจารีต ไปสู่การดำรงชีวิตที่อาศัยความรู้และเทคโนโลยีระดับสูง มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

๒. เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากเกษตรกรรมแบบยังชีพ หรือการทำการเกษตรในที่ดินแปลงเล็กเพื่อบริโภคในครัวเรือน เป็นการผลิตขนาดใหญ่เพื่อขาย มีการจ้างแรงงานภายนอกครอบครัว หรือชุมชนแทนการใช้แรงงานในครอบครัว

๓. มีระบบอุตสาหกรรมในโรงงานและการใช้เครื่องจักรกลเพิ่มมากขึ้น

๔. วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการเป็นแบบเป็นทางการ

๕. เกิดเมืองเพิ่มขึ้นและการขยายตัวของสังคมเมือง

๖. มีการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน สาธารณูปโภค โรงเรียน โรงพยาบาล

๗. เกิดชนชั้นกลางและผู้ประกอบการ (Entrepreneur) เพิ่มขึ้น

๘. มีการเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อของคนจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ครอบครัวและชุมชนนิยม เป็นความคิดเชิงเหตุผล ปัจเจกชนนิยมและวัตถุนิยม

๙. โครงสร้างของครอบครัวเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว

๑๐. สถาบันทางสังคมต่างๆ มีความสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น

๑๑. การจัดระเบียบทางสังคมใช้กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับที่เป็นลายลักษณ์อักษรมากขึ้นแทนที่บรรทัดฐานและวิถีชีวิตที่ใช้กันในสังคมจารีต.^{๗๐}

สุทิพย์พร โชติรัตนศักดิ์ ได้กล่าวไว้ว่า ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory) กับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom Approach) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมที่ผ่านมามีอยู่บนฐานความคิดของการพัฒนาสังคมกระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth-only Development Approach) โดยรวมศูนย์กลางการพัฒนาไว้ที่ส่วนกลางทิศทางการพัฒนาส่วนใหญ่จึงถูกกำหนดจากรัฐบาลและเอกชนโดยอาศัย ระบบทุนนิยม การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization) ที่มุ่งเน้นในเชิงปริมาณหรือการเติบโตทางวัตถุเพียงด้านเดียว ประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างประเทศโลกตะวันตก จึง เข้ามามีบทบาทอย่างกว้างขวางในการกำหนดรูปแบบและทิศทางการพัฒนา และถ่ายทอดแนวคิด ดังกล่าวลงสู่ประเทศโลกที่สาม (The Third World) ซึ่งนับเป็นการเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมโลกเป็นอย่างยิ่ง และเป็นที่มาของการแพร่กระจายระบบเศรษฐกิจ แบบทุนนิยม

๗๑

ชนิตา รักษ์พลเมือง ได้กล่าวโดยสรุปกระบวนการสร้างความทันสมัยไว้ว่ากระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization Process) มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. Modernization เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิรูป (Revolutionary Process) ของวิวัฒนาการทางสังคม
๒. Modernization เป็นกระบวนการที่ซับซ้อน (Complex Process)
๓. Modernization เป็นกระบวนการที่เป็นระบบ (Systemic Process)
๔. Modernization เป็นกระบวนการในระดับโลก (Global Process)
๕. Modernization เป็นกระบวนการที่ใช้เวลายาวนาน (Lengthy Process)
๖. Modernization เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน (Phased Process)
๗. Modernization เป็นกระบวนการสร้างความเป็นเอกพันธ์ (Homogenizing Process)
๘. Modernization เป็นกระบวนการที่ไม่ย้อนกลับ (Irreversible Process)

^{๗๐} พิชรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม, หน้า ๙๒.

^{๗๑} สุทิพย์พร โชติรัตนศักดิ์, ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีภาวะทันสมัยกับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น , [ออนไลน์].แหล่งที่มา: <http://web.bsru.ac.th/~sutipporn/works/Modernization-Theory.pdf>, [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

๙. Modernization เป็นกระบวนการก้าวหน้า (Progressive Process)^{๗๒}

ดังนั้น แนวคิดทฤษฎีภาวะทันสมัย จึงแบ่งสังคมออกเป็นสองรูปแบบ กล่าวคือ สังคมประเพณีที่ด้อยพัฒนากับสังคมทันสมัยที่พัฒนาแล้ว การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization) พุ่งประเด็นไปที่เป้าหมายแรกของการพัฒนานั้นคือ ความเจริญทางเศรษฐกิจ (Development equates economic growth) โดยใช้ดัชนีชี้วัดที่สำคัญของการพัฒนา (Development Indicators) นั่นก็คือ รายได้ประชาชาตินั่นเอง สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแต่เฉพาะการ เปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (Change for the better) เท่านั้นจึงจะเรียกว่า การพัฒนา ซึ่งต้องเกิดมาจากการ วางแผนและการกำหนดทิศทางการเปลี่ยนที่พึงประสงค์ และต้องสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมด้วย

การพัฒนาเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization Process) โดยมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นสองระดับ คือระดับสังคมและระดับบุคคล การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีทั้งข้อดีและข้อเสีย ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายที่ได้รับอิทธิพลจากการแผ่ขยายอำนาจของประเทศตะวันตก เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างรวดเร็ว เช่นถนนหนทาง สาธารณูปโภคต่าง ๆ โรงพยาบาล และโรงเรียน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนี้ไม่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่น ปัญหาที่ตามมาคือความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยและไม่เห็นคุณค่า การเกิดมลภาวะ ปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาสังคมต่างๆ อีกมากมาย

๒.๒.๔.๒. ทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) ไว้ อย่างมากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเรียบเรียงไว้ดังนี้

ที. โดส ซานโตส (T. DosSantos) ได้ให้ความหมายของการพึ่งพาไว้ดังนี้ “การพึ่งพาหมายถึง สถานการณ์ที่เศรษฐกิจของประเทศตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนา และขึ้นอยู่กับกรขยายตัวของเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเองให้ได้ของประเทศอื่น” และมีลักษณะพึ่งพาทั้งในทางวัฒนธรรม

^{๗๒} ชนิตา รัชพลเมือง, แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา : กระบวนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลง, เอกสารประกอบ โครงการพัฒนาผู้นำด้านนโยบายการศึกษาและการพัฒนาขององค์กรสังคมมณฑล กรุงเทพฯ, (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, สิงหาคม ๒๕๔๕),(อัดसानา).

สังคม การเมือง และเศรษฐกิจต่อประเทศทุนนิยมตะวันตก โดยเฉพาะทางเทคโนโลยี ความเชี่ยวชาญ ทุน สินค้าประเภททุน และตลาดสินค้าสำหรับส่งออก เป็นต้น^{๗๓}

พัชรินทร์ สิริสุนทร ได้กล่าวสรุปนิยามแนวคิดการพึ่งพาทั้งหลายไว้ว่า ความด้อยพัฒนานั้นเกิดขึ้นจากการที่ประเทศส่วนใหญ่ของโลกที่สามถูกดึงเข้าร่วมในระบบทุนนิยมระหว่างประเทศในฐานะประเทศบริวารของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลายและทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโลกที่สามเอื้ออำนวยต่อการถูกแสวงประโยชน์โดยประเทศพัฒนาแล้วดังกล่าว ยิ่งกว่านั้น โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมยังไม่ส่งเสริมการพัฒนาแบบทุนนิยมอีกด้วย

ไดอิตอร์ เซงฮาาส (Dieter Seenghaas) เรียกประเทศเหล่านี้ว่า “ทุนนิยมง่อย” ที่เรียกเช่นนี้ เพราะไม่มีสินค้าประเภท ทุน (Capital Goods) ที่ผลิตเองได้ ต้องไปอาศัยประเทศพัฒนาแล้วโดยการนำเข้า จึงกลายเป็นตลาดสำคัญของสินค้าจากประเทศพัฒนาแล้ว ในขณะที่เดียวกันก็ส่งวัตถุดิบไปให้ประเทศดังกล่าว ลักษณะ เช่นนี้ยังเกิดขึ้นภายในประเทศด้อยพัฒนาระหว่างชนบทกับเมืองด้วย การศึกษาทฤษฎีพึ่งพามีอยู่ ๓ แนวทางด้วยกัน และทุกแนวทางต่างมีท่าทีของการต่อต้านจักรวรรดินิยมอยู่ด้วยทั้งนั้น คือ

แนวทางแรก ได้แก่ การศึกษาแบบทุนนิยม โดยรวมเอาแนวนิยมต่าง ๆ เช่น ทศณะของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ความเป็นชาตินิยม โครงสร้างนิยมและพัฒนานิยมเข้าด้วยกัน แม้จะมีลักษณะ ของการต่อต้านจักรวรรดินิยม แต่ก็ยังมองเห็นโอกาสที่จะพัฒนาตามแนวทางของทุนนิยมต่อไปได้โดย การปรับปรุงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองกับประเทศพัฒนาแล้วเสียใหม่ เพื่อมิให้ถูกเอาเปรียบทางผลประโยชน์หรือมูลค่าส่วนเกินไปมากนัก ทฤษฎีที่นำมาใช้วิเคราะห์ของแนวทางนี้ คือ ทฤษฎีโครงสร้างนิยม ซึ่งออสวัลโด ซังเกล (Oswaldo Sunkel) ได้ทำการศึกษาทั้งปัญหาเศรษฐกิจ ภายในประเทศและระบบทุนนิยมโลก เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความพัฒนาและความด้อยพัฒนานั้น คือ แต่ละด้านของเหรียญเดียวกัน ดังนั้น การพัฒนา ความด้อยพัฒนา การพึ่งพา ความตกต่ำ และความ แตกต่างทางพื้นที่ ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยม โลกเดียวกัน การแก้ไขอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยมโลกนี้ ทำให้เกิดการแบ่งขั้วเป็นศูนย์กลาง และบริวารทั้งระหว่างประเทศและภายในประเทศ มีการได้เปรียบแบบพึ่งพาเกิดขึ้น

แนวทางที่สอง คือ การศึกษาแบบมาร์กซิสต์ โดยเน้นความสำคัญของภาวะนามธรรม เพราะ เชื่อว่าการทำความเข้าใจสภาพความเป็นจริงนั้น จำเป็นจะต้องกำหนดตัวแบบหรือสมมติฐานขึ้นมาก่อน แล้วจึงทำการรวบรวมตัวเลข ข้อมูล และหลักฐานต่าง ๆ ของสภาพที่เป็นจริงมาอธิบายเปรียบเทียบให้ เห็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่ได้ทำการศึกษาตามแนวมาร์กซิสต์นี้ ได้แก่ อังเดร จี. แฟรงค์ (Andre G. Frank) ซึ่งสรุปความคิดได้ดังนี้

^{๗๓} พัทธินทร สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม, เอกสารประกอบการสอนสาขาวิชาพัฒนาสังคม, (คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๗), (อัดสำเนา) .

๑) การพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละประเทศจะไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่องแบบเดียวกัน ประเทศด้อยพัฒนาขณะนี้ไม่ได้อยู่ในขั้นตอนที่ประเทศพัฒนาแล้วเคยผ่านมาก่อน และประเทศ พัฒนาแล้วก็ไม่เคยด้อยพัฒนาแบบนี้มาก่อน แม้จะเคยเป็นประเทศที่ไม่พัฒนามาก่อนก็ตาม

๒) ความด้อยพัฒนามิได้สะท้อนถึงโครงสร้างของประเทศด้อยพัฒนา แต่เป็นผลทางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศศูนย์กลางอันเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง การขยายระบบทุนนิยมโลกอันทำให้มีการแสวงประโยชน์จากแรงงานของประเทศบริวารผ่านทาง การค้าที่ ผูกขาด มีการทำลายระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เลี้ยงตัวเองได้ (Self-subsistence) ของ ประเทศด้อย พัฒนาและเปลี่ยนประเทศด้อยพัฒนาเป็นแหล่งการสะสมทุนของประเทศศูนย์กลางและ การพัฒนาของ ประเทศศูนย์กลาง โดย แฟรงค์ได้ตั้งสมมติฐานของการศึกษาไว้ดังนี้

๑) สิ่งที่แตกต่างกันในการพัฒนาระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา ก็ คือ ประเทศพัฒนาแล้วไม่เคยเป็นบริวาร แต่ประเทศด้อยพัฒนากำลังเป็นบริวารและมีข้อจำกัดหลาย ประการ

๒) ประเทศบริวารจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพัฒนา อุตสาหกรรมแบบทุนนิยมดั้งเดิม ถ้ามีความผูกพันกับประเทศศูนย์กลางน้อยที่สุด

๓) ภูมิภาคที่ด้อยพัฒนาและมีลักษณะของสังคมศักดินามากที่สุดอยู่ในขณะนี้ก็เพราะเคย มี ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดมากกับเมืองหลักหรือประเทศศูนย์กลางมาก่อน และแฟรงค์ได้เสนอให้ ประเทศในลาตินอเมริกาแยกตัวอย่างเด็ดขาดออกจากความสัมพันธ์ แบบศูนย์กลางกับบริวาร โดย การปฏิวัติทางสังคมนิยม

แนวทางที่สาม คือ การศึกษาที่ใช้ทั้งแนวแรกและแนวที่สอง ใช้แนวทางโครงสร้างทุนนิยม สำหรับวิเคราะห์และอธิบายสถานการณ์ที่เป็นรูปธรรมของการพึ่งพา และใช้แนวทางมาร์กซิสต์ สำหรับ กำหนดภาวะหรือตัวแบบนามธรรมของการพึ่งพา แนวคิดหลัก ก็คือ สภาพเฉพาะของสิ่งหนึ่ง จะถูก กำหนดเงื่อนไขโดยสภาพอื่นๆ ไป และใช้แนวคิดนี้กำหนดลักษณะที่แตกต่างกันของการพึ่ง พา ซึ่งเกิดขึ้น จากกระบวนการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก (ลักษณะการพึ่งพาเป็นสภาพเฉพาะ ส่วน กระบวนการ ขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกเป็นสภาพทั่วไป)

เนื่องจากทฤษฎีพึ่งพานี้มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันเป็นกลุ่ม ๆ ยังไม่เป็นทฤษฎีที่เป็น แนวเดียวกันในหลาย ๆ ประเด็น แต่ก็พอจะกล่าวถึงแนวคิดร่วมได้ว่ามีลักษณะสำคัญอะไรบ้าง ดังนี้ ประการแรก ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจของประเทศบริวารอยู่ในภายใต้สิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศหรือ เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก การวิเคราะห์และทำความเข้าใจเศรษฐกิจของประเทศ เหล่านี้ จึง จำเป็นต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่มีกับประเทศศูนย์กลางด้วย ซึ่งมักจะเป็นความสัมพันธ์ ที่ เสียเปรียบ ประการที่สอง ความสัมพันธ์ของชนชั้นนำในประเทศบริวารกับประเทศศูนย์กลาง นอกจาก จะมีลักษณะในการกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศบริวารแล้ว ชนชั้นนำยังมีผลประโยชน์ ร่วมกัน และมีการเลียนแบบการดำรงชีวิตจากกันด้วย ประการที่สาม ความไม่เท่าเทียมกันของ

ประเทศสองกลุ่มจะมีมากขึ้น ทั้งในระดับระหว่าง ประเทศ ชนชั้น ภาค และกลุ่มชน คนรวยก็ยังรวย คนจนจะจนมากขึ้น มีความแตกแยกและขัดแย้งกัน ภายในสังคม^{๗๔}

๒.๒.๔.๓. ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐาน (Theory of Satisfaction of Basic Needs) **พัชรินทร์ สิริสุนทร** ได้กล่าวสรุปทฤษฎีความพอใจในความต้องการพื้นฐาน (Theory of Satisfaction of Basic Needs) ไว้ดังนี้

การที่ผู้รู้ได้หันมาใช้วิธีการใหม่ ๆ ในการมองปัญหา ประกอบกับแนวคิดในเรื่องทฤษฎีพึ่งพาทำให้กรอบการพิจารณาและการอ้างอิงของทฤษฎีการพัฒนาแบบเดิมถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดเกี่ยวกับความเจริญเติบโต แนวความคิดเกี่ยวกับการทำให้ทันสมัยและการพัฒนาแบบเก่าที่เริ่มมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๖๐ โดยผู้สนใจในเรื่องการพัฒนาได้หันมาให้ความสำคัญกับความพอใจเรื่องความต้องการพื้นฐานตามแนวทางของ จาซอบ ไวนเนอร์ (Jacob Viner) เกี่ยวกับวิธีการที่ให้ ความสำคัญกับมนุษย (Humanitarian Approach) ซึ่งถูกปฏิเสธมาแล้วเมื่อ ๒๐ ปีก่อน เพราะไม่มีใคร เชื่อว่าจะเป็นไปได้

แนวความคิดในเรื่องความต้องการพื้นฐานนี้ ถือว่าเป็นกลยุทธ์มากกว่าที่จะเป็นวิธีการวิเคราะห์แนวความคิดนี้จะตีความหมายข้อมูลที่หาได้ในแนวทางที่แตกต่างไปจากวิธีที่เคยทำมาก่อน และเป็นแนวความคิดที่เกิดวิพากษ์ตัวเอง (Self - Criticism) ขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การแรงงานระหว่างประเทศและธนาคารโลก แนวความคิดนี้เป็นรูปร่างขึ้นมาได้โดยความ พยายามของผู้รู้กลุ่มหนึ่ง ซึ่งประชุมกันที่เมืองโคโคยอค (Cocoyoc) ในประเทศเม็กซิโก ในปี ค.ศ. ๑๙๗๔ โดยถือว่าเป็นโครงการหนึ่งของกลยุทธ์ในการพัฒนาแบบดั้งเดิม จากประสบการณ์หลายปีในการทำงาน ตามโครงการดังกล่าว ทำให้เกิดความแน่ใจว่ากระบวนการทางเศรษฐกิจที่ใช้อยู่นั้นนั้น มีอาจทำให้ประเทศ โลกที่สามสามารถพัฒนาให้ทันประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลายได้ จากความแน่ใจดังกล่าวขององค์การ ระหว่างประเทศได้นำไปสู่การยอมรับว่า ไม่มีทางที่จะอุดช่องว่างระหว่างความร่ำรวยกับความยากจนได้ จึงควรลดวัตถุประสงค์ลงมาสู่ระดับที่ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่ยากจนพอมีปัจจัยทางวัตถุที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตก่อน ดังนั้น กลยุทธ์ใหม่จึงมุ่งสู่ความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ทั้งนี้ เพราะกลไก การตลาดที่มีอยู่นั้นสนองตอบเฉพาะความต้องการที่ได้มาจากการมีอำนาจซื้อเท่านั้น ไม่ได้สนองตอบ ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าประกอบด้วยอาหาร สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา สภาพการทำงาน และความมั่นคงทางสังคม

กลยุทธ์ของการพัฒนาดังกล่าวช่วยให้มีความสำนึกถึงสิทธิพื้นฐานของมนุษย์อันสอดคล้องกับหลักแห่งความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์และช่วยทำให้มีผลในแง่สร้างสรรค์อีกหลาย ๆ อย่างที่ถูกมองข้าม ไปบ่อย ๆ ตามความเห็นของผู้สนับสนุนแล้ว กลยุทธ์นี้ไม่จำกัดตัวเองอยู่กับการแก้ไขบางส่วนเท่านั้น เช่น ถ้ามาตรการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอยู่ที่โครงการช่วยเหลือประชากรส่วนที่ยากจนที่สุด การให้ ช่วยเหลือควรจะต้องคำนึงถึงความต้องการของประชากรที่เกี่ยวข้องด้วย โดยให้เขาได้มีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจด้วย ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่มุ่งถึงความพอใจในความต้องการพื้นฐาน โดยที่

^{๗๔} พัทรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม , หน้า ๑๔.

นักวิชาการบางท่านมี ความเห็นว่ากลยุทธ์แห่งความต้องการพื้นฐานนี้จะต้องไม่เป็นที่เข้าใจอย่าง อีกระยะจากความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศแบบพึ่งพา หากจะมีการนำเอาไปใช้จริง ๆ หรือกล่าวอีก นัยหนึ่ง ก็คือ ถ้าใช้กลยุทธ์ใหม่ นี้เป็นทางเลือกเพื่อใช้แทน ระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศแบบใหม่ (New International Economic Order) ซึ่งเรียกร้องให้มีโดยประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายนั้น หรือ อาจเปลี่ยนเป็นศูนย์บริการระหว่าง ประเทศของผู้ยากจน (International Care Service for the Poor) การกระทำดังกล่าวอาจแก้ปัญหา ความยากจนไปได้ แต่จะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใด นั้น ยังเป็นปัญหายากที่จะบอกได้ เพราะกลยุทธ์อื่นนี้มิได้กล่าวถึงปัญหาหรือสาเหตุ ตลอดจนแนวทาง แก้ไขในเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ยาก การ แสวงหาประโยชน์และความแปลกแยก (A lineation) ต่างๆ ทั้งหลายทั้งหมดที่มีอยู่

ดังนั้น กลยุทธ์ความต้องการพื้นฐานจึงอาจเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ทั้งหมดที่จะนำมาใช้ ใน การพัฒนาเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันและความเป็นธรรมระหว่างมนุษย์ในประเทศต่างๆ ในโลก นี้ ใน ด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแง่ของการแบ่งปันทรัพยากร เทคโนโลยี และผลผลิตทั้งหมด

๒.๓ แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. ๒๕๔๐ จากความผิดพลาดของการพัฒนาประเทศ ความ อ่อนแอแผ่ขยายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ทำให้เกิดกระแสการหวนกลับมาสนใจ “ชุมชน” และ “ความเข้มแข็งของชุมชน” กว้างขวางมากขึ้น และถูกบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และ สังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ และ ต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ เป็น ลำดับ ซึ่งมุ่งเน้นความเข้มแข็งที่มาจากฐานรากเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างแท้จริงจากการที่ผู้วิจัยได้ ศึกษา เอกสารต่าง ๆ มีนักวิชาการหลากหลายท่านได้ให้ความหมายมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

คำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” ถูกให้ความหมายไว้อย่างหลากหลายตามทัศนะและ ประสบการณ์ ทำงานของนักวิชาการแต่ละท่าน ดังนี้

ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง ชุมชนที่มีสมาชิกมีความสามารถในการ บริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่อง และสามารถพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความ ยากจนและปัญหาอื่น ๆ ให้สามารถเผชิญกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ได้ ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจาก การ ที่คนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันเข้ามาร่วมคิดร่วมทำมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันใน การ ปฏิบัติ ความเป็นชุมชนจะทำให้มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาทุกชนิดทั้งทางเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การเมืองและสุขภาพ^{๗๕}

^{๗๕} ประเวศ วะสี, ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๔๖.

เสรี พงศ์พิศ ได้ให้ความหมายว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง สามารถบริหารจัดการตัวเอง จัดการทรัพยากร มีความรักท้องถิ่นเคารพในวัฒนธรรม ภูมิปัญญา มีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายพออยู่พอกินมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและสมดุลกับธรรมชาติ^{๗๖}

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ให้ความหมายว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่สามารถปรับตัวในการที่จะจัดการความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้นมาเพราะระบบนิเวศและความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับภายนอกและภายในไม่ได้ยังคงที่ดังนั้นชุมชนใดสามารถพัฒนาหรือสร้างสรรค์กฎเกณฑ์ใหม่ ๆ หรือระบบความรู้ใหม่ ๆ หรือการจัดองค์กรใหม่เพื่อปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านั้นได้โดยอาศัย การคำนึงถึงการเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์เคารพในศักดิ์ศรีคนอื่น ๆ พร้อม ๆ กับการให้อำนาจ ต่าง ๆ ยอมรับในสิทธิความชอบธรรมของตัวเองความสามารถในการสะสมทุนทางสังคมหลายอย่างเข้า ด้วยกันและคงทำให้ทุนทางสังคมเหล่านี้ปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงภายนอกและสภาพนิเวศที่ตนเอง

อยู่อย่างเหมาะสมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนนั้น ควบคุมชะตากรรมของตัวเองได้ น่าจะเป็นพลังที่ เรียกว่า “ชุมชนเข้มแข็ง”^{๗๗}

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ได้ให้ความหมายว่า ประชาคมตำบลที่เข้มแข็งโดยพื้นฐานควรมีลักษณะที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง วิธีการที่จะนำไปสู่สิ่งที่เขาใฝ่ฝันฐานของสังคมที่เข้มแข็ง หมายถึง ความเข้มแข็งในทุกด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคมวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมการเมืองการปกครอง แม้กระทั่งเรื่องศาสนา เรื่องจริยธรรม คุณธรรม รวมทั้งคุณภาพของผู้นำ คุณภาพของบุคคล คุณภาพของประชากร ที่มีการศึกษามีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเป็นอย่างดี^{๗๘}

สรุปได้ว่า เป็นชุมชนที่สามารถจัดการกับชุมชนของตนได้ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมและมีนักวิชาการบางท่านได้อธิบายความหมายในลักษณะที่เฉพาะเจาะจงลงไปในแต่ละมิติเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการบางท่านได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งผ่านตัวแทนของคำว่าประชาคมเข้มแข็งอีกด้วย ในความเข้าใจของผู้เขียนเห็นด้วยว่า กล่าวถึงแทนกันได้เพราะคำว่าประชาคมที่มีการนำมาใช้ในสังคมไทยนั้น หมายถึง การรวมตัวกันของประชาชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ในการจัดการกิจกรรมต่าง ๆ

^{๗๖} เสรี พงศ์พิศ, เครือข่ายยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เจริญวิทยาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘.

^{๗๗} อานันท์ กาญจนพันธุ์, วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า ๙๐.

^{๗๘} ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม, แผนแม่บทเพื่อการฟื้นฟูชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

๒.๓.๒ องค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารต่าง ๆ พอสรุปได้ว่าองค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ที่เกี่ยวข้องตำราทางวิชาการของนักวิชาการหลากหลายท่านจึงได้ให้ความหมายมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เดวิด แมททิวส์ ได้วิจัยที่เมืองทูเปโล ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญของประชาสังคมที่เข้มแข็งและสามารถใช้เกณฑ์ในการวัดความเข้มแข็งของประชาคม ได้จากองค์ประกอบ ๖ ประการ คือ

๑. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางการสื่อสารประชาสังคมต้องการโอกาสต้องการการพบปะและพื้นที่สาธารณะทางกายภาพที่เปิดโอกาสที่พลเมืองหรือสมาชิกได้มีโอกาสพบปะสัมพันธ์เพื่อใช้เป็นช่องทางการสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของชุมชนและประเด็นสาธารณะผ่านเวทีสาธารณะ (Public Space) ซึ่งแยกได้หลายระดับ พื้นฐานที่สุดก็คือ การพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราว เช่น การพบปะของเพื่อนบ้าน ซึ่งเปิดโอกาสให้คนมาสัมพันธ์กัน ระดับถัดมาคือ การรวมกันเป็นกลุ่ม องค์กรเพื่อทำกิจกรรมด้านใดด้านหนึ่ง อาทิมูลนิธิหรือองค์กรต่าง ๆ ระดับสูงสุดคือ ระดับการเชื่อมโยงสมาชิก/องค์กรให้เป็นเครือข่ายการพบปะหรือทุกประเภทข้างต้นเป็นช่องทางการสื่อสาร (Channels of communication)

๒. กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการตัดสินใจของชุมชน เมื่อชุมชนมีการพบปะ พูดคุยกันในประเด็นสาธารณะต่างๆ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน ช่วยให้เรารู้ ในสิ่งที่เราต้องการรู้ซึ่งไม่อาจรู้ได้โดยลำพัง กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเปิดให้ประชาชน กำหนดหรือนิยามประเด็นปัญหาสาธารณะร่วมกันเมื่อชุมชนมีการเรียนรู้จึงมีส่วนช่วยให้กระบวนการตัดสินใจของชุมชนรอบคอบมากขึ้นและการตัดสินใจนั้นจึงเป็นการตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชน

๓. การภาวนำและผู้นำชุมชนในชุมชนที่เข้มแข็งสมาชิกชุมชนแต่ละคนสามารถที่จะริเริ่มทำในสิ่งที่สร้างสรรค์ โดยที่ผู้นำชุมชนมีหน้าที่ดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนไม่ผูกขาดการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชน นอกจากนี้การนำของผู้นำชุมชน ต้องเป็นไปในลักษณะที่พร้อมเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดีกว่า มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและมองปัญหาทั้งชุมชน ไม่รีบร้อนแก้ไขเป็นผู้ที่พร้อมจะเรียนรู้จากความล้มเหลวอย่างไม่ย่อท้อไม่แยกตนออกจากผู้ตามและชุมชน

๔. กรอบแนวคิดของคนในชุมชนกรอบแนวคิดหรือหลักนการปฏิบัติของชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นกรอบแนวคิดที่เน้นการมีส่วนร่วมและการทำงานเพื่อส่วนรวมโดยสมาชิกชุมชนต้องตระหนักในความรับผิดชอบของตนต่อปัญหาของชุมชนและปัญหานั้นสามารถแก้ไขได้โดยสมาชิกหรือคนในชุมชนเอง

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะที่คนในชุมชนมักไม่พึ่งพาสถาบันของรัฐแต่จะสัมพันธ์ต่อกันในแนวนราบซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มักก่อให้เกิดความซื่อสัตย์และไว้วางใจต่อกัน

๖. สำนึกความเป็นชุมชนแห่งการแบ่งปัน และชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสมาชิกจะมีสำนึกในความเป็นชุมชนสูงที่แสดงออกมาในลักษณะของความไว้วางใจแบ่งปันเอื้ออาทร และเป็นเจ้าของชุมชนมีธรรมเนียมนิยมของความร่วมไม้ร่วมมือ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดหรือพัฒนาในระหว่างหรือหลังจากที่คนได้มาทำงานร่วมกัน ส่วนในทัศนะของนักวิชาการตะวันออกผู้เขียนขอเสนอแนวคิดของ เสรีพงศ์ พิศ ที่กล่าวถึงกรอบของชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้

๑) ชุมชนเข้มแข็งเพราะเป็นชุมชนเรียนรู้ชุมชนเหล่านี้จะไม่รอคอยความช่วยเหลือ จากรัฐหรือภายนอกแต่จะชวนช่วยหาทางแก้ไขปัญหาด้วย สติปัญญาของตนเอง

๒) ชุมชนเข้มแข็งตัดสินใจอย่างเป็นอิสระไม่ถูกรอบงำจากรัฐ นักวิชาการ เอ็นจีโอ โดยต้องมีข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจ มีเป้าหมายการพึ่งตนเองอย่างมั่นคง

๓) ชุมชนเข้มแข็งจัดการ “ทุน” ของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ ทุนซึ่งไม่ได้หมายถึง แต่เพียงเงิน แต่หมายถึงทรัพยากร ความรู้ภูมิปัญญา ทุนทางสังคมวัฒนธรรมและอื่น ๆ

๔) ชุมชนเข้มแข็งต้องมีธรรมาภิบาล มีการบริหารจัดการที่ดี โปร่งใส ตรวจสอบได้ และกระจายอำนาจ^{๗๙}

กุหลาบ รัตนสังธรรม และคณะ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการพัฒนาโดยเน้นชุมชนเป็นตัวตั้ง ได้แก่

๑. ภูมิปัญญาและความรู้สึกที่สืบสานและประยุกต์ให้สอดคล้องต่อ การเปลี่ยนแปลงภายนอก

๒. องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา รวมถึงการจัดตั้ง กลุ่ม และจัดระเบียบในชุมชน

๓. เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เท่าทัน ต่อการเปลี่ยนแปลงและการบูรณาการจากภายนอก^{๘๐}

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ได้นำแนวคิดเรื่องประชาสังคมมาผสมผสานและให้นำหนักที่ความเป็นชุมชนไว้สูงซึ่งองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งมี ๔ ประการ คือ

๑. มีบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ

๒. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยผลประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก

๓. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเองรักและเอื้ออาทรต่อกันและมีความรักท้องถิ่นรัก ชุมชน

๔. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ

๕. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ

^{๗๙} เดวิท แมททิส, อังใน จีรวิฑูมิ เสนาคำ, จากปัจเจกสู่สาธารณะ: กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

^{๘๐} กุหลาบ รัตนสังธรรม และคณะ, ความคิดเห็นของประชาชนต่อการดำเนินงานโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจ ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอ บี พรินท์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑ - ๒๒.

๖. เรียนรู้ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย เป็นแนวราบและติดต่อสื่อสารกันหลากหลายรูปแบบ

๗. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๘. มีการจัดการบริหารงานกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี

๙. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ ได้เสนอองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งเพื่อใช้ในการนำไปสู่การปฏิบัติ ดังนี้^{๘๑}

๑. อุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วมจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญช่วยยึดเหนี่ยวคนในชุมชน และความเป็นชุมชน โดยเฉพาะวิสัยทัศน์ในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายคุณภาพชีวิตที่ดี หรือค่านิยม สุขภาพดีจะเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ทุกคนเกิดสำนึกและร่วมในกิจกรรมการพัฒนาอีกทั้งการเชื่อมั่นใน ศักยภาพของคนในชุมชนการมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งตนเองผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมจะทำให้เกิด ความสุขในการกระทำเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเกิดอำนาจที่เป็นอำนาจสาธารณะของทุกคนและ เป็นของชุมชน

๒. การจัดการองค์กรและการบริหารจัดการมีการจัดองค์กรที่ก่อให้เกิดกิจกรรม และความร่วมมือ การบริหารจัดการทรัพยากรที่ดีและมีกระบวนการวางแผนมีประสิทธิภาพเกิดการมีส่วนร่วมจากชุมชนหรือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๓. การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์แก่ อนุชนหรือคนรุ่นถัดไปในการรับช่วงต่อภาระงานของชุมชนเป็นภาพของความมีชีวิตชีวาของชุมชน และแสดงถึงการขยายกิจกรรมหรือเครือข่ายสมาชิก รวมทั้ง ความสามารถให้เข้าร่วมอย่าง หลากหลายมากขึ้น ทั้งกิจกรรม กลุ่มคน และองค์กร

๔. ทุน มีทุนในเชิงกายภาพ คือ มีทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพโดยเฉพาะผู้นำด้าน ต่าง ๆ ที่มีอยู่และมีความหลากหลายในชุมชนหรือมีทุนที่เป็นตัวเงิน วัสดุอุปกรณ์ สถานที่ สิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรม อันเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นประสบการณ์ การเรียนรู้วิถีการปฏิบัติ และร้อยรัดผู้คนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี

๕. เครือข่ายความร่วมมือ ทำให้มีความหลากหลายทั้งกิจกรรม และ องค์กรหรือกลุ่มคนที่เข้าร่วมพัฒนาก่อให้เกิดอำนาจต่อรองและการพัฒนากิจกรรมสาธารณะร่วมกัน ภายใต้กิจกรรมสาธารณะมากขึ้นมีการประมวลความคิด การตัดสินใจและกำหนดกฎเกณฑ์การพัฒนา ร่วมกันเพื่อประสานประโยชน์ต่อชุมชนส่งเสริมให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

๖. สิทธิและอำนาจต่อรองทางการเมืองเป็นอำนาจสาธารณะที่ก่อให้เกิดสิทธิตามมา เช่น สิทธิในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น สิทธิในการกำหนดยุทธศาสตร์ และการกระจายผลประโยชน์ทางการพัฒนาอย่างเป็นธรรมแก่ทุกคนในชุมชน และเป็นกลไกในการควบคุมกลไกตลาด การเงิน กฎหมาย การปกป้องคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของประชาชน

^{๘๑} ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์, กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคมประชาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒ - ๒๓.

๗. เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอกแสดงถึงสถานะภาพหรือศักยภาพของชุมชน จนเป็นที่ยอมรับจากภายนอกและเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในขีดความสามารถและศักยภาพของชุมชนมากขึ้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและถ่ายทอดเทคโนโลยีซึ่งกันและกันเป็นเครือข่ายทางสังคมหรือการพัฒนาในระดับมหภาคมากขึ้น

สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบและลักษณะสำคัญบางประการของการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนมีดังต่อไปนี้ ได้แก่

๑. ชุมชนมีจิตสำนึกของการพึ่งตนเองรักและเอื้ออาทรกันและมีความรักท้องถิ่นรัก ชุมชน
 ๒. มีการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
 ๓. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงการเป็นเครือข่าย
 ๔. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
 ๕. มีการจัดการบริหารงานกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
 ๖. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป
- สำหรับลักษณะชุมชนเข้มแข็งมีดังนี้
- ๑) สมาชิกชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
 - ๒) องค์กรชุมชนดำเนินงานโดยเน้นการมีส่วนร่วมมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้
 - ๓) สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ดำเนินงานติดตาม และประเมินผลกิจกรรมของชุมชน
 - ๔) สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
 - ๕) มีแผนชุมชนในการพัฒนาทุก ๆ ด้านมุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิก ในชุมชน และเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
 - ๖) การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในที่สุด
 - ๗) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาแนวคิดชุมชนเข้มแข็งและ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน^{๔๒}

สรุปได้ว่า องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งที่กล่าวมานั้นสอดคล้องกับหลักการสำคัญในลำดับแรกๆ ของการพัฒนาชุมชนหรือการทํานุบำรุงชุมชนให้เจริญคือการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นหลักการสากลที่น่าพาดคน ชุมชน สังคมไปสู่เป้าหมายที่เป็นความสุข

๒.๓.๓ ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ พบได้ว่าลักษณะของชุมชนเข้มแข็งได้มีนักวิชาการได้กล่าวไว้พอที่จะสรุปได้ ดังนี้

ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายว่า ชุมชนมีหลายแบบชุมชนไม่จำเป็นต้องหมายถึงคนกลุ่มใหญ่มาอยู่รวมกันในอาณาบริเวณเดียวกันแต่ความเป็นชุมชนสามารถให้คำจำกัดความได้ คือ

^{๔๒} สุรศักดิ์ วาจาสิทธิ์, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙), หน้า ๓๕.

ความเป็นชุมชนนั้นอยู่ที่การที่คนในชุมชนจำนวนหนึ่ง (คนละพื้นที่ก็ได้) มีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีการติดต่อสื่อสารกันมีความเอื้ออาทรต่อกันมีการเรียนรู้และร่วมกันกระทำการกิจต่าง ๆ ^{๘๓}

กาญจนา แก้วเทพ ได้ให้ความหมายว่า เรื่องความเข้มแข็งของชุมชนว่าอาจพิจารณาได้จาก

๑. ตัวบุคคลหรือทุนมนุษย์คือ สิ่งที่บ่งบอกความเข้มแข็งของชุมชนคือการ เจริญเติบโตในเชิงปริมาณและคุณภาพขององค์กร นั่นคือ มีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นและมีการสืบทอดคน รุ่นใหม่ ๆ เข้ามารับช่วงภาระงานส่วนในมิติเชิงคุณภาพได้จากความรู้ความสามารถและทักษะรวมทั้ง ความคิดและพลังแห่งศีลธรรมทั้งของสมาชิกและผู้นำอีกทั้งผู้นำอาจดูได้จากความสามารถและการ ประสานผลประโยชน์สิ่งสำคัญที่ต้องดูอีกอย่างคือ พลังสร้างสรรค์ของสมาชิกในการคิดค้นและทำ กิจกรรมอย่างมีชีวิตชีวาและมีความต่อเนื่อง

๒. ปริมาณและคุณภาพของกิจกรรมคือ ผลงานหรือกิจกรรมกลุ่มมีความต่อเนื่อง ดำเนินการอย่างเป็นเครือข่ายและขยายกิจการใหม่ ๆ นอกจากนี้พิจารณาได้จากความสามารถในการจัดการกับปัญหาที่องค์กรเผชิญในภาวะวิกฤต

๓. ปริมาณและคุณภาพของทุนที่เป็นวัตถุประสงค์ หรือสภาพแวดล้อมพิจารณาจาก ทุนด้านปริมาณของวัตถุที่เพิ่มมากขึ้นหรือได้มา ส่วนมิติเชิงคุณภาพ พิจารณาจากความยั่งยืนของทุน

๔. ทุนเพื่อนหรือเครือข่ายการมีเครือข่ายสมาชิกหรือกิจกรรมสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและเห็นถึงศักยภาพในการระดมทุน พิจารณาได้จากเครือข่ายสมาชิกที่มีกว้างขวางมากขึ้น และความสามารถในการจัดการเครือข่าย

๕. สถานภาพขององค์กรชุมชนซึ่งองค์ประกอบจากหนึ่งถึงสี่เป็นเพียงการพิจารณา จากตัวองค์กรชุมชนเท่านั้น การพิจารณาศักยภาพควรพิจารณาอ้างอิงจากภายนอกด้วย นั่นคือ การประเมินการยอมรับต่อองค์กรชุมชนจากกลุ่มบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องว่าให้การยอมรับในเรื่องไหน มากน้อยเพียงใดนอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ ยังเสนอว่า การพิจารณาความเข้มแข็งของชุมชนหากมองในมุมกว้างแล้วน่าจะพิจารณาถึงขีดความสามารถของชุมชนในการควบคุมตัวแปรที่ควบคุมไม่ได้ เช่นการกำหนดราคายาการอยากให้ลูกหลานอยู่ในหมู่บ้าน กรรมสิทธิ์ที่ดินและป่าชุมชนเป็นต้นโดยมีความสามารถในการควบคุมได้มากยิ่งขึ้นตั้งแต่ วิถีชีวิตของตนเอง ครอบครัว กลุ่มหมู่บ้าน เครือข่าย ตลาด และนโยบาย ^{๘๔}

ธีรพงษ์ แก้วหาญ ได้ให้ความหมายว่า ความเข้มแข็งของชุมชนที่เน้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มสมาชิกตัวองค์กรและการบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดกิจกรรมผลประโยชน์ เกิดเครือข่าย และอุดมการณ์ ดังนั้น สามารถแยกพิจารณาชุมชนเข้มแข็งได้ ๓ ประการคือ

^{๘๓} ประเวศ.วະสี.,.ประชาคมตำบลยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรมและสุขภาพ, หน้า ๑๓.

^{๘๔} กาญจนา แก้วเทพ, องค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม, (ขอนแก่น: สำนักพิมพ์บริษัทแพลนพรินต์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙ - ๒๐.

๑. พิจารณาถึงเฉพาะความเข้มแข็งหรือองค์กรชาวบ้านซึ่งมีบทบาทไม่มากนักในการเคลื่อนไหวภาคสาธารณะเป็นเพียงความเคลื่อนไหวในระดับองค์กรกลุ่มของตน

๒. พิจารณาความเป็นชุมชนเป็นลักษณะการรวมตัวที่หลากหลายทั้งเป็นทางการ และไม่เป็นทางการในความร่วมมือ เป็น “ประชาสังคม” กล่าวคือ มีความร่วมมืออย่างกว้างขวางหลากหลายเป็นพหุภาคี มีการสำนึกในการพึ่งตนเอง และยับยั้งประโยชน์จากเฉพาะกลุ่มสู่จิตสาธารณะ มากขึ้น

๓. พิจารณาความเป็นชุมชนสาธารณะเป็นสังคมของส่วนที่ไม่ใช่การจัดการโดย ภาครัฐหรือภาคทุนที่แสวงหาประโยชน์ ซึ่งองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนภาคสาธารณะมีความเข้มแข็งประกอบด้วย โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางการสื่อสารกระบวนการที่สำคัญของชุมชนให้เกิดสำนึกสาธารณะ (เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้) การถวายนามและผู้นำชุมชน กรอบแนวคิดหรือจินตนาการของคนในชุมชนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันสำนึกความเป็นชุมชนและการรู้จักแบ่งปัน^{๘๕}

มนตรี กรรพุมมาลย์ และภุชงค์ กุณทลบุตร ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

๑. สมาชิกชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

๒. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน

๓. มีกระบวนการของชุมชนที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน

๔. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชนกำหนดวิสัยทัศน์ ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงาน ร่วมติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชน ผ่านกระบวนการของชุมชน

๕. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน

๖. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆด้านของชุมชนมุ่งที่การพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

๗. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ในที่สุดไม่ใชการพึ่งพาตลอดไป

๘. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาอาจเป็นหมู่บ้าน ชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ อื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน^{๘๖}

สรุปได้ว่า ลักษณะของชุมชนเข้มแข็งต้องเป็นพื้นฐานของความรักความสามัคคีและ ความเอื้ออาทร มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องรู้จักใจกว้างยอมรับความแตกต่าง และ ความหลากหลายซึ่งเป็นคุณค่าหลักของระบอบประชาธิปไตย

^{๘๕} ชีระพงษ์ แก้วหาญ, กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคม ประชาสังคม, หน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๘๖} มนตรี กรรพุมมาลย์ และภุชงค์ กุณทลบุตร, การพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๗๗.

๒.๓.๔ แนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง

จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ พบได้ว่าแนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งมีนักวิชาการได้กล่าวไว้ ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้เสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนแบบจัดการในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยอาศัยหลักการพัฒนาชุมชนทั่วไปผนวกกับหลักการพัฒนาชุมชนเฉพาะเป็นพื้นฐานแนวคิดดังกล่าวมุ่งเน้นที่หลักการจัดการภายในชุมชนมีหลักการสำคัญดังนี้^{๔๗}

๑. หลักการช่วยกันคิด หมายถึง การระดมความคิดร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องใน การดำเนินการพัฒนาชุมชน ซึ่งหลักการดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของหลักการ PAR. (Participatory Action Research)

๒. หลักการ PAR คือ การดำเนินการพัฒนาและวิจัยการพัฒนาร่วมกันไปด้วย เจ้าหน้าที่ และประชาชนร่วมมือกัน หลักการดังกล่าวจะทำให้ทราบได้ว่าการดำเนินงานเป็นไปตรงเป้า ที่วางไว้หรือไม่ มีปัญหา อุปสรรคอะไรบ้าง มีแนวทางแก้ไขอย่างไร

๓. หลักการพึ่งตนเอง ซึ่งการที่คนจะพึ่งตนเองได้นั้นมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ๕ ประการ คือ ๑) เทคโนโลยี ๒) เครื่องมือ อุปกรณ์ต่าง ๆ ๓) มีอาชีพและรายได้พอเพียง ๔) มีทรัพยากรธรรมชาติ ๕) มีจิตใจแน่วแน่ ความพยายามในการพึ่งตนเอง ๕) ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ค่านิยม อุดมการณ์

๔. หลักการ BAN (Balance Ability and Networking) ประกอบด้วยสาระสำคัญ ๓ ประการ คือ ประการแรก คือ การรักษาสมดุล ได้แก่ การรักษาสุขภาพให้ดีการมีครอบครัวอบอุ่น การมีชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นต้น ประการที่สอง คือ การสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองได้ซึ่งจะต้องมี ๑) เทคโนโลยี ๒) เศรษฐกิจ ๓) ทรัพยากร ๔) จิตใจ ๕) สังคมวัฒนธรรม ประการที่สาม คือ การสร้างเครือข่าย หรือการมีเพื่อนพ้องมิตรในการพัฒนามิตร เหล่านี้จะเป็นที่พึ่งของกันและกันอาจเรียนรู้จากกันและกันช่วยเหลือกันทั้งทางเทคโนโลยี งบประมาณและด้านอื่น ๆ

๕. หลักการจัดการประกอบด้วยหลักการสำคัญอื่นๆ ดังนี้

ประการแรก คือ การรู้จักตนเอง คือรู้จักสภาพชุมชนรู้ปัญหาของชุมชนรู้ความต้องการของชุมชนโดยอาจใช้หลักการ SWOT. (Strength, Weakness, Opportunity, Threat) ใน การวิเคราะห์ชุมชนเพื่อให้รู้จักตนเองได้ ประการที่สอง คือ การส่งเสริมการศึกษาอบรมการจัดการที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องพึ่งพาการศึกษาอบรมสืบเนื่องมาจากหลักการจัดการทั่วไปที่ต้องการวางแผนการจัด กำลังคนการลงมือดำเนินการและการประเมินผลล้วนต้องการการศึกษาอบรมมิฉะนั้นจะไม่สามารถ ทำเรื่องเหล่านั้นได้และสืบเนื่องมาจากการรู้จักตนเองข้างต้นเมื่อทราบว่าตนเองมีปัญหาอะไร หรือ ต้องการอะไร ก็อาจจะต้องแก้ไขด้วยการศึกษาอบรม ประการที่สาม คือ การสร้างกลุ่มช่วยตัวเองโดยเป็นการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อช่วย ตัวเองอาจเป็นคณะกรรมการคณะทำงาน ต่าง ๆ

^{๔๗} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๐-๓๖.

กลุ่มเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเพราะจะได้มีผู้จัดการและคนทำงานประเภทอื่น ๆ ที่จำเป็นในการบรรลุเป้าหมายของการจัดการ

๖. หลักการอื่น ๆ ซึ่งจะเป็นแนวทางให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนแบบ จัดการ ได้ ประกอบด้วยประชาธิปไตยในการดำเนินงานหลักการใช้ผู้นำท้องถิ่นหลักการใช้วัฒนธรรม ท้องถิ่น และหลักการพหุภาคีในการดำเนินงานแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ ได้กล่าวถึงแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยให้ความสำคัญกับองค์กรชาวบ้านซึ่งมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการภายในชุมชนตามแนวคิดดังกล่าวได้จัดแยกประเภทของการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร ๓ ประเภท ดังนี้^{๘๘}

๑. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านโดยภาครัฐและเอกชน มีจุดเน้นที่ สิทธิและอำนาจขององค์กรชาวบ้านในการจัดการปัญหาต่าง ๆ โดยมีจุดสำคัญ ๒ ประการคือ

ประการแรก นโยบายของรัฐและกฎหมายจะต้องให้สิทธิและอำนาจแก่องค์กร ชาวบ้านมากขึ้น เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการจัดการศึกษาการจัดเก็บภาษี เป็นต้น

ประการที่สอง การกำหนดแผนงานงบประมาณและโครงการจากหน่วยงาน ของรัฐและเอกชนต่าง ๆ โดยให้องค์กรชาวบ้านเข้ามามีบทบาทให้มากขึ้นรวมถึงการมีสิทธิและอำนาจ ในการดูแลงบประมาณการดำเนินงานและการติดตามผลเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

๒. การพัฒนาความเข้มแข็งของชาวบ้านที่เริ่มขึ้นใหม่มีแนวทางการพัฒนา ความเข้มแข็งดังนี้

ประการแรก การศึกษารู้อปัญหาชาวบ้านแบบมีส่วนร่วมโดยให้ชาวบ้านร่วม ทำการศึกษาปัญหาร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ หรือเอกชน วิธีการดังกล่าวจะทำให้ชาวบ้านเกิดแนวคิด ร่วมกันในการหาทางแก้ไขปัญหาของชุมชน และเกิดการช่วยเหลือกันตามมา

ประการที่สอง การเรียนรู้และคิดค้นกิจกรรมแก้ปัญหา การเปิดโอกาสให้มีการ อบรมศึกษาดูงานจากพื้นที่ที่เคยประสบปัญหามาก่อน จะช่วยให้ชาวบ้านเป็นแนวทางในการแก้ไข ปัญหาของชุมชนได้

ประการที่สาม การวางแผนกิจกรรมแก้ปัญหาว่าจะมีกิจกรรมในการแก้ไข ปัญหาหรือพัฒนาอย่างไรบ้าง

ประการที่สี่ การรวมกลุ่มปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือกันทั้งความคิด เทคนิค ตลอดจนการช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ประการที่ห้า การติดตามแก้ไขปัญหาและพัฒนาองค์กรให้มีความเข้มแข็งมาก ขึ้นโดยเจ้าหน้าที่จากภายนอกและผู้นำชาวบ้านต้องติดตามสมาชิกขององค์กรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อช่วยเหลือและพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น

๓. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและกำลังดำเนินกิจกรรมพัฒนาอยู่ในปัจจุบัน มีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ดังนี้

^{๘๘} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ,การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน, (ขอนแก่น: ๒๕๔๐),

ประการแรก การพัฒนาผู้นำองค์กรชาวบ้านในการจะช่วยให้ผู้นำองค์กร ชาวบ้านให้เข้มแข็งขึ้นมาได้นั้นต้องมีการแยกแยะความรู้ความสามารถของผู้นำและเสริมสร้างในจุดที่ ผู้นำมีอยู่ แล้วให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นหรือเพิ่มทักษะด้านอื่นเพิ่มเติมขึ้นมาได้

ประการที่สอง การเพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์แนวความคิด เช่น กระบวนการ แก้ปัญหาการทำงานเป็นทีม การวางแผนจากชาวบ้าน การวิเคราะห์ เป็นต้น

ประการที่สาม เจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้าไปทำงานกับ องค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและดำเนินกิจกรรมอยู่ ควรนำเอาองค์ประกอบขององค์กรชาวบ้านเป็น ตัวชี้วัดในการทบทวนและปรับตัวขององค์กรชาวบ้านเพื่อจะให้ได้อุดมการณ์ร่วม วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และจะทำให้้องค์กรชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหาชาวบ้านได้มากขึ้น

สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งการส่งเสริมการศึกษาอบรม การจัดการที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องพึ่งพาการศึกษาอบรมแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนโดยให้ความสำคัญกับองค์กรชาวบ้านซึ่งมีบทบาทสำคัญในการ บริหารจัดการภายในชุมชนทำให้ชาวบ้านเกิดแนวคิดร่วมกันในการหาทางแก้ไขปัญหาของชุมชน และเกิด การช่วยเหลือกันตามมา

๒.๓.๕ เงื่อนไขการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนนอกจากจะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสม ของหลักการแนวคิดทฤษฎีการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่จะนำมาใช้แล้วควรมีการพิจารณา ถึงเงื่อนไขที่สำคัญที่จะมีผลต่อความสำเร็จในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนร่วมด้วย เงื่อนไข ความสำเร็จดังกล่าวประกอบด้วย^{๔๔}

๑. ระบบคุณค่าอุดมการณ์ความเชื่อที่อยู่บนพื้นฐานของการเคารพอนันตต่อ ธรรมชาติ หรือกำหนดตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติซึ่งจะทำให้ชุมชนเกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติ ต่อไป

๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสร้างสรรค์และสั่งสมมาเพื่อการ ดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านการเกษตร การแพทย์พื้นบ้าน การจัดการทรัพยากร การอยู่อาศัย เป็นต้น รวมถึงประสบการณ์ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างที่ชุมชนประสบอยู่

๓. ผู้นำทางปัญญาของชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพ เช่น ผู้ อาวุโส พระ หมอพื้นบ้าน ผู้นำเกษตรกร เป็นต้นซึ่งกรณีตัวอย่างชุมชนที่มีความเข้มแข็งหลาย แห่งพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านจะมีบทบาทอย่างมากในกระบวนการส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

๔. โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบซึ่งเอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูล กัน เช่น ระบบครอบครัวเครือญาติ สถาบันผู้อาวุโส การเอามื้อเอารวม เป็นต้น

๕. ระบบสิทธิและการจัดการร่วมกัน เช่น สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร อันเป็นสิทธิ ในการใช้และดูแลรักษาสิ่งที่เป็นทรัพย์สินส่วนร่วมของชุมชน

^{๔๔} ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, **ชุมชนเข้มแข็ง ทูตทางสังคมของไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาการอมสิน, ๒๕๔๒), หน้า ๓๓ - ๓๔.

๖. สถาบันชุมชน ได้แก่ กฎ จารีตประเพณี วัฒนธรรม จิตสำนึกร่วมกัน รวมถึง องค์กรชุมชนที่ควบคุมดูแลให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดที่เป็นอยู่

๗. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อันเป็นที่มาของภูมิปัญญา วิธีคิดที่แตกต่างกัน ไปตามระบบนิเวศ และเงื่อนไข ต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์ก่อนให้เกิดความเข้มแข็งของสังคมโดยรวม

๘. กลุ่มองค์กรที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะในภาคสังคม เช่น องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มวิชาชีพ นักวิชาการ

สรุปได้ว่าเงื่อนไขการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอาจกระทำได้โดยอาศัย กระบวนการที่สำคัญ ๔ ขั้นตอน คือ การเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคลการกำหนด ประเด็นปัญหาของชุมชนและการพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรมการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ ของชุมชนและขยายเครือข่ายความร่วมมือ

๒.๓.๖ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ในการสร้างกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนนอกจากจะต้องพิจารณา ถึงความเหมาะสมของหลักการแนวคิดทฤษฎีการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่จะนำมาใช้แล้วควร มีการพิจารณาถึงเงื่อนไขที่สำคัญที่จะมีผลต่อความสำเร็จในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนจาก การศึกษาเอกสารต่าง ๆ ได้มีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายไว้ ดังนี้

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ ได้กล่าวถึงการนำเสนอกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง มีเป้าหมายที่สำคัญ คือ^{๙๐}

๑. ชุมชนเป็นฐานของการพัฒนาที่มีระบบการศึกษาสาธารณสุขสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรระบบสวัสดิการและกฎหมายมาจากชุมชนเป็นของชุมชน

๒. ความเข้มแข็งของชุมชนและกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาจะช่วยให้เกิด การสร้าง และจัดระเบียบของชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมระบบ นิเวศ และระบบทุนของชุมชนให้พึ่งตนเองได้และยั่งยืน

๓. นำไปสู่โครงสร้างทางการเมืองและระบบการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นของ ประชาชนอย่างแท้จริง

๔. ระบบความร่วมมือและความเป็นประชาคม ประชาสังคม จะทำให้สังคมโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างคุณภาพทางการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งอาจกระทำได้โดยอาศัยกระบวนการที่สำคัญ ๔ ขั้นตอน คือ

๑) ขั้นตอนที่ ๑ การเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคลการ

พัฒนาทรัพยากรบุคคล หรือ การเตรียมคนเป็นปัจจัยหลักสำคัญในความสำเร็จของการพัฒนาในระดับชุมชนทำให้โครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการในชุมชนประสบความสำเร็จสูงโดยแกนนำ หรือ ผู้นำที่ประสบความสำเร็จมักจะสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนการพัฒนาทรัพยากรบุคคลใน

^{๙๐} ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์, กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคม ประชาสังคม, หน้า ๖๖-

ชุมชนจึง ควรมีการดำเนินการดังนี้ ๑) การค้นหาทรัพยากรบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ผู้นำ กลุ่มอาสาสมัคร หรือ ผู้มีความสนใจกลุ่มคนจนหรือกลุ่มผู้ประสบ ปัญหา ๒) เนื้อหาสาระที่จะถ่ายทอดหรือให้การศึกษาแก่บุคคลในชุมชนนั้นต้องเป็นเนื้อหา สาระ ที่ครอบคลุมและผลักดันให้เป็นไปตามเป้าหมายอาจะมีดังนี้

ก) สภาพชุมชน ได้แก่ ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงของสังคมหรือชุมชนสภาพ ปัญหา ของชุมชนและผลการพัฒนาจากภายนอกที่มีผลกระทบต่อชุมชน

ข) วิธีชุมชน ได้แก่ การอยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้องความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ วิธีการ จัดการกับการขัดแย้งของชุมชนแนวคิดในการพึ่งพาตนเอง เป็นต้น

ค) ความรู้ความเชี่ยวชาญด้านอาชีพเพื่อการดำรงชีวิต

ง) ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและคุณภาพชีวิตเพื่อให้มีสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดี

จ) ส่งเสริมอุดมการณ์และวัฒนธรรมชุมชนเพื่อให้การอยู่ร่วมกันของชุมชนมีพลัง ผลักดัน ที่ดีจากการมีสำนึกความรู้สึกเอื้ออาทรต่อผู้อื่นและผูกพันต่อชุมชน

๒) ขั้นตอนที่ ๒ การกำหนดประเด็นปัญหาของชุมชนและการพัฒนาทางเลือกเพื่อ ดำเนินกิจกรรมต้องมีการดำเนินการโดยผ่านกระบวนการที่สำคัญ ดังนี้

๑) กระบวนการศึกษาและ วิเคราะห์ชุมชนทั้งทางด้านครอบครัว คน ทรัพยากร ที่มีอยู่ใน ชุมชน

๒) การพัฒนาทางเลือกเพื่อ ดำเนินกิจกรรมจำเป็นต้องส่งเสริมให้มีการนำข้อมูลจาก การศึกษาวิเคราะห์มาสู่การสนทนาอย่างพินิจ พิจารณาภายใต้โอกาสที่เปิดให้ทุกคนได้นำเสนอทัศนะ ของตนเองต่อปัญหาและแนวทางแก้ไขทั้ง ทัศนะที่เป็นข้อสนับสนุนหรือขัดแย้งภายใต้การให้เกียรติใน ฐานะเป็นคนในชุมชนอย่างเท่าเทียมกันในการเลือกดำเนินกิจกรรม ของชุมชน มักจะมีลักษณะแบบ องค์กรรวม (Holistic) กล่าวคือ มีความรอบ ด้านแก้ไขทั้งปัญหา เศรษฐกิจ อาชีพ โครงสร้างพื้นฐาน ทุน และการออกการศึกษา วัฒนธรรม สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม สวัสดิการและการเมืองไปพร้อมๆ กัน และเมื่อถึงขั้นลงมือปฏิบัติก็จะแบ่ง ความรับผิดชอบหรือมอบหมายให้กลุ่มสนใจรับผิดชอบดำเนิน กิจกรรม

๓) ขั้นตอนที่ ๓ การดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน

กิจกรรมสาธารณะของชุมชน เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากความสนใจและการมีเป้าหมาย ร่วมกันของคนในชุมชนทำให้มีการรวมพลังมีการสนทนาอย่างพินิจพิจารณาหรือเริ่มกิจกรรมอย่าง สร้างสรรค์หลากหลายมีการจัดการร่วมกันภายใต้ความสัมพันธ์ในแนวระนาบเรียนรู้และสรุปบทเรียน ร่วมกันโดยดำเนินการ ดังนี้

(๑) การจัดองค์กรและการบริหารจัดการมีการมอบหมายหรือจัดตั้งองค์กร ผู้รับผิดชอบ หรือคณะทำงาน ทำให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เกิดการประสานกลุ่มคน องค์กร และพหุ ภาควิชาเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

(๒) ส่งเสริมการวางแผนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิคการประชุมเพื่อวางแผนแบบมี ส่วน ร่วม (Appreciation influence control) หรือเทคนิคอื่นๆ เช่น เทคนิคการประชุมเพื่อกำหนด อนาคตร่วมกัน (future search conference) เพื่อให้สามารถกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมายวางแผน

ระดมทรัพยากรแบ่งบทบาทหน้าที่และจัดทำเครื่องชี้วัดจัดทำระบบการติดตามความก้าวหน้าและสรุปทบทวนจากการดำเนินงานร่วมกัน

(๓) การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะต้องให้ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการ และอาจเชิญบุคคลภายนอกเข้ามาร่วมในการประเมินทำให้ชุมชนสามารถสรุปทบทวนและมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมโครงการได้อย่างต่อเนื่อง

(๔) พหุภาคีจัดระบบสนับสนุนกระบวนการและแผนงานโครงการขององค์กรชุมชนภาครัฐต้องปรับบทบาทมาเป็นฝ่ายกระตุ้นและอำนวยความสะดวกเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนเพิ่มความเข้มแข็งแก่ชุมชนท้องถิ่นภายใต้ความร่วมมืออย่างใกล้ชิดจากทั้งภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ธุรกิจ นักวิชาการ นักพัฒนา สื่อมวลชน รวมทั้งองค์กรปกครองท้องถิ่นในลักษณะพหุภาคีที่ร่วมกันสนับสนุนให้ประชาคมในชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง

๔) ขั้นตอนที่ ๔ ขยายเครือข่ายความร่วมมือ

ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นจำเป็นต้องประสานความร่วมมือกันทั้งสังคมโดย มีกระบวนการที่สำคัญ คือ ๑) ส่งเสริมและพัฒนาให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มต่างๆ เพื่อความเป็นเครือข่ายความร่วมมือกับสังคมวงกว้างที่ต่อยอดจากชุมชนท้องถิ่น ๒) พัฒนาความเป็นประชาคมอำเภอ จังหวัด เปิดโอกาสให้เครือข่ายต่างๆ เข้าร่วมในลักษณะเป็นพหุภาคี

สรุปได้ว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชน ในชุมชนต่างๆมีการรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนทั้งนี้ ยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็งได้กำหนดแนวทางการพัฒนาไว้ คือ เน้นการกระจายการพัฒนาป้องกันและปกป้องชุมชนมากขึ้นการพัฒนาท้องถิ่นให้ทุกภาคส่วนเข้ามาสนับสนุนและให้ชุมชนและท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการตัวเอง สร้างการเรียนรู้ในชุมชนใช้พลังชุมชนในการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ดังนั้นในการพัฒนาและสร้างชุมชนเข้มแข็งจึงมีองค์ประกอบสำคัญ คือ การจัดองค์กร และบริหารจัดการ อุดมการณ์วิสัยทัศน์ และทุนร่วมกัน มีการจัดกิจกรรมต่อเนื่อง มีเครือข่ายความร่วมมือการยอมรับจากสังคมภายนอกและมีสิทธิและอำนาจต่อรองทางการเมือง โดยกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

๒.๔ พุทธธรรมที่สนับสนุนต่อการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็ง

การนำหลักพุทธธรรมเข้ามาใช้กับหลักของงานพัฒนาก็เพื่อให้ผสมกลมกลืนกันอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หลักธรรมก็เพื่อจะมุ่งเป้าหมายไปที่ความเป็นคนมีจิตใจดี มีสำนึกและความรับผิดชอบแก่การทำงานและหน้าที่และคุณธรรม จึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทางวัตถุให้มั่นคง ส่วนหลักของการพัฒนาชุมชนก็มุ่งเป้าหมายไปที่ การพึ่งตนเอง การทำหน้าที่ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมของกิจกรรมชุมชน การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม แลมีความต่อเนื่องไปของงาน เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงและยั่งยืนต่อชุมชน ย่อมบรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็วและมั่นคง

๒.๔.๑ หลักอิทธิบาท ๔

คำว่า อิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้บรรลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ^{๙๑}

- (๑) ฉันทะ ความพอใจ
- (๒) วิริยะ ความเพียร
- (๓) จิตตะ ความคิด
- (๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง^{๙๒}

หลักอิทธิบาท ๔ ประการ แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้บรรลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่าอิทธิบาท ซึ่งอธิบายดังนี้

ฉันทะ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

วิริยะ คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

จิตตะ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำด้วยความคิดเอาจิตฝึกใฝ่ ไม่ปล่อยให้ฟุ้งซ่านเลือนลหายไป

วิมังสา คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่างก็มีหน้าที่เฉพาะตน เป็นธรรมแห่งความสำเร็จ เป็นธรรมที่สนับสนุนให้การทำงานทุกอย่างสำเร็จ เพราะฉันทะ จะทำให้เราเกิดความต้องการที่จะ

^{๙๑} พุทธทาสภิกขุ, หนังสือ ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี หรือ ธรรมวิภาค นวกภูมิ, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙).

^{๙๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

ทำงานอยู่เสมอและปรารถนาที่จะให้ผลดียิ่งๆขึ้นไป วิริยะ จะทำให้คนเราลงมือทำและทำด้วยความพยายามอย่างต่อเนื่อง จิตตะ จะทำให้คนเราซึ่งกำลังลงมือทำงานอยู่มีจิตมุ่งมั่นไม่เลือนลอยไม่ฟุ้งซ่าน วิมังสา จะทำให้คนเรารอบคอบรู้จักใคร่ครวญหาเหตุผลและวิธีต่าง ๆ ในการทำงาน^{๙๓}

การประยุกต์ใช้ธรรม ๔ อย่างนี้ ในการจัดการชุมชนเข้มแข็ง พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ นำมาใช้เป็นหลักในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัว ทำให้เขาพึ่งพาตนเองได้ สรุปได้ดังนี้

๑. นำมาเป็นฐานในการทำงาน

๒. นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

เช่น การขุดบ่อเลี้ยงปลา การปรับที่นาที่ไม่มีน้ำขัง ให้เป็นพื้นที่ต่ำลง ทำคันนาให้กว้างขึ้น เพราะจะได้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้นเอาไว้กิน ท่านได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านทำเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ โดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาเป็นฐานในการทำการเกษตร คือ ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก มีความรักในการทำการเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อให้สำเร็จ มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่ฝักใฝ่อบายมุข เป็นผู้มีความขยัน มานะ มีความคิดในการพึ่งตนเอง และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ

จากหลักอิทธิบาท ๔ ประการข้างต้น พระมหาสุภาพท่านได้นำเอามาเป็นหลักเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ โดยเฉพาะการทำให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ชาวบ้านดำเนินตามหลักธรรมทำให้ท่านเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านเมื่อนำหลักธรรมมาปฏิบัติแล้วสามารถที่จะอุ้มชูตัวเองได้ มีความเป็นอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีกินพอใจ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารกินพอเพียง ทำให้ครอบครัวมีความสุขเป็นปกติสุขที่พ้นจากหนี้สิน

๒.๔.๒ หลักสังคหัตถ์ ๔

สังคหัตถ์ แปลว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน, ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน, หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้, วิธีทำให้คนรัก, หลักสังคหะสงเคราะห์ ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน เหมือนลิมสลักรถที่ตรึงตัวรถไว้มิให้ชิ้นส่วนกระจายไป ทำให้รถแล่นไปได้ตามที่ต้องการ

สังคหัตถ์มี ๔ ประการ คือ

๑. ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน (แบ่งปันไปมา)

๒. ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน (พูดจาจับใจ)

^{๙๓} พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ ๑๙ หน้า ๒๗๗ ข้อที่ ๑๑๓๗ - ๑๑๓๙

๓. อุตถจริยา ช่วยเหลือกัน (ช่วยกิจกันไป)

๔. สมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติดัวให้มีความเสมอดันเสมอปลาย
วางตัวดีต่อกัน (นิสัยเป็นกันเอง)

สังคหัตถุ ๔ เป็นเหมือนกุญแจนำชีวิต เข้มทิศนำสังคมให้ก้าวไปสู่สันติภาพ ความสงบสุข
และลดการย่ำยีพิพาทกันและกัน มองเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเป็นสิ่งมีชีวิตที่จะคอยดำรงช่วยเหลือ ไม่มอง
เพื่อนมนุษย์ด้วยกันคือเหยื่อที่จะคอยเอารัดเอาเปรียบกัน^{๙๔}

การประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาชุมชนของในการจัดการชุมชนเข้มแข็ง พระมหาสุภาพ พุทธรวิ
ริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้นำมาใช้เป็นหลักในการทำงานพัฒนาชุมชน
พอสรุปได้ ดังนี้

๑. นำมาเป็นฐานในการทำงาน

๒. นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

เช่น การส่งเสริมไร่นาสวนผสม ระบบการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองหรือที่เรียกว่าไร่
สวนผสม หรือเกษตรผสมผสาน เป็นสิ่งที่ท่านเห็นว่าเป็นแนวทางที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาความยากจน
และปัญหาหนี้สินของเกษตรกรได้หากเกษตรกรเพาะปลูกพืชผัก ทำไร่นา เลี้ยงสัตว์ นานาชนิดไว้กิน
ไว้ใช้โดยการพึ่งพิงตนเอง ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เทคโนโลยีสมัยใหม่แต่ดูแลผลผลิตให้เป็นไปตาม
ธรรมชาติ ซึ่งเน้นการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ความสมดุลทางธรรมชาติและสมดุลใน
ชีวิตประจำวันกลับคืนมา ท่านส่งเสริมให้ชาวบ้านทดลองทำโดยทางท่านสนับสนุนด้านเงินทุน การทำ
ไร่สวนผสมนี้มีความเกี่ยวข้องกับนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมาก อย่างน้อยผู้ทำ
การเกษตรผสมผสานนี้จะต้องมีธรรมะ คือ มีสังคหัตถุ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมานัตตา
คือต้องมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน มีความสมานสามัคคี ขวนขวายในกิจการงานของตน

ผลจากการนำหลักธรรมข้างต้นมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของพระมหาสุภาพ พุทธรวิริโยจึง
ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน สรุปได้ดังนี้

๑. สร้างความผาสุกแก่ชาวบ้านส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนให้คล่องตัว

๒. สร้างความเยื่อใยไมตรีจิต กระชับมนุษยสัมพันธ์

๓. อนุรักษ์วัฒนธรรม เพิ่มเกียรติคุณแก่ตนเอง

๔. เป็นตัวอย่างที่ดี นำเคารพและสรรเสริญ

^{๙๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์
ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม (กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๘).

๒.๔.๓ หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถนิกรธรรม ๔

ทฤษฎีธรรมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ (ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น) เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง บ้างก็เรียกว่า หัวใจเศรษฐี "อุ อา กะ สะ" อาจเรียกสั้น ๆ ว่า ทฤษฎีธรรมมิกัตถะ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มี ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไฉไล เป็นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ พุดง่าย ๆ ว่า เป็นข้อปฏิบัติสำคัญที่ทำให้เกิดผล คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง ฟุ้งตนเองได้ เรียกว่าธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน เรียกว่า เคล็ดลับความไม่จน คือ จะต้องปฏิบัติตามหลักธรรม ๔ ประการ หรือ เรียกว่า หัวใจเศรษฐี

อุ อา กะ สะ โดยจะต้องประพฤติปฏิบัติชอบ ดังต่อไปนี้

อุ มาจากคำว่า อุภูฐานสัมปทา คือ พร้อมด้วยความขยัน หมั่นเพียร ในการประกอบสัมมาอาชีพหรือจำง่าย ๆ ว่า ขยันหา

อา มาจากคำว่า อารักขสัมปทา คือ การเก็บรักษาทรัพย์สินที่ได้มา โดยชอบธรรม หรือจำง่าย ๆ ว่า ขยันเก็บ

กะ มาจากคำว่า กัลยาณมิตตา คือ การคบหาสมาคมกับคนดี มีคุณธรรม มีน้ำใจและจะเป็นเพื่อนที่ไม่พาไปผลาญทรัพย์ หรือจำง่าย ๆ ว่า เลือกคบ

สะ มาจากคำว่า สมชีวิตา คือ การใช้จ่ายอย่างประหยัดพอเพียง ใช้ชีวิตสมถะ ไม่ฟุ้งเฟ้อ หรือจำง่าย ๆ ว่า เลือกใช้^{๔๕}

การจะมีชีวิตสมบุรณ์นั้นคือ เราจะต้องทำถาคาที่ว่า “อุ อา กะ สะ” นั้นให้เจริญเป็นนิตย์ ดังนี้

๑. อุภูฐานสัมปทา บาลีเป็น “อุภูฐานสัมปทา” อ่านว่า “อุ-ด-ถา-นะ-ส่ำ-ปะ-ทา” แปลว่า “ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น” เป็นธรรมะที่มุ่งสอนให้คนมีความขยันหมั่นเพียร ในการประกอบอาชีพการงานที่ สุจริต แสวงหาทรัพย์สมบัติในทางที่ชอบประกอบด้วยธรรม ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดกฎหมาย ไม่เกียจคร้าน นักก็เอาเบาก็สู้ ตลอดถึงการหมั่นศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพการงานของตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้มีความชำนาญในกิจการงานที่ทำมากขึ้น อันจะเป็นผลให้ได้รับความเจริญก้าวหน้าในงานนั้น ๆ เช่น ได้รับเงินเดือนเพิ่มขึ้น ได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น เป็นต้น

๒. อารักขสัมปทา บาลีเป็น “อารักขสัมปทา” อ่านว่า “อา-รัก-กะ-ส่ำ-ปะ-ทา” แปลว่า “ความถึงพร้อมด้วยการรักษา” คือ เมื่อมีความขยันหมั่นเพียรแสวงหาทรัพย์มาได้โดยทางที่สุจริตแล้ว ก็ต้องรู้จักรักษาทรัพย์สินที่หามาได้นั้นให้คงอยู่ ไม่ให้สูญหาย ไม่ให้เสียหาย เช่น การนำเงินไปฝาก

^{๔๕} พระพะยอมกัลยาโณ, เมื่อธรรมะอินทรนทร์ พระเถระต้องอยู่, ออนไลน์ : แหล่งที่มา <http://www.watmolli.com/nanasara>, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑

ธนาकर เป็นต้น แต่คำว่า “รักษา” ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงแค่การเก็บรักษาทรัพย์สินเท่านั้น ยังมุ่งหมายถึง การหลีกเลี่ยงจาก อบายมุข ทั้ง หลายอันจะเป็นทางให้เสื่อมทรัพย์ เช่น เว้นจากสุรายาเมายาเสพติดทั้งหลาย เว้นจากการพนันทุกชนิด เป็นต้น อันจะเป็นทางให้เสียทรัพย์ ลองคิดดูดี ๆ ว่า เราทำงานหาเงินมาด้วยความเหนื่อยยากลำบาก สมควรหรือไม่ที่จะผลาญทรัพย์ให้หมดไปกับอบายมุข

๓. กัลยาณมิตตตา บาลีเป็น “กัลยาณมิตตตา” อ่านว่า “กัน-ละ-ยา-นะ-มิต-ตะ-ตา” แปลว่า “ความเป็นผู้มีมิตรที่ดี” หมายถึงการเลือกคบคน ให้รู้จักเลือกคบแต่คนที่ดีมีศีลธรรม เพราะคนที่ดีมีศีลธรรมนั้นย่อมจะสามารถแนะนำเราในทางที่ดีที่ถูกที่ควร ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ช่วยเหลือเราได้เมื่อถึงคราวคับขัน ส่วนบาปมิตรหรือมิตรที่ไม่ดีนั้นย่อมจะชักนำเราไปในทางที่ไม่ดี ชักชวนให้ทำในสิ่งที่ผิดศีลธรรมผิดกฎหมายบ้านเมือง เช่น ชักชวนให้เป็นคนลักเล็กขโมยน้อย ชักชวนให้กินเหล้าเมาสุรา ชักชวนให้ไปเที่ยวสถานบันเทิงต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นอบายมุขทั้งนั้น เรื่องการเลือกคบคนนี้สำคัญมาก ทุกวันนี้คนเราไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย เสียคนเพราะเพื่อนหรือเสียคนเพราะคนรักนี้เยอะแยะมากมาย เช่น บางคนไม่เคยกินเหล้าเลย แต่คบเพื่อนไม่ดี เพื่อนชวนกินก็ต้องกิน เพราะถ้าไม่กินเดี่ยวเพื่อนจะล้อว่าเซย์ หรือเพื่อนจะไม่คบ หรือยิ่งไปกว่านั้นก็อาจจะถูกเพื่อนชวนเสพยาเสพติดบ้าง ไปทำอะไรอย่างอื่นที่ผิดศีลผิดธรรมผิดกฎหมายบ้านเมืองบ้าง ซึ่งเป็นเหตุให้เสียทรัพย์ในเบื้องต้น หนักเข้าก็เสียคน หรืออาจจะเสียถึงชีวิตไปเลยก็ได้ เพราะเหตุดังว่ามานั้น ท่านจึงสอนให้เลือกคบแต่คนดี ให้เลือกคบแต่มิตรที่ดี

๔. สมชีวิตา บาลีก็เขียนเหมือนกัน อ่านว่า “สะ-มะ-ชี-วิ-ตา” แปลว่า “ความเป็นผู้ดำรงชีพดี” หรือ “ความเป็นผู้ดำรงชีพสมควร” ข้อนี้สอนให้รู้จักใช้ชีวิตตามความเหมาะสม คือสมควรแก่ฐานะ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทองมากหรือน้อย ไม่ควรมีฐานะยากจนหรือร่ำรวย การใช้จ่ายใช้สอยก็ให้เป็นไปตามสมควร การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อดำรงชีวิตก็ให้เป็นไปตามความเหมาะสม ไม่ใช่จ่ายเกินตัว ไม่สุรุ่ยสุร่าย ไม่ก่อหนี้สิน โดยสรุปก็คือให้รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อดำรงชีพตามสมควรแก่ฐานะของตนเอง^{๙๖}

ดังสรุปว่า “ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร เลี้ยงชีวิตพอเพียง” พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ได้นำหลักธรรมทั้ง ๔ มาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จนทำให้การเกษตรประณีตสำเร็จ ฐานะมั่นคง ธรรม ๔ อย่างนี้ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโยได้นำมาใช้เป็นหลักในการทำงานพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เพราะเป็นหลักธรรมที่สามารถส่งเสริมให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเอง เป็นอยู่อย่างพอเพียง สรุปได้ดังนี้

๑. นำมาเป็นฐานในการทำงาน

๒. นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

๓. นำมาเป็นหลักในการส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชน เช่น ในเรื่องของการออม คือการรักษา ไม่ว่าจะเป็นการออมน้ำ ออมดิน ออมทรัพย์ ซึ่งท่านกล่าวว่า การออมสิ่งต่าง ๆ จะต้องมีความหมั่น

^{๙๖} ความหมายของธรรมะ] ทรูปลูกปัญญาต่อทศคม <http://thammaforcharity.weebly.com> ,
ออนไลน์ : แหล่งที่มา <http://www.w.atmoli.com/nanasara>, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๓

ขยัน อดทน เพื่อที่จะรักษาไว้ให้ได้ใช้ประโยชน์นาน ๆ โดยเฉพาะการออมทรัพย์ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานดำรงชีพ เราจะต้องใช้จ่ายให้พอเหมาะแก่ฐานะ ไม่ดิ้นรนให้เกินตนเอง ห้ามใจให้ได้ แล้วก็ใช้ตัวเองให้เป็น มีความสันโดษอยู่พอเพียง รู้จักสิ่งที่เหมาะสมแก่พื้นที่ เช่น การปลูกพืชจะต้องรู้ว่าพืชไหนเหมาะแก่การปลูกในที่ของตนเอง เพื่อให้ได้ประโยชน์มากกว่าเสียทรัพย์ ทำงานตามที่ตนเองมีความรู้ ไม่ทำงานเกินความรู้ของตนเอง รู้สิ่งที่เหมาะสมกับสถานที่ วัฒนธรรม และปัญญาของตนเอง ไม่นำสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่มาปลูก เพราะจะทำให้ไม่ได้ประโยชน์ แต่ควรจะนำพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่มาปลูกเพื่อให้ได้ประโยชน์

จากหลักธรรมข้างต้นที่พระมหาสุภาพ พุทธวิริยโณนำมาเป็นหลักในการทำงานพัฒนาส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชน เพื่อให้เขาสามารถดำเนินชีวิตของตนเองแบบพอเพียง ใช้สอยทรัพย์ที่หามาได้อย่างประหยัด บริโภคอาหารแต่พอเพียง ใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ดังคำกล่าวที่ว่า กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน จึงทำให้ชีวิตพบศานติสุข แม้แต่ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้สาวกรู้จักประมาณในการบริโภคโดยใช้ปัญญาเป็นเครื่องกำหนดในการบริโภค เพราะการบริโภคไม่ใช่เพื่อเล่นเพื่อมัวเมา เพื่อประดับ เพื่อตกแต่ง แต่เป็นการบริโภคเพื่อยังอัตภาพให้ดำรงอยู่ได้เท่านั้น

๒.๔.๔ หลักอภิธานิยธรรม ๗

อภิธานิยธรรม นี้เป็นหลักธรรมสำหรับใช้ในการปกครอง เพื่อป้องกันมิให้การบริหารหมู่คณะเสื่อมถอย แต่กลับเสริมให้เจริญเพียงส่วนเดียว สามารถนำไปใช้ได้ทั้งหมู่ชนและผู้บริหารบ้านเมืองและพระภิกษุสงฆ์ ดังนี้คือ อภิธานิยธรรมสำหรับหมู่ชน และการบริหารบ้านเมืองเป็นหลักในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว มี ๗ ประการ^{๙๗} คือ

- (๑) หมั่นประชุมเป็นเนืองนิตย์
- (๒) พร้อมเพรียงกันประชุม
- (๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ
- (๔) เคารพผู้อาวุโส
- (๕) ให้เกียรติและคุ้มครองสตรี
- (๖) เคารพสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน
- (๗) ให้ความอารักขา คุ้มครองแก่บรรพชิต^{๙๘}

จากหลักธรรมทั้ง ๗ ประการข้างต้น พระมหาสุภาพ พุทธวิริยโณนำมาใช้ในการดำเนินการในโครงการต่าง ๆ อยู่ ๒ ข้อ คือ

^{๙๗} อภิธานิยธรรม ๗ (condition of welfare) หลักธรรมใช้ในการปกครอง , ออนไลน์ : แหล่งที่มา <http://mediacenter.mcu.ac.th> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๙๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๖/๘๒-๘๓.

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ได้แก่ การพบปะปรึกษาหารือกิจการงานในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น กิจการโครงการหมอยาพื้นบ้านและผู้สนใจสมุนไพรการทำเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ ระดับกลุ่มภายในสมาชิกของชมรม และระดับพหุภาคีที่ท่านเป็นประธาน

๒. พร้อมเพื่อกันประชุม ได้แก่ การพร้อมเพื่อกันเข้าประชุม เลิกประชุม ทำกิจการ ต่างๆ ที่พึงทำร่วมกัน

หลักการบริหารธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่พระมหาสุภาพ พุทธวิริยอนำมาป้องกันความเสื่อม เพราะเป็นธรรมที่ไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะเป็นธรรมที่นำไปสู่ความเจริญ หากหน่วยงานใดสามารถนำหลักบริหารนิยธรรมมาใช้ในองค์กรของตนแล้วก็สามารถนำพาองค์กรให้พบเห็นความเจริญอย่างมั่นคงได้

ธรรม ๒ อย่างนี้ พระมหาสุภาพ พุทธวิริยอนำมาใช้เป็นหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ในด้านการจัดการองค์กร เพื่อที่จะทำให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเองได้ มีความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นอยู่อย่างพอเพียง สามารถแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัวได้ สรุปได้ดังนี้

๑. นำมาเป็นแนวทางในการบริหาร

๒. นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

๓. นำมาเป็นกฎในการประชุม

เช่นในการประชุมแต่ละครั้งจะต้องมีความพร้อมเพื่อกันเพื่อสร้างพลังในแก้ปัญหาชุมชน โดยท่านจะเข้าร่วมประชุมกับชาวบ้านที่เป็นสมาชิกโครงการต่าง ๆ ทุกครั้ง โดยเปลี่ยนสถานที่ประชุม ไปตามจุดต่าง ๆ ตามที่ทางคณะกรรมการได้กำหนดไว้ โดยที่ท่านเองได้เข้าเป็นหรือเป็นประธานในการประชุม โดยนำหลักบริหารนิยธรรมมาใช้เพื่อความพร้อมเพื่อกันและหาหนทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน จนปัจจุบันนี้สมาชิกมีการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ ในเทคนิคและวิธีการทำงาน ที่มีผลต่อการปฏิบัติกิจกรรมให้เชื่อมโยงกับทุกกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับสถานที่ ปัญหา และความต้องการของชาวบ้านได้อย่างลงตัว นำไปสู่การดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ขาดเงินในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในกระแสแห่งโลกาภิวัตน์ โดยให้ชาวบ้านยึดหลักการปฏิบัติตัวให้อยู่ในวิถีธรรม วิถีถิ่น พออยู่ พอกิน พอเพียง แบ่งปัน ผูกพัน คน น้ำ ป่า

๒.๔.๕ หลักฆราวาสธรรม ๔

ฆราวาสธรรม เป็นหลักคำสอนที่พระพุทธองค์แสดงไว้เพื่อให้สาวกผู้อยู่ครองเรือนได้นำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ให้ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ ธรรมดาผู้อยู่ครองเรือนย่อมจะมีการ เกี่ยวข้องกันกับสมาชิกในครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น สามีเกี่ยวข้องกับภรรยา บุตรธิดาเกี่ยวข้องกับ บิดามารดา พ่อตา แม่ยาย เกี่ยวข้องกับลูกเขย นายจ้างเกี่ยวข้องกับลูกจ้าง เป็นต้น บุคคลผู้มีความเกี่ยวข้องกัน จำเป็นต้องมีธรรมะเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติตนต่อกัน จึงจะทำให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขดังนั้น พระพุทธองค์ จึงวางหลักธรรมสำหรับผู้อยู่ครองเรือนไว้ เรียกว่า ฆราวาสธรรม ประกอบด้วยธรรมะ ๔ ประการ^{๙๙} คือ

^{๙๙} พระโกลัรุง ปญญาวิโร, “หลักฆราวาสธรรมกับการปฏิบัติตนสู่ความดีงาม” (Virtues for lay people to practices towards goodness). วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด.

- (๑) สัจจะ ความจริง
- (๒) ทมะ ผีกตณ
- (๓) ขันติ อุดทน
- (๔) จาคะ เสียสละ^{๑๐๐}

จากหลักธรรมทั้ง ๔ ประการ ข้างต้น เป็นหลักธรรมสำหรับการครองเรือน หรือการใช้ชีวิตของภุคคหิสา ข้อปฏิบัติของหลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ได้แก่

๑. สัจจะ แปลว่า จริง ตรง แท้ เป็นหลักความซื่อสัตย์ ความจริงใจต่อคนที่เรารัก ซึ่งธรรมชาติของคนเรานั้นก็ย่อมต้องการความจริงใจ หากไม่มีความจริงใจให้กัน อีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องรู้ ตัวแน่ ๆ บางคน ขนาดไม่ค่อยสนิทกันยังรู้เลยว่าคนอื่นไม่จริงใจกับตนเอง ดังนั้นการคบหาสมาคมระหว่างบุคคลในสังคม ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด จำต้องมีหลักธรรมสัจจะซื่อสัตย์อยู่ด้วยเสมอ แต่การมีความจริงใจอย่างเดียวโดยไม่แสดงออกก็ยังไม่พอ เพราะการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์และความจริงใจต่อบุคคลที่เราารู้จัก จะทำให้ เป็นรากฐานสำคัญที่สืบสานความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งหากมีความจริงใจและซื่อสัตย์ ความสัมพันธ์ต่อกัน ก็จะสามารถสานต่อสัมพันธ์กันในระยะยาวได้ต่อไป

๒. ทมะ แปลว่า การข่ม ใจ การปรับตัว ผีกตณ ข่มจิต และรักษาใจ มีความหมายไปในทางการ รู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ของตนเอง ซึ่งหลักธรรมข้อนี้มีมาตั้งแต่ก่อนที่จะค้นพบอิควกันแล้วนะครึบ ซึ่งทมะนี้ หากคนไหนมีสูงก็จะควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดี หากใครมีต่ำก็จะมีปัญหาด้านการควบคุมอารมณ์ของตนเอง เรียกว่า วาอิควต่านั่นเอง ซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคม หรืออยู่กับคนที่เรารักนั้น เราต้องปรับตัว เข้าหาเขาและเขาต้องปรับตัวเข้าหาเรา ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแข็งขืน ไม่ยอมเข้าใจและปรับตัวเข้าหากัน ก็จะทำให้ชีวิตรักหรือชีวิตคู่ไม่สมหวังดั่งตั้งใจ “ทมะ” จึงเป็นการฝึกข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน พูดง่ายๆ ว่า รู้จัก หนกันให้ได้ รู้จักยอมรับในความต่างของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน รู้จักแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัย และอภัยภัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นเอาแต่ใจตนเอง หรือถือรั้นเอาอารมณ์ของตนเป็นใหญ่ โดยที่ไม่สนใจอีกฝ่ายเลย การมีทมะก็เพื่อที่จะทำให้เรายอมรับในข้อบกพร่องของคนรักของเราหรือผู้อื่นได้ รวมทั้งจุดเด่นจุดดีของเขาด้วย

๓. ขันติ แปลว่า ความอดทน อดกลั้น ซึ่งหลักธรรมข้อนี้ ไม่ใช่เพียงจำเป็นต่อชีวิตคู่เท่านั้น แต่เป็นหลักที่สำคัญมาก ที่ต้องมีหากต้องการให้ชีวิตสมหวัง สำเร็จดั่งใจหมาย ความอดทนนั้น เป็นหลักการ ตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ซึ่งแม้แต่ปัจจุบันนี้ก็ตาม หากใครไม่มี ดูเหมือนว่า ชีวิตนี้จะยากที่จะประสบความสำเร็จได้ และสำหรับชีวิตคู่ นั้น นอกจากจะต้องมีความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความเข้าใจกันแล้ว จะต้อง มีความอดทนอดกลั้นอีกด้วย หลักขันตินั้นจะแตกต่างจากหลักของทมะ ตรงที่ขันติมุ่งอดทนที่ร่างกายเป็นหลัก ส่วนหลักของ ทมะนั้น มุ่งอดทนที่จิตใจและอดทนที่อารมณ์ คนที่มุ่งมั่นจะฝึกให้ขันติมีมากแก่ตน ต้องอดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นกับตัวเองให้ได้

๔. จาคะ แปลว่า ความเสียสละ ความเผื่อแผ่ แบ่งปัน หรือคือการให้นั่นเอง จาคะนั้นมีความหมาย รวมถึงรู้จักสละสิ่งของช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ซึ่งโดยปกติของชีวิตคู่ นั้น เราต้องช่วยเหลือ

^{๑๐๐} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๙๐/๕๔๕.

เกื้อกูลคนรักของเรา ตลอดเวลา เรียกว่าต้องแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่ถ้ามีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมุ่งจะเอากับคนรักอย่างเดียว ก็จะทำให้เกิดการเบียดเบียน เข้าทำนองรู้ว่า อีกฝ่ายหนึ่งตั้งใจจะเอาเปรียบ

สรุปแล้ว หลักการมีฆราวาสธรรม ๔ เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่มีมาสองพันกว่าปีแล้ว แต่ก็นับเป็นหลักธรรมที่ทันสมัย สามารถเกื้อหนุนชีวิตคู่และความรักในปัจจุบันให้สมหวังได้จะทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตและครอบครัว หากเรามีไว้ แม้เราเป็นคนโสด ไม่ใช่ผู้ครองเรือน หลักคุณธรรมนี้ก็จะเหนี่ยวนำให้มีคนรัก มีเมตตา ทำให้สมหวังในความ รักและคู่ครองได้ ซึ่งโดยรวมก็คือ เมื่อมีสัจจะย่อมมีเกียรติยศชื่อเสียง มีผู้คนเชื่อมั่น เมื่อมีทมะย่อมได้รับ ปัญญา ควบคุมอารมณ์ได้ เมื่อมีขันติย่อมเกิดทรัพย์และความสำเร็จที่ตั้งใจไว้ และเมื่อมีจาคะย่อมเกิดมิตร ที่ดี เกิดคนรักใคร่ ทำให้มีสมัครพรรคพวกที่ดีในสังคม เป็นต้น^{๓๐๓}

๒.๔.๖ หลักพรหมวิหารธรรม ๔

พรหมวิหาร ๔ ประการ เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจ ที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่เขาประสบมากล่าวคือ

๑. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติเราก็มียเมตตา คือความเป็นมิตรไมตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดีต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่นแต่ละคน ๆ ที่เราเกี่ยวข้องขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลกเมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นใจประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ เราก็มียเมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้แก่เขาเรื่อยไป

๒. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อนเราก็มียกรุณา คือความพลอยรู้สึกไหวตามความทุกข์ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มียกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

๓. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นในความดีงาม ความสุข ความสำเร็จ เราก็มียมุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางที่สูงขึ้น ได้ดีมีสุขทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จเราก็ย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการทำงานตลอดจนการเป็นอยู่ทั่วไปนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำอะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุน แต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางความสุขความเจริญและการพัฒนาสืบต่อไป คือต้องมีเมตตาปรารถนาดี ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ก็จะทำให้กิจการงานและประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จอย่างแท้จริง และเมื่อปฏิบัติตามหลักการอย่างนี้ คุณสมบัติอย่างหนึ่งก็จะ

^{๓๐๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

เกิดขึ้นในตัวผู้นำคือ “ ปิโย ” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือ ผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้นเสริมความรู้สึกร่วมกันไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมือ อย่างไรก็ตาม ปิโยเท่านั้นไม่พอ ปิโยนั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังคงต้องมีอีกข้อหนึ่งคือ พรหมวิหารข้อสุดท้ายได้แก่

๔. ในสถานการณ์ที่เราทำผิดหลัก หรือละเมิดธรรมเราก็มี อุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเราทำอะไร ไม่ถูกต้องโดยละเมิดธรรม คือละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหลัก เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้น ผู้นำจะต้องตั้งอยู่ในหลักที่เรียกว่า “อุเบกขา” อุเบกขาก็คือ รักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้าง หยุดการขวนขวายในการที่จะปฏิบัติตามข้อ ๑-๒-๓ คือ จะต้องเอาธรรมเป็นใหญ่แล้วก็รักษาหลักการ กฎเกณฑ์กติกา หรือรักษาตัวธรรมไว้ อุเบกขานี้เป็นตัวรักษาคูล เป็นตัวจำกัดหรือคุมการปฏิบัติตามข้อ ๑-๒-๓ (เมตตา-กรุณา-มุทิตา) ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือ การปฏิบัติต่อคน หรือช่วยเหลือคนจะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกาที่ชอบธรรม^{๑๐๒}

การประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาชุมชนของพระมหาสุภาพ พุทฺธวิริโย ได้ยึดถือเป็นหลักเบื้องต้นในการทำงานพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พอสรุปประโยชน์ได้ ดังนี้

๑. ทำให้เป็นคนใจกว้างขวาง เยือกเย็น ไม่ก่อพิษแพร่ภัยแก่ใคร
๒. ทำให้มีบุคลิกลักษณะน่านับถือ เป็นที่พึ่งของชาวบ้าน
๓. ทำให้เป็นผู้มีน้ำใจประเสริฐ เปี่ยมด้วยมนุษยธรรม มองโลกในแง่ดี

จากหลักพุทธธรรมดังกล่าวข้างต้นที่พระมหาสุภาพ พุทฺธวิริโย นำมาประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่สิ่งที่ท่านได้รับนั้นมากมาย สรุปได้ดังนี้

๑. ก่อให้เกิดความศรัทธา
๒. ก่อให้เกิดความสามัคคี
๓. ก่อให้เกิดการรวมตัวกันในการทำงาน
๔. ทำให้ได้แนวคิดในการทำงาน
๕. ทำให้เกิดความเสียสละในหมู่คณะ
๖. ทำให้มีความรับผิดชอบ ไว้วางใจซึ่งกันและกัน
๗. ไม่ก่อให้เกิดการดิเตียน
๘. ทำให้เกิดความสมเหตุสมผล คือพอดี พอเพียง
๙. ทำให้เกิดความสุจริตทั้งกายและใจ
๑๐. ทำให้มีความรอบคอบในการทำงาน

^{๑๐๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), “ภาวะผู้นำ” ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ออนไลน์ : แหล่งที่มา <https://web.ybatnet.org>, วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑

๒.๕ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๕.๑ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้^{๑๐๓}

เศรษฐกิจพอเพียง คือเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิต มีดุลยภาพระหว่างชีวิตกับสิ่งต่าง ๆ ดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินเป็นสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้นจากนั้นจึงพัฒนาสู่การกินดีอยู่ดีเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาหรือแนวคิดโดยมีหลักการและอุดมการณ์ที่ช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์และสังคมให้มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้จักตนเอง พึ่งตนเอง พอเพียง ไม่โลภมาก มีเหตุผล และไม่ประมาท หลักเศรษฐกิจพอเพียงยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ๕ ประการ คือ

๑. ด้านจิตใจ

ทำตนให้เป็นທີ່พึ่งของตนเอง มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม ซื่อสัตย์สุจริต เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการพัฒนาคน ความว่า “...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานประกอบพร้อมด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...”

๒. ด้านสังคม

แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า “...เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกัน ไม่ลดหล่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน...”

๓. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งการเพิ่มมูลค่าโดยให้ยึดหลักการความยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า “...ถ้ารักษาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม นึกว่าอยู่ได้อีกหลายร้อยปี ถึงเวลานั้นลูกหลานของเราก็อาจหาวิธีแก้ปัญหาต่อไป เป็นเรื่องของเขา ไม่ใช่เรื่องของเร แต่เราก็ทำได้ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ให้พอสมควร...”

^{๑๐๓} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘๐ พรรษาเทิดไท้องค์ราชัน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๗๘.

๔. ด้านเทคโนโลยี

จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการของสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ สังคมไทย และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า “...การเสริมสร้างสิ่งที่ชาวบ้านชาวชนบทขาดแคลนและต้องการ คือความรู้ในด้านเกษตรกรรมโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นสิ่งที่เหมาะสม...” “...การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปแบบหรือเต็มขนาดในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมมีปัญหา...”

๕. ด้านเศรษฐกิจ

แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้และไม่มีการมุ่งที่การลดรายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญและยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า “การที่ต้องให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเองเพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปก็เพื่อให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง” “หากพวกเราร่วมมือร่วมใจกันทำสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ประเทศชาติของเราก็สามารถรอดพ้นจากวิกฤติได้”

๒.๕.๒ ความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง

ความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดระยะเวลา ๕ ทศวรรษ นับแต่ที่ได้ทรงริเริ่มการทรงงานเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนโดยทั่วไปเป็นต้นมา เป้าหมายสำคัญพื้นฐานที่ไม่เคยแปรเปลี่ยน คือ ขจัดความทุกข์ยากและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่อาศัยอยู่ในชนบทห่างไกลทุรกันดาร ซึ่งยากจนและต้องการความช่วยเหลือ มุ่งหมายที่จะให้ลดกระบวนการเศรษฐกิจ ระบบทุนนิยมสุดโต่ง โดยให้ลดระดับลงเพียงพอแก่ความจำเป็นและความเหมาะสมกับการรักษาและการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายและพึ่งพาตนเองได้ บริโภคแต่พอเพียง ลดและบรรเทาการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศ หันมาใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเทคโนโลยีที่ไม่เป็นการทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งจะเป็นการเดินสายกลางตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ในพระพุทธศาสนา และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และพึงปรารถนาสำหรับบุคคลและสังคมที่ยั่งยืนนั่นเอง

๒.๕.๓ ความเป็นมาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เน้นการพัฒนาประเทศที่ต้องสร้างพื้นฐานความพอมีพอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน โดยเน้นความหมายของการพอมีพอกิน ซึ่งปรากฏอีกครั้งในพระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันพุธที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต อันถือเป็นจุดเริ่มต้นของข้อเสนอ “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ชัดเจนในเวลาต่อมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสพระราชดำรัสที่พระองค์ทรงพระราชทานอย่างชัดเจนเรื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันศุกร์ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต ซึ่งอธิบายว่า “พอเพียง” คือ ๑) พอประมาณ ๒) ซื่อตรง ๓) ไม่โลภมาก และ ๔)

ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อเสนอในการดำเนินกิจการทางเศรษฐกิจตามแนวทางของพุทธธรรมอย่างแท้จริง โดยที่พระองค์ได้ทดลองปฏิบัติตามแนวคิดดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมมาก่อนหน้าที่จะมีพระราชดำรัสในปี พ.ศ.๒๕๑๗ แล้วภายหลังจากที่พระราชดำรัสได้รับการสนองตอบจากรัฐบาลในยุคนั้นเท่าที่ควร พระองค์ได้ทรงศึกษาค้นคว้าหารูปธรรมของรูปแบบที่ปฏิบัติได้จริง รูปแบบหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ การเกษตรทฤษฎีใหม่และได้นำเสนอรูปแบบดังกล่าวต่อพสกนิกรของพระองค์เป็นครั้งแรก เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต หลังจากนั้นได้รับสั่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกันนี้ต่อเนื่องติดต่อกันทุกปี จนล่าสุดเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒ ก็ยังทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้เรื่องดังกล่าว อันเป็นการแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศตามพุทธธรรม^{๑๐๔}

ข้อความสำคัญตอนหนึ่งของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานเป็นครั้งแรกแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ คือ “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจ ขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้”^{๑๐๕}

และข้อความที่สำคัญอีกตอนหนึ่งแห่งพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ผู้ที่เป็นเจ้าเข้าเฝ้า ฯ เพื่อถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗ ความว่า “คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชยว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ดีสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่าจะมีความอยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้เราก็จะยอดเยี่ยมยิ่งยวดได้”^{๑๐๖}

^{๑๐๔} อภิชัย พันธเสน, “พุทธเศรษฐศาสตร์” ใน การสัมมนาทางวิชาการโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน ครั้งที่ ๒ เรื่องฐานปัญญาไทยในโลกสากล จัดโดยราชบัณฑิตยสถาน กระทรวงศึกษาธิการ และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๖.

^{๑๐๕} พระบรมราโชวาท ๑๖๘ องค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติ, เนื่องในพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^{๑๐๖} อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิชาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๕๕๔.

ในประเทศไทยเรานั้น มีกระแสเศรษฐกิจศาสตร์ทางเลือกอันเป็นที่รับรู้กันแพร่หลายมานานมากแล้ว ทั้งในเรื่องของเศรษฐกิจศาสตร์ชาวพุทธ เศรษฐศาสตร์ในแนวสีเขียวที่เน้นความยั่งยืนเศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจพึ่งตนเอง เศรษฐกิจชุมชน รวมถึงการมีอาชีพที่อยู่นอกกระแสการตลาดอย่างเกษตรยั่งยืน เกษตรผสมผสาน แต่ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ก็อยู่ในลักษณะที่กระจัดกระจาย ไม่ได้ได้รับการยอมรับมากนัก จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ พระองค์มีประสบการณ์ในการพัฒนาในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยโดยตรงมาอย่างยาวนานได้ทรงสรุปประสบการณ์ดังกล่าวออกมาเป็นพระราชดำรัสเกี่ยวกับ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงได้จุดกระแสให้เกิดการยอมรับอย่างกว้างขวาง บรรจุอยู่ในแผนงานของราชการในหลายหน่วยงาน และได้รับการผลักดันอย่างจริงจัง เช่น กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น และที่สำคัญคือ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) ก็ได้นำเอาปรัชญาแห่งเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศด้วย

๒.๕.๔ แนวคิด และทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพระพุทธธรรม

จากการศึกษา ติดตาม แนวคิดในการดำเนินงานในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งอยู่ในบริบทของเศรษฐกิจพอเพียงนับแต่ได้เริ่มต้นโครงการเป็นต้นมาจะเห็นแนวคิดและทิศทางที่ชัดเจนว่า ปรัชญา แนวคิด และทิศทางของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามแนวพระราชดำรินั้น มิใช่เศรษฐกิจ “ระบบปิด” (Close Economy) ตามที่มีผู้พยายามจะตีความให้เป็นไปเช่นนั้น แต่ในขณะเดียวกัน “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามแนวพระราชดำรินี้ก็มีใช้ระบบทุนนิยม วัตถุนิยมและบริโภคนิยมที่ก่อให้เกิด “วัฒนธรรมการบริโภค” ที่ไร้สาระและเกินขอบเขต คือสุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง กรณีนี้อาจเทียบเคียงได้กับการที่พระพุทธศาสนามีท่าทีปฏิเสธความสุดโต่ง ๒ ด้านคือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตคิลมถานุโยค อันเป็นทางนำไปสู่ความไม่สำเร็จที่พึงปรารถนาทั้งสองด้าน แต่สอนให้ปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นทางสายกลาง^{๑๐๗}

เช่นเดียวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่มุ่งเน้นมรรควิธีของการเดินสายกลางตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา ผสมผสานกลมกลืนกับมิติทางด้าน “จริยธรรม” ของการอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง และการสงเคราะห์เกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันดังที่ ชัยอนันต์ สมุทรวานิช นักรัฐศาสตร์และราชบัณฑิต ได้วิเคราะห์ “ทฤษฎีใหม่” อันเป็นกระบวนการหนึ่งของแนวคิดหลัก “เศรษฐกิจพอเพียง” ว่าเป็นจริยธรรมของการมีวิถีชีวิตแบบ “น้ำพึ่งเรือ-เรือพึ่งป่า” อันเป็นการ “พึ่งพิง – อิงกัน” (Interdependence) มากกว่าเป็นแค่การ “พึ่งพาอาศัย” (Dependence)^{๑๐๘} ซึ่งข้อเท็จจริงนี้จะเห็นได้จากจุดมุ่งหมายของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกโครงการ ที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรพัฒนาศักยภาพของตนเองให้อยู่ในระดับ “พออยู่-พอกิน” และพึ่งพาตนเองได้ และเมื่อถึงระดับนี้แล้วก็จะต่อยอดให้ไปถึงระดับช่วยเหลือเกื้อกูลกันรวมตัวกันสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนดัง

^{๑๐๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๖.

^{๑๐๘} ชัยอนันต์ สมุทรวานิช, ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์), หน้า ๑๓.

จะเห็นได้จากระบบ“ลงแขก” หรือหลักการหมุนเวียนกันใช้แรงงานของวิถีชีวิตไทยโบราณไปจนถึงหลักในเรื่อง “ บ – ว – ร ”(บ้าน – วัด – โรงเรียน และราชการ) และทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันให้ชุมชน เช่นระบบสหกรณ์ เป็นต้น^{๑๐๙}

อย่างไรก็ดี ลักษณะที่น่าสนใจยิ่งอีกประการหนึ่งของแนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญก็คือ “ความเรียบง่าย” และความไม่สลับซับซ้อน หากแต่ประสานสอดคล้องกับสภาวะอันเป็นปกติของธรรมชาติ พระองค์ทรงโปรดที่จะทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นง่าย ทำสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจได้ง่าย อันเป็นการแก้ไขปัญหาด้วยการใช้ภาวะวิสัยแห่งธรรมชาตินั่นเอง เป็นแนวทาง รวมทั้งแนวทางการดำเนินชีวิตให้เป็นไปอย่างเรียบง่ายตามธรรมชาติ ทรงมีรับสั่งเสมอว่า “การทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นง่ายนั้นเป็นของยาก เช่นเดียวกับการทำสิ่งที่ง่ายให้เป็นเรื่องยากนั้น เป็นของง่าย “ทำให้ง่าย” ในความหมายของพระองค์คือ ซิมพลิซิตี(Simplify)หรือ (Simplicity)^{๑๑๐}

นอกเหนือไปจากการทำทุกอย่าง “ให้ง่าย” และไม่สลับซับซ้อนจนชาวบ้านทำตามไม่ได้ อันเป็นหลักและหัวใจสำคัญของการดำเนินงานแล้ว การนำความรู้จริงในความเป็นไปแห่งธรรมชาติ และกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาใช้ในการแก้ไขปัญหา และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาวะที่ไม่ปกติให้เข้าสู่ระบบที่ปกติ นั้น ก็นับว่าเป็นหลักการและแนวปฏิบัติที่สำคัญยิ่งอีกส่วนหนึ่งในการทรงงานของพระองค์ เช่น แนวความคิด “ใช้อธรรมปราบอธรรม” และ “ธรรมปราบอธรรม” หรือ “น้ำดีไล่ น้ำเสีย” ในงานการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แนวคิดและปรัชญาการทำงานในลักษณะนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นการใช้ “สติ” และ “ปัญญา” ผสมผสานกับความรู้เข้าดำเนินการกับเหตุและปัจจัย ไม่ว่าจะเป็น “บวก” หรือ “ลบ” ที่อยู่แวดล้อมมนุษย์ตามธรรมชาติให้ก่อประโยชน์สูงสุดนั้นเป็นการใช้ “ปัญญา” แก้ปัญหาตามหลักพระพุทธธรรมนั่นเอง

นอกเหนือไปจากปรัชญาและแนวคิดดังกล่าวเบื้องต้นนี้ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นต้นแนวคิดของ “เศรษฐกิจเชิงจริยธรรม” หรือ “เศรษฐกิจพอเพียง” ก็คือ การบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าโดยให้ ประชาชนส่วนใหญ่มีความ “พออยู่ – พอกิน” เสียก่อนขณะเดียวกันก็เป็นการปูพื้นฐานไว้สำหรับความ “อยู่ดี – กินดี” (ในความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่ในความหมายของระบบบริโภคนิยม) ต่อไปในอนาคตด้วย เคยมีพระราชกระแสสำคัญในเรื่องนี้ว่า ...ชนบท และ ชาวชนบท ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ยังยากไร้ขัดสน ยังต้องการความช่วยเหลือ หากประชาชนส่วนใหญ่ ยังยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ไม่ได้แล้ว การพัฒนาประเทศ ก็ถือว่า ไม่ประสบความสำเร็จ...^{๑๑๑}

^{๑๐๙} สำนักงาน กปร, แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

^{๑๑๐} สำนักงาน กปร, แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐.

^{๑๑๑} สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.), โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๓๔), หน้า ๒.

จากพระราชดำรัสนี้ จะเห็นได้ชัดเจนถึงความมุ่งประสงค์ ที่จะมองถึงผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ เป็นหลักใหญ่ เป็นการมองด้วยความคิดที่เป็นองค์รวม (Holistic) ด้วยความมีเมตตาธรรม เป็นการมองที่จุดประสงค์ของงาน และผลแห่งความสำเร็จ ที่เป็นการ “คุ้มค่า” มากกว่า “คุ้มทุน” ดังที่มีพระราชกระแสที่ทราบกันทั่วประเทศและทั่วโลกว่า “ขาดทุน” (ของเรา) คือกำไร (ของเรา) “(Our Loss is our gain) “กำไร” นั่นคือ ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนทั่วหน้ากันจริงอยู่รัฐอาจจะต้องลงทุนเป็นการเริ่มต้น คือดูเหมือนเป็นการขาดทุนแต่ภายหลังเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าคือประชาชนได้กำไร คือความผาสุก กล่าวคือแม้จะไม่กลับมาเป็น “ตัวเงิน” และ “กำไร” ในความหมาย และ “นัย” อันเป็นปกติของนักเศรษฐศาสตร์และนักลงทุนทั้งหลาย ซึ่งในเรื่องนี้มีพระราชกระแส ด้วยว่าเรื่องขาดทุนคือกำไรนี้ แน่นนอนว่า “นักเศรษฐศาสตร์ฟังแล้วคงไม่เห็นด้วย” เพราะผิดหลักการของเขา

นอกเหนือไปจาก “การให้” และมองในลักษณะการ “คุ้มค่า” มากกว่า “คุ้มทุน” (Cost-Effectiveness มากกว่า Cost Benefit ratio) แล้ว “ความรวดเร็ว” และการแก้ไขให้ตรงจุดยังเป็นคุณลักษณะสำคัญของแนวคิดในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริตลอดมา ทรงมีพระราชกระแสเสมอว่า “ประชาชนเดือดร้อน ต้องไปให้เร็วที่สุด เพราะประชาชนคอยไม่ได้” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาวะความเดือดร้อน และความทุกข์นั้นเปรียบเหมือนอาการไข้ต้องเร่งบำบัด เยียวยา อย่างเร่งด่วนอย่างน้อยก็แก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้ได้ ดังที่มีพระราชกระแสว่า ...ถ้าให้ปวดหัวก็คิดอะไรไม่ออก...เป็นอย่างนั้น ต้องแก้ไขปวดหัวก่อน แต่ปวดหัวซ้าย แก้ปวด...หรือยาอะไรก็ตาม แก้ปวดหัวมันไม่ได้ แก้อาการจริง แต่ก็ต้องแก้ปวดหัวก่อน เพื่อที่จะให้อยู่ในสภาพที่จะคิดได้แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือแบบ Macro นี่เราจะทำแบบรีโอ ทั้งหมดฉันไม่เห็นด้วย...อย่างบ้านที่คนเราอยู่บอกว่าบ้านนั้นมันผิดตรงโน้น ผิดตรงนี้ไม่คุ้มที่ จะไปซ่อม... ตกลงรื้อบ้านนี้ ...ระเบิดเลย แล้วเราจะไปอยู่ที่ไหน ... ไม่มีที่อยู่ก็ต้องค้าเอาไว้อีกก่อน...แล้วค่อย ๆ ดูไป...ตรงนี้ยังอยู่ได้...ไปรีโอตรงโน้นแล้วค่อย ๆ สร้าง...แล้ว ค่อยมารื้อตรงห้องนี้...วิธีทำค่อยทำค่อยไปจะระเบิดหมดไม่ได้...^{๑๑๒}

เจตนารมณ์ของการดำเนินการเช่นนี้ คือ “ค่อยเป็นค่อยไป” และการพัฒนานั้นต้อง “เป็นไปตามลำดับขั้นตอน” และต้องสร้างพื้นฐาน คือ “ความพอมิ – พอกิน – พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นเสียก่อนนั่นเอง ดังที่ได้อัญเชิญพระราชกระแสในเรื่องนี้มากล่าวถึงไว้แล้วในบทก่อน

จากข้อวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนว่า ปรัชญา แนวคิด และทฤษฎีของการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ล้วนแล้วแต่วางอยู่บนหลักและกระบวนการของ “เศรษฐกิจพอเพียง ” โดยมีหลักสำคัญดังมีพระราชกระแสว่า “เราต้องช่วยเขา เพื่อให้เขาสามารถช่วยตนเองได้ต่อไป” หลักในเรื่องของการให้โอกาสเพื่อให้ประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองและยืนอยู่บนขาตนเองได้นั้น สอดคล้องกับเรื่องของหลักธรรมในการพึ่งตนเองของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาในเรื่อง “การพัฒนาตน” นั้นเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดและเป็นแกนกลางของทุกสิ่งเป็นทั้งหมดของการปฏิบัติธรรม เป็นการทำให้ตนนั้นเจริญขึ้น ด้วยการ “ภาวนา” ความหมายของคำว่า “ภาวนา” ตามพระบาลีนั้น มีความหมายลึกซึ้งเกิน

^{๑๑๒} สำนักราชเลขาธิการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, ๒๕๑๘), หน้า ๒๑๑

ความมากกว่าคำสมัยใหม่ว่า “พัฒนา” หรือ “วัฒนา” ซึ่งมีความหมายว่าทำให้รกรุงรังด้วย^{๑๑๓} ภาวนา คือ การทำให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น จิตภาวนา กุศลภาวนา และ อื่น ๆ อีกมากหลักในพระพุทธศาสนานั้น สรรเสริญ ยกย่อง คนที่พัฒนาตนแล้วว่าควรแก่การยกย่อง

ดังพระบาลีที่ว่า “ทณโต เสฏโฐ มนุสเสสุ” แปลความได้ว่า ในหมู่มนุษย์ผู้ที่ฝึกตนแล้ว ประเสริฐที่สุด ผู้ที่พัฒนาตนแล้วคือ ผู้ที่ได้รับการสรรเสริญในพระพุทธศาสนา^{๑๑๔} ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาตน คือ ธรรมอันประเสริฐและมีความสำคัญยิ่ง ส่วนปรัชญา แนวคิดและทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งมีความมุ่งหมายหลักประการสำคัญที่สุด คือ การให้โอกาสแก่เกษตรกรผู้ยากไร้ได้มีโอกาสฝึกตนทั้งทางด้านจิตและทางกายควบคู่กันไป โดยผสมผสานอยู่ในเรื่องการทำมาหากิน คือ การมีสัมมาอาชีพที่ไม่เพียงแต่จะเน้นเรื่องความพออยู่ พอกิน และความพอเพียงแก่ชีวิต เท่านั้น แต่หากวิเคราะห์ลึกลงไปแล้วยังเห็นลักษณะของการทำให้เจริญ คือ “ภาวนา” ในทุกด้านของชีวิตของตนและชุมชนที่ตนเองอยู่ เป็นกุศลภาวนา เพื่อให้ชีวิตมีคุณค่าแก่สังคมและโลก เป็นชีวิตที่มีอิสระ สงบสุข ร่มเย็น มีความประณีตทางจิตและมีปัญญา เพื่อรู้เท่าทันกระแสทุนนิยม-บริโภคนิยมที่กำลังครอบงำและทำลายชีวิตและโครงสร้างทางวัฒนธรรมจริยธรรมของชุมชนให้เสื่อมโทรมลงอย่างน่าเสียดายและยิ่งไปกว่านั้นการฝึกตนเองยังสามารถเอื้อให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงามตามสมควรแก่ฐานะารูปและหากพัฒนาหรือภาวนายิ่ง ๆ ขึ้นไปก็อาจบรรลุถึงความดีงามที่มีระดับสูงขึ้นไปได้ ทั้งทางกายและทางจิตอีกด้วย

ในเรื่องจุดมุ่งหมายของการพัฒนาศักยภาพของบุคคล เพื่อให้ช่วยเหลือตนเองได้นั้น อมาตยา เช่น ได้แสดงความเห็นไว้เรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาในเอเชียอย่างน่าสนใจว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาของตะวันออกนั้น จะต้องเป็นการขยายศักยภาพพื้นฐานของมนุษย์ให้บรรลุการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในทุกด้านและการมีเสรีภาพด้วย การพัฒนามนุษย์นั้นรวมถึงการศึกษาสาธารณสุขและการให้ได้รับความเป็นธรรมในทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย^{๑๑๕}

พิจารณาจากเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาบุคคลดังกล่าวข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับหลักการสำคัญของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกโครงการคือ หลักของการ “ช่วยเหลือเพื่อช่วยเหลือตนเอง” ได้ โดยหลักสำคัญในเบื้องต้นของการสนับสนุนและให้โอกาสเกษตรกรซึ่งมีฐานะความเป็นอยู่ยากจนในท้องถิ่นทุรกันดารของประเทศมีความสามารถช่วยเหลือตนเองและยืนอยู่บนขาตนเองได้ในที่สุดนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้น และให้ความสำคัญกับเรื่อง อาหารและการบริโภค ของเกษตรกรเป็นอย่างยิ่งตลอดมา ทรงให้ความสำคัญกับข้าวเพื่อบริโภคและพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าว เคยมีพระราชกระแสว่า ข้าวเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับคนไทย คนไทยต้องกินข้าว ไม่มีเงินแต่มีข้าวก็ไม่อดอยากสามารถหาผักปลาที่มีอยู่โดยรอบประทังชีวิตได้ ดังนั้นจึงไม่แนะนำให้

^{๑๑๓} พระไพศาล วิสาโล , **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอล คิมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๙.

^{๑๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗) , หน้า ๑๘.

^{๑๑๕} Amartya Sen, **Beyond the Crisis**, (Development Strategies in Asia (Institute of Southeast Asian Studies, 1999), p.15.

ประชาชนขาย หรือจำนอง จำนำพื้นที่ทำกินของตนเสีย ไม่ว่ากรณีใด ๆ ให้เก็บพื้นที่ดินไว้ทำกิน เจตจำนงและเป้าหมายในเรื่องนี้คือต้องมีข้าวไว้บริโภคและดำรงชีวิต สำหรับเกษตรกรไทยนั้น สอดคล้องกับหลักสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษยชน (Human Rights) แห่งสหประชาชาติที่ว่ามนุษย์มี สิทธิพื้นฐานที่จะหลุดพ้นความอดอยากซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงให้ ความเห็นไว้ในการแสดงปาฐกถาครั้งหนึ่งว่า ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับคำกล่าวที่ว่า การมีอาหารบริโภค เพียงพอตามมาตรฐานการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานนั้น คือ สิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลที่สำคัญที่สุด เพราะ อาหารคือปัจจัยช่วยให้มีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ ส่วนสิทธิพื้นฐานที่สำคัญอีก อย่างหนึ่งคือเรื่อง การศึกษา ซึ่งสามารถพัฒนาคน เราไปตลอดชีวิต^{๑๑๖}

ซึ่งในเรื่องนี้สามารถวิเคราะห์ได้ว่านอกเหนือจากวัตถุประสงค์ของทฤษฎีใหม่ อันเป็น กระบวนการหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับเกษตรกรที่จะให้ทุกคนได้มีข้าวไว้บริโภคตลอดปี ทุก ครั้วเรือนแล้วยังเป็นการเน้นให้ความสำคัญกับ “คุณค่าแท้” มีชีวิตต้องการมากกว่า “คุณค่าเทียม” ทางด้านวัตถุดิบตามแนวบริโภคนิยมและเป็นไปตามหลักพุทธธรรมที่ให้ผู้คนที่ทุกข์หิวและหนาวส ใช้ หลัก “มัตตัญญูตา” ในการบริโภคเพื่อการดำรงชีวิตด้วยการกำหนดให้แปลงเกษตรตามแนวทฤษฎี ใหม่ ต้องมีพื้นที่ไว้ปลูกข้าว ๓๐ % นั้น ก็เพื่อให้เกษตรกรผู้ยากไร้พ้นจากการไม่มีข้าว อันเป็นอาหาร หลักที่คนไทยในชนบททุกคนบริโภคเสียก่อน การมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคเองโดยไม่ต้องใช้เงิน อันเป็นตัวกลางแลกเปลี่ยนสินค้าในระบบเศรษฐกิจการตลาด (Marketing Economy) นั้นจะมีส่วนทำ ให้ครัวเรือนมีความเข้มแข็งขึ้นในระดับหนึ่ง ซึ่งสามารถจะช่วยเหลือเป็นแรงหนุน ให้ชุมชนมั่นคงขึ้นได้ใน อนาคตด้วย ปรัชญา แนวคิด และทฤษฎี ของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น มี รากฐานในการมองว่า การพัฒนาควรอย่างยิ่งที่จะต้องไปตามขั้นตอนและเป็นไปตามหลักทาง ภูมิศาสตร์ ภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรมอย่างเป็นองค์รวม (Holistic) ด้วยเป็นที่ทราบกันดีว่าระบบ เศรษฐกิจทุนนิยมได้แปรเปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้คนในชนบท ในทุกองคาพยพอย่างสิ้นเชิง ในส่วนที่เห็น ได้ชัดเจนก็คือ ระบบทุนนิยม ได้จำกัดขีดความสามารถในการสร้างรายได้ (ที่เป็นตัวเงิน) ของ เกษตรกรในพื้นที่ชนบทจนไม่อาจสามารถรักษาพื้นที่และถิ่นฐานไว้ได้ จึงมีความจำเป็นและถูกบังคับ ผลักดันให้ละทิ้งภูมิลำเนาไปแสวงหาชีวิตที่คิดว่าดีกว่าในเมืองโดยการขายที่ดิน และทรัพย์สินเพื่อเป็น ทุนในการย้ายถิ่นและเพื่อเป็นการชำระหนี้ ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นทุกภูมิภาคของประเทศและตามมา ด้วยความล่มสลายของเศรษฐกิจดั้งเดิมในสังคมชนบท ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันหลักของทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของประเทศไทย^{๑๑๗}

ความผิดพลาดล้มเหลวจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมา เป็นผลมาจากรากฐานทาง ความคิดหลักที่ไม่ถูกต้อง คือ เข้าใจสับสนระหว่างการพัฒนา กับตัวเลขการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่ง เมื่อมีการกระตุ้นการลงทุนและการบริโภค เศรษฐกิจจะขยายตัว คนจะมีงานทำและมีรายได้และ

^{๑๑๖} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, รวมปาฐกถาทางการศึกษาฯ, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๐.

^{๑๑๗} วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร , เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง “เศรษฐกิจชุมชนกับวิถีชุมชน” (เนื่องในการเกิดพระเกียรติ ๔๔ พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ มหาวิทยาลัยศรี นครินทรวิโรฒ วันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๔๖), หน้า ๗.

สามารถจัดปัญหาความยากจนได้ แต่ในความเป็นจริงที่เป็นจริงตลอดมา คือ รัฐเน้นและให้ความสำคัญกับตัวเลขการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากเกินไปแม้จนกระทั่งบัดนี้ จินตนาการถึงความสำคัญของด้านอื่นเป็นเหตุให้ผลประโยชน์สูงสุด กระจุกอยู่กับคนกลุ่มน้อยกลุ่มเดียว การวิภาคโคทรพย์ไม่สมดุลและขาดความเป็นธรรม และการครอบครองเศรษฐกิจทุนนิยมลงไปในสังคมชนบทนั้นพิสูจน์ได้ว่า ไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้เลย^{๑๑๘}

ปรัชญาแนวคิดและทฤษฎีในเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น มุ่งหมายที่จะให้ลดกระบวนการเศรษฐกิจระบบทุนนิยมสุดโต่งโดยให้ลดระดับลงเพียงพอแก่ความจำเป็น และความเหมาะสมกับการรักษาและดำรงชีวิตที่เรียบง่ายและพึ่งพาตนเองได้ บริโภคแต่เพียงพอ ลดและบรรเทาการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศ หันมาใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเทคโนโลยีที่ไม่เป็นการทำลายธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ฯลฯ ซึ่งจะเป็นการเดินสายกลางตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และพึงปรารถนาสำหรับบุคคลและสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable Development for Sustainable Society) นั่นเอง

๒.๖ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับพุทธธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

ตามที่ได้กล่าวเป็นการปูพื้นฐานมาในส่วนก่อนหน้านี้นี้แล้วว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริซึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นชัดแจ้งในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ต่าง ๆ หลากหลาย ที่มีขึ้นเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นนั้น ประการแรก คือ ความพออยู่ – พอกิน และพอเพียงในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นพื้นฐานหลักของชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และสอดคล้องสัมพันธ์กับหลักพุทธธรรมในข้อต่าง ๆ อันมีหลักแห่งการเดินสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา เป็นปฐม นอกไปจากนั้นก็ยังมีเรื่องของความพอเพียงเป็นการประมาณในการบริโภคซึ่งอยู่ในหลักธรรมเรื่อง มัตตัญญูตา ยังเรื่องการสันโดษประมาณตน มีวิริยะอุตสาหะในการประกอบอาชีพและการไม่โลภ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่เบียดเบียน ฯลฯ อันเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง

นอกไปจากนี้ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ที่ได้พระราชทานไว้เป็นแนวทางดำเนินชีวิต นั้นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้งปวง นอกจากช่วยให้ประชาชนมีพอกิน และพอเพียงอย่างมีเหตุผลแล้ว ยังเน้นถึงเรื่องการไม่เบียดเบียนและการพึ่งพิงอิงอาศัยกันระหว่างคนกับคน และกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโดยให้บังเกิดมีความเกื้อกูลประสานประโยชน์กันระหว่าง“ชีวิต”กับ“ธรรมชาติ”เพื่อการดำรงอยู่ด้วยดีและยั่งยืนทั้งสิ้น^{๑๑๙}

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ปรัชญาหลักของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ได้น้อมนำเอาหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนามาใช้เป็นรากฐานสำคัญ ในการดำเนินการให้ประสานกลมกลืนกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทย ซึ่งมีพื้นฐานและรากเหง้ามาจากพระพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ดังเช่นหลักของการเดินสายกลาง ซึ่ง

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๑๑๙} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, แนวคิด “ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง”, มติชน (มติชนบพ) (กรุงเทพมหานคร: ฉบับที่ ๒๐๔ ปีที่ ๑๑ , ๒๕๔๑), หน้า ๕.

พุทธศาสนิกชนชาวไทยควรจะมีอยู่ประจำใจในชีวิต หลักมัชฌิมาปฏิปทาในระดับโลกียธรรม คือ ความพอดี และความรู้จักพอในทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิต การลดละและเลิกความโลภตามกระแส “วัฒนธรรมการบริโภคที่ไร้สาระและเน้นวัตถุนิยมนั้น จะเป็นภูมิคุ้มกันความหายนะของชีวิตและเศรษฐกิจสังคมของชาติได้ “ การมัธยัสถ์ อดออมและรู้จักซึ่งคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของปัจจัยในการดำรงชีวิต การรู้จักสามัคคี ไม่เอาวัดเอาเปรียบ ไม่ทำลายเบียดเบียนซึ่งกันและกัน การให้การมีเมตตา การสงเคราะห์ช่วยเหลือและประสานประโยชน์กันจะเป็นปราคาการที่เข้มแข็งในการที่จะไม่ให้หลุดเข้าไปในวังแห่งความเชื่อวกรากของลัทธิทุนนิยม และบริโภคนิยม อันเป็นภัยร้ายแรงของชีวิตสังคมและประเทศชาติ

โดยที่ดัชนีพินธ์ฉบับนี้มีความประสงค์จะแยกวิเคราะห์ในแต่ละเรื่องของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริและหลักธรรมในพระพุทธศาสนาตามลำดับเรื่องที่เกี่ยวข้อจึงใคร่ขอแยกแยะออกเป็นหัวข้อย่อยเพื่อสะดวกในการอธิบายและวิเคราะห์ความตามลำดับดังนี้

๒.๕.๑ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรม มัชฌิมาปฏิปทา

โดยที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับหลักธรรม มัชฌิมาปฏิปทาเป็นลำดับแรกและเป็นรากฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ในบทย่อยนี้จึงเห็นควรพูดถึงในรายละเอียดเป็นการเฉพาะก่อนดังต่อไปนี้

พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาแห่งปัญญาและการปฏิบัติ อีกทั้งพุทธธรรมนั้นก็มีใช้เป็นเพียงปรัชญาของนักปรัชญาหรือเรื่องของนักคิดที่กำลังคิดค้นหาความจริง โดยใช้เหตุผลเชิงตรรกวิทยาหักล้างพิสูจน์ความจริงกันอยู่ หากแต่พุทธธรรมเป็นเรื่องของ “การปฏิบัติ” หรือเป็นการปฏิบัติของผู้ทรงปัญญา ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาให้กับชีวิตและความเป็นอยู่จริงของมนุษย์ พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการสอนความจริงที่เป็นประโยชน์ และสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์ จึงไม่ทรงสนับสนุน การพยายามเข้าถึง “สัจธรรม” ด้วยวิธีครุ่นคิด และถกเถียงหาเหตุผลเกี่ยวกับปัญหาทางอภิปรัชญา ซึ่งไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ และด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนา เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตจริงของมนุษย์นี้เอง ความเป็น “พุทธธรรม” จึงต้องอาศัยการพิจารณาคุณค่าทางจริยธรรมประกอบด้วย^{๑๒๐} และก็ด้วยเหตุที่ว่า “พุทธธรรม” เป็นธรรมอันยิ่งใหญ่ที่ได้วางแนวทางปฏิบัติเพื่อให้มนุษย์พ้นจากทุกข์และดำเนินไปสู่ชีวิตอันประเสริฐ ทั้งในระดับโลกียธรรม และ โลกุตระธรรมนี้เอง พุทธธรรมข้อหนึ่งที่สำคัญที่สุด ในฐานะที่เป็นทางชีวิต อันประเสริฐของทั้ง บรรพชิต และคฤหัสถ์ก็คือ มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นทั้งมรรดา และเป็นพุทธจริยธรรมสำหรับการครองชีวิตของพุทธศาสนิกชน ให้ตั้งมั่นอยู่ใน “พรหมจรรย์” หรือ “พรหมจริยะ” ซึ่งหมายถึง ระบบการดำเนินชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนา ดังความในพระบาลี ว่า ...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญมิฉาปฏิปทา (ไม่ว่า) ของคฤหัสถ์หรือของ บรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตามปฏิบัติผิดแล้ว ย่อมยังญายธรรมอันเป็นกุศล ให้สำเร็จไม่ได้ เพราะการปฏิบัติผิดนั้นเป็นเหตุกัมมิฉาปฏิปทา คืออะไร ? คือ มิฉาปฏิปทา ฯลฯ มิฉาสมาธิ ...เราอย่าสรรเสริญ สัมมาปฏิปทา (ไม่ว่า) ของคฤหัสถ์

^{๑๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม(ฉบับเดิม), (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๔), หน้า ๘๗.

หรือของบรรพชิต คฤหัสถ์ ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ประพฤติชอบแล้ว ย่อมทำบุญธรรมอันเป็นกุศลให้สำเร็จได้ เพราะอาศัยการปฏิบัติถูกเป็นเหตุ ก็สัมมาปฏิบัติ คืออะไร ? คือสัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ^{๑๒๑}

พระพุทธพจน์ ข้างต้นนี้ แสดงถึงมรรค คือ มัชฌิมาปฏิปทา นี้เองว่าเป็น “สัมมาปฏิปทา” และยิ่งย้าให้เห็นชัดเจนว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นหลักธรรมที่มุ่งให้ใช้ปฏิบัติและให้สำเร็จประโยชน์แก่ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ^{๑๒๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นประมวลคำสอนภาคปฏิบัติ คือ ระบบ “จริยธรรม” ทั้งหมดของพระพุทธศาสนา มีรายละเอียด ขอบเขต กว้างขวาง มากเกินกว่าที่จะพูดถึงให้ครบถ้วนกระบวนความได้ แต่สามารถที่จะอธิบาย “ทางสายเดียวแต่มีองค์ประกอบ ๘ อย่าง “อันเป็นหัวข้อสำคัญของ อริยอัฏฐังคิกมัคค์ หรือ อารยอัษฎางคิกมรรค (มรรคอันประเสริฐ มีองค์ประกอบ ๘ อย่าง) ดังนี้ ^{๑๒๓}

- ๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ (Right View)
- ๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ (Right Thought)
- ๓) สัมมาวาจา วาจาชอบ (Right Speech)
- ๔) สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ (Right Action)
- ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood)
- ๖) สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ (Right Effort)
- ๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ (Right Mindfulness)
- ๘) สัมมาสมาธิ จิตมั่นชอบ (Right Concentration)

องค์ประกอบทั้ง ๘ นี้ มิใช่ทางแปดทาง หรือต้องกระทำให้สำเร็จเสร็จสิ้นไปที่ละข้อ หากแต่เป็นส่วนประกอบของทางสายเดียวกัน ที่ต้องอาศัยพึ่งพิงกัน เหมือนเกลียวเชือก ๘ เกลียว ที่รวมกันเข้าเป็นเส้นเชือกเดียว ที่ต้องปฏิบัติรวมกันไปด้วยตลอด

พระธรรมปิฎก (ปัจจุบัน พระพุทธโฆษาจารย์) ให้อธิบายในเรื่องนี้ว่าการศึกษาพัฒนาองค์ธรรมภายใน มัชฌิมาปฏิปทานี้ ก็คือ การพัฒนาของชีวิต หรือพัฒนาการของชีวิตภายใต้กรอบกระบวนการของธรรมชาติ ที่ดำเนินไปตามวิถีมรรค และเมื่อพูดโดยผลรวมแล้ว ก็กล่าวได้ว่า มรรค นั้น เริ่มด้วย ปัญญาและจบลงด้วยปัญญา โดยเริ่มที่ สัมมาทิฐิ อันเป็นองค์ธรรมที่สำคัญที่สุด และเป็นสะพานเชื่อมไปสู่พัฒนาการด้านอื่นๆในระบบการพัฒนาองค์ธรรม ที่เทียบได้กับไตรสิกขา หรือ แบ่งออกเป็นการศึกษา ๓ ส่วน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั้น เทียบกับมรรคได้ดังนี้ ๑) สัมมาทิฐิ ๒) สัมมาสังกัปปะ ๓) ปัญญา ๓) สัมมาวาจา ๔) สัมมากัมมันตะ ๑ ศีล ๕) สัมมาอาชีวะ ๖) สัมมาวายามะ ๗) สัมมาสติ ๒ สมาธิ ๘) สัมมาสมาธิ ^{๑๒๔}

^{๑๒๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๒๔ / ๒๕.

^{๑๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๒๒๓.

^{๑๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๕.

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๒๒๗.

“ไตรสิกขา” (Threefold Training) นี้สามารถแบ่งแยกออกเป็นหลักสามส่วน คือ ^{๑๒๕}

๑) อธิศีลสิกขา คือ การฝึกศึกษาอบรมในด้านความประพฤติ ทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล (Training in Higher Morality)

๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกศึกษาอบรม ด้านสมาธิ คือการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งไม่หวั่นไหวง่าย (Training in Higher Mentality หรือ Concentration)

๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกฝนศึกษาพัฒนาในด้านปัญญาให้สูงขึ้นและให้รู้คิด

เข้าใจมองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง (Training in Higher Wisdom) ดังกล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า องค์ธรรมนี้เริ่มต้นด้วย “ปัญญาและจลบลที่ปัญญา” ดังนั้นปัญญา หรือ ความรู้ความเข้าใจและความเชื่อตามหลักเหตุผล คือ สัมมาทิฐิ นั้น จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่สุดในการพัฒนาชีวิตและพัฒนาประเทศ และหากจะพิจารณา “ปัญญา” ตามตรรกะที่กล่าวมานี้ก็อาจเทียบเคียงได้ว่าในระดับจริยธรรมของโลกียธรรม “พุทธเศรษฐศาสตร์” หรือ “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” ถือว่า “ปัญญา” และจริยธรรม เป็นปัจจัยสำคัญ สูงสุด และปัญญาเป็นสิ่งที่ต้องศึกษา พัฒนาและเรียนรู้ เช่นเดียวกับจริยธรรม ข้อที่น่าเป็นห่วงก็คือ ปัญญาที่พึงปรารถยานั้นไม่สามารถ ที่จะพัฒนาได้ในกระบวนการศึกษาภาคปกติเพราะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าโลกปัจจุบันได้เน้นไปที่ความเก่งและความฉลาด ซึ่งในความเป็นจริง ความเก่งและความฉลาดที่ปราศจากปัญญาและจริยธรรมนั้นเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ด้วยว่า จะคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ฝ่ายตนเองเป็นหลักส่วน “ปัญญา” ที่พึงปรารถยานั้น จะต้องครบองค์ประกอบ หรือได้มาจากส่วนประกอบที่สำคัญของ “ไตรสิกขา” เนื่องจาก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ที่กำหนดหมวดหมู่เทียบเคียงจากอริยมรรคมีองค์แปด ในมัชฌิมาปฏิปทานั้น จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความเมตตา กรุณา มีความละเอียดอ่อนเบาใจ มีจิตใจเข้มแข็ง แน่วแน่ มีสมาธิ มีความรู้เข้าใจในสรรพสิ่งที่เป็นไปตามกระบวนการตามธรรมชาติ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ทั้งสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติ ซึ่งความฉลาด ที่ผลิตได้จากกระแสและกระบวนการทางการศึกษาในยุคสมัยใหม่นี้ มิใช่ “ปัญญา” อันเกิดจากการศึกษา – เรียนรู้ และพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนั้น “ปัญญา” ในความหมายใน “ไตรสิกขา” จึงเป็นปัจจัยและเครื่องมือสำคัญของชีวิต ทั้งในระดับที่จะดำเนินชีวิตไปสู่วิถีทางที่ประเสริฐในระดับจริยธรรม และเป็นมรรคาที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นปราศจากทุกข์ไป ได้อย่างเด็ดขาดในที่สุดด้วย

พิจารณาในแง่ของศีล ท่านพระธรรมปิฎก ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ต้องทำความเข้าใจโดยแจ่มแจ้งก่อนว่า สาระสำคัญของศีล คืออะไร ศีลที่เป็นองค์มรรค ที่จำเป็นจริงๆ สำหรับชีวิตมนุษย์ที่ดิ้นรนกินขอบเขตกว้างขวางเพียงใดจะต้องเข้าใจว่า มรรคที่กล่าวนี้ มิใช่มรรคา สำหรับพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น มิฉะนั้น ศีล จะต้องหมายถึงเฉพาะถึงศีล ๒๒๗ หรือ ปาฏิโมกขสังวรศีลเท่านั้น จึงต้องพึงย้าไว้ก่อนว่า ศีลมิใช่หมายถึงความประพฤติดีงาม สุจริตกาย และวาจา ใจ เท่านั้น หากแต่ต้องหมายถึง อาชีวสุจริต

^{๑๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๐.

ด้วย^{๑๒๖} เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีในพระบาลีด้วยเช่นกันว่า “...อะไร ชื่อว่าศีล.....เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล ความสำรวม ชื่อว่าศีล ความไม่ล่วงละเมิด ชื่อว่าศีล...”^{๑๒๗}

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ศีล คือ เจตนาที่จะไม่ล่วงละเมิด ระเบียบ กฎเกณฑ์ บทบัญญัติ ไม่ละเมิดต่อผู้อื่น ไม่มีเจตนาเบียดเบียนผู้อื่นรวมทั้งธรรมชาติด้วย

พิจารณาในแง่ของปัญญา อภิชัย พันธเสน นักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธคนสำคัญวิเคราะห์เรื่อง “ปัญญา” ไว้ว่า ...เมื่อ “ปัญญา” เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในธรรมหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าจะประยุกต์ “ปัญญา” ให้เข้ากับการผลิตในทางเศรษฐศาสตร์ “ปัญญา” จะต้องเป็น ปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดเพียงปัจจัยเดียว นั่นก็คือ การผลิตในพุทธเศรษฐศาสตร์เป็น วิถีแห่งปัญญา ซึ่งต่างกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ในปัจจุบัน ที่เน้นทุนเป็นปัจจัยผลิต หลัก (Mode of Production) ผลผลิตที่สำคัญของปัญญาก็คือความสุขหรือการลดความทุกข์ให้น้อยลง และถ้าหากจะไปสู่เป้าหมายสุดท้ายของปัญญาก็คือ การบรรลุภาวะนิพพาน ซึ่งประกอบด้วย ความสะอาด เนื่องจากมีศีลที่บริสุทธิ์ ความสงบ อันเกิดจากสมาธิและความสว่างจากการเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริงตามธรรมชาติ...

...ดังนั้นเป้าหมายของการผลิตและการบริโภคใน “พุทธเศรษฐศาสตร์” จึงต้องการที่จะทำให้ระบบทั้งระบบดำเนินต่อไปในลักษณะที่ยั่งยืน (Sustainable) โดยที่มนุษย์สามารถลดความทุกข์และเข้าถึงความสุขในระดับต่างๆ โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ พระนิพพาน ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ด้วยปัญญา ดังนั้น จึงต้องการการบริโภค เพียงพอประมาณ เพื่อไม่ให้เกิดความทุกข์ ทรมาน ขณะเดียวกันก็ต้องไม่ “โลภ” มากเกินไปจนก่อ “กิเลส” เพราะทำให้ปัญญาไม่เกิด เช่นเดียวกัน ประเด็นนี้จึงเป็นหลักของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นความพอประมาณ หรือทางสายกลาง... ..ซึ่งแนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ในความหมายของการสร้างความพึงพอใจสูงสุด (Utility Maximization) ตามกรอบความคิด ของเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ทั้งนี้ ถ้าพิจารณาจากมุมมองของ พุทธเศรษฐศาสตร์ อัตถประโยชน์ หรือ Utility ในความหมายที่เข้าใจง่ายแบบพุทธ ก็คือ “กิเลส” การเน้น อัตถประโยชน์สูงสุดก็คือการเน้นให้มีกิเลสมากที่สุดนั่นเอง^{๑๒๘}

ข้อวิเคราะห์ในเรื่องการผลิตและการบริโภคโดยเทียบเคียงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งมีลักษณะเป็น เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ กับ เศรษฐกิจกระแสโลก ดังกล่าวข้างต้นนี้ โอนุโลมได้ว่าสอดคล้องเป็นแนวเดียวกัน กับ ทรรศนะของท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ในการวิเคราะห์ลัทธิเศรษฐศาสตร์ว่า ถ้าจะมุ่งถึงประโยชน์สุขของมนุษยชาติอย่างแท้จริงแล้ว การมองดูแต่คุณค่าของการผลิตและการบริโภคเท่านั้น น่าจะเป็นการไม่เพียงพอ และไม่สมควร หากแต่จะต้องมองดู ที่ “การไม่ผลิตและไม่บริโภคด้วย” ซึ่งหากจะมองในแง่ธรรมแล้ว หากมีบุคคลผู้หนึ่งแม้

^{๑๒๖} พระธรรมปิฎก , เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๖๗.

^{๑๒๗} พ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๓๙ / ๖๑.

^{๑๒๘} อภิชัย พันธเสน, เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง กับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์,บทความประกอบการสัมมนาเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง จัดโดยมูลนิธิชัยพัฒนา ฯลฯ (ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ซิตี จอมเทียน พัทยา, ธันวาคม ๒๕๕๒) หน้า ๒๕.

จะมีได้ผลิตอะไรในแง่เศรษฐกิจแต่ถ้าเขาบริโภคทรัพยากรของโลกให้สิ้นเปลืองไปน้อยที่สุด และมีชีวิตที่เกื้อกูลต่อสภาพแวดล้อมตามสมควร ก็ยังดีกว่าบุคคลอีกผู้หนึ่งซึ่งทำงานผลิตสิ่งที่เป็นอันตรายแก่ชีวิตและสังคมเป็นอันมาก พร้อมทั้งบริโภคทรัพยากรของโลกสิ้นเปลืองไปอย่างมากมาย แต่ดูเหมือนว่าลัทธิเศรษฐกิจทั้งหลายจะยกย่องบุคคลที่ผลิตและบริโภคมาก (ทำลายมาก) ยิ่งกว่าบุคคลแรกที่ผลิตและบริโภคน้อย (ทำลายน้อย)^{๑๒๙}

ข้อวิเคราะห์นี้ สอดคล้องต้องกันกับแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างดี หลักของการ “พออยู่” “พอกิน” พอดีและพอเพียงตลอดจนไม่โลภไม่เบียดเบียนทั้งผู้อื่น และทรัพยากรธรรมชาติ นั่น คือ แนวความคิดหลัก และเป็นพื้นฐานหลัก ที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศวางแนวชีวิตตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาไว้ให้มั่น เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันมิให้เกิดความทุกข์ และสามารถดำรงชีวิต อยู่อย่างมีความสุขตามอัตภาพ มีความงดงาม และมีสันติสุขไปพร้อม ๆ กันด้วย

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)ยังได้ให้อรรถาธิบาย เพิ่มเติมอีกด้วยว่า ... เป็น การยุติธรรมหรือไม่ที่จะกล่าวถึงหน้าที่ในการผลิตของคนโดยไม่พิจารณาถึงด้าน บริโภคว่าเขาทำ ความสิ้นเปลือง แก่ทรัพยากรมากน้อยเพียงใด และการมุ่งเน้นหน้าที่ ในการผลิตนั้น เป็นการเกื้อกูล แก่ชีวิต และสังคมแท้จริงหรือไม่การที่เศรษฐศาสตร์สนใจ เฉพาะแต่สิ่งที่คำนวณได้เป็นตัวเลขและ ปริมาณที่เพิ่มพูนทางวัตถุด้วยถือตนว่าเป็นจำพวก วิทยาศาสตร์นั้น ก็จะต้องให้เศรษฐศาสตร์และลัทธิ เศรษฐกิจทั้งหลายยอมรับถึงความคับ แคบไม่เพียงพอและความไม่สมบูรณ์ของตนด้วย^{๑๓๐}

สาระสำคัญ ในบริบทของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ กับเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจาก พระราชดำริเชิงเปรียบเทียบแล้ว จะเห็นความต้องตรงกันเป็นหลักอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญคือ ความ ยากจน ขาดแคลน ของคนส่วนใหญ่ คือ “ความทุกข์” ดังที่มีพระกระแสว่า “คนส่วนใหญ่ยังยากจน คั่นแค่น” และ เขากำลังปวดหัว ต้องไปถึงให้เร็วที่สุด ดังนั้น การแก้ไขความทุกข์ ด้วยการไม่เพิ่ม “กิเลส” คือให้พอสมควรและพอเพียง ด้วยความเกื้อกูลกัน จึงเป็นหลักสำคัญ ที่แตกต่างไปจาก เศรษฐกิจกระแสหลัก ที่ไม่เน้นการแก้ปัญหาความยากจนและละ “กิเลส” หากแต่กลับไปเพิ่มและเน้น อรรถประโยชน์สูงสุด อันเป็นส่วนเกินเป็นการกระพือกิเลส ให้กำเริบจนการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของ โลกไม่เคยได้รับผลสำเร็จที่แท้จริงมาจนบัดนี้

กล่าวสำหรับพุทธธรรม “มัชฌิมาปฏิปทา” อันมีอริยมรรค ๘ ประการเป็นองค์ประกอบ ซึ่งมีทั้งในส่วนที่เป็นในระดับ โลกุตรและโลกียธรรม ซึ่งมีความหมายกว้างขวาง ลุ่มลึก และมีความ ละเอียดซับซ้อนอยู่เป็นอันมาก ฉะนั้น ควรทำความเข้าใจว่ามีใช้ความประสงค์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ที่จะกล่าวถึงในรายละเอียดของสาระสำคัญที่ครอบคลุมไว้ทั้งหมดได้ หากแต่มีความปรารถนาเพียง เทียบเคียงอริยมรรค บางหัวข้อที่เป็นพื้นฐาน หรือสอดคล้องต้องกันกับแนวคิดเศรษฐกิจในระดับจริ ยะธรรมของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ให้เห็นเป็นประเด็นชัดเจน เพื่อที่จะได้มี

^{๑๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๘๑.

^{๑๓๐} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๗๘๒.

การขยายความต่อไปให้ชัดเจนที่สุดเท่าที่นั่น กล่าวในท้ายสุดสำหรับหลักธรรม มัชฌิมาปฏิปทา นี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้การยอมรับว่าสามารถใช้ได้กับกิจกรรมและกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์เพื่อให้ได้บรรลุถึงความดีงามที่สูงขึ้นไปแต่จะต้องกระทำด้วยความเข้าใจในจุดมุ่งหมายอย่างแท้จริงจึงจะนับว่าเป็นการกระทำด้วยปัญญาหรือโดยมีสัมมาทิฐิและเป็นมัชฌิมาปฏิปทา^{๑๓๑}

กล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า“ทางสายเดียวแต่มีองค์ประกอบ ๘ อย่าง อันได้แก่มัชฌิมาปฏิปทานั้น คือ ๑. สัมมาทิฐิ (Right View) ๒. สัมมาสังกัปปะ (Right Thought) อันเป็นองค์ธรรมส่วน ปัญญา ๓. สัมมาวาจา (Right Speech) ๔. สัมมากัมมันตะ (Right Action) ๕. สัมมาอาชีวะ (Right Livelihood) อันเป็นองค์ธรรม ส่วน ศีล ๖. สัมมาวายามะ (Right Effort) ๗. สัมมาสติ (Right Mindfulness)และ ๘. สัมมาสมาธิ(Right Concentration) อันเป็นองค์ธรรมส่วนสมาธิ”^{๑๓๒}

ดังนั้นต่อจากนี้ จะใคร่ขอหยิบยก องค์ธรรมในแต่ละส่วนขึ้น พิจารณามีส่วนเกี่ยวข้องกับปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ประการใดบ้างเพียงลำดับโดยสรุปดังต่อไปนี้

องค์ธรรมฝ่ายปัญญา

- สัมมาทิฐิ(Right View)
- สัมมาสังกัปปะ (Right Thought)

อริยมรรคทั้ง ๒ ประการโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) นั้นเป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเลยทีเดียว ในพระไตรปิฎก กล่าวไว้ว่า^{๑๓๓} ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์มรรคเหล่านั้น สัมมาทิฐิเป็นตัวนำสัมมาทิฐิ เป็นตัวนำอย่างไร? ด้วยสัมมาทิฐิ จึงรู้จักมิจฉาทิฐิ ว่าเป็นมิจฉาทิฐิรู้จัก สัมมาทิฐิว่า เป็นสัมมาทิฐิ รู้จัก มิจฉาสังกัปปะว่าเป็นมิจฉาสังกัปปะ รู้จัก สัมมาสังกัปปะว่าเป็นสัมมาสังกัปปะ.....รู้จักมิจฉาวาจา...สัมมาวาจา...มิจฉากัมมันตะ....สัมมากัมมันตะ..... ฯลฯ และ ...เราไม่เห็นธรรมอันแม้สักอย่าง ซึ่งจะเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้นหรือกุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นไปเพื่อความเพิ่มพูนไพบูลย์ เหมือนอย่างสัมมาทิฐินี้เลย^{๑๓๔}

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า สัมมาทิฐิ แห่งพุทธธรรมจะมีอยู่ ๒ ระดับทั้งในระดับที่ลุ่มลึกเป็นโลกุตระและสัมมาทิฐิในระดับจริยธรรมก็ตาม แต่สัมมาทิฐิในระดับโลกที่ยังเนื่องในโลกลขึ้นต่อโลกก็ยังคงเป็นความรู้ความเข้าใจ ที่มีต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักแห่งความดี เศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ ระบบความคิด ที่มีพื้นฐานมาจากความเป็นสัมมาทิฐิ ที่พยายามชี้ให้เห็น คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม ของอัตถประโยชน์ ในระบบเศรษฐกิจกระแสหลักสุดโต่งมุ่งแต่ผลประโยชน์ และละเลยที่จะแก้ไขความทุกข์อันเนื่องด้วยความยากจนของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ นักวิชาการชั้นนำ ของประเทศคนหนึ่งกล่าวว่า ทฤษฎีใหม่ในเศรษฐกิจพอเพียง ของพระ

^{๑๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๔.

^{๑๓๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔ - ๒๘๐/๑๘๐ - ๑๘๗.

^{๑๓๓} อภิ.วิ. (ไทย)/๗๘ /๕๗๘ - ๕๗๙ - ๕๘๐.

^{๑๓๔} องค์ก. (ไทย) ๒๐/๒๕๔/๓๘.

บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็น “สัมมาทฤษฎี” เนื่องจากมีมิติทางจริยธรรม และมีองค์ความรู้ทั้งมวลของโลกและชีวิตประกอบอยู่ เป็นหลักสำคัญ^{๑๓๕}

สำหรับองค์ธรรม ลำดับที่ ๒ สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) ก็เป็นหลักสำคัญอยู่ในปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เช่นกัน กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีสัมมาทิฐิ สามารถมองเห็นปัญหาและภาระตามความเป็นจริง อันเป็นเหตุผลได้แล้ว จึงจะมีสัมมาสังกัปปะ คือ ดำริ นึกคิด มีทัศนคติ ที่จะดำเนินการใด ๆ อันไม่เป็นการแย่ง หรือเป็นปฏิปักษ์ ต่อแนวทางที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เช่น การไม่คิดลงทุน หรือดำเนินการในสิ่งที่มีความโลภ ความเขลา เคลือบฉาบอยู่ โดยไม่ยอมรับหน้าถึงความเป็นจริง ดังนี้ เป็นต้น

องค์ธรรมฝ่าย ศีล

- สัมมาวาจา (วาจาชอบ) (Right Speech)
- สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) (Right Action)
- สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) (Right Livelihood)

องค์ประกอบของมัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นมรรคฝ่ายศีลทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นพื้นฐานสำคัญที่มุ่งหมายจะให้เป็นหลักแห่งวิถีชีวิต ในระบบเศรษฐกิจพอเพียงทีเดียว กล่าวได้ว่าบริบทของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นระบบคิดที่จะต้องมีการจริยธรรมกำกับกล่าวคือความมุ่งหมายของกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้นจะสมบูรณ์ไปไม่ได้เลย หากจริยธรรมขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนไม่สามารถปลูกเร้าขึ้นมาได้ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง ไม่คดโกง ไม่เบียดเบียนแก่แย่ง หากแต่เกื้อกูล และมีเมตตาต่อกัน ทั้งในส่วนชีวิตต่อชีวิตและชีวิตกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปอีกด้วย

ต่อทรรคนะดังกล่าวนี้เห็นสมควรยกพระบาลีในเรื่องการแบ่งปันจัดสรรทรัพยากรด้วยความเกื้อกูล มีเมตตา และเป็นธรรม มากกล่าวอ้างความว่า^{๑๓๖} “...พระผู้มีพระภาค ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลายพืชของสงฆ์ที่เพาะปลูกในที่ของบุคคล พึงให้ส่วนแบ่งแล้วบริโภค พืชของบุคคลที่เพาะปลูกในพื้นที่ของสงฆ์ พึงให้ส่วนแบ่งแล้วบริโภค...”

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้อธิบายไว้ว่า พุทธธรรม ว่า สารและ ความมุ่งหมายในพุทธธรรมของ “สัมมาวาจา – สัมมากัมมันตะ – สัมมาอาชีวะ “ อันเป็นมรรคในมัชฌิมาปฏิปทานั้นมิใช่เป็นมรรคาที่มุ่งเน้นสำหรับภิกษุสงฆ์เท่านั้น หากแต่กินความกว้างขวางครอบคลุมออกไปทั้งระบบ “พรหมจรรย์” และที่จะต้องเน้นให้เห็นชัดเจนก็คือ ศีล มิใช่ หมายถึงความประพฤติดีงามสุจริตทั้งทางกายและวาจาเท่านั้น แต่หมายถึงอาชีวะสุจริตด้วย^{๑๓๗}

ดังนั้น สารทั้งหมดของศีล ในระดับโลกียธรรม คืออยู่ที่เจตนา ได้แก่ ไม่คิดล่วงละเมิดต่อผู้อื่น หรือเบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนี้ยังเป็นการสำรวมระวัง คอยปิดกั้นหลักเว้น มิให้ความชั่วเกิดขึ้น เพื่อให้สังคมเป็นไปโดยเรียบร้อยอยู่ร่วมกันโดยสงบสุข ความโลภ ความเบียดเบียน และการสร้าง

^{๑๓๕} ชัยอนันต์ สมุทรวณิช, ทฤษฎีใหม่ ; มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด, (สถาบันนโยบายศึกษา, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๑), หน้า ๗.

^{๑๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๙๑/๑๖๑.

^{๑๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๖๗.

กิเลส อันเป็นลักษณะจำเพาะของเศรษฐกิจกระแสหลักนั้น อยู่ตรงกันข้ามกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจแนวพุทธโดยสิ้นเชิง นอกไปจากนี้ ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ ความสมถะพอเพียง และการบริโภคที่ไม่มากเกินไปเกินความจำเป็นถือว่าเป็น“โภชนมัตตัญญุบุคคล”^{๑๓๘} การไม่เบียดเบียน การไม่ทำลายตามองค์กรธรรม อันเป็นหมวดศีล ทั้ง ๓ ข้อนี้ ยังเป็นคุณลักษณะสำคัญของการดำเนินการตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ที่จำเป็นอย่างยิ่งอีกด้วย

ค. องค์ธรรมฝ่าย สมาธิ

- สัมมาวายามะ (ความพยายามชอบ) (Right Effort)
- สัมมาสติ (ความระลึกชอบ) (Right Mindfulness)
- สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) (Right Concentration)

กล่าวเป็นเบื้องต้น สำหรับ สัมมาวายามะ (ความพยายามชอบ) นั้น มีพระบาลี กล่าวไว้ว่า ...สัมมาวายามะ เป็นไฉน? การระดมความเพียร (วิริยารัมภะ) ทางใจ ความก้าวหน้า ความบากบั่น ความขะมักคะมัน ความพยายาม ความอดสาหัส ความฮึดสู้ ความเข้มแข็ง ความมั่นคง ความก้าวหน้าไม่ถดถอย ความไม่ทอดทิ้ง ฉันทะความไม่ทอดทิ้งธุระการแบกหามเอาธุระไปวิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ที่เป็นองค์มรรคคณีนเนื่องในมรรค นเรียกว่า สัมมาวายามะ...^{๑๓๙}

ความเพียรพยายามนี้นับเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งประการหนึ่ง ของการดำเนินการเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ความเพียรและความไม่ย่อท้อ การสร้างและกำจัดกุศลกรรมและอกุศลกรรมต่าง ๆ การเพียรรักษาและเสริมสร้างกุศลและการปฏิบัติที่ดีแล้วให้คงอยู่ตลอดไป เป็นมรรคาไปสู่ความสำเร็จและชีวิตที่พึงปรารถนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นเรื่อง “ความเพียร” ว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด ทรงสอนและแนะนำเกษตรกรให้สู้ชีวิต สู้อุปสรรคให้มีความเพียรอยู่ในใจโดยตลอด และไม่เพียงแต่เกษตรกรเท่านั้น สำหรับพสกนิกรโดยทั่วไป ก็ทรงสั่งสอนทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังเช่นพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก”^{๑๔๐} ที่ทรงมีพระประสงค์จะให้ “ความเพียร” เป็นคุณธรรมประจำชีวิตของพสกนิกรชาวไทย โดยทั่วไป เป็นต้น

สำหรับ “ สัมมาสติ ” เป็นองค์มรรคข้อที่ ๒ ในหมวดสมาธิ หรืออธิจิตสิกขา ในที่นี้ใคร่ขอหยิบยกขึ้นพิจารณาโดยเน้นในระดับจริยธรรมว่า พุทธธรรมนั้น เน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมาก ในการปฏิบัติจริยธรรมทุกขั้นตอน ถือเป็นความสำคัญแห่งกรอบในการดำเนินชีวิต โดยมีสติกำกับความประพฤติปฏิบัติอยู่เสมอที่เรียกว่า “อปปมาท” คือ ความไม่ประมาท ขาดสติ ระมัดระวังตัวไม่ถลำลงไปในทางเสื่อม ไม่ปล่อยกายปล่อยใจไปในกระแสและค่านิยมที่ผิดเช่นยินดีในความฟุ้งเฟ้อของการอุปโภค-บริโภคในระบบวัตถุนิยม มีความสำนึกในหน้าที่ และกระทำการงานด้วยความจริงจัง ซึ่งองค์ธรรมข้อนี้ก็สอดคล้องต้องการกับแนวพระราชดำริที่มีอยู่เสมอว่า “ทำทุกอย่างให้มีสติไม่ประมาทและไม่หวั่นไหวกับสิ่งยั่วยู่ทั้งปวง”

^{๑๓๘} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๕.

^{๑๓๙} อภิ.ป. (ไทย) ๗๙/๗๔/๒๖๕.

^{๑๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๐๕.

มีพระบาลี กล่าวถึง สัมมาสติหรือความระลึกชอบ (Mindfulness) ไว้ว่า^{๑๔๑} “...เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความไม่ประมาทเลย...”^{๑๔๒}

องค์ธรรมที่ว่าด้วย สัมมาสติ หรือ ความระลึกชอบและความไม่ประมาทนี้ ชี้ให้เห็นเป็นตัวอย่าง ถึงความขาดสติในการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่ ที่ทุ่มเทลงทุนเพื่อการเก็งกำไรโดยการกู้ยืมเงินทุนทั้งในและนอกประเทศอย่างมากเป็นประวัติการณ์ มัวเมาในการเสพย์และบริโภค “อรรถประโยชน์” จนเกินตัว ในที่สุดการขาดสติและความประมาทนั้นก็นำมาซึ่งผลลัพธ์ที่เป็นวิกฤติเศรษฐกิจรุนแรง ที่แก้ไขให้ฟื้นตัวได้ยากยิ่งจนบัดนี้

กล่าวสำหรับ องค์ธรรมข้อสุดท้ายในหมวด สมามีคือ “สัมมาสมาธิ” นั้น แม้องค์ธรรมข้อนี้ จะมีความลุ่มลึกและมีขอบเขตกว้างขวางในหลายระดับ แต่ในที่นี้มีความมุ่งหมายที่จะใช้ประโยชน์ในชีวิตของผู้ครองเรือนโดยปกติ เช่น สมาธิ เป็นเครื่องส่งเสริมประสิทธิภาพในการทำงานและทำกิจทุกอย่าง ทำให้รอบคอบ ไม่เลือนลอย นอกไปจากนี้ยังเป็นปัจจัยต่อเนื่องกับองค์ธรรมข้ออื่น ๆ ด้วย เช่น เมื่อมีสมาธิ ก็ย่อมมีสติกำกับอยู่ด้วย เป็น “กัมมณียะ” (จิตที่ควรแก่การงาน) ดังที่มีในพระบาลี ความว่า^{๑๔๓} “...สัมมาสมาธิ เป็นไฉน?...ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ ความตั้งใจชอบ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรคนี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ”

กล่าวโดยสรุป ทางสายเดียวแต่มีองค์ประกอบ ๘ อย่างคือ “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ “ทางสายกลางนั้น” เป็นรากฐานสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยแท้ ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาในแง่ใด “ความพออยู่ – พอกิน” “พอเพียงและพอดี” นั้นเป็นปรัชญาการดำเนินชีวิตที่มีความหมายลึกซึ้ง เป็นพระ “ปัญญา” อันเฉียบคมที่ได้พระราชทานไว้เพื่อเป็นแนวทางแก้ไข และบรรเทา ปัญหา อันเนื่องมาจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศ แนวคิดและทฤษฎีในเรื่องดังกล่าวนี้ ความจริงไม่ใช่ของใหม่ แต่เป็นหลักในการดำเนินงานในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นเวลาหลายทศวรรษมาแล้ว โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นกรอบแนวคิด อภิขัย พันธเสน ได้สรุปไว้ว่า “...เศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความพอประมาณ เน้นความพอสมควรมัน มีรากความคิดมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าในข้อที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือรู้จักกันทั่วไปว่า “ทางสายกลาง”^{๑๔๔}นั่นเอง

ดังนั้น “เศรษฐกิจพอเพียง” (SufficiencyEconomy) ในความหมายของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีความหมายว่า ความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนผู้อื่นนั้น จึงเป็นตรงกันข้ามกับ “ตรรก” ของเศรษฐศาสตร์ตะวันตกที่มุ่งเน้น “การได้” มากกว่า “การให้” ซึ่งครั้งหนึ่งทรงมีรับสั่งว่าการ “ขาดทุน” คือ “กำไร” นักเศรษฐศาสตร์ทั่วไปคงไม่เห็นด้วยและยอมรับไม่ได้ ซึ่งนั่นก็ย่อมหมายความว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” มีหลักและปรัชญาที่แตกต่างไปจากของโลกตะวันตก นั่นคือการเป็นเศรษฐกิจที่มีจริยธรรมกำกับ มีความเป็น “มัชฌิมาปฏิปทา” ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว

^{๑๔๑} องเอก. (ไทย) ๒๐/๕๙/๑๑ – ๒๐/๖๐/๑๑.

^{๑๔๒} องเอก. (ไทย) ๒๐/๑๐๐/๒๑.

^{๑๔๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๒/๕๘๘/๒๖๓.

^{๑๔๔} อภิขัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์, หน้า ๕๖๙.

ก็คือหลักธรรมสำคัญแห่งพระพุทธศาสนาและเป็นหลักแห่งการดำรงอยู่ของชีวิตทั้งของฆราวาสและคฤหัสถ์ใน “พรหมจรรย์” แห่งพระพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งประเทศถูกบ่มเพาะมานานพร้อมกับการเป็นชาติไทยนั่นเอง

๒.๕.๒ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลัก “การพึ่งตนเอง”

พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาแห่งปัญญาและการปฏิบัติ ดังนั้นจึงให้ความสำคัญและเพ่งเล็งการปฏิบัติทั้งทางกาย และใจเพื่อการพึ่งตนเองทุกระดับเป็นอย่างมาก^{๑๔๕} เช่นเดียวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการสงเคราะห์ช่วยเหลือ เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้และยืนอยู่บนขาของตนเองได้ เพื่อให้มีความแข็งแกร่งมั่นคงเพียงพอที่จะ “พัฒนาตน” ไปสู่ระดับที่สูงขึ้นต่อไป การพัฒนาตนนี้ย่อมหมายถึงการพัฒนาตนทั้งภายนอกและภายใน คือ พึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจและมีภูมิคุ้มกันทางด้านจิตใจ ที่จะสามารถฝึกตนให้พ้นจากห้วงโศกของกระแสบริโภคนิยมโดยยึดถือและปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและจริยธรรมตามพื้นฐานของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประจำชาติไทยอยู่แล้ว

หลักธรรมว่าด้วยการพึ่งพาตนเอง หรือ พึ่งตนเองในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่หลายประการ เป็นการเฉพาะเช่น นาถกรณธรรม ซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรมสำคัญ ๑๐ ข้อ ว่าด้วยธรรมอันเป็นการสร้างที่พึงคุณธรรมอันทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนเองได้ประกอบด้วย^{๑๔๖}

- ๑) ศีล (ความประพฤติดีงาม , ระเบียบวินัย , อาชีวะบริสุทธิ)
- ๒) พาหุสัจจะ (การศึกษา – การเฝ้าหาความรู้)
- ๓) กัลยาณมิตรตตา (คบคนดี มีกัลยาณมิตร , ปรีक्षा)
- ๔) โสวจิตตา (เป็นคนง่าย รับฟังเหตุผล)
- ๕) กิงกรณียะสุ ทุกขตา (ชวนช่วยกิจการ , ทำได้สำเร็จ ฯลฯ)
- ๖) อัมมกามตา (รู้จัก , ไครธรรม , รับรู้ – รับฟัง)
- ๗) วิริยารัมภะ (ขยันหมั่นเพียร , ละชั่ว ทำดี , เข้มแข็ง)
- ๘) สันตุฎฐิ (สันโดษ , พอใจกับสิ่งที่หามาได้โดยชอบ)
- ๙) สติ (ความมีสติ , ไม่ประมาท)
- ๑๐) ปัญญา (รู้คิด , พิจารณา , เข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง)

องค์ธรรมอันเป็นการ “สร้างที่พึ่ง” นี้ เป็นธรรมมีอุปการะมาก เป็นคุณธรรมอันทำให้ตนเป็นที่พึ่งแห่งตนยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จและเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณงามความดีทั้งหลายด้วย

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อวิเคราะห์เทียบเคียงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาข้อนี้แล้ว จะเห็นความประสานสอดคล้องเป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงไม่

^{๑๔๕} พระอาจารย์ชา สุภทโท นอกเหตุเหนือผล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว , ๒๕๔๑), หน้า ๒๙.

^{๑๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บ.สื่อตะวัน ๒๕๔๕), หน้า ๓๒๔.

เพียงแต่มุ่งประสงค์ให้เกษตรกรและในวงที่กว้างขวางออกไป คือ ประชาชนทั้งชาติได้พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังหมายความคลุมถึงการมีความมั่นคงในการที่จะเป็น “อิสรภาพ” จากการครอบงำของกระแสโลกในเชิงวัตถุนิยมและบริโภคนิยมต่าง ๆ ทั้งประชาชนยังสามารถกำหนดความเป็นอยู่ของตนเองด้วย สติปัญญา ความพากเพียร ความสันโดษ โดยมีองค์ธรรมทางพระพุทธศาสนาเกื้อหนุนอยู่ด้วย ดังจะเห็นได้จากความในพระราชดำรัส ตอนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ว่า...คนเราถ้าพอในความต้องการมันก็มีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อยถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้มีความคิดว่า ถ้าทำอะไรต้อง พอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมากเราก็อยู่เป็นสุข...^{๑๔๗}

“การพึ่งตนเองได้” “ในกระบวนการทัศน์ของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นกินความหมาย ถึงการพัฒนาทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมเข้าไว้ด้วย การพึ่งตนเองได้จึงไม่ได้มีความหมายเฉพาะ การพึ่งตนเองได้ทางด้านวัตถุเท่านั้น แต่หมายความกว้างขวางถึงการควบคุมตนเองให้เป็นอิสระปลอดโปร่งจากอำนาจของกิเลส และสามารถข่มตน ข่มใจ ให้เกิดปัญญาในการมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่ารู้จักทุกข์ รู้เท่าทันทุกข์และมีความสุขตามอัตภาพได้ด้วย”^{๑๔๘}

กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ริเริ่มในการนำกระบวนการทัศน์ของการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ การพึ่งตนเองมาสู่กระบวนการพัฒนาในระยะแรกของไทย โดยเน้นที่การช่วยเหลือเพื่อให้ประชาชนช่วยตนเองได้ โดยมีได้ประสงค์ที่จะให้ประชาชนคอย” รับ” แต่ประการเดียว จนเกิดความอ่อนแอ และไม่สามารถช่วยตนเองได้ในที่สุด เหมือนการให้ในระบบเื้ออาหาร ซึ่งเป็นการดำเนินการในลักษณะที่มุ่งหวังผลทางการเมืองในบางยุคสมัย ซึ่งเป็นการเฉพาะหน้าและไม่ยั่งยืนและจะก่อปัญหาอันยิ่งใหญ่ไว้ในภายหน้า

นอกเหนือไปจากหลัก “การพึ่งตนเอง” ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งอิงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ว่า ธรรมอันเป็นการสร้างที่พึ่ง (นาถกรณธรรม) นี้แล้ว ยังมีหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยการพึ่งตนเองซึ่งสามารถหยิบยกมากล่าวถึงได้อีก เช่น ในเรื่องพระพุทธศาสนา สอนให้บุคคลพึงทำตัวเป็นที่พึ่งของตน ให้ช่วยตนเองก่อนที่จะได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่น เป็นการเตรียม “เหตุ” ประกอบ “เหตุ” ให้ดีที่สุดเพื่อให้ได้รับ “ผลดี” ที่ปรารถนา เป็นการกำหนดการกระทำที่ดีของตนโดยผ่านการควบคุมการกระทำและความประพฤติตามหลักธรรม อันเป็นการสร้างที่พึ่งดังกล่าวแล้ว คือ หลักธรรมที่กล่าวไว้ว่า ...ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน คนอื่นใครเล่า จะเป็นที่พึ่งได้ บุคคลมีตนที่ฝึกดีแล้ว ย่อมได้สิ่งที่ได้โดยยาก^{๑๔๙}ความบริสุทธิ์ – ไม่บริสุทธิ์ เป็นของจำเพาะตน คนอื่นทำให้คนอื่นหมดจดไม่ได้^{๑๕๐}

^{๑๔๗} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัส พระราชทานเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา, วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๕๑.

^{๑๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

^{๑๔๙} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๖๐/๔๕, พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๑๕๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๖๕/๔๖, พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๖๕/๘๔.

...ภิกขุทั้งหลาย พวกเธอจงมีตนเป็นที่พึ่งเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเถิดอย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย^{๑๕๑}

“หลักพึ่งตนเอง” ด้วยการทำความดี ประกอบกับการมีวิริยะในการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (วัตถุ) และด้านจิตใจนั้น เป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริโดยแท้ ดังที่เคยมีพระราชกระแสว่า

...เศรษฐกิจพอเพียงนี้ ขออย่าว่าเป็นทั้งเศรษฐกิจหรือความประพฤตินี้ ทำอะไร เพื่อให้ “เกิดผล” โดยมีเหตุและผลคือ ผลนั้นมาจากเหตุ ถ้าทำเหตุที่ดีการกระทำก็จะเป็นการกระทำที่ดี และผลของการกระทำนั้นก็จะเป็นการกระทำที่ดี ดีแปลว่า มีประสิทธิผล ดีแปลว่ามีประโยชน์ ดีแปลว่าทำให้มีความสุข...^{๑๕๒}

ดังนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันมีเรื่องการพึ่งตนเองเป็นหลัก ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้นั้น คือ หลักของการกระทำหรือปฏิบัติ เพื่อสร้างเหตุและผล ตามหลักของพุทธธรรมนั่นเอง

หลักการพึ่งตนเองในการทำความดีนี้ หากจะวิเคราะห์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นแล้วจะเห็นได้ว่าพุทธธรรม ได้วางกฎเกณฑ์ให้เรา “พึ่งตนเอง” ด้วยการประกอบความดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น (ในทุกด้าน) มิได้สอนให้พึ่งตนเองและเก็บเกี่ยวผลได้จากความคิดและการปฏิบัติที่เป็น “มิจฉา” ทั้งปวงเช่นเบียดบัง คดโกง เอาไรต์เอาเปรียบ และโลภ เป็นต้น โดยชี้ให้เห็นว่า ยา ทิ ส วัปะเต พิชิ ตา ทิ ส ฏเฐ ผล ฏยาณ การิ ฏยาณ ปาปการิ จ ปาปกั ...บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้นคนทำดีย่อมได้ดีทำชั่ว ... ย่อมได้ชั่ว^{๑๕๓}

ในหลักการพึ่งตนเองและการทำความดี เพื่อให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้นั้น พระไพศาล วิสาโล ได้ให้ทรรศนะอธิบายไว้ในพุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมว่า การพึ่งตนเองในระดับของบุคคลนั้นมีใช้เป็นสถานะที่ต่างคนต่างอยู่หรือตัวใครตัวมันแบบที่เรียกว่าปัจเจกนิยม (Individualism) โดยสร้างความแปลกแยกจากสังคมแม้จะอยู่ในสังคม ซึ่งในทางพระพุทธศาสนามองว่า^{๑๕๔}

“... ปัจเจกนิยม” ในแง่นี้เป็นการหนอหังการ มมังการให้กำเริบขึ้นเสริมสร้าง “ตัวกู – ของกู” ให้หนักข้อขึ้น แต่ในทางตรงกันข้าม การพึ่งตนเองนั้นเป็นไป เพื่อให้บุคคลเชื่อมั่น ในศักยภาพของตนและพัฒนาศักยภาพดังกล่าว เพื่อให้บรรลุ ถึงความดีงามและความสุขของชีวิตเท่าที่จะกระทำได้โดยมีปัจจัยผูกมัดตรึงน้อยที่สุด ยิ่งเป็นการพึ่งตนเองในทางธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยแล้ว ย่อมมีความหมาย ในทางเป็นปฏิปักษ์โดยตรงกับอหังการมมังการเลยที่เดียวความดีงาม และความสุข ของชีวิตนี้ มิได้วัดจากวัตถุปัจจัยภายนอก ค่านิยมหรือกฎเกณฑ์ของสังคม หรือ โดยเทียบเคียงกับใครอื่น หากบุคคลย่อมประสบสัมผัสได้จากความพึงพอใจในชีวิต และความโปร่งเบา

^{๑๕๑} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๖๕/๑๑๑.

^{๑๕๒} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสพระราชทานเนื่องในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา, ๒๕๔๓

^{๑๕๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^{๑๕๔} พระไพศาล วิสาโล , พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลม คิมทอง ๒๕๓๓), หน้า ๒๓.

เป็นอิสระที่บังเกิดขึ้นกับตนบุคคล ที่พยายามพึ่งตนเองหรือ พึ่งตนเองได้แล้ว ย่อมสัมพันธ์กับสังคมภายนอกในลักษณะเกื้อกูลเอื้อเฟื้อกัน...”

ซึ่งหลักการพึ่งตนเองโดยนัยนี้ ตรงกับความหมายของการพึ่งตนเองได้ ที่สมบูรณ์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ การเอาตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ทั้งในการพึ่งตนเองได้ทางด้านวัตถุหรือทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันก็สามารถพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ การพึ่งตนเองให้ได้นี้ มีความหมายกว้างออกไปถึงการสามารถยืนอยู่บนขาตนเองได้อย่างมั่นคงและสามารถเป็นที่พึ่งพิงอิงกัน (Inter dependent) กับสมาชิกคนอื่นในชุมชน อีกทั้งสามารถเกื้อกูลและเป็นมิตรกับธรรมชาติโดยทั้งที่อาศัยพึ่งพิงธรรมชาติอย่างไม่ทำลาย และเป็น ที่พึ่งของธรรมชาติด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอันเป็นองค์รวมของระบบนิเวศน์ด้วยทรงมีพระราชดำรัสในเรื่องการยืนอยู่บนขาของตนเองว่า...

“...คำว่ายืนบนขาตนเองนี้บางคนพูดว่าชอบกล ใครจะมายืนบนขาคนอื่นคนอื่นมายืนบนขาเรา เราก็โกรธแต่ตนเองยืนบนขาตนเองก็ต้องระวังไม่ให้หกล้มหรือเสียหลักอันนี้เป็นไป ตามความคิด ที่อาจจะเพื่องไปหน่อยแต่ว่าเป็นไปตามที่เขาเรียกว่า “ยืนบนขาของตนเอง” หมายความว่าสองขา ของเรานี้ยืนบนพื้นให้อยู่ได้ ไม่หกล้ม ไม่ต้องไปขอยืมขา ของคน อื่นมาใช้สำหรับยืน...แต่คำว่า “พอเพียง” มีความหมายกว้างขวาง ยิ่งกว่านี้อีกคือ พอเพียงก็เพียงพอเพียงนี้ก็พอ ดังนั้นคนเราถ้าพอ ในความต้องการก็มีความ โลภน้อย เมื่อ มีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศ มีความคิดอันนี้ ไม่ใช่ เศรษฐกิจมีความคิดว่าทำอะไร ต้องพอเพียงหมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่ โลภอย่างมากคนเราก็คืออยู่เป็นสุข...”

จากพระราชดำรัสนี้จะเห็นได้ว่าคนเรา ต้องพึ่งตนเองเมื่อพึ่งตนเองได้ ก็ไม่ต้องขาดอิสระภาพเพราะต้องไปพึ่งพาคนอื่น ประดุจขอยืมขาคนอื่นมายืน หากเปรียบกับสภาพปัจจุบัน ก็ไม่ต้องตกเป็นหนี้สินล้นพ้นตัวและอยู่ภายใต้กระแส บริโภคนิยม วัตถุนิยม จนดินไม่หลุด การที่จะพึ่งพาตนเองได้นั้นก็อยู่ในหลักของความพอดี และพอเพียง คือ ไม่โลภ เมื่อไม่โลภก็จะไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นตลอดจนสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วยการตั้งตนอยู่ในความพอประมาณ มีเหตุผล และประพฤติตนปฏิบัติตนอยู่ในแนวทางของพระพุทธธรรมนั้น จะนำพาให้ชีวิตปลอดภัย มีสันติสุขและมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้ก้าวสูงขึ้นทั้งทางกายและทางจิต

ปัจจุบันเป็นที่ตระหนักและทราบกันอยู่ดีแล้วว่า แนวทางและทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย นับแต่ได้เริ่มพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบเป็นต้นมา เกือบ ๕ ทศวรรษแล้วนั้น ใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ซึ่งมุ่งเน้นการผลิต การบริโภค การลงทุน และการใช้ทรัพยากรขนาดใหญ่ เพื่อเพิ่มผลผลิตและกระตุ้นการบริโภคอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ผลจากการพัฒนาตามแนวคิดตะวันตกที่ผ่านมานั้น ก่อให้เกิดความเสียหายในหลายด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในแง่ของผลดีจากการพัฒนาตามแนวความคิดนี้ ปรากฏว่าคนจำนวนน้อย(มาก) คือ กลุ่มทุนผูกขาด ซึ่งมีอำนาจและอิทธิพลทั้งทางเศรษฐกิจ การพาณิชย์ และการเมือง ได้รับส่วนแบ่งจากผลประโยชน์มากกว่าครึ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นจำนวนมหาศาล คนส่วนใหญ่ของประเทศโดยเฉพาะเกษตรกรที่ยากจนที่สุดของประเทศ ๒๐ % ได้รับผลจากการพัฒนาไปไม่ถึง ๑๐ % (ดูตารางแสดงความไม่เท่าเทียมกันของรายได้หน้า ๓๒) ดังนั้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งได้พระราชทานให้ไว้เป็นแนวทางเลือกจึงให้ความสำคัญแก่การพึ่งตนเองและพอเพียงเป็นอย่างมาก

เกี่ยวกับแนวความคิด เรื่องที่เห็นควรมีการปรับเปลี่ยนแนวคิด และปรัชญาการพัฒนาเศรษฐกิจของโลกตะวันตก ที่ถือว่าเป็นแนวคิดสมัยใหม่นับแต่ศตวรรษที่แล้วมาว่าแท้จริงมีใช้สิ่งที่ทันสมัยและก่อประโยชน์ อันแท้จริงให้กับโลกมนุษย์เลย หากแต่เป็นการทำลายทั้งมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสียมากกว่าต่างหาก ส่วนแนวคิดและปรัชญาตะวันออกที่วางไว้สำหรับชีวิตและโลกนั้น กลับเป็นปรัชญาที่ทันสมัยและทรงคุณค่ามากกว่า เช่น ความคิดในเรื่อง “พุทธเศรษฐศาสตร์” ใน Small is beautiful ของ อี.เอฟ.ชูมาร์คเกอร์ ซึ่งมีนัยที่สัมพันธ์อย่างยิ่งกับปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง

Fritjof Capra นักฟิสิกส์ผู้หันมาสนใจปรัชญาตะวันออก เคยวิจารณ์ว่า ชีวิตของผู้คนในสังคมอเมริกัน คือ ทำงานหนัก ผลประโยชน์ และการบริโภค เป็นสังคมวัตถุนิยมที่ให้อย่างที่สมมติว่าเป็นมาตรฐานชีวิตที่ดีเช่น บ้าน รถยนต์ เครื่องบำรุงบำเรอความสุข ระบบเศรษฐกิจจะต้องผลิตและใช้ทรัพยากรให้มากที่สุด เพื่อให้มีสินค้าป้อน ความต้องการที่ไม่สิ้นสุดของผู้คน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า คนอเมริกันยังหาเงินได้มากเท่าไร ก็ยิ่งจนลงเท่านั้นแทนที่จะร่ำรวยขึ้น เพราะมีแต่ความกระหายที่จะหาเงิน และว่า ... การขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทำลายความงามของธรรมชาติ ด้วยอาคารสูง ใหญ่ อับลัทธิ ก่อมลภาวะ ในอากาศ สายน้ำและทะเลสาบ การเร่ง พัฒนาโดยไม่หยุดนี้ คือการ “โจรกรรม” และการ “ปล้น” ความงามตามธรรมชาติ ในความรู้สึกของผู้คน ไปพร้อม ๆ กับทำลายความงามของสภาพแวดล้อมด้วย ^{๑๕๕}

นอกจากนี้ Fritjof Capra ยังได้กล่าวโดยอ้างถึง E.F. Schumacher ที่ระบุว่า สิ่งที่เป็นความจำเป็นที่แท้จริงของมนุษย์นั้นควรผลิตด้วยวิธีเรียบง่าย และมีประสิทธิภาพ ทำอย่างง่าย ๆ และไม่ใหญ่โต ไม่ต้องลงทุนมากมายมหาศาล จะได้ไม่เป็นการกระทบกระเทือนและทำลายสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นควรเริ่มต้นเดินทางอย่างถูกต้องเสียที่ ^{๑๕๖} ซึ่งแนวทางนี้ตรงกับพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่โปรดให้ทำสิ่งเล็ก ๆ ง่าย ๆ และลงทุนน้อย เมื่อพิจารณาถึงหลักเศรษฐกิจกระแสหลัก ซึ่งถือเป็นแนวความคิดที่ทันสมัย จะเห็นได้ชัดเจนว่า เศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ มีสมมติฐานว่า ความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดและไม่เพียงพอ ดังคำกล่าวที่ว่า “ นตฺถิ ตณฺหาสมานนํ” แม้น้ำเสมอด้วยตันทาไม่มี ดังนั้นจึงเร่งระดมสนองความต้องการด้วยการขยายการผลิต เพื่อเร่งให้คนบริโภคอย่างไม่มีประมาณ โดยไม่คำนึงถึงทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด และหมดสิ้นไปได้ ทางด้านพระพุทธศาสนานั้น แม้จะรับว่า ตันทาและความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดเช่นเดียวกันนั้น แต่ก็เห็นว่าตันทาและความโลภสามารถแก้ไข ลด ละ และเบาบางลงได้ โดยการใช้สติปัญญาตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนำมาถือเป็นรากฐานและแนวทางที่สำคัญดังกล่าวแล้ว

^{๑๕๕} Fritjof Capra, *Uncommon Wisdom*, (London, Framingo, 1989) P.220.

^{๑๕๖} Ibid P.232.

๒.๕.๓ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลัก “สันโดษ” (สันตคุณ)

หลักพุทธธรรมในเรื่องสันโดษ จะเป็นหัวข้อธรรมที่ถูกนำไปตีความและอธิบายความหมาย ให้ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากความหมายที่ถูกต้องสมบูรณ์ ส่วนใหญ่แล้วมักจะนำไปเทียบกับ ความหมายของการเฉื่อยชา มักน้อย ขาดความกระตือรือร้นและขาดวิริยะในการประกอบกิจการทั้งปวง ประเทศไทยเราเองแม้ว่ารากฐานสำคัญทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต คือ พระพุทธศาสนา แต่มีบางครั้งที่ รัฐบาลและผู้นำประเทศซึ่งศรัทธาเชื่อมั่นในแนวคิดและปรัชญาตามแนวตะวันตก จะตามกระแสไป โดยมองข้ามสิ่งดีมีคุณค่าของพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตของคนไทยไป และเข้าใจ ความหมายของคำว่าสันโดษคลาดเคลื่อนจนถึงกับมีมติฉันทิฐิ ว่าสันโดษเป็นการทำลายความ เจริญก้าวหน้าของประเทศไปเสียอีก ดังที่ครั้งหนึ่งเคยมีสาส์นเป็นทางการ จากหัวหน้ารัฐบาล ขอให้ที่ ประชุมสงฆ์(ที่ประชุมสมันตนา (สมันนา) พระคณาธิการทั่วราชอาณาจักร เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๐๓) เลิกสอนหลักธรรมเรื่อง สันโดษ เนื่องจากคำสอนเรื่อง สันโดษ ทำให้คนมักน้อย ไม่อยากทำ อะไร ไม่อยากทำอะไร ไม่จำเป็นต้องขวนขวาย เนื่องจากตายแล้วก็เอาไปไม่ได้ ฯลฯ คำสอนเหล่านี้ ไม่ เหมาะสมกับกาลของสมัยปฏิวัติ ซึ่งต้องการการพัฒนาและความขวนขวายหาทางก้าวหน้า (ดังคำมุง หมายที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาว่า “การปฏิวัติครั้งนี้จะได้ผลสำเร็จหรือล้มเหลวก็อยู่ ที่การพัฒนาเศรษฐกิจนี้เอง”) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า หลักธรรมเรื่องสันโดษจึงไม่เกื้อหนุนต่อการพัฒนา ประเทศ ซึ่งก็น่าเห็นใจและต้องยอมรับกันว่า ปัญหาอยู่ที่ฐานความคิด ความรู้ ความเข้าใจ โดยเฉพาะ ทัศนคติ ที่เป็นฐานความคิดทั้งปวง^{๑๕๗}

แนวทางและทฤษฎี การพัฒนาเศรษฐกิจระบบทุนนิยมเสรีของประเทศไทย ซึ่งเริ่มแต่ ทศวรรษแรกของช่วงระยะเวลา ๒๕ พุทธศตวรรษ ทำให้เราได้มองเห็นในภายหลังถึงกระบวนการ ทศวรรษของการพัฒนาอันเกิดจากมิถุนาทฤษฎีเสียตั้งแต่ระยะเริ่มต้นแล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ในช่วงระยะ ๕ ทศวรรษที่ผ่านมา จึงประสบปัญหาและความล้มเหลวมากกว่าผลดีอยู่ตลอดมาโดย ผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศที่ยังยากจน และทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ต้องถูกผลกระทบและ ต้องตกเป็นทุนทางสังคมที่สูญเปล่ามาโดยตลอด

นอกจากความไม่เข้าใจถ่องแท้ในความหมาย ของความสันโดษตามหลักพุทธธรรมใน ระดับผู้บริหารประเทศแล้ว การเข้าใจผิดที่ว่า “การมีความสันโดษ” สัมพันธ์อย่างยิ่งกับความเกียจ คร้าน ท้อแท้ และไม่เอางาน ยังมีปรากฏอยู่ในหมู่ชนและสังคมโดยทั่วไป พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุต โต)^{๑๕๘} กล่าวในเรื่องการพัฒนาและการพัฒนาตนเองว่าต้อง ...รู้จักสันโดษอย่างถูกต้อง อย่างฉลาดมี จุดหมาย ไม่ใช่สันโดษอย่างเลื่อนลอย โดย รู้จักพอใจ เป็นสุขได้ง่าย ด้วยวัตถุทรัพย์สิน สิ่งเสพ สิ่ง บริโภค เท่าที่ตน ได้ตนมี ซึ่งหามาได้ด้วย ความเพียรพยายามของตน โดยสุจริตชอบธรรม ไม่ต้องสูญเสีย เวลา แรงงานและความคิดไปกับการมัวครุ่นคิด และวนเวียนตามหาสิ่งเสพบำเรอตัว แล้วเอาเวลา แรงงาน และความคิดที่สงวนไว้ได้นั้นไปทุ่มเทให้กับการพัฒนาชีวิตของตน ทำสิ่งดีงามทำหน้าที่การ

^{๑๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โกลด์ คิมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔.

^{๑๕๘} เรื่องเดียวกัน, การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๔๘.

งาน ทำการสร้างสรรค์ บำเพ็ญประโยชน์ที่เป็นกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งจะทำให้ได้ทั้งความสุขระดับเสพสุข อย่างพอ ประมาณอีก ทั้งความสุขทางจิตใจที่ประณีตสูงขึ้น ไปจากงานที่สัมฤทธิ์ ทั้งเป็นการไม่ทำลายทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมด้วยการบริโภคมากเกินไป และทั้งการเกื้อกูลแก่สังคมไปพร้อมกัน...

เรื่องความสันโดษหรือความพอเพียง ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ก็เป็นเช่นเดียวกับหลักพระพุทธธรรมนั่นเอง “ความพอเพียง” เป็นเรื่องสำคัญของทั้งตัวบุคคลและของประเทศ ได้ทรงย้ำไว้ดังที่ยกมากล่าวอยู่เนือง ๆ ว่า คนเราต้องพอเพียงนั้นย่อมหมายความว่าคนเราต้องมีความสันโดษ ความพอเพียงเช่นใด ขนาดไหน จึงจะเป็นความเหมาะสมและสมควรแก่แต่ละบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับอัตภาพ และฐานานุรูปของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ ดังมีพระราชดำรัสว่า ...พอเพียง พอมีพอกิน ก็แปลว่าเศรษฐกิจ พอเพียง นั่นเองถ้าแต่ละคนพอมีพอกินก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าทั้งประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดีและประเทศไทยเวลานี้ก็เริ่มจะไม่พอมีพอกิน บางคนก็มีมาก บางคนก็ไม่มีเลย สมัยก่อนนี้พอมีพอกิน มาสมัยนี้ชักไม่พอมี พอกิน จึงต้องมโนบายที่จะทำเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะให้ทุกคนมีพอเพียงได้ให้พอเพียง นี่ก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจจะ ดูฟุ้งเฟ้อ แต่ถ้าทำให้มีความสุขถ้าทำได้ก็สมควรจะทำ อันนี้ก็มี ความหมายอีกอย่างของ เศรษฐกิจพอเพียง^{๑๕๙}

ความพอเพียงนั้น เป็นหลักให้บุคคลรู้จักประมาณตน ไม่ฟุ้งเฟ้อสุรุ่ยสุร่ายจนเกินกว่าฐานะ และความเป็นอยู่ของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับหลักในพระพุทธศาสนา ที่นอกเหนือจากจะมีเป้าหมายให้สมาธิรู้แจ้งแสวงหาทรัพย์รักษาทรัพย์และจ่ายทรัพย์โดยมีปัญญาเห็นถูกต้องด้วยแล้ว ยังสอนให้บุคคลเป็นนายเหนือความทะยานอยากได้ อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะหลักเศรษฐกิจธรรมดาเป็นเพียง การสนองความต้องการของคนในการบริโภคโภคทรัพย์ แต่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา สอนให้คนเราหาความสุขได้จากการบรรเทาความต้องการหรือความทะยานอยากได้ที่ไม่จำเป็น^{๑๖๐}หรือเกินจำเป็นให้น้อยลง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความสุขจากการเสียสละและตั้งตัวได้หรือพึ่งตนเองได้ทางศีลธรรม คือความสันโดษนั่นเอง

สำหรับองค์ธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสันโดษ และการดำรงชีวิตทั้งดงามอีกข้อหนึ่งนั่นคือ ธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น หรือธรรมเพื่อเป็นไปในประโยชน์ปัจจุบันคือ ทิฐุธรรมมีกตังสวัตตนิกรธรรม หรือ ที่รู้จักกันดีว่า ทิฐุธรรมมีกตังสวัตตประโยชน์ ซึ่งมีหัวข้อสำคัญดังนี้

- ๑) อุฏฐานสัมปทา การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน
- ๒) อารักขสัมปทา การถึงพร้อมด้วยการเก็บรักษาโภคทรัพย์ อันตนชวนชวนหามาได้ด้วยความชอบธรรม
- ๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นมิตรและรู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย
- ๔) สมชีวิตา ประมาณความเป็นอยู่ รู้จักกำหนดรายได้ รายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดีไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ้งเฟ้อ

^{๑๕๙} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสเนื่องในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา, ๒๕๔๑.

^{๑๖๐} ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (พระนคร: สหการพิมพ์ ๒๕๔๓), หน้า ๙๑.

ซึ่งหลักธรรมในหัวข้อ ทิฐุธรรมมีกัตถสังวัตตนิกธรรมนี้ ก็ได้มีอยู่ในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกือบทั้งหมด และถือได้ว่า เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของบุคคล ในระบบเศรษฐกิจพอเพียงโดยแท้ อย่างไรก็ตามก็ดีสำหรับความเข้าใจเรื่อง “สันโดษ” และความหมายที่แท้จริงในทางพุทธธรรมและในทางโลกนั้น ยังมีความเข้าใจไขว่ไขว่อยู่มากดังกล่าวไว้ข้างแล้วในเบื้องต้น และแม้กระทั่งในกระบวนการวิวัฒนาการพัฒนาสมัยใหม่ ซึ่งยังเชื่อกันอยู่ถึง ณ บัดนี้ว่าการเร่งรื้อให้คนบริโภคมากเพื่อให้เกิดการผลิตมากจะช่วยให้การพัฒนาได้มากและเร็วขึ้น ดังคำกล่าวโฆษณาที่ว่า “เงินต่อเงิน” หรือ “เงินหมุนเวียนไป” ดังนั้นเป็นต้น กระบวนทัศน์ของการพัฒนาโดยกระตุ้นความต้องการบริโภค เพื่อให้ได้ตัวเลขความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (GDP) นั้น อาจไม่ประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง เนื่องจากเป็นแค่การพัฒนาเศรษฐกิจ มิใช่การพัฒนาประเทศอย่างสมบูรณ์ การเร่งราคานิยมการบริโภคหลายกรณีทำให้เกิดการฟุ้งเฟ้อ ภูหนี้ยืมสิน หนี้สินครัวเรือนและหนี้สาธารณะเพิ่มมากขึ้น การกู้หนี้ยืมสินไปเพื่อการบริโภค โภคทรัพย์ที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิต ดังที่ประเทศไทยกำลังประสบอยู่ในขณะนี้ นับเป็นการพัฒนาที่ผิดพลาดล้มเหลวและจะก่อให้เกิดปัญหาวิกฤติยิ่งขึ้นในอนาคต

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ใน “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” ว่า^{๑๖๑}...สันโดษนั้น เข้าใจให้ถูกต้องก็คือว่าการตัดคุณค่าเทียมตัดความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตน แต่กลับมีความต้องการคุณภาพชีวิตซึ่งจะต้องหนุนเสริมขึ้นไป ในทางพระพุทธศาสนานั้น สันโดษจะต้องมาคู่กับความเพียรเสมอ สันโดษเพื่ออะไร เพื่อที่จะได้ประหยัดแรงงานและเวลาที่จะสูญเสียไปในการปรนเปรอตน แล้วเอาแรงงานและเวลานั้นไปใช้ในการทำงานปฏิบัติหน้าที่เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิต สันโดษมีความหมายอย่างนี้... สำหรับองค์ธรรมที่เรียกว่าสันโดษ ตามศัพท์ในพระบาลีซึ่งขอยกมากล่าวไว้ในที่นี้ มี ดังนี้

สันโดษ ๓ และ ๑๒^{๑๖๒}

คือความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงและความเพียร โดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ความรู้จักอิม รัจักพอ (Contentment : Satisfaction with whatever is one's own)

๑) ยถาลาภสันโดษ (ยินดีตามที่ได้ , ตามที่พึงได้ ตามที่ตนเองเพียรหามาได้ ไม่กระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ฯลฯ)

๒) ยถาพลสันโดษ (ยินดีตามกำลัง, เพียงพอแก่ร่างกาย สุขภาพ และวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ฯลฯ)

๓) ยถาสารูปสันโดษ (ยินดีตามสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งตน ฯลฯ)

^{๑๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอล คิมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓.

^{๑๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บ.สื่อตะวันจำกัด , ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๖.

สันโดษ ๓ นี้ เป็นไปในปัจจัย ๔ แต่ละอย่างจึงรวมเรียกว่า สันโดษ ๑๒ ซึ่งแม้จะมุ่งเน้นเฉพาะบรรพชิตแต่ก็พึงพิจารณาได้ตามสมควร

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ในการพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น มุ่งเน้นเฉพาะที่ความพอเพียงและสันโดษ ความพอเพียงและสันโดษในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ย่อมต้องมีควบคู่ไปกับความวิริยะอุตสาหะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตตามหลักพุทธธรรม พระองค์ไม่เคยทรงสั่งสอนหรือแนะนำให้เกษตรกร ปล่อยซา และเกียจคร้าน หากแต่กลับทรงแนะนำให้ขยันอดทน และมุ่งมั่นกับทั้งยังให้มีความสันโดษในสิ่งที่ตนมีและหามาได้ ทรงชี้แนะให้เห็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของโภคทรัพย์ ดังที่ได้ทรงแนะเกษตรกรอยู่เนื่อง ๆ ว่า “มีข้าวอยู่ในนา แม้ไม่มีเงิน ก็มีชีวิตรอดได้” ดังนี้ เป็นต้น

หลักการพึ่งพาตนเองและมีความสันโดษ ตามที่ได้ทรงย้ำให้เกษตรกร และประชาชนชาวไทยปฏิบัติมาเป็นระยะเวลายาวนานนั้นชี้ให้เห็นถึงพระวิสัยทัศน์ที่ทรงมองเห็นปัญหาอันจะเกิดขึ้นจากกระแสบริโภคนิยมที่หลั่งไหลเข้าสู่วิถีชีวิตของคนไทยอย่างที่จะต้านไว้ได้ยากในอนาคตอันใกล้และไม่เพียงแต่ผลกระทบ จะพียงเกิดขึ้นกับประเทศโลกที่สามหรือประเทศที่กำลังพัฒนาเท่านั้น หาก “มีจิตพัฒนา” ซึ่งมีใช้ “สัมมาพัฒนา” อันขับเคลื่อนด้วยโลกจริตที่มุ่งแต่เงินเป็นหลักใหญ่ก็กำลังนำโลกตะวันตก ซึ่งเป็นอารยธรรมวัตถุนิยม และบริโภคนิยมไปสู่วิกฤตการณ์เช่นเดียวกัน

ประเวศ วะสีกล่าวไว้ในยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศไทยว่า ^{๑๖๓} ... ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นปรัชญาการพัฒนาที่ลึกซึ้ง เป็นสัมมาทิฐิ และสัมมาพัฒนา อาจกล่าวได้ว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิพนธ์โดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และการพัฒนาไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุขจึงต้องอาศัยการมีสัมมาทิฐิ และ สัมมาพัฒนา

เมื่อวิเคราะห์ดูแนวโน้มของการพัฒนาของโลกที่มีอยู่ในขณะนี้ อุตสาหกรรมนิยม (Industrialism) จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหว เพื่อตอบโต้กระแสการเน้นอุตสาหกรรมนิยม ในซีกโลกตะวันตกเช่น ขบวนการ Green Movement และวิถีชีวิตทางเลือกแนวใหม่ (alternative way of life) ประเทศในตะวันตกปัจจุบันนี้ กำลังอึดอัดกับวัตถุนิยมเนื่องจากตระหนักดีว่าวัตถุนิยมไม่สามารถให้ความหมายที่ลึกซึ้งแก่ชีวิตและความสุขที่แท้จริงได้ ^{๑๖๔} ซึ่งทรรศนะนี้สอดคล้องกับนักคิดนักปรัชญาและนักวิชาการทางตะวันตกดังที่ได้กล่าวอ้างไว้บ้างแล้วแต่ตอนต้นตามลำดับแนวความคิดใหม่ (ซึ่งความจริงเป็นรากเหง้าและพื้นฐานเก่าของวัฒนธรรมและปรัชญาตะวันออก) ในการพัฒนาแบบเสรีนิยมการค้า กำลังเป็นกระแสคลื่นใต้น้ำมาให้ความสนใจในเรื่องของจิตและการยกระดับจิตวิญญาณให้สูงขึ้นด้วยศาสนธรรม สำหรับประเทศไทย ซึ่งยังมีคนยากจนอยู่มากนั้นการแก้ไขความยากจนไม่ควรจะพัฒนาทางวัตถุหรือเรื่องเงินเท่านั้น เพราะจะทำให้สังคมไทยหลุดเข้าสู่วงจรของ

^{๑๖๓} ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมล คีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๙.

^{๑๖๔} ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๑.

ลัทธิบริโภคนิยมสุดโต่งแบบสังคมนิยมตะวันตก^{๑๖๕} และเป็นการยากที่จะแก้ไขให้กลับสู่สังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข โดยมีพระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและปัญญาอย่างเช่นในอดีตที่ผ่านมาได้โดยง่าย

อย่างไรก็ตามแม้จะพยายามวิเคราะห์ว่า “สันโดษ” อาจมีความหมายถึง “ความเป็นปัจเจกนิยม” (Individualism) ซึ่งความสันโดษในความหมายหนึ่งอาจหมายถึงการแยกตัวโดดเดี่ยว เห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน และไม่นำพาต่อประโยชน์ส่วนรวมชุมชนและสังคมแต่ในความหมายที่แท้จริงทางพุทธธรรมแล้ว “สันโดษ” ห่างไกลจากความเป็น “ปัจเจกนิยม” ในระบบทุนนิยมโดยสิ้นเชิง เนื่องด้วยโดยที่ลัทธิปัจเจกนิยมในระบบทุนนิยมเสรีนั้น ความสำเร็จในการผลิตและการบริโภคที่ได้มาเฉพาะตน อาจเสริมให้เกิด “อหังการ” และ “มมังการ” ซึ่งจะต้อยอดเชื้อแห่งความโลภ และการเบียดเบียนไม่มีที่สิ้นสุด และจะเกิดการแข่งขันเพื่อเอาชนะ คู่แข่งและจะเร่งเร้าเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติให้หมดสิ้นเปลืองไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุดตามทฤษฎีการแข่งขัน (Competitiveness) ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมกันในสังคมผู้บริหารประเทศ และปัญญาชนบางส่วนอยู่ในขณะนี้ ความเป็นปัจเจกนิยมในลักษณะนี้ทำให้เกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนในฐานะองค์รวมแต่ประการใดไม่แต่เป็นปัจเจกนิยมทุนนิยมเสรีโดยแท้ ลัทธิปัจเจกนิยมเชื่อว่า กิเลสตัณหาของมนุษย์เช่น ความเห็นแก่ตัวเห็นแก่ได้ ความอยากมี อยากเป็น อยากรวย อยากได้ และเมื่อได้แล้วก็แล้วแล้ว ก็ต้องมีให้มากขึ้นไปอีก เป็น “พลังผลักดัน” ให้มนุษย์แก่งแย่งแข่งขันกันทำงานเพื่อพัฒนาตนเอง แทนที่จะเห็นเป็น “ความโลภ” อยากรักดี ลัทธิปัจเจกนิยมนี้หากมีขึ้นมากเกินไป จะทำให้มนุษย์เห็นแก่ตัวมากกว่าเห็นแก่ส่วนรวม และท้ายที่สุดจะนำไปสู่ความขัดแย้งและทำลายล้างกัน ดังที่มี ปรากฏให้เห็นอยู่เป็นปกติในสังคมปัจจุบัน และท้ายที่สุดก็จะพากันล่มสลายในที่สุด^{๑๖๖} ความสันโดษ ตามนัยแห่งพุทธธรรมและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นแก่ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว มีการควบคุมกิเลส ตัณหา มิให้แผ่กว้างขยายขอบเขตไปสร้างความทุกข์ยากให้กับทั้งตนเองและผู้อื่น รู้จักประมาณการบริโภค รู้จักออม รู้จักพอ ทำงานด้วยความขยันขันแข็งและอดทน รู้จักรักผู้อื่น อันจะเป็นแนวทางแห่งศานติ สมานฉันท์ และสามารถนำพาประเทศชาติไปสู่ความสงบร่มเย็น และเจริญก้าวหน้าด้วย “สัมมาพัฒนา” สัมกับเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา

“สันโดษ” นั้นเป็นองค์ธรรมที่ใช้ได้ทั้งบุคคล ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริมุ่งหมายที่จะสอนให้คนรู้จักเพียงพอและ “สันโดษ” เพื่อให้สามารถละความต้องการ “เทียม” ในชีวิต สามารถเป็นอิสระจากการบริโภคนิยมสุดโต่งและการแข่งขันที่ไร้สาระ และคลายหรือลดความทุกข์จากความต้องการอันเป็นกิเลสไปเสียได้ดังจะเห็นว่า ครั้งหนึ่งมีพระราชดำรัส ปลอบใจให้คนไทยรู้จักประมาณตนว่า^{๑๖๗}

^{๑๖๕} ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศไทย, หน้า ๑๔.

^{๑๖๖} ณรงค์ โชควัฒนา, ลัทธิปัจเจกชนนิยม ; คนไทยจะรับหรือปฏิเสธ, มติชน วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๗ (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^{๑๖๗} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสเนื่องในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๔ ธันวาคม ๒๕๓๔.

...เราไม่เป็นประเทศที่ร่ำรวย เรามีพอสมควรพออยู่ได้แต่ไม่เป็นประเทศที่ก้าวหน้า อย่าง
มาก เราไม่อยากจะก้าวหน้าอย่างมาก เพราะถ้าเราเป็นประเทศ ที่ก้าวหน้าอย่างมาก ก็จะมี
แต่ถอยหลังและถอยหลังอย่างน่ากลัวแต่ถ้าเรามีการบริหาร แบบที่เรียกว่า แบบคนจน ” แบบที่ไม่
ติดตำรามากนัก ทำอย่างมีสามัญสำนึกนี้แหละ คือ เมตตาทั้งเราจะอยู่ได้ตลอดไป... และ ...จะต้องให้
นักวิชาการ ไปคิดมาก ๆ เพราะวาระหว่างที่จะมีความก้าวหน้ามากกับมีความก้าวหน้าอยู่นั้น เรา
จะเลือกอันไหนทุกคนในที่นี้คงตอบว่ามีความก้าวหน้ามากกว่ามีความก้าวหน้า น้อย แต่ขอตอบว่า
ความก้าวหน้ามากอาจด้อยกว่าความก้าวหน้า น้อยก็ได้เพราะความก้าวหน้ามากต้องอาศัยปัจจัยคือ
หมายความว่ามีความแตกต่างมากมายเหลือเกิน ^{๑๖๘}

พระราชดำรัส ดังอัญเชิญไว้ข้างบนนี้ บ่งบอกให้เห็นถึงการมีความสันโดษ พอเพียง และ
ไม่โลภ คือทำอะไรให้พอประมาณแก่ตนเอง ทั้งในระดับ บุคคล สังคม และประเทศชาติ อันเป็น
แนวทางและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งทรงวางรากฐานมานานับ
หลายทศวรรษแล้วนั่นเอง

อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงความ“สันโดษ”ว่าต่างจาก“ปัจเจกนิยม” (dividualism) ใน
ความหมายของระบบทุนนิยมเสรีตะวันตก ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจตัวใครตัวมันแล้ว ก็เห็นเป็นการ
สมควรที่จะเน้นทำความเข้าใจด้วยว่า ในหลักแห่งพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนต้องเป็น กัมมวาที
และ วิริยวาที คือต้องถือหลักแห่งการกระทำและหลักแห่งความเพียร ต้องมีความเพียรในการ
สร้างสรรค์ ต้องฝึกและพัฒนาให้เป็นความอยากทำมากกว่าความอยากได้ ผู้ที่มีความสุขได้จริงคือ ผู้มี
ฉันทะในการปฏิบัติ มากกว่าความอยากได้ ผู้คอยแต่จะเสพและบริโภคนั้นเป็นคนอ่อนแอ เพราะไม่มี
ฉันทะในการปฏิบัติ และจะเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาคนอื่นตลอดไป พระพุทธศาสนา ยกย่องคุณค่าของ
คุณสมบัติของบุคคล ๒ ประการ ^{๑๖๙} คือ ๑ . ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย และ ๒.ความเพียรที่
ไม่ย่อมน้อม ดังนั้น ความสันโดษจึงต้องควบคู่อยู่กับความเพียรเสมอไป ความเพียรทำให้เกิดความองอาจ
เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น และยังเป็นที่พักพิงของผู้อื่นได้ด้วย อันเป็นรากฐาน
ของการสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคง ยั่งยืน โดยไม่ต้องอิงกระแสนิยมภายนอกนั่นเอง

กล่าวโดยสรุประบบเศรษฐกิจไทย ซึ่งถูกแปรเปลี่ยนจาก “พออยู่ – พอกิน” และ “การ
ทำมาหากิน” ในอดีตมาสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีแบบตะวันตก ตั้งแต่เริ่มทศวรรษที่ ๒๕๐๐ นั้น มี
ผลกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของคนไทยอย่างรุนแรงที่สุด เศรษฐกิจการค้า
และการตลาด (Marketing Economy) ตามระบบทุนนิยมเสรีการละเลยและขาดการ คำนึงถึงคน
ยากจนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งยังช่วยตนเองไม่ได้ หรือยังไม่ดีเพียงพอ ทำให้เป็นเศรษฐกิจที่แยก
ส่วน เป็นเศรษฐกิจที่ไร้จิตวิญญาณ เป็นไปด้วยความโลภ จึงถือเป็น “มิฉะเศรษฐกิจ” ปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งมุ่งเน้น หลักการ “ทำกิน” “พอเพียง” และ
“สันโดษ” จึงเป็นสัมมาเศรษฐกิจเนื่องเพราะเกิดจาก สัมมาทฤษฎีที่สามารถโยงสัมพันธ์กับ

^{๑๖๘} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสเนื่องในพระราชพิธี จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ณ
ศาลาดุสิตดาลัย, วันศุกร์ที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๒๙.

^{๑๖๙} พระธรรมปิฎก, ใน พระธรรมปิฎก ประเวศ วะสีเอกรัตน์ ณ ถลาง วัฒนธรรมเสวนา, สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๔), หน้า ๙๗.

องค์ประกอบอื่นของชีวิต เป็นอิทัปปัจจตา ของเหตุและผล ที่สอนให้คนพึ่งตนเอง (อัตตาหิ อัตตโน นาโถ) มีสันโดษธรรม สามัคคีธรรม มีความพอประมาณ มีเหตุผล และไม่โลภ อันจะเป็นหนทางเลือกให้ประเทศไทยมีพัฒนาการต่อไปได้ ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักแห่งพระพุทธธรรม

๒.๕.๔ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมเรื่อง “มัตตัญญูตา”

“มัตตัญญูตา” เป็นอีกองค์ธรรมหนึ่งที่สำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิต ของมนุษย์อย่างมีสันติสุขและยั่งยืน มัตตัญญูตา โดยสรุปมีความหมายถึงความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการแสวงหา รู้จักประมาณในการใช้จ่ายให้พอเหมาะพอควร เป็นต้น^{๑๗๐}

นอกไปจากนี้ในหลักแห่งพระพุทธธรรม ยังสอนให้บุคคลจัดแบ่งทรัพย์ที่หามาได้ไว้เป็นสัดส่วน เพื่อความเหมาะสมในการใช้จ่ายและดำรงชีวิตโดยหลักในการรู้จักการใช้จ่ายและการบริโภคทรัพย์ที่หามาได้นั้น เป็นหลักการที่สำคัญ เช่นกันในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้วยว่าทรงแนะนำและสั่งสอนเกษตรกรให้รู้จักประมาณในการใช้จ่ายและการบริโภค ด้วยการที่ทรงห่วงใยในเรื่องการใช้จ่ายเกินตัวของเกษตรกร จึงได้แนะนำให้เกษตรกรทำบัญชีรับ – จ่ายส่วนครัวเรือนไว้อย่างง่าย ๆ ทำเพียงเพื่อให้ทราบว่าได้เท่าใดและจ่ายเกินไปเท่าใด มีเหลือเท่าใด เพื่อจะได้มีแผนการใช้จ่ายเงินล่วงหน้า บัญชีนี้ใช้ขีดเอาข้างฝาก็ได้ หากเขียนหนังสือไม่ได้^{๑๗๑}

เรื่องการรู้จักประมาณการใช้จ่ายนี้เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับการ “พอเพียง” เป็นเรื่องของจิตใจและการยับยั้งใจมิให้ตกเป็นทาสของวัตถุและสิ่งยั่วยุความกระหายและความต้องการต่างๆ ซึ่งเศรษฐกิจระบบการตลาด (Marketing Economy) ปัจจุบันนี้ สามารถแพร่กระจายไปสู่ครัวเรือนของเกษตรกรได้ทุกครัวเรือนไม่มีข้อจำกัด สินค้าที่เป็นของฟุ่มเฟือยและไม่จำเป็นถูกเสนอแนะและยัดเยียดให้กับเกษตรกรผู้ยากไร้เสมอในการเข้าไปสำรวจสถานะเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครั้งหนึ่ง พบว่าในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวนามีโทรศัพท์มือถือไว้ใช้เป็นจำนวนมาก โดยไม่มีความจำเป็น แต่เป็นไปตามแฟชั่นยุคบริโภคนิยมนั่นเองที่ทำให้ทุกคนเกิดความรู้สึกว่ามีความจำเป็น (ใหม่) ในชีวิต มากกว่ามีอาหารไว้ในครัวเรือน หรือมีค่าใช้จ่ายในการศึกษาสำรองไว้สำหรับบุตรหลาน เป็นต้น

ในเรื่องพฤติกรรมทางเศรษฐกิจนี้เมื่อวิเคราะห์เข้ากับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่าทุกเรื่องมีจุดอยู่ที่ตัวของมนุษย์เองก่อน ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภคหรือการวิภาคแบ่งปันกระจายรายได้ก็ตาม จะเริ่มที่ตัวบุคคลว่าต้องรู้จักประมาณตนก่อน การรู้จักประมาณ หรือการรู้จักพอดี (หรือในเศรษฐกิจพอเพียง เรียกว่า “ความพอเพียง” “ความพอประมาณ”) นั้น ทางพุทธศาสนาเรียกว่า “มัตตัญญูตา” หรือ หากเป็นการพอเพียงในการบริโภคอาหาร ก็เป็นโภชนมัตตัญญูตา เป็นต้น^{๑๗๒}

^{๑๗๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: บ.เอส อาร์พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๓.

^{๑๗๑} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, บันทึกพระราชดำริส่วนตัว, ในการถวายงาน (พ.ศ. ๒๕๓๔)

^{๑๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๑๙๘.

ในองค์ธรรมที่กล่าวถึงธรรมอันทำให้เป็นสัตบุรุษ หรือคุณสมบัติของคนดี คือ สัปปริสธรรม ๗ ได้กล่าวไว้ดังนี้

- ๑) ธัมมัญญตา ความรู้หลัก รู้จักเหตุ รู้กฎเกณฑ์เหตุผล
- ๒) อัตถัญญตา ความรู้จักอรรถ, หมายความว่า, รู้จักผลรู้ประโยชน์อันพึงประสงค์, รู้เหตุรู้ผล
- ๓) อัตตัญญตา รู้จักตน, รู้จักฐานะ, ความรู้ – ความสามารถความถนัด เป็นต้น ฯลฯ
- ๔) มัตตัญญตา ความรู้จักประมาณ, ความพอดี, รู้จักบริโศภปัจจัย ๔, รู้จักเหตุผลการบริโภคทรัพย์ ฯลฯ

๕) กาลัญญตา การรู้จักกาล รู้จักเวลา อันเหมาะสม, รู้จักเวลาที่จะ ต้องใช้ในเวลา ทำงาน ตรงเวลา ,เป็นเวลา ฯลฯ

๖) ปริสัญญตา รู้จักบริษัท, รู้จักชุมชน, รู้กิจที่ประพบัติ รู้จักที่ประชุมที่ตนร่วมอยู่ฯ

๗) บุคคลัญญตา ความรู้จักบุคคล, ความแตกต่างระหว่างบุคคล อหยาศัย, ความสามารถของบุคคล ฯลฯ

สัปปริสธรรม ทั้ง ๗ ดังกล่าวข้างต้นนี้ถือเป็นองค์ธรรมสำคัญ สำหรับทั้งบรรพชิตและฆราวาส ในการดำรงชีวิตอยู่ในความดี หรือเป็นคุณเครื่องเกื้อหนุนความดีทีเดียว กล่าวเฉพาะในข้อ “มัตตัญญตา “ ความพอดีและความพอประมาณในการบริโภค นั้น มิได้หมายความว่าเฉพาะในเรื่องของวัตถุหรือปริมาณเท่านั้น หากยังจะต้องมองลึกลงไปถึงคุณค่าของสิ่งบริโภคนั้นด้วยว่าเป็น “คุณค่าแท้” หรือ “คุณค่าเทียม” ว่าบริโภคไปเพื่ออะไร เพื่อความอยู่รอดของชีวิต หรือเพราะเหตุแห่ง “ความฟุ้งเฟ้อ” หรือแม้แต่กับของใช้สอยก็จะต้องคำนึงถึงว่า ใช้เพื่อความจำเป็นอะไร ดังที่พระภิกษุสงฆ์จะได้รับการสอนในเบื้องต้นให้ “ปฏิสังขา-โย” (ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วจึงเสพปัจจัย) โดยพิจารณาให้เห็นคุณค่าแท้ในการบริโภค เช่น เสพอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต เพื่อสุขภาพ ดังนี้ เป็นต้น^{๑๗๓} การพิจารณาอย่างนี้จะเป็เหตุให้เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต และทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ น้อยลง เป็นการมองเห็นความสัมพันธ์ที่ีระหว่างชีวิตกับธรรมชาติ ซึ่งจะก่อให้เกิดความรักและไม่ทำลายธรรมชาติ

สำหรับการบริโภคของพระภิกษุสงฆ์นั้นในทางพระพุทธศาสนาได้วางหลักการในการบริโภคไว้ กล่าวว่า ...ภิกษุเชื่อว่าเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะอย่างไร ? ดูกรผู้มีอายุ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคาย แล้วจึงฉันอาหาร ไม่ฉันเพื่อเล่น ไม่ฉันเพื่อมัวเมา ไม่ฉันเพื่อประดับ ไม่ฉันเพื่อตกแต่ง ย่อมฉันเพื่อการดำรงอยู่แห่งกายนี้เพื่อยังกายให้ เป็นไป เพื่อกำจัดความเบียดเบียน เพื่อจะอนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยความ คิดเห็นว่าเพราะเหตุที่ฉันอาหารนี้ เราจะกำจัดเวทนาเก่าเสียด้วย จะไม่ให้เวทนา ใหม่เกิดขึ้นด้วย ความที่กายเป็นไปได้นาน ความไม่มีโทษ และความอยู่สำราญ จักมีแก่เรา ดูกรผู้มีอายุ ภิกษุเป็นผู้รู้ ประมาณในโภชนะอย่างนี้แล^{๑๗๔}

อย่างไรก็ตาม ความพอประมาณและความพอดีของบรรพชิต ก็สามารถที่จะนำมาเป็นแนวทางในการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นโภคทรัพย์ใด ๆ ของฆราวาสก็ได้ หากการบริโภค นั้น เป็นไปเพื่อ

^{๑๗๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๙๙.

^{๑๗๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๒๐/๑๔๔.

ดุลยภาพของชีวิต คือ จุดที่ความพึงพอใจบรรจบกับคุณภาพของชีวิต และควรจะหมายรวมไปถึงคุณภาพของแหล่งผลิตโภคทรัพย์คือ ระบบนิเวศทั้งหมดด้วย

ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ความสำคัญกับการพอประมาณในการบริโภคเป็นอย่างมาก และทรงแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างของความพอประมาณ ประหยัด มัธยัสถ์ ตลอดมาข้าราชการบริพาร ผู้รับใช้ใกล้ชิดเบื้องยุคลบาทในงานด้านการพัฒนา มาเป็นเวลาหลายสิบปี ผู้หนึ่งเล่าว่า ดินสอที่ทรงใช้ในการทรงงานที่ปักไว้ในกระเป๋าลองพระองค์ด้านซ้าย นั้นจะทรงใช้จนกุดและเหลาต่อไปไม่ได้ จึงจะทิ้ง^{๑๗๕} แสดงถึงความไม่ฟุ่มเฟือย สรุ่ยสร่าย ซึ่งพระองค์ทรงประพฤติปฏิบัติมาจนตลอดพระชนม์ชีพและทรงแนะนำให้ประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกรให้มีชีวิตอยู่อย่างประหยัดอดออม และพอประมาณ ซึ่งสงเคราะห์เข้าได้ กับหลักธรรม เรื่อง “มัตตัญญูตา” นั่นเอง

อย่างไรก็ดี โดยที่จุดของเศรษฐศาสตร์อยู่ที่การบริโภค พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธว่า ...เศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธปรากฏตัวอยู่ในหลัก ที่เรียกว่า “โภชน มัตตัญญูตา” หลักนี้มีกล่าวอยู่เสมอแม้แต่ในโอวาทปาติโมกข์ที่เราเรียกว่า หัวใจของพระพุทธศาสนาก็ระบุไว้ว่า “มต.ตญ.ญตา จ มต.ตส.มิ” ความประมาณ ในการบริโภค รู้จักประมาณ คือ รู้จักพอดี ความพอประมาณ คือความพอดี คำว่า มัตตัญญูตา คือ ความรู้จักพอดี เป็นหลักสำคัญกระจายอยู่ทั่วไป ในสัปบุริสธรรม ๗ ประการก็มีโดยเฉพาะในหลักการ บริโภคจะมีมัตตัญญูตานี้เข้ามาทันที...^{๑๗๖}

ซึ่งก็หมายความว่า มัตตัญญูตา ความรู้จักพอดีและพอประมาณในการบริโภคปัญหามีว่า วามพอดี จะมีอยู่แค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับความเป็นเหตุเป็นผลของแต่ละคน แต่ในกรณีของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า ความพอดี “หมายถึงความพอดีที่ให้คุณภาพของชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ ดังข้อปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนโดยเฉพาะพระสงฆ์จะมีสูตรที่ว่า “ปฏิสง.ขา โยนิโส ปิน.ท ปาติ” “ เนว ทวายน น มทายน น มณฺทนาย (มิใช่เพื่อสนุกสนาน ลุ่มหลง ฟุ่มเฟือย) “ยาเทว อิมสส กายสส แต่บริโภคเพื่อความสฤติยดำรงอยู่^{๑๗๗}

ความพอดีที่หมายถึง คุณภาพของชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจนั้นเป็นสัมพันธภาพของบุคคลต่อสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ เป็นการใช้อย่างให้ทราบถึงจุดดุลยภาพว่าอยู่ตรงไหน มีปัญญารอบว่าการบริโภคปัจจัย ๔ นั้น เป็นไปเพื่อดำรงชีวิตและดำรงธรรมชาติโดยไม่เบียดเบียนกันหรือเพราะคุณค่าเทียม คือ ความพึงเพื่อเห่อเหิม เป็นต้น

ในเรื่องของความพอประมาณ อย่างมีเหตุผลนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงย้ำเตือนอยู่เสมอ ทั้งในขณะทรงงานในถิ่นทุรกันดารอยู่กับเกษตรกรทั้งหลายและในพระราชวโรกาสที่จะทรงมีพระราชดำรัสแก่ประชาชนคนไทยโดยทั่วไปโดยเน้นถึงพฤติกรรมการบริโภคนั้น

^{๑๗๕} สุเมธ ตันติเวชกุล., *ใต้เบื้องพระยุคลบาท*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒.

^{๑๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล คีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

^{๑๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*, หน้า ๓๙.

“พอประมาณ – มีเหตุผล” เช่น “...ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียง หมายความว่าทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะของตัวเอง คือ ทำจากรายได้ ๒๐๐ - ๓๐๐ บาท ขึ้นไป เป็น ๒ หมื่น ๓ หมื่นบาท คนชอบเอาคำพูดของฉัน เศรษฐกิจพอเพียงไปพูดกันเยอะเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทำเป็น Self – Sufficiency มันไม่ใช่ความหมายแบบที่ฉันคิด ที่ฉันคิดคือ เป็น Self - Sufficiency of Economy เช่นถ้าเขาต้องการดู T.V. ก็ควรให้เขามีดูไม่ใช่ไปจำกัดเขาไม่ให้ซื้อ T.V. ดูเขาต้องการดู เพื่อสนุกสนานในหมู่บ้านไกล ที่ฉันไปเขามี T.V. ดูแต่ใช้แบตเตอรี่ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ Sufficiency นั้นมี T.V. เขาพุ่มเฟิย เปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์ไป ตัด Suit และยังใส่ เนคไท Versace อันนี้ก็เกินไป..^{๑๗๘}

หลักความพอดี และพอประมาณดังกล่าวข้างต้นนี้ มิได้หมายถึงการงดเว้นและประหยัดเกินสมควร หากแต่อยู่ในความพอดีและมีเหตุผล การบริโภคในลักษณะนี้นอกจากทำให้มีประโยชน์ต่อชีวิตของตนแล้วยังเป็นการลดการเบียดเบียนในสังคมสืบเปลืองทรัพยากรน้อยและเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมไปด้วยในตัว

กล่าวสำหรับ องค์ธรรมเรื่อง มัตตัญญูตา นี้ จะเห็นได้ว่าสังคมไทยในปัจจุบันได้ละเลยและเห็นความสำคัญน้อยมาก นับแต่ที่ระบบเศรษฐกิจไทย เปลี่ยนแปลงการทำมาหากิน ทำเพื่อกินเพื่ออยู่ มาสู่ระบบทำเพื่อขาย (Trade Economy) ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม หลังจากที่ได้มีการพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบ แบบแผน เมื่อ ๕ ทศวรรษที่ผ่านมา การเร่งรัดพัฒนาตามกระแสโลกาภิวัตน์ นั้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่องานวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของประเทศไทยอย่างรุนแรงที่สุด ระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม ที่เป็นการทำมาหากิน ของคนไทยซึ่งเชื่อมโยงแนบแน่น กับชุมชน ภูมิ – สังคม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต้องเปลี่ยนแปลงไปจากการพึ่งตนเองทำเพื่อกินเพื่ออยู่มาเป็นระบบการค้าเสรีที่ต้องทำเพื่อแข่งขันกันขายให้ได้ผลประโยชน์มากที่สุดและเร็วที่สุด ความโลภนี้เอง ทำให้ต้องเสียดุลทางเศรษฐกิจ เสียสมดุลทางธรรมชาติ พึ่งตนเองไม่ได้ และทำลายสิ่งแวดล้อมลงไปอย่างรวดเร็ว และยิ่งไปกว่านั้น การพัฒนาที่ผ่านมาในประเทศไทยนั้น ทำให้ทอดทิ้งเกษตรกรรมและเกษตรกรรมดั้งเดิม ตลอดจนพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย และเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและการพัฒนาชีวิตและสังคมไทยมาช้านาน^{๑๗๙}

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาให้เป็นแนวทางดำเนินชีวิต ของประชาชนชาวไทยทั้งหลายนั้นมิใช่เป็นการเสนอแนะให้ผันเปลี่ยนวิถีชีวิตไปเป็นการถอยหลังเข้าคลอง หากเป็นการเตือนสติให้ “เดินทางสายกลาง” และ “ประมาณตน” ในยามวิกฤติและหันมาใช้แนวทางการดำเนินชีวิตที่พอประมาณและพอเพียง เพื่อวางรากฐานการพัฒนาของประเทศให้มั่นคงเพื่อจะก้าวไปข้างหน้า ให้ได้เสียก่อน เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีพระราชดำรัสว่า ...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัยว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทย ไม่มีสิ่งที่ทันสมัย แต่เราพอมี – พอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้ เมืองไทย พออยู่ พอกิน มีความสงบ และทำงานโดยตั้งอธิษฐาน ตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบ พอกินไม่ใช่ว่าจะต้องรุ่งเรืองอย่างยอด

^{๑๗๘} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัส, พระราชทานเมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๔๔ ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล หัวหิน

^{๑๗๙} ประเวศ วะสี, พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสืบของสังคมไทย, หน้า๑๓.

แต่ที่เรา มีความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความ พออยู่พอกิน นี้ได้เราจะ ยอดยิ่งยวดได้^{๑๘๐}

นอกจากนี้ยังทรงแนะนำให้ประพุดิปฏิบัติและฝึกตนเองให้มีเหตุผลและตั้งตนอยู่ในความพอดี^{๑๘๑} เช่น “...เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ย้าแล้ว แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Self – Sufficiency economic ใครต่อใคร ต่อว่าว่าไม่มี Sufficiency Economic แต่ว่าจะเป็น คำใหม่ของเราก็ได้ คือหมายความว่าประหยัด แต่ไม่ใช่ขี้เหนียว ทำอะไรมีความ อะลุ่มอะล่วยกันทำอะไรด้วยเหตุด้วยผล จะเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแล้วทุกคนจะมี ความสุข

การทำความเข้าใจอย่างถูกต้องกับคำว่า “มัตตัญญูตา” จะต้องพิจารณาไปถึงว่า ความพอประมาณ คือความไม่ต้องการการบริโภคที่เป็นคุณค่าเทียมหรือแม้แต่คุณค่าแท้ก็มีให้บริโภคมามากเกินไป ไม่ให้น้ำหนักแก่ความต้องการประเภทเสฟสิ่งปรนเปรอ แต่ “ควรจะมีความต้องการคุณภาพชีวิต” และคนที่มีความเพียงพอในการบริโภคยังต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยกล่าว คือ แม้จะไม่มีฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย แต่มีการบริโภคที่ดี มีประโยชน์แม้จะมีราคาถูกรวมถึงความเป็นอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีด้วย เช่นเดียวกับ “สันโดษ” นั่นเอง

โดยสรุป “มัตตัญญูตา” คือ การรู้จักประมาณและพอดีในการบริโภคซึ่งเป็นหลักการสำคัญในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริเช่นเดียวกัน ที่มุ่งเน้นให้ทุกชีวิตมีความพอดี และพอเพียงในการบริโภค เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น และเป็นการรักษาคุณภาพของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย ดังจะเห็นได้จากโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น นอกจากจะเรียบง่าย ประหยัด แล้วยังมีหลักที่เรียกว่า Environmental Sound Development หรือหลักการพัฒนาที่คำนึงถึงการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

๒.๕.๕ เศรษฐกิจพอเพียงกับหลัก “การไม่เบียดเบียน”

กล่าวแล้วในส่วนที่ว่าด้วย “มัตตัญญูตา” ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น นอกจากจะสอนให้ประชาชนชาวไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรในท้องถิ่นชนบท ให้มัตตัญญูตาใช้หลัก “การพึ่งตนเอง” หลัก “ความสันโดษ” และการรู้จักประมาณในการบริโภคแล้ว ยังเน้นถึงเรื่องหลักการพัฒนาที่ไม่เป็นการทำลายสภาพแวดล้อม (Environmentally Sound Development) การไม่ทำลายตนเองและผู้อื่น ซึ่งครอบคลุมอยู่ในหลัก อหิสา สพพ ปาณานัน ^{๑๘๒} อันได้แก่การไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ซึ่งรวมอยู่ในระบบนิเวศ (Eco – System) ด้วย ^{๑๘๓}

การไม่ทำลายและไม่เบียดเบียน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้มุ่งสู่วิถีชีวิตที่ดีงาม ทั้งทางกายและทางจิต มีความพอดี – พอเพียง ตลอดจนการให้ความสำคัญและเคารพต่อคุณภาพของ

^{๑๘๐} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสเนื่องในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย พระราชวังดุสิต, ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗.

^{๑๘๑} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสเนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดา, ๔ ธันวาคม ๒๕๔๓.

^{๑๘๒} พุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๒๗๐/๖๓.

^{๑๘๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๔๐.

ระบบนิเวศ ซึ่งเอื้อประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์อันเป็นหลักในพระพุทธธรรมนั้นสอดคล้องกับแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริอย่างเห็นได้ชัด คุณค่าทางจริยธรรมและคุณค่าทางนามธรรมนี้ จะไม่เคยเห็นปรากฏในหลักทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก นับแต่ Adam Smith เป็นต้นมา สิ่งที่น่าจะเป็นข้อพิจารณาวิเคราะห์ สำหรับหลักพระพุทธธรรมกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่อยู่ในแนวเดียวกันก็คือ การมุ่งเน้นที่คุณภาพชีวิตและคุณค่าของมนุษย์เป็นเบื้องต้น และการนั้นต้องเป็นไปเพื่อการทั้งตนเองและผู้อื่น เพื่อบูทางไปสู่เป้าหมายระดับสูงขึ้นไป คือ สัมปรายิกัตถะ อันเป็นประโยชน์และคุณค่าทางจิตใจ จนถึงปรมาตม์ คือ จุดหมายสูงสุด^{๑๘๔}

ดังกล่าวก่อนแล้วในเบื้องต้น งานพัฒนาในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เป็นรากฐานของปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้น จะต้องสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และระบบนิเวศโดยรวมของธรรมชาติ ตลอดจนสภาพทางสังคมของ ชุมชนนั้น ๆ ทรงระมัดระวังถึงการไม่ทำอะไรให้เป็นการทำลายหรือก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมหรือผิดปกติขึ้นกับสภาพแวดล้อม เป็นอย่างยิ่ง ดังเช่นเรื่องของการปลูกป่านั้น ก็ทรงห้ามการปลูกป่าด้วยความไม่เข้าใจ เช่น ปอกเปลือกหน้าดิน ซึ่งมีคุณค่าออกทิ้งไป และปลูกพันธุ์ไม้ซึ่งไม่เหมาะสมกับท้องถิ่นและระบบนิเวศในบริเวณนั้น นอกจากต้นไม้จะตายโดยไม่ได้ประโยชน์อะไรแล้วยังเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมอีกด้วย แนวความคิดที่ลึกซึ้งนี้ เป็นที่มาของทฤษฎี “ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก”^{๑๘๕} ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไป

นอกไปจากนี้ การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวนโยบายเสรีด้วยการเร่งรัดการผลิตและการส่งออกนั้น มีผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แรงงานและสภาพแวดล้อมดังได้กล่าวแล้วเป็นจำนวนมาก ในชนบท การปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้มีการเร่งผลผลิตด้วยการใช้ปุ๋ยและสารเคมีอย่างต่อเนื่อง ทำให้โครงสร้างของทรัพยากรดินและน้ำเสื่อมโทรม และเมื่อดินเสื่อมคุณภาพใช้ทำการเพาะปลูกไม่ได้อีกต่อไป ก็ถูกทิ้งร้างและมีการเปิดพื้นที่ใหม่ด้วยการบุกรุกป่าที่อุดมสมบูรณ์เพื่อทำกินต่อไป อันเป็นการเบียดเบียน และทำลายสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของธรรมชาติอย่างรุนแรง ซึ่งตรงกันข้ามกับเกษตรกรรมในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่เกษตรกรทำกินเพื่อตนเองและเพื่อขายในชุมชนนั้น กลับมีการอนุรักษ์มากและเบียดเบียนธรรมชาติน้อย เพราะผลิต “พอเพียง” ไม่โลภมาก ไม่ทำลายมาก และกิจกรรมที่ทำในระดับที่ไม่กว้างขวางใหญ่โตมากนัก กลับเป็นการหมุนเวียนให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมดีขึ้นโดยธรรมชาติ และมีการปรับฟื้นฟูปรับตัวเองได้โดยธรรมชาติอีกด้วย การผลิตด้วยวิธีธรรมชาติ และไม่ใช่เทคโนโลยีสูงมากนักในระบบเศรษฐกิจพอเพียง จะช่วยให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องกู้หนี้ยืมสิน เพื่อลงทุนมากทางด้านกิจกรรมการเกษตร การผลิตและการบริโภคก็จะมีแนวทางที่ไม่เป็นการทำลายทรัพยากร และก่อให้เกิดของเสียมากเกินไป เป็นการสร้างดุลยภาพระหว่างชีวิตกับธรรมชาติ ที่จะเกื้อกูลต่อกันและอยู่ร่วมกันด้วยความศานติ

ความจริงเรื่องการละเมิดเบียดเบียนทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และธรรมชาตินั้น ก็มีอยู่ในหลักพระพุทธธรรมโดยทั่วไปแล้ว เช่น ศีล ๕ ศีล ๘ และศีล ๑๐ อันเป็นศีลขั้นพื้นฐานสำหรับฆราวาสหรือผู้

^{๑๘๔} อ.จ. ปญจก. (ไทย), ๒๒๕/๔๓/๖๘-๖๙.

^{๑๘๕} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, **ประทีปแห่งแผ่นดิน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทวนดีเซ็นจูรี, ๒๕๓๖), หน้า ๙๘.

ครองเรือนโดยทั่วหลาย และศิลปินก็มีได้หมายความว่า ความประพฤติดังมา กายและวาจาสุจริตเท่านั้น หากยังหมายถึงอาชีวะสุจริตด้วย^{๑๘๖} การประกอบสัมมาชีพ ด้วยการไม่เบียดเบียนชีวิตและธรรมชาติ ถือเป็นการอาชีวะสุจริตตามแนวพุทธธรรมและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างหนึ่งด้วยในเรื่องของศิลปินเป็นสาขาขั้นต่ำสุด แต่มีขอบเขตมากและแบ่งได้เป็นหลายระดับนั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในพุทธธรรม^{๑๘๗} ว่า ...ศิลปินครอบคลุมถึงการแสดงออก และการบังคับควบคุมตนเอง ด้านภายนอกทั้งหมด ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมและชาติเกณฑ์อย่างต่ำสุดของศิลปินคือไม่ เบียดเบียน ผู้อื่น (เช่นเดียวกับการไม่เบียดเบียนตนเองด้วย) ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ทางสังคมที่เกื้อกูลแก่ชีวิตที่ดีงาม หรือเกื้อกูลแก่ภรรคนั้น ต่อจากนั้นได้แก่การฝึกฝนทางวินัย เพื่อความดีงามยิ่งขึ้นไป ให้สามารถว่านนั้นก้าวไปถึงการทำการต่างๆ ที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ช่วยเสริมสร้างจัดสรรสภาพแวดล้อม ซึ่งปิดกั้นโอกาสแห่งความชั่วร้าย เพิ่มพูนโอกาสแห่งการ ดำเนินชีวิต และการปฏิบัติกิจเพื่อความดีงามหรือคุณค่ายิ่ง ๆ ขึ้นไป...

เกษตรกรรม “ทฤษฎีใหม่” ในกระบวนการของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น วางแนวทางให้เกษตรกร สามารถพึ่งตนเองได้ ในระดับหนึ่ง เพื่อเป็นฐานของการให้ความร่วมมือช่วยเหลือแก่ชุมชนต่อไป ขอบเขตของเกษตรกรรม “เพื่อทำกิน” เอง เหลือจึงขายในชุมชน อันเป็นกิจกรรมขนาดเล็กหรือไม่ใหญ่โตมากนัก จึงเป็นการปฏิบัติตามศิลปินหลักพุทธธรรม คือ การดำรงตนอยู่ด้วยดีในสังคม ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และธรรมชาติในหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักพระพุทธธรรมนั่นเอง ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ชัดว่า ทรงเน้นถึงความพอดี และความเหมาะสมเพียงพอก่ออรรถภาพ ไม่โปรดที่จะให้ทำสิ่งใหญ่โตเกินตัว อันเป็นการเบียดเบียนตนเองและทรัพยากรธรรมชาติเสมอมา ดังพระราชดำรัสที่ว่า “...ทำโครงการอะไรจะต้องนึกถึงขนาดที่เหมาะสมกับที่เรียกว่าอรรถภาพ หรือกับสิ่งแวดล้อม” และ...บางคนว่าโครงการตามพระราชดำรินี้ เป็นโครงการแบบไม่ใช่วิชาการชั้นสูง ไม่ใช่ใช้วิชาการชั้นสูงทั้งหมดแต่มีวิธีมองที่คนต้องมองแบบกันเอง ว่าจะทำอะไรเล็ก ๆ ทำอะไรที่ไม่วุ่นวายใหญ่โตจนเกินไป แต่ก่อนคิดมาตลอด ว่า Small is beautiful ... จากพระราชดำรัสนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าทรงยึดถือหลักของความพอเพียง พอประมาณ ในทุกโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เนื่องจากการทำอะไรค่อยเป็นค่อยไป และพอดีพอ ประมาณกับอรรถภาพของตนเองนั้นเป็นการละความโลภและไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นของส่วนรวม ดังที่มีพระราชดำรัสว่า ...คนเราถ้าพอในความต้องการ มันก็มีความโลภน้อยเมื่อมีความโลภ น้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อยถ้าประเทศใด มีความคิดอันนี้มีความคิดว่าทำ อะไรต้องพอเพียงหมายความว่า พอประมาณ ซื่อตรงไม่โลภอย่างมาก คนเราก็คืออยู่เป็นสุข...”^{๑๘๘}

สรุปได้ว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยลำดับโดยได้กล่าวถึงทั้งองค์รวม ในหลักพุทธธรรม และแยกอธิบายในแต่ละ

^{๑๘๖} Danai Chanchochai, **Dhamma Moments** , (Bangkok , DMG,books 2003),P.86.

^{๑๘๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๑๕.

^{๑๘๘} สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานปร.), **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาประเทศ**, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๗.

ส่วนของข้อธรรมหลักในแต่ละหัวข้อสำคัญตลอดจนหลักธรรมโดยทั่วไปว่า มีความสัมพันธ์และสอดคล้องต้องกันอย่างไร โดยผู้วิเคราะห์ได้พยายามชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นได้ น้อมนำเอาหลักพุทธธรรมในเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ การเดินสายกลาง มาเป็นหลักพื้นฐานโดยมุ่งเน้นให้ประชาชนในชาติ ดำรงอยู่ในความพอเพียงทั้งในการบริโภค และการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังมีความซื่อสัตย์มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร ความเป็นอิสระ และมีความมั่นคงในจิตใจ ไม่ตกไปสู่กระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยมได้โดยง่าย ให้ลด ละ เลิก ความโลภและการเบียดเบียน ให้รู้จักมัธยัสถ์ อดออม ไม่เอารัด เอาเปรียบรู้จักเมตตาและการให้ ตลอดจนให้ประสานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่นและสังคม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม โดยไม่เป็นการทำลายอีกด้วย หลักการเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในพุทธธรรมในพระพุทธานุญาตอันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและสังคมไทยมานานนับเป็นพันปีทั้งสิ้น

นอกจากนี้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังมีได้มีความหมายเพียงเป็นทางเลือกใหม่ ของการพัฒนาในระบบทุนนิยมสุดโต่ง ซึ่งไม่เคยปรากฏผลลัพธ์เป็นความผาสุกที่แท้จริงของสังคม หรือวิธีการไขปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจที่ประเทศไทยเพิ่งจะประสบมาเท่านั้น หากแต่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ยังกินความหมายลุ่มลึกและผูกพัน สอดประสานกับหลักพระพุทธธรรมในพระพุทธานุญาตในเรื่อง “ทางสายกลาง” และข้อธรรมที่สำคัญอื่น ๆ อันเกี่ยวกับ ปรัชญา และแนวคิดในการดำรงชีวิตของผู้คนชุมชนและสังคมไทยในอุดมการณ์ นั่นคือ พุทธวิถีแห่งความมีชีวิตอันประเสริฐ และพร้อมจะพัฒนาให้สูงขึ้นทั้งทางด้านกายและด้านจิตใจ อันควรจะเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชนอีกด้วย

๒.๖ สรุป

รูปแบบ (model) นั้นไม่มีข้อกำหนดที่ตายตัวแน่นอนว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปจะเริ่มต้นจากการศึกษา องค์ความรู้(intensive knowledge) เกี่ยวกับเรื่องที่เราจะสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงค้นหาสมมุติฐานและหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น และนำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบความเหมาะสมและหาคุณภาพของรูปแบบต่อไป ส่วนการพัฒนารูปแบบมีการดำเนินการเป็นสองตอนใหญ่ คือ การสร้างรูปแบบและการประเมินความเหมาะสมและการหาคุณภาพของรูปแบบ

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันในพื้นที่หรือบริเวณเดียวกันที่แน่นอน มีวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันอยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน และให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหา และเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนในชุมชน

การพัฒนา คือ การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าจนเกิด การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์ของสังคมจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งที่คุณค่าเพิ่มขึ้น และต้องการมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนา

สติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ในการพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มี การทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรม การบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิ และคำว่า วิปัสสนาภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือการบำเพ็ญวิปัสสนา การพัฒนาแบบพุทธ เป็นการพัฒนาสังคมที่จะก่อให้เกิดสันติสุขต้องเป็นการพัฒนาที่ถ่อมมนุษย์เป็นสาระโดยมุ่งให้เกิดพัฒนาการในบุคคลที่ประกอบกันเป็นสังคมพัฒนาการของบุคคลนี้ ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ภาวนา คือ การทำให้เจริญ ซึ่งมีความหมายต่างจาก วัฒนธรรม ที่แปลว่า รก การพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การทำให้สังคมนั้นมีภาวะที่เอื้อให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงามนั้น หมายถึง ชีวิตที่ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความบีบคั้น รัตรัง ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สามารถที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนด้วยสติปัญญาและความพากเพียรของชีวิตเช่นนี้ย่อมไม่ถูกกดดันครอบงำให้จำกัดอยู่กับตัวเอง จึงมีจิตใจเป็นอิสระและแผ่กว้างไปยังเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิต ภาวะชีวิตดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า อิศราภาพ ซึ่งแปลว่า ความเป็นใหญ่ในตนเอง

การพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ ฉะนั้นหากได้รับการพัฒนาจะขาดส่วนหนึ่งไปก็ไม่สามารถที่จะเรียกว่าเป็นพัฒนาที่ดีหรือเป็นชีวิตที่สมบูรณ์การพัฒนาชุมชน หมายถึง การปรับปรุงสภาพต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพื่อนำมาซึ่งความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ตามแนวทางที่ชุมชนต้องการโดยความคิดริเริ่ม การพึ่งพาตนเอง และความร่วมมือกันของชุมชน และระหว่างรัฐกับราษฎร ถ้าจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนการพัฒนาชุมชน เป็นการร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้านนั้น คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีแบบแผนและไปทิศทางที่ดีกว่าเดิม การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะทำให้ชีวิตทุก ๆ ด้านของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อม ๆ กัน เน้นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเป็นไปเพื่อ “คุณภาพชีวิต” ในทุก ๆ ด้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดีและต้องเป็นขบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องยาวนาน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยลำดับโดยได้กล่าวถึงทั้งองค์รวม ในหลักพุทธธรรม และแยกอธิบายในแต่ละส่วนของข้อธรรมหลัก ในแต่ละหัวข้อสำคัญตลอดจนหลักธรรมโดยทั่วไปว่า มีความสัมพันธ์และสอดคล้องต้องกันอย่างไร โดยผู้วิเคราะห์ได้พยายามชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นได้ น้อมนำเอาหลักพุทธธรรมในเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ การเดินสายกลาง มาเป็นหลักพื้นฐานโดยมุ่งเน้นให้ประชาชนในชาติ ดำรงอยู่ในความพอเพียงทั้งในการบริโภค และการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังมีความซื่อสัตย์มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีความเป็นอิสระ และมีความมั่นคงในจิตใจ ไม่ตกไปสู่กระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยมได้โดยง่าย ให้ลด ละ เลิก ความโลภและการเบียดเบียน ให้รู้จักมัธยัสถ์ อดออม ไม่เอาไรต์เอาเปรียบรู้จักเมตตาและการให้ ตลอดจนให้ประสานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่นและสังคม ธรรมชาติ

สิ่งแวดล้อม โดยไม่เป็นการทำลายอีกด้วย หลักการเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในพุทธธรรมในพระพุทธานุศาสนอันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและสังคมไทยมานานนับเป็นพันปีทั้งสิ้น

นอกจากนี้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังมิได้มีความหมายเพียงเป็นทางเลือกใหม่ของการพัฒนาในระบบทุนนิยมสุดโต่ง ซึ่งไม่เคยปรากฏผลลัพธ์เป็นความผาสุกที่แท้จริงของสังคม หรือวิธีการไขปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจที่ประเทศไทยเพิ่งจะประสบมาเท่านั้น หากแต่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ยังกินความหมายลุ่มลึกและผูกพัน สอดประสานกับหลักพระพุทธธรรมในพระพุทธานุศาสนในเรื่อง “ทางสายกลาง” และข้อธรรมที่สำคัญอื่น ๆ อันเกี่ยวกับ ปรัชญาและแนวคิดในการดำรงชีวิตของผู้คนชุมชนและสังคมไทยในอุดมการณ์ นั่นคือ พุทธวิถีแห่งความมีชีวิตอันประเสริฐ และพร้อมจะพัฒนาให้สูงขึ้นทั้งทางด้านกายและด้านจิตใจ อันควรจะเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชนอีกด้วย

บทที่ ๓

สภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอสภาพพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่พยายามนำเอาคุณค่าของหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างคำตอบและทางเลือกใหม่ให้กับการพัฒนาชุมชนอย่างน่าสนใจยิ่ง

๓.๑ ข้อมูลศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๓.๑.๑ ความเป็นมาของบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์

จังหวัดกาฬสินธุ์

เดิมสืบเชื้อสายมาจากชาวบ้านสวะ ตำบลกกโพธิ์ อำเภอนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด ภาษาพูดคือภาษาถิ่นไทยอีสาน นับถือศาสนาพุทธ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ พ่อสุริโยและพ่อโพธิ์แสง เป็นหัวหน้านำพาญาติพี่น้องอพยพจากถิ่นเดิม เพราะถูกแย่งที่ทำกินจากคนต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยอยู่ด้วย ทำให้ต้องอพยพไปหาที่ทำกินแหล่งใหม่ที่อุดมสมบูรณ์และกว้างขวางกว่าเดิม จนได้มาพบพื้นที่ลุ่มน้ำจุมจังตอนล่าง จึงพร้อมใจกันตั้งบ้านเรือนทำไร่ทำนา เมื่อเริ่มมีประชากรมากขึ้นจึงขอตั้งหมู่บ้านชื่อว่าบ้านนาเหนือ มีนายป้อเป็นผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้เกิดโรคระบาด ทำให้ผู้คนอพยพหนีจากบ้านนาเหนือ โดยการนำของนายเคน และนายโสดา ลือฉาย สองพี่น้อง ข้ามห้วยจุมจังมาตั้งบ้านใหม่ บริเวณฝั่งขวาของลำห้วย ตรงกันข้ามกับบ้านเดิม ซึ่งเป็นที่ราบมีป่าหนาทึบ สลับกับหนองน้ำเล็ก ๆ หลายแห่ง ดินดีอาหารอุดมสมบูรณ์ ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหนองสองห้อง แต่เป็นหมู่บ้านได้ไม่นาน เพราะทำเลที่ตั้งไม่เหมาะสมแก่การขยายบ้านเรือน จึงอพยพขยายบ้านใหม่มาทางทิศใต้ ห่างจากบ้านเดิม ๑ กิโลเมตร กลางป่าเต็งรัง ไม้พลวง หรือชาวบ้านเรียกว่าโคก และตั้งชื่อบ้านใหม่ตามสภาพภูมิศาสตร์ว่า “บ้านโคกกลาง” ขึ้นกับ ตำบลบัวขาว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดมหาสารคาม ต่อมาเมื่อบ้านจุมจังเป็นตำบล บ้านโคกกลางจึงแยกจากตำบลบัวขาว อำเภอกุฉินารายณ์ มาขึ้นกับตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

เมื่อหมู่บ้านมีหลังคาเรือนมากขึ้น จึงมีการพัฒนาจัดระบบการปกครอง และมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับดังนี้

ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ทางการส่ง นายสร้อย โชติรักษ์ มาเป็นครูคนใหม่ของหมู่บ้าน เปิดทำการสอนที่ศาลาวัดบ้านโคกกลาง โดยเป็นสาขาของโรงเรียนจุมจัง

พ.ศ. ๒๔๖๘ นายชาตรี โคตรศรี ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๕ เมื่อถึงแก่กรรมชาวบ้านได้เลือก นายบรรจง โคตรศรี เป็นผู้ใหญ่บ้านแทน

พ.ศ. ๒๔๘๐ ชาวบ้านสร้างโรงเรียนเป็นเอกเทศในที่ดินชาวบ้านยกให้ ชื่อว่าโรงเรียนวัดบ้านโคกกลาง จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๕ เปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่ว่า โรงเรียนโคกกลางราษฎร์พิทักษ์ มีนายสร้อย โชติรักษ์ เป็นครูใหญ่ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๗ นายทอง ลือฉาย มาดำรงตำแหน่งแทน

ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ นายอำนาจ วิเศษศิลป์ ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน จนถึงเกษียณอายุในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ นายชำนาญ ไชยศรี ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน

พ.ศ. ๒๕๓๑ ชาวบ้านโคกกลางได้สร้างสำนักสงฆ์ขึ้น ณ ป่าช้าบ้านโคกกลาง โดยการนำของสามเณรสุภาพ บัวผ่อง ต่อมามีการสร้างถาวรวัตถุ เสนาสนะ พัฒนาวัดให้เจริญมาเรื่อยๆ

ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ นายประจักษ์ ลือฉาย ย้ายมาดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนโคกกลางราษฎร์พิทักษ์ และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน ได้ปรับปรุงพัฒนาโรงเรียนเจริญก้าวหน้า ได้รับรางวัลดีเด่นหลายกิจกรรม

เมื่อบ้านโคกกลาง ขยายบ้านเรือนมากขึ้น ถึง ๒๔๐ หลังคาเรือน ซึ่งยากลำบากแก่การปกครอง ดูแล จึงขอแยกหมู่บ้าน เป็นบ้านโคกกลาง หมู่ ๑๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ชาวโคกกลางได้เลือก นายฉลาด ใจทาน เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก จึงทำให้บ้านโคกกลางมี ๒ หมู่บ้าน

พ.ศ. ๒๕๔๑ นายฉลาด ใจทาน ครบวาระ ชาวบ้านโคกกลางได้เลือก นายสุวัฒน์ สุมามาร เป็นผู้ใหญ่บ้าน

พ.ศ. ๒๕๔๓ สำนักสงฆ์วัดปานาคำ ได้แต่งตั้งวัด ชื่อว่า วัดปานาคำ มีพระมหาสุภาพ พุทธวิริโย เป็นเจ้าอาวาส

พ.ศ. ๒๕๔๔ ชาวบ้านโคกกลางทั้งสองหมู่ ได้พัฒนาหมู่บ้าน เพื่อยกระดับเป็นหมู่บ้านพัฒนาเฉลิมพระเกียรติพลอดยาเสพตติ เน้นการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ร่วมแรงร่วมใจด้านภัยสิ่งเสพติด

สำหรับบ้านโคกกลาง หมู่ 6 หลังจากนายชำนาญ ไชยศรี ถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖ ชาวบ้านได้เลือก นายมลิ โคตรศรี เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ชาวบ้านได้พัฒนาคุณภาพชีวิตนำแนวทางปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงมาดำรงชีวิต พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม หมู่บ้านให้เจริญก้าวหน้า ชาวโคกกลางอยู่เย็นเป็นสุขจนถึงปัจจุบัน

๓.๑.๒ ข้อมูลทางภูมิศาสตร์หมู่บ้านโคกกลาง

๑. ที่ตั้ง

บ้านโคกกลาง หมู่ ๖,๑๒ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ห่างจากตัวอำเภอ ๑๖ กิโลเมตร ห่างจากจังหวัด ๙๖ กิโลเมตร

๒. อาณาเขต

ทิศเหนือ จรดเขตบ้านจุมจัง ต.จุมจัง อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

ทิศตะวันตก จรดลำห้วย

ทิศใต้ จรดเขตบ้านหนองบัวทอง ต.สมสะอาด อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

ทิศตะวันตก จรดเขตบ้านสมสะอาด ต.สมสะอาด อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

๓. ประชากร

- หมู่ ๖ มีประชากรทั้งหมด ๕๐๔ คน ชาย ๓๙๑ คน หญิง ๑๑๓ คน

- หมู่ ๑๒ มีประชากรทั้งหมด ๖๖๗ คน ชาย ๓๓๓ คน หญิง ๓๓๔ คน

รวมประชากรทั้งสองหมู่ ๑,๑๗๑ คน ชาย ๗๒๔ คน หญิง ๔๔๗ คน

๔. ภาษา

- ใช้ภาษาถิ่นไทยอีสาน และภาษาไทยกลาง ในการติดต่อสื่อสาร

๕. ครุฑเรือน

- หมู่ ๖ มี จำนวน ๑๗๐ ครุฑเรือน

- หมู่ ๑๒ มี จำนวน ๑๒๖ ครุฑเรือน

รวมครุฑเรือนทั้งสองหมู่ จำนวน ๒๙๖ ครุฑเรือน

๖. ศาสนา

ประชากรนับถือศาสนาพุทธ ๑๐๐ เปอร์เซนต์

๗. อาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ ประมาณ ร้อยละ ๙๐ ประกอบอาชีพการเกษตร คือ ทำนา ทำไร่ อาชีพหลัก ทำสวน เลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ มีอาชีพ รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ และอื่นๆ

๘. สถานศึกษา

- โรงเรียนโคกกลางราษฎร์พิทักษ์ เปิดสอนระดับปฐมวัย ถึง ประถมศึกษาปีที่ ๖

- ศูนย์พัฒนาเด็กบ้านโคกกลาง รับอบรมดูแลเด็กอายุ ๓-๔ ปี

- ป่าชุมชนวัดปานาคำ
- ป่าชุมชนโรงเรียนโคกกลางราษฎร์พิทักษ์
- หนองประดู่
- หนองไผ่หว้า
- หนองไผ่ใหญ่
- หนองจอก
- สระน้ำเจ้าปู่

๑๐. ที่ราชพัสดุ

๒ แห่ง

๑๑. วัด

๒ แห่ง

- วัดบ้านโคกกลาง มีพระครูภากรโกวิท เป็นเจ้าอาวาส อายุ ๑๐๘ ปี
- วัดปานาคำ มีพระมหาสุภาพ พุทธวิริโย เป็นเจ้าอาวาส

๑๒. ด้านสาธารณูปโภค

- มีไฟฟ้าใช้ มีน้ำประปาใช้ ได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลจุมจัง
- มีถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้าน และถนนลูกรังที่เป็นถนนเพื่อการเกษตร โดย อบต. จุมจัง

๑๓. ด้านการคมนาคม

การติดต่อคมนาคมกับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด โดยทางรถยนต์ ใช้จักรยาน จักรยานยนต์ และรถยนต์เป็นพาหนะ ซึ่งถนนจากหมู่บ้าน เป็นถนนลูกรัง ทุกสาย การสัญจรไปมา ไม่สะดวก โดยเฉพาะฤดูฝน ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ การเดินทาง ขนส่งสินค้าทางการเกษตรยากลำบาก

๑๔. ด้านสาธารณสุข มีข้อมูลเกี่ยวกับสาธารณสุข ดังนี้

- อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อ.ส.ม.)
- ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้าน ๒ แห่ง

๑๕. ด้านสังคม ชาวโคกกลาง มีสภาพความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย รักความสงบ อยู่ร่วมกันฉันท์ พี่น้อง มีความสามัคคีเอื้ออาทรต่อกัน จึงรวมกลุ่มเครือข่ายทางสังคม เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการองค์การบริหารส่วนตำบลจุมจังและภาคเอกชน อาทิ ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

๑๖. ด้านเศรษฐกิจ ชาวโคกกลาง มีฐานะเศรษฐกิจค่อนข้างยากจน ใช้ชีวิตตาแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาศัยความขยัน อดทน ทำมาหากินโดยสุจริต และสนับสนุนเกื้อกูลกัน จึงมีกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม อาทิ กลุ่มปลูกข้าวด้วยปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มยางพารา กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มถั่วลิสง กลุ่มจักสาน กลุ่มทอเสื่อ เป็นต้น

๑๗. ด้านการปกครอง บ้านโคกกลาง แบ่งเป็น ๒ หมู่บ้าน คือ

๑. บ้านโคกกลาง หมู่ ๖ แบ่งเป็นคุ้ม จำนวน ๙ คุ้ม มีนายมล โคตรศรี เป็นผู้ใหญ่บ้าน

๒. บ้านโคกกลาง หมู่ ๑๒ แบ่งเป็นคุ้ม จำนวน ๖ คุ้ม มีนายสุวัฒน์ สุมามาร เป็นใหญ่ บ้านมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล หมู่บ้านละ ๒ คน คือ หมู่ ๖ ได้แก่ นางหนูใจ ลือฉาย และนางรัตนภรณ์ ลือฉาย และ หมู่ ๑๒ ได้แก่ นายทองเดิน อุตะมะ และนายกาฬสินธุ์ สอนไสย มีการกระจายอำนาจในการบริหารและดูแลช่วยเหลือพี่น้องในลักษณะ เพื่อสะดวกในการทำกิจกรรมและง่ายต่อการปกครอง ซึ่งแต่ละคุ้มจะมีคณะกรรมการคุ้มเป็นคณะบริหารจัดการและขึ้นตรงต่อผู้ใหญ่บ้าน จึงเป็นเทคนิคสร้างความอบอุ่นและเข้มแข็งให้แก่ครอบครัวและหมู่บ้าน

๑๘. ด้านศาสนา ชาวโคกกลาง นับถือศาสนาพุทธ มีจิตใจใฝ่ธรรมะ ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี โดยมีศูนย์รวมจิตใจ ๒ วัด คือ วัดบ้านโคกกลาง มีหลวงปู่พระครูภากรโกวิท เป็นเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระเถระที่มีพรรษาสูงที่สุดในจังหวัดกาฬสินธุ์ คือ ๘๐ กว่าพรรษา และมีอายุยืนกว่า ๑๐๘ ปี ส่วนวัดบ้านคำมีพระอาจารย์มหาสุภาพ พุทธวิริโย เป็นเจ้าอาวาส เป็นที่ตั้งศูนย์พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ นอกจากนี้ท่านยังเป็นประธานกองทัพน้อม จังหวัดกาฬสินธุ์ จัดอบรมปฏิบัติ พัฒนาคุณธรรม พัฒนาชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้พี่น้องชาวโคกกลางและสาธุชนทั่วไป มีความเข้าใจในหลักธรรม ขบขี้ธรรมะ ปฏิบัติตนเป็นคนดีของสังคมและประเทศชาติ

๑๙. ด้านประเพณีวัฒนธรรม ชาวโคกกลาง มีการสืบสานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีคล้ายกับชาวอีสานทั่วไป แต่ที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ที่ทำกันยาวนาน คือ ประเพณีทำบุญออกพรรษามีพิธีแห่ปราสาทผึ้ง ซึ่งทำด้วยวัสดุธรรมชาติหาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ กาบและหยวกกล้วย นำมาประดิษฐ์เป็นหอปราสาท แล้วประดับด้วยลายฉลุหยวกกล้วย ดอกผึ้งรูปทรงต่างๆ พร้อมทั้งดอกไม้ธูปเทียนนำไปบูชาพระรัตนตรัยในวันเพ็ญ เดือน ๑๑ ของทุกปี^{๔๐๐}

^{๔๐๐} นายมล โคตรศรี, หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง อยู่เย็น เป็นสุข, (กาฬสินธุ์: กุณินารายณ์การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘

๓.๑.๓ โครงสร้างศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

โครงสร้างการบริหารงาน
ของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

๓.๑.๔ ความเป็นมาของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

ความล้มเหลวเกิดจาก ๒ ด้าน ความล้มเหลวของสรรพสัตว์ ธรรมดาที่น่าย่อยมไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ ธรรมดาที่ทุกยุคทุกสมัยเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วคนก็ย่อมเสื่อมลงจากคำสอน ธรรมดาคนก็มีความทุกข์จาก เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกข์ปากท้องและทุกข์ที่ไม่มี เช่น เป็นหนี้ ประเด็นทุกข์มันก็เพิ่มไปเรื่อย ๆ การล้มเหลวของการดำเนินการของชีวิต รู้ได้ไงว่าล้มเหลวหรือว่าเราประสบความสำเร็จ แล้วมานั่งคิดเองเออเอง เด็กมีปัญหามากขึ้น ปู่ย่าตายายอยู่กับลูกกับหลานโดยพ่อแม่ไม่อยู่ เด็กมีพฤติกรรมที่เสี่ยงขึ้น มี HIV มีปัญหายาเสพติด เด็กตั้งแก๊งก่อวินาศกรรม ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเรื่องเพศ เกิดปัญหาเพิ่มขึ้นในสังคมปัจจุบัน ซึ่งผลการวิจัยสำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นการมองว่าอัตราความทุกข์ทางด้านสังคมมันทุกข์มากขึ้น มีข้อมูลทางกายภาพโลกร้อนมากขึ้น โรคภัยไข้เจ็บมากขึ้น สัตว์ก็มีโรคภัยไข้เจ็บ สิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นในโลกมันก็เกิด เนื่องมาจากธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ มันแปรปรวน เป็นสิ่งบ่งบอกถึงถึงความล้มเหลวของการพัฒนาของสรรพสัตว์ ปัจจัยสำคัญ ความไม่รู้ ความโง่ เช่นหมู่บ้านในชนบท บนดอยตัวเองอาศัยน้ำอยู่ห้วย ชาวบ้านไม่รู้ว่ามีน้ำซับตัวที่ทำให้น้ำซึมออกมาซึ่งอยู่ห่างจากบ้านของเขาแค่ ๒ กิโลเมตร ความไม่รู้คืออวิชชาทำให้เขาไม่รู้ว่ามีน้ำซับมาจากไหน จึงมีการตัดไม้ผ่าถ่านขาย เป็นเหตุให้เขาอยู่ไม่ได้เพราะลำห้วยขาดน้ำ เพราะไม่มีน้ำใช้ อันนี้คือความล้มเหลวเพราะอวิชชา ๑ อันที่ ๒ คือความล้มเหลวจากการช่วยแก้ปัญหาของอวิชชานั้น – ล้มเหลวอยู่ ๓ ครั้ง ไม่ได้บอกว่าจะให้เขามานั่งสมาธิอันนั้นมันเป็นกระบวนการ ไม่ใช่ปฐมเหตุและไม่ใช่เป้าหมายปลายทาง เพราะคนที่มีอวิชชาสิ่งที่ตามมาคือปัญหาและทุกข์ต่างๆ เราก็โฟกัสไปที่เกิดแก่เจ็บตาย โรคภัยไข้เจ็บ ทุกอย่างมันถูกมัดไปอยู่ที่จอมแห คือ เงิน ทุกสายพันธุ์แห่งความทุกข์มันไปเชื่อมโยงที่เงินทั้งหมด พอมีเงินจะแก้ปัญหาทุกอย่างได้แต่พอไม่มีเงินเหมือนกับว่าปัญหาทุกอย่างจะเกิดขึ้น เราก็เลยไปจับตรงที่ (เงิน) Money ทำยังไงคนถึงจะมีเงิน ทำอย่างไรจะได้เงิน ง่ายที่สุดคือการให้ห่วย ให้ห่วย ๑๐๐ คน เขาไปตีความฝัน ๑๐๐ คน ก็ ๑๐๐ ตัว ก็มีคนถูกและคนที่ไม่ถูก คนที่ไม่ถูกก็เจ็บคนที่ถูกก็ฮือฮา ได้เงินมา ๕๐,๐๐๐ บาท แต่ไม่น่าเชื่อว่า เงิน ๕๐,๐๐๐ บาท ผ่านไปอีก ๓ งวด เงิน ๕๐,๐๐๐ กับโดนดอีก ๒ ใบ ไปด้วยกัน นั่นก็คือความล้มเหลวในการช่วยเหลือคน การคิดที่จะช่วยเหลือคนไม่ผิดแต่วิธีการช่วยเหลือคนไม่ถูก พอล้มเหลวในเรื่องนี้ความทุกข์ของคนไม่ยอมหยุดนิ่ง ความทุกข์ไม่หยุดนิ่งเลยเอาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าคือสมณะ มาสอนคือสอนให้คนมีความสุข ได้เพียงชั่วครั้งชั่วคราวคือมีความสุขในขณะนั้น นั่งสมาธิภายใน ๓๐ นาที เงิน ๓๐๐,๐๐๐ หายหมดแต่พอออกจากสมาธิเงิน ๓๐๐,๐๐๐ ที่เป็นหนี้กลับมาเหมือนเดิมความทุกข์ของเขาหายไปเพียงชั่วคราวเท่านั้น ซึ่งเขาก็จบอยู่แค่สมณะซึ่งพระพุทธเจ้าสอนให้เราเข้าถึงวิปัสสนา คือความรู้แจ้งหรือภาษาง่ายๆ คือต้องมีสติมีปัญญา สมณะสอนให้คนมีสติ วิปัสสนาสอนให้คนเกิดปัญญา วิปัสสนาที่ว่ายังไม่ใช้วิปัสสนาของจริง วิปัสสนาก็มีหลายประเด็น เหมือนนกวิ่งเมื่อเหนื่อยก็หยุดนั่นคือสมณะ วิปัสสนาคือ นกวิ่งก็ต้องคิดหากระบวนการว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้วิ่งได้เร็วและมีพัฒนาการในการวิ่งที่ดีขึ้น นกวิ่งคนนั้นจึงจะได้รับชัยชนะอย่างแท้จริง ช่างสร้างบ้านก็มีสมณะและวิปัสสนา พอสร้างไปเหมือนบ้านหลังนั้นจะดูไม่เรียบร้อย ไม่สวยงาม ไม่ได้รูปทรง ตามแบบแปลน ช่างก็จะต้องนั่งคิดหาวิธีการปรับปรุงรีดแก้ไขตกแต่งให้เข้ารูปทรงให้ได้สัดส่วนมีความเหมาะสมและสวยงามถูกต้องตามแบบแปลน อันนี้ก็คือช่างทำงานแบบสมณะและวิปัสสนา ดังนั้นวิปัสสนาจึงถูกจับไปใช้ในกระบวนการแก้ปัญหาในทุกๆ เรื่องแต่เรานั้นสอนคนผิดพลาด เพราะไปสอนเฉพาะในเรื่องสมณะไม่สอนให้เข้าใจ

และเข้าถึงในวิปัสสนาและในทางพระพุทธศาสนาก็จะมุ่งเน้นไปที่การสอนเพื่อให้มนุษย์ทั้งหลายในสังคมโลกปัจจุบันเข้าสู่โลกุตระหรือหลุดพ้นอย่างเดียวนั้นไม่ได้ จะต้องสอนให้มนุษย์ในสังคมโลกปัจจุบันเข้าใจวิปัสสนาเพื่อที่จะแก้ปัญหาในชีวิตปัจจุบันให้ได้ วิปัสสนาคือต้องเริ่มจากตัวเอง ล้มเหลวครั้งที่ ๒ คือ ทำให้คนสงบได้แต่ทำให้คนฉลาดไม่ได้ เราก็เลยไปหาว่าใครที่สามารถถอดวิปัสสนาจากพระไตรปิฎกอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สามารถนำมาอธิบายให้ชาวบ้านหรือประชาชนธรรมดาเข้าใจได้นั้นก็คือมีพระองค์เดียวในโลกคือ รัชกาล ๙ ถอดวิปัสสนาจากพระไตรปิฎกออกมาเป็นตำราเศรษฐกิจพอเพียง นี่คือการวิปัสสนา หัวใจวิปัสสนามี ๓ ข้อ เรียกว่าหลักการทรงงาน ๒๓ ข้อ เหมือนกับมีกฎฐาน ๔๐ ๑.ทำงานโดยใช้ข้อมูล ๒.ระเบิดจากภายใน เป็นต้น นั่นคือวิปัสสนาของในหลวง หลังจากได้วิปัสสนาครั้งที่ ๓ เกิดความล้มเหลวอีก ครั้งที่ ๓ ได้มาแล้วมาสอนชาวบ้านการที่เราได้อะไรมาแล้วมาสอนคนอื่นโดยที่เรายังไม่รู้แจ้งเป็นความล้มเหลวอย่างยิ่งใหญ่ รูปธรรมคือน้ำหมักชีวภาพ ๓๐๐ หลังคาเรือนได้มาแล้ว ๕ หลังคาเรือน ๓ วัน ต่อมาไม่มีคนทำ เหตุผลที่ไม่ทำเพราะไม่มีทุน มีเงินอยู่ ๕,๐๐๐ บาทก็เลยลงทุนซื้อของซื้ออุปกรณ์มาให้ ถ้าโดยหลักการระบบการบริหารจัดการน่าจะไปได้แต่ผิดเป้า ๗ วันต่อมาไปดูถึงน้ำหมักก็เอาไปใส่ข้าวสาร กากน้ำตาลก็เอาไปให้วัวกิน กล้าไม่ก็ไปตายอยู่ข้างโถงที่มันล้มเหลวเพราะมันไม่ได้ระเบิดออกมาจากข้างใน ต่อมาเมื่อเกิดความล้มเหลวหลายครั้ง ก็ใช้วิธีการปิดวัดเลิกสอนคนอื่นมาปฏิบัติการเองในวัด ๑ ไร่ เมื่อ ๑๐ ปี ที่แล้วไม่ได้ปลูกผักขาย แต่ศึกษาวิธีการทำน้ำหมักทดลองใช้จัดบันทึก ใช้น้ำวันละกิโลตรใช้แรงงานวันละกี่คน คนละกี่ชั่วโมงพืชผักต้องใช้อะไร จึงออกมาเป็นรูปของหลุมพอเพียงน้ำหมักออกมา หลุมพอเพียงและเมล็ดพันธ์ มันก็จะจบอยู่ตรงนั้น มันก็เลยทำให้ชาวบ้านทำได้ คือเขาอึดทนที่ว่าถ้าทำอย่างนี้ทำได้ ชัดเจนก็เกิดผลตามมาก็คือส่งผลให้เกิดเศรษฐกิจดีขึ้นหนี้สินก็หมดไป หลุมพอเพียงจึงเป็นประเด็นสำคัญในระยะ ๕ - ๖ ปีที่ผ่านมา แล้วก็มีชาวบ้านในกาฬสินธุ์ ๔,๐๐๐ กว่าราย ในประเทศไทย ๔๐,๐๐๐ กว่าราย นี่คือการเป็นมาของศูนย์พัฒนาคุณธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์ ในการทำงานของศูนย์หรือการบริหารจัดการศูนย์ เราจึงทำคนเดียวไม่ได้ จึงเกิดโครงสร้างการบริหารจัดการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ขึ้น เพื่อความเป็นระบบระเบียบและง่ายต่อการปฏิบัติงานและบริหารจัดการ เมื่อเกิดศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ขึ้นก็สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เกิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในหลายด้านจนถึงปัจจุบัน*

พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย เจ้าคณะตำบลจุมจัง ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ หมู่ ๖ บ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เจ้าของแนวคิดหลุมพอเพียง โดยได้ดำเนินการทดลองให้เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมที่ “ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง” หรือ “จุมจังโมเดล” ของนายผจญ ธุระพันธ์ บ้านจุมจัง หมู่ที่ ๑ ตำบลจุมจัง ซึ่งเป็นแปลงเกษตรประณีต ๑ ไร่ไม่ยากไม่จน ที่นำเอาเครื่องมือที่มีชื่อว่า “หลุมพอเพียง” มาใช้ในการทำการเกษตรแบบพอเพียงจนประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม และที่โรงเรียนจุมจังพลังราษฎร์ ซึ่งเป็นอีกสถานศึกษาหนึ่งที่นำโครงการฯ ไปขยายผลจนประสบผลสำเร็จเช่นกัน

* สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

พระมหาสุภาพ พุทฺธวิริโย ได้เริ่มโครงการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ด้วยการลองผิดลองถูกแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จนมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ จึงได้มาค้นพบจุ่มจิ้งโมเดล ๑ ไร่ยากไม่จน และในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ จึงได้ตกผลึกมาเป็น “หลุมพอเพียง” ซึ่งหลุมพอเพียงเป็นนวัตกรรมและเครื่องมือหนึ่งที่ทรงพลังเท่าที่เคยพบมา ซึ่งโครงการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเริ่มต้นที่วัดป่านาคำ และได้ขยายผลไปยังชุมชน และสถานศึกษาต่างๆ ปัจจุบันมีเกษตรและสถานศึกษาใน ตำบลจุ่มจิ้ง ทำการเกษตร ๑ ไร่ไม่ยากไม่จนแล้ว ๗๐๐ กว่าราย และขยายผลไปยังตำบลอื่นของอำเภอกุฉินารายณ์ ๑,๐๐๐ กว่าราย รวมทั้งได้ขยายไปสู่อำเภอเขาวง และอำเภออื่นๆ ของจังหวัดกาฬสินธุ์รวมแล้วกว่า ๔,๐๐๐ ราย

วัตถุประสงค์ของศูนย์

๑. เพื่อศึกษาพัฒนากิจกรรมและกระบวนการแก้ปัญหาชีวิตและของชุมชนที่สอดคล้องด้วยหลักพุทธธรรม
๒. เพื่อนำผลผลิตของการศึกษาพัฒนานั้น นำมาเผยแพร่สั่งสอนต่อบุคคลทั่วไปในสังคม
๓. เพื่อเป็นข้อต่อในการเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับภาคี วิชาการ ประชาชน ทั้งภาครัฐและ เอกชน

ยุทธศาสตร์

๑. สร้างโมเดลเคสสตดี้ (Model and Case study)
๒. ทำงานเชิงรุก
๓. แสวงหาความร่วมมือ

วิสัยทัศน์

เป็นศูนย์ภายในวัดที่สร้างมิติอีกมิติหนึ่งด้วยการการเผยแพร่พุทธธรรมสู่การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนรูปธรรมสวนบนฟ้าเพื่อหาคำตอบให้แก่ประเทศไทยและวงการคณะสงฆ์ในทศวรรษ

พันธกิจ

สร้างเครือข่าย สร้างความสุข ด้วยหลักพุทธธรรมโดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่มวลมนุษยชาติ

๓.๒ การนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

๓.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมลด ละ เลิกอบายมุขของศูนย์พัฒนาคุณธรรม

จังหวัดกาฬสินธุ์

ความจำเป็นที่พระสงฆ์นักพัฒนาหรือพระสงฆ์ที่สนใจงานพัฒนาชนบทจำเป็นต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชนนั้น ก็เพื่อใช้เป็นสื่อในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชนด้วยความเต็มใจมิใช่เข้าร่วมเพราะความเกรงใจ หรือถูกบีบบังคับ ถ้าพระสงฆ์ประสบความสำเร็จในการสร้างความยอมรับความศรัทธาเชื่อถือที่มีอยู่เป็นพื้นฐานแล้ว พระสงฆ์จะสามารถชักนำชาวบ้านให้เข้าร่วมงานพัฒนาของท่านไม่ว่าจะเป็นงานพัฒนาด้วยวัตถุหรือจิตใจ แต่จะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้นจะขึ้นอยู่กับความเข้าใจในหลักการพัฒนา และแนวทางการดำเนินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์แต่ละท่าน ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและการเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท^๒ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนามีหลาย ๆ ด้าน ด้านหนึ่ง คือ โครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ช่วยให้พระสงฆ์รักษาสถานภาพและบทบาทของตนในสภาพการณ์ที่สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้โครงการพัฒนาชนบทเหล่านั้นยังทำให้มีการพัฒนาความรู้สึกรักหวัดที่มีต่อสังคมของประชาชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาและความรู้สึกในการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาชนบทของประชาชน^๓

บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในปัจจุบันนับเป็นความสำเร็จในการอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะเป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันเชื่อถือของประชาชน มาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน แต่เรื่องน่าวิตกคือพระสงฆ์จะมีทัศนคติต่อการพัฒนาชุมชนอย่างไรจึงเหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาของชุมชนในปัจจุบันหรือไม่และจะบริหารโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ได้หรือไม่ เพราะสภาพงานของพระสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังมีลักษณะที่ต่างคนต่างดำเนินงาน จะมีการประสานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือซึ่งกันและกันบ้างภายในกลุ่มเล็ก ๆ ดังนั้นทิศทางและแนวทางของงานพัฒนาของพระสงฆ์จึงไม่ชัดเจนนักต้องขึ้นอยู่กับศักยภาพ ความรู้ ความสามารถ ทัศนคติและอุดมการณ์การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์แต่ละท่านเป็นสำคัญ^๔

พระธรรมปิฎก กล่าวถึงแนวทางกิจกรรมที่เหมาะสมของงานพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในตอนหนึ่งว่า ในปัจจุบันการนำหลักธรรมมาใช้กับงานพัฒนาเริ่มมีปรากฏเห็นเด่นชัดมากขึ้น แต่เมื่อ

^๒ สัมภาษณ์ พระครูศรีธรรมโกศล, รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^๓ สัมภาษณ์ พระครูกิตติธรรมภาณินท์, รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, เจ้าอาวาสวัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^๔ สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิธี: ศึกษาเฉพาะกรณี พระสงฆ์นักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวายจำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

พิจารณาหลักธรรมจะพบว่าหลักการและปรัชญาการพัฒนาชนบทแฝงอยู่ด้วย ดังที่ได้สรุปหลักการดังกล่าวไว้ ดังนี้

๑. ศาสนามุ่งที่จะจัดทุกข์ของมนุษย์หรือให้มนุษย์ได้รู้จักจัดทุกข์ของตนให้มากที่สุด ดังนั้นในการพัฒนาจะมุ่งไปที่การมองให้เห็นปัญหาของตนเองในแต่ละท้องถิ่นในชุมชน (ทุกข์) มองหาเหตุปัจจัยของปัญหา (สมุทัย) ตั้งเป้าหมายที่จะจัดปัญหาเหล่านี้ (นิโรธ) และร่วมกันหาทางออกของปัญหานั้น(มรรค)

๒. เป้าหมายของการพัฒนาควรเน้นที่หลักการพึ่งตนเอง (อัตตา หิ อัตตโน นาโถ) มิใช่หลักการพัฒนาที่ต้องอาศัยทรัพยากรจากที่อื่น ผู้เชี่ยวชาญจากที่อื่น ความช่วยเหลือจากภายนอกควรจะเป็นเรื่องรองที่จะช่วยเสริมให้การพึ่งตนเองของชุมชนเป็นไปได้

๓. การพัฒนาควรแก้ไขปัญหาคความยากจนและขาดปัจจัยในการดำรงชีพ ให้เกิดความอยู่ดีกินดีเป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านอื่น ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อไป

๔. การพัฒนาควรเน้นที่ความค่อยเป็นค่อยไป หรือวิวัฒนาการอย่างเป็นลำดับมากกว่าที่จะเป็นการกระโดดจากสภาพหนึ่งโดยทันที หรือหลุดจากสภาพเก่าสู่สภาพใหม่โดยทันที

๕. การพัฒนาจักต้องไม่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติหากรู้จักความพอดีในการเอาทรัพยากรมาใช้รอบคอบ

๖. การพัฒนาไม่ควรเน้นระบบการพัฒนาที่ใหญ่โต แต่ควรเน้นที่จุดเล็ก ๆ ควรเน้นให้แต่ละชุมชนมองให้เห็นปัญหาของตน แก้ปัญหาของตนด้วยความพยายามของตนเองให้มากที่สุด

๗. การพัฒนาควรปรับการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนให้มากที่สุด หลักสูตรการศึกษาควรเป็นหลักสูตรที่เกิดจากสภาพความเป็นจริงในหมู่บ้านแต่ละแห่ง

๘. การพัฒนาไม่ควรปฏิเสธวิทยาการสมัยใหม่ แต่ก็ควรนำมาใช้ในระดัปลงให้เครื่องมือเครื่องจักรเหล่านั้นเกื้อกูลการทำงานของมนุษย์ มิใช่ทำลายคุณค่าของมนุษย์

๙. การพัฒนามิใช่มุ่งผลทางวัตถุ แต่ควรมุ่งที่ผลทางจิตใจเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น ก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกันและระหว่างท้องถิ่นให้มากขึ้น

สมบูรณ สุขสำราญ กล่าวว่าพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของชุมชนในฐานะที่เป็นสถาบันสำคัญ สถาบันหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภยธรรมชาติ ปัญหาและความเป็นอยู่ทั้งปัจเจกชนและสังคมโดยรวม กล่าวคือทำหน้าที่เป็นพลังสร้างสรรค์บูรณาการของสังคมเป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยมและมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์และการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคมทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอีกด้วย พุทธศาสนาไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติและปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น ยังเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมกันในโอกาสทางสังคม ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง พระสงฆ์ในฐานะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจเป็นกลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ พระสงฆ์สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจและร่างกายของชาวชนบทที่ยากไร้และที่ห่างไกลจากการพัฒนาของรัฐ นอกจากนั้นวัดยังเป็นศูนย์พิธีกรรมทางประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จึงไม่เป็นเพียงแต่ศูนย์รวมทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมด้านนันทนาการและความบันเทิงอีกด้วย พระสงฆ์ในชนบทเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์เป็นแกน

นำในการพัฒนาจิตใจและวัตถุเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เรื่องนั้นมักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธาและสามารถประสบความสำเร็จได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย ดังนั้น พระสงฆ์จึงได้รับการอบรมความรู้ด้านโภชนาการและการสุขอนามัย การพัฒนาชนบทโดยพระสงฆ์ เป็นผู้นำน่าจะประสบความสำเร็จเป็นลำดับ ดังนี้คือ

- ก. กิจกรรมพัฒนาสามารถยกระดับรายได้ของชาวบ้านได้
- ข. เมื่อชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นพอเพียงกับค่าใช้จ่าย สามารถนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ได้
- ค. เมื่อชาวบ้านมีคุณภาพก็จะมีส่วนร่วม และส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ต่อไป

ง. การมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคม น่าจะนำไปสู่การมีความสามัคคีในหมู่คณะได้และก่อให้เกิดความมีเสถียรภาพในระดับตำบลและถ้าทุกตำบลสามารถมีเสถียรภาพได้ จะนำไปสู่การมีความมั่นคงในระดับชาติได้ในที่สุด

จ. ในกระบวนการพัฒนานั้น ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อตนเองและชุมชนของตน เท่ากับเป็นการพัฒนาสำนึกการเป็นพลเมืองและสำนึกของสังคมด้วย^๕

จากการสัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ให้ข้อมูลถึงรูปแบบการนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติ โดยกล่าวว่า สำหรับโครงการพัฒนาชนบทที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินการเป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเกษตรกรรม การยกระดับรายได้ สุขภาพอนามัย การศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็ได้พยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงานและเกิดความสำนึกในประโยชน์สุขของส่วนรวม กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาพยายามทำเหล่านี้เป็นไปตามทัศนะที่มีต่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น และก่อกำเนิดมาจากความพยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันของพระสงฆ์นั่นเอง^๖

บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำในงานพัฒนา ในปัจจุบันได้เกิดยุทธวิธีใหม่ในแวดวงพระสงฆ์เพื่อดำเนินกิจกรรมการลด ละ เลิกอบายมุขทั้งปวง โดยการนำกิจกรรมนันทนาการเข้ามาทดแทนสิ่งที่หายไป มีกิจกรรมให้ทำตลอดเวลา ไม่ปล่อยให้เวลาว่าง ให้พระสงฆ์เป็นผู้นำพัฒนาจิตใจและผู้นำโครงการต่าง ๆ เนื่องจากชาวบ้านจะให้ความไว้วางใจได้มากกว่าให้ฆราวาสเป็นผู้นำ^๗ ส่วนในระดับล่างนั้นให้พระสงฆ์คัดเลือกบุคคลที่อยากจะทำลดอบายมุขมาฝึกหัดให้ได้อย่างถูกต้องตาม

^๕ สมบูรณ์ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิธี: ศึกษาเฉพาะกรณี พระสงฆ์นักพัฒนา, หน้า ๒๐.

^๖ สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจิง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูเมตตาคุณาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, เจ้าอาวาสวัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

หลักธรรม^๔ และด้านที่สองฝึกหัดให้มีลักษณะเป็นผู้นำและมีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมอย่างแนบแน่น จนสามารถเป็นผู้นำชาวบ้านในด้านการพัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้นว่า การสหกรณ์ การสหกรณ์ การโภชนาการ ถ้าชาวบ้านมีผู้นำที่เสียสละและสามารถจัดการแก้ปัญหาความยากจนได้บ้าง ชาวบ้านจะเชื่อใจหรือไว้วางใจผู้นำชุมชนที่เป็นพระและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้อำนวยการให้เกิดขึ้น^๕ และยังหวังกันว่าผู้นำพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรมดีแล้ว ไม่เพียงแต่สามารถช่วยฝึกอาชีพและผู้นำชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังสามารถช่วยเหลือในการปรับปรุงโครงการพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น เพราะลำพังฝ่ายบรรพชิตอาจจะทำงานพัฒนาไม่สะดวกและความต้องการของชาวบ้าน การหาภูมิคุ้มกันให้พระสงฆ์เป็นการเพิ่มศักยภาพของการพัฒนายิ่งขึ้น^๖

๓.๒.๒ การพัฒนาเชิงพุทธของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมและในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ดังที่พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า^๗ เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการ คือ

๑. พัฒนากาย มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยาบรรเทาโรคภัย มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

๒. พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาสังคม

^๔ สัมภาษณ์ พระครูกิตติธรรมภาณินันท์, รองเจ้าคณะอำเภอภูพานารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^๕ สัมภาษณ์ พระครูศรีธรรมโกศล, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอภูพานารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^๖ สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^๗ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรม จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙-๘๑.

๓. พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

๓.๑ คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันมีน้ำใจเพื่อแผ่อบอ้อมอารีย์

๓.๒ สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูกฝึกให้มีสติความพากเพียรสูงส่ง มีความอดทนมีสมาธิแน่วแน่ มีสัจจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ

๓.๓ สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

๔. พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลปะและศาสตร์ต่าง ๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารคือโลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย มีแนวคิดในการพัฒนาเชิงพุทธ เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิด และความอับจนของการพัฒนาตามแบบของตะวันตก ผลักดันให้หลายกลุ่ม ได้มีการนำเอาแนวความคิดบางอย่างของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมที่ต้องเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหลายมิติ คือ การพัฒนาต้องอาศัยวัฒนธรรมพื้นฐานของตนเอง โดยนำเอาพุทธปรัชญามาปรับปรุงใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนในชนบท การพัฒนาโดยการปฏิวัติวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิเสธรูปแบบวัฒนธรรมแบบทุนนิยม เช่น การบูชาวัตถุ การลุ่มหลงความเจริญในเทคโนโลยี และอุตสาหกรรม รวมทั้งวัฒนธรรมแห่งการบริโภคทั่ว ๆ ไป เป็นต้น^{๑๒} วัฒนธรรมแบบนี้ทำให้มนุษย์หลงลืมความหมายของชีวิตอย่างสิ้นเชิง ความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง สิ่งที่เราได้จากความหมายใหญ่ของการพัฒนาแบบพุทธ คือ “จริยธรรมในการพัฒนา” จริยธรรมเป็นเรื่องที่จะบอกเราว่า อะไรเป็นสิ่งที่ดีงาม อะไรเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย นอกจากนี้จริยธรรมยังบอกเราอีกด้วยว่า อะไรควรทำ และเราควรทำอย่างไร เพื่อที่จะให้สังคมและชีวิตของมนุษย์อยู่ในสภาพที่ดีงาม^{๑๓}

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาตามเชิงพุทธนี้ถึงแม้จะมีได้เป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นทางออกหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับหนึ่ง คือการพัฒนาที่มีรากฐานทางด้านวัฒนธรรม เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับ

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

จิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์อัครเถรบริบาลมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุ และการพัฒนาจิตใจ^{๓๔}

๓.๒.๓ การนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย ได้อธิบายถึงรูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ จะมีทั้งที่เป็นทางการคือการร่วมมือกับหน่วยงานราชการบางหน่วยและทั้งที่ไม่เป็นทางการคือการไม่ยึดติดรูปแบบของราชการ คือแบบแผนดั้งเดิมของวัดแต่จะพัฒนาชุมชนไปตามสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เป็นอยู่จริง จึงทำให้การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้นมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสรุปรูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์สังเขปได้ ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์กับชาวบ้าน” คือพระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่อาศัยกลไกของรัฐไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือข้าราชการอื่น ๆ

รูปแบบที่ ๒ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ ชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้าน” การพัฒนาชุมชนรูปแบบนี้เกิดขึ้นจาก ๒ ลักษณะคือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนจึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นต่อต้านการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ ต่อเมื่อทำใจได้ว่า เหตุการณ์ภายในชุมชนย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดาหรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนมากขึ้นก็จะอาสาเข้ามาช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง

รูปแบบที่ ๓ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ ชาวบ้าน และกำนัน” การพัฒนารูปแบบนี้เกิดขึ้นในลักษณะที่ว่า ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนโดยที่กำนันจะคอยดูอยู่ห่าง ๆ เพราะไม่แน่ใจว่างานพัฒนาจะสำเร็จหรือไม่ ต่อเมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว กำนันจึงเข้าร่วมโครงการพัฒนากับพระสงฆ์เพราะไม่เช่นนั้นกำนันที่ไม่ทำอะไรจะดูเหมือนถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทช่วยเหลือชุมชนไป

รูปแบบที่ ๔ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ ข้าราชการและชาวบ้าน” รูปแบบของการพัฒนาชุมชนนี้อย่างน้อยมี ๓ ลักษณะคือ ลักษณะแรก เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ครูใหญ่และชาวบ้าน ลักษณะที่สอง เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการฝ่ายปกครอง และชาวบ้านซึ่งพัฒนาชุมชนในลักษณะนี้จะให้งานพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างกว้างขวางเพราะได้รับความช่วยเหลือจากข้าราชการฝ่ายปกครองของอำเภอ ลักษณะที่สาม เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการที่นอกเหนือจากฝ่ายปกครองและชาวบ้าน^{๓๕}

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระเทพปัญญาเมธี, เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์, เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

จากรูปแบบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ดังที่กล่าวมาทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่ารูปแบบการพัฒนาชุมชนควรเป็นไปตามสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของชุมชน ทั้งที่เป็นทางการคือ จะผูกพันกับระบบราชการก็ได้ และไม่เป็นทางการ คือ จะไม่ผูกพันกับระบบราชการก็ได้เพราะข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ เป็นปัจจัยรองของการพัฒนาชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ปัจจัยหลักของการพัฒนาคือตัวพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำชุมชน ที่มีความสามารถในการร่างโครงการและแสวงหาแหล่งเงินทุนมาสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชนได้มากน้อยเพียงใดและจะมีชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของพระสงฆ์จำนวนเท่าใด

๓.๓ สภาพการจัดการชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่พยายามนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างคำตอบและทางเลือกใหม่ให้กับการพัฒนาชุมชนอย่างน่าสนใจยิ่ง

๓.๓.๑ โครงการ “ตลาดศุภร์...สุขภาพ”^{๑๖}

พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย อธิบายถึงโครงการ“ตลาดศุภร์...สุขภาพ” ก็คือ “ตลาด” ที่รวมเอาเครือข่ายของคนที่สร้างอาหารเพื่อสุขภาพ ปลอดภัยจากสารเคมี ที่มีพืชผักที่ตัวเองปลูกจนเหลือกินแล้วก็ขายในชุมชน (ตลาดล่าง) โดยผ่านกระบวนการฝึก กระบวนการปรับทัศนคติและกระบวนการทดลองปฏิบัติมาแล้ว บางคนผ่านขั้นตอนนี้มาแล้วนับ ๑๐ ปี แม้มีบางคนเพิ่งผ่านกระบวนการนี้ แต่อย่างน้อยก็ไม่ต่ำกว่า ๑๒ เดือน แล้วก็ขยายผลมาขายให้กับคนในชุมชนเมือง โดยมีโรงพยาบาลประจำอำเภอเป็นศูนย์กลางการขาย (ตลาดกลาง) ที่อำเภอภูผามาศ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชภูผามาศ เป็นที่รวมกันมาขาย โดยนัดกันขายทุกวันศุกร์ ตั้งแต่เวลาประมาณ ๐๗.๓๐ น. ถึง ๑๒.๐๐ น. ซึ่งตอนนี้ กำลังขยายเครือข่ายไปยังอำเภอต่างๆ ในจังหวัดกาฬสินธุ์ เช่น จะขยายไปยังอำเภอเขาวง, สมเด็จ, คำม่วง และยางตลาด โดยในแต่ละอำเภอ ก็จะมีเครือข่ายคนสร้างอาหารปลอดภัยที่ผ่านกระบวนการอย่างนี้ มาแล้วเช่นกัน

หลังจากเครือข่ายตลาดระดับอำเภอเรามีมาก ๆ จึงจะเชื่อมโยงกับตลาด Premium ของคนในเมืองใหญ่ หรือห้างสรรพสินค้า รวมถึงตลาดส่งออกต่างประเทศ (ตลาดบน)

ตลาดสุขภาพ ในประเทศไทย ไม่ใช่เพิ่งเริ่มทำที่นี้เป็นที่แรก หลายแห่งทำแล้วยังเดินต่อไปได้ (แต่ไม่แน่ใจว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือเปล่า ต้องหาข้อมูลเอาเอง) แต่หลายแห่งก็พบว่าเดินไปได้ไม่นาน จากการวิเคราะห์ น่าจะมาจาก ๒ สาเหตุ คือ

^{๑๖} เอกสารโครงการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอภูผามาศ จังหวัดกาฬสินธุ์

๑. คนที่จะทำตลาด ที่ไม่ได้เริ่มจากกลุ่มคนที่ “พึ่งพาตนเอง” แล้วพัฒนามาเป็น “พึ่งพากันเอง” โดยอยู่ ๆ ก็กระโดดมาทำตลาดเลย โดยไประดม เกษตรกรที่ปลูกผักเพื่อขาย (เอาเงินเป็นตัวตั้ง) มารวมกัน แล้วก็ขายกันอย่างสะเปะสะปะ ไม่มีอุดมการณ์ หลักการ และวิธีการที่ชัดเจน

๒. แม้ที่มาของคนที่มาทำตลาดจะมาจากฐานคิดเดียวกัน แต่ก็มีปัจจัยเสี่ยงหรือปัจจัยหนุนเสริมที่ทำให้ตลาดออกนอกทางเพราะกระบวนการในการจัดทีม และระบบในการคัดสรรสมาชิกไม่เข้มแข็ง รวมถึงความโลภเข้าครอบงำ จึงทำให้อุดมการณ์เปลี่ยนไป จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการในการคัดสรรและจัดการ

ปัจจัยความสำเร็จ

๑. ความสำคัญและคนสำคัญอันดับแรก คือ ตัวเกษตรกร ที่ทำระบบพึ่งพาตนเอง ทำเกษตรผสมผสานอย่างน้อย ๑ ไร่ มาเป็นทุน และกลุ่มเกษตรกรที่ทำเข้มข้นเช่นนี้ มีปริมาณ ๓ รายขึ้นไป จุดเริ่มต้น อาจไม่จำเป็นต้องมาก ข้อนี้น่าเป็นห่วงที่สุด เพราะถ้าคิดจากกลุ่มต้องใหญ่ ต้องมาก สิ่งแรกที่ต้องเจอคือ ไม่ได้ทำสักที อันที่สองคือ มัวแต่เกรงใจกัน เวลามีปัญหาการสอได้ โดยการเอาผักไม่ปลอดภัยหรือของผู้อื่นมาขาย หรือการแทรกแซง จากบุคคลภายนอกที่ไม่ได้เป็นสมาชิกตลาดมาตั้งแผงขายโดยไม่ผ่านกระบวนการ ก็จัดการกันไม่ได้ เพราะมัวแต่ห่วงกลัวจะเสียหน้า ผลสุดท้ายตลาดต้องถูกสั่งคมปิดลง) จากนั้นเมื่อสมาชิกมากขึ้น ค่อยขยายแผงมากขึ้น ถ้าปริมาณมากขึ้นไปอีก ก็ค่อยขยายไปยังตลาดไปในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (อนามัย) และยังมีโอกาสไปต่อกับตลาดบน (Premium) อีกที

๒. เจ้าหน้าที่หลักของโรงพยาบาล ที่จำเป็นต้องรับภาระอยู่พอประมาณมีอยู่ ๔ เรื่อง คือ

๑. เป็นเจ้าของสถานที่ และความปลอดภัย เพราะเมื่อมีเหตุการณ์แทรกแซงจากบุคคลภายนอก ก็อาจใช้ รปภ.มาเชิญให้ออกไปนอกพื้นที่ได้

๒. ระบบการตรวจและสุ่มตรวจสารเคมีเป็นระยะ โดยไม่ต้องบอกให้สมาชิกมีการเตรียมตัว เพื่อพิสูจน์ทราบข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์

๓. ทำ KM เป็นประจำหลังการขาย จะมีการประชุมกันอย่างน้อยครั้งละครั้งถึงหนึ่งชั่วโมง ซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญ นำไปสู่ความเจริญของกลุ่ม แต่ปัญหาติดที่ว่า “ภาคประชาชนส่วนหนึ่ง เก่งแต่การปฏิบัติ วามคิดไม่เป็นระเบียบ และจัดเก็บข้อมูลทางวิชาการเองไม่เป็น” จึงจำเป็นต้องมีส่วนนี้

๔. ในการประชุมแต่ละครั้ง อาจมีเรื่องแจ้งให้ทราบ เรื่องปรึกษาหารือ ละอาจมีประเด็นที่ต้องรับความรู้เพิ่มเติม ทางโรงพยาบาล ก็จำเป็นต้องประสานวิทยากรเพิ่มเติม ตามความต้องการและความสามารถ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาอีก ๆ ขึ้นไปทั้งหมดทั้งปวงนี้เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ ๔ ข้อที่ภาคประชาชนกำหนดและกำลังก้าวเดิน นั่นคือ

๑. การพึ่งพาตนเอง เช่น การทำ หลุมพอเพียง ฯลฯ (รายละเอียดอยู่ในโครงการเรื่อง “หลุมพอเพียง คืออะไร”)

๒. การพึ่งพากันเอง เช่น ธนาคารหมูหลุม ธนาคารต้นไม้ ฯลฯ (โครงการเรื่อง “ธนาคารหมูหลุม คืออะไร”)

๓. การเชื่อมโยงเครือข่าย เช่น เกิดตลาดศุภร์...สุขภาพ ฯลฯ ที่โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชภูนิรายณ์ ละกำลังจะขยายไปยังอำเภออื่น ๆ และจังหวัดอื่น ๆ ต่อไป

๔. องค์การแห่งการเรียนรู้ ช่น ประเด็นการสร้างยุทธกร รุ่นใหม่ ฯลฯ ให้รักถิ่นฐานและอาชีพของตนเอง

๓.๓.๒ โครงการ “หลุมพอเพียง”^{๑๗}

“หลุมพอเพียง” เป็นคำที่ถูกสมมุติขึ้น โดยพระอาจารย์มหาสุภาพ พุทธิวิริโย ไม่แน่ใจว่า ก่อนหน้านั้นมีใครใช้มาก่อนหรือเปล่า เพราะก่อนหน้านี้ไม่เคยได้ยินใครใช้มาก่อน ทั้งทางเอกสาร และในโลกอินเทอร์เน็ต สาเหตุที่ใช้ ก็คือมาจากไม่รู้ว่าจะใช้พฤติกรรมปลูกพืชแบบนี้ว่าอะไร ซึ่งเค้าโครง หรือต้นแบบทางความคิดจริง ก็คือในหลวง เรื่อง “เกษตรผสมผสาน” เกษตรทฤษฎีใหม่” ฯลฯ อะไรทำนองนี้

ถ้าจะให้นิยาม คงต้องบอกว่า หลุมพอเพียง คือ “วิธีการปลูกพืชผสมผสาน ๔ กลุ่ม ที่ให้ผล ๔ ระยะ ในหลุมเดียวกัน โดยใช้พื้นที่เพียง ๑ ตารางวา อย่างลงตัวและมีพลังที่สุด เท่าที่เราเคยพบ”

องค์ประกอบ มี ๖ อย่าง คือ

ปุ๋ยหมักชีวภาพ ถ้าไม่มี สำหรับคนฝึกทำครั้งแรกอาจใช้ปุ๋ยคอกธรรมดาก็ได้ จำนวน ๒ กระสอบ คนโบราณเคยบอกสูตรไว้ว่า ชี๋หมูเอาหัว ชี๋ควาย-ชี้วเอาใบ ชี๋เป็ด-ชีไก่เอาผล)

๑. ไม้พี่เลี้ยง ๑ ต้น ที่เรียกอย่างนี้ เพราะมันจะทำหน้าที่ดูแลน้อง ๆ ให้โต ก่อนที่น้องๆ จะตาย เพราะความแห้งแล้ง ปัจจุบันพบในประเทศไทยมี ๒ ชนิด ให้เลือกชนิดใดชนิดหนึ่ง คือ กล้วยพันธุ์อะไรก็ได้ หรือไม้ก๊ ดันตะขบ แต่ที่นิยมมากที่สุดก็คือกล้วยน้ำว้า เพราะในต้นกล้วย จะมีน้ำมากถึง ๙๐% มีเยื่อกล้วยเพียง ๑๐% หน้าฝนกล้วยจะสะสมน้ำไว้ หน้าแล้งกล้วยจะคายน้ำออกให้น้อง ๆ ๒ ทาง ทางที่ ๑ คือทางใบ ทางที่ ๒ คือทางราก ฉะนั้นการปลูกกล้วย ๑ ต้น เท่ากับเรามีหัวสปริงเกอร์ใต้ดิน อยู่ ๑ หัว

๒. ไม้ยืนต้น ๔ ต้น ใส่ ๔ มุม ไม้ยืนต้นในที่นี้ คือไม้ที่มีอายุ ๑๐-๒๐ ปีขึ้นไป ใช้ได้ทั้งไม้ใช้สอย และไม้กินเช่น ๔ มุม ก็จะมี สักทอง, ยางนา, มะนาว, ขนุน อย่างนี้ แต่ต้องอยู่คนละมุม คนละอย่าง เป็นอย่างเดียวกันไม่ได้ เพราะถ้าอย่างเดียวกัน จะกินอาหารในกลุ่มเดียวกัน ต้องการแสงแดดเท่ากัน ทำให้เกิดภาวะแย่งกัน ผลคือ จะโตไม่เร็ว แล้วก็มโรครุนแรงด้วย

๓. ไม้ผล ๕ อย่าง อันนี้ไม่ได้หมายความว่า ๕ ต้น โดยใน ๑ อย่าง อาจจะมี ๑ ถึง ๓ ต้น ก็ได้ ที่เรียกอย่างนี้ เพราะมันเป็นไม้ที่ผลัดจริง ๆ สมชื่อ คือมันหากินเองได้ ในระยะหลัง ๖ เดือนเราต้องดูแลมันมาก แต่ก็ไม่เปลืองแรง เพราะเราต้องดูแลพืชปัญญาอ่อนอยู่แล้ว หลัง ๖ เดือน

^{๑๗} เอกสารโครงการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

เราลดการดูแลลงมาก ไม้ฉลาด คือไม้ที่มีอายุ ๒ ปี ถึง ๑๐ ปี หรือถ้าอายุเกิน ๑๐ ปี ต้นก็จะไม่ใหญ่ มาก เช่น มะละกอ, แคน, ข่า, ผักเม็ก, ผักต้ว เป็นต้น

๔. ไม้ปัญญาอ่อน ๑๐ อย่าง อันนี้ก็ได้หมายความว่า ๑๐ ต้น คือในแต่ละอย่างอาจ มี ๑ ถึง ๓ ต้นเช่นกัน ที่เรียกอย่างนี้ เพราะพวกมันปัญญาอ่อนจริง ๆ หากินเองไม่เป็น แต่ข้อดีของ พวกมันที่ไม่ชนิดอื่นไม่มี ก็คือ มันได้กิน-ได้ขายเร็ว พวกนี้จะเป็นพืชล้มลุก อายุ ๑๕ วัน ถึงประมาณ ๒ ปี เช่น ผักบุ้ง กระบี่ ผักกาด ผักชี พริก มะเขือ โหระพา กระเพรา ฯลฯ

๕. ใบไม้ หรือ ฟางป่น ๔ กระสอบปุย สำหรับปิดคลุมหน้าดิน

วิธีการ

๑. พรวนดินขนาดพื้นที่ ๒ x ๒ เมตร ๑ รอบก่อน
๒. นำปุ๋ยหมักชีวภาพ หรือปุ๋ยคอก จำนวน ๒ กระสอบโรยให้ทั่ว แล้วพรวนดินให้เข้า กัน อีกรอบ
๓. นำกล้วยปลูกลงตรงกลาง ไม่ต้องขุดลึกมากก็ได้
๔. นำไม้ยืนต้นปลูก ๔ มุม
๕. นำไม้ฉลาดปลูกกระจายให้ทั่ว ตามใจชอบ
๖. นำไม้ปัญญาอ่อนปลูกกระจายให้ทั่ว ตามใจชอบ
๗. ใช้ใบไม้ หรือฟางป่น ๔ กระสอบ คลุมให้ทั่ว ๆ อย่าให้เห็นดิน รดน้ำ ๑-๓ วันต่อครั้ง แล้วแต่ฤดู ถ้าอยู่ในที่ไม่มีน้ำ อาจใช้ขวดน้ำพลาสติก มาเจาะรูขนาดเท่าเข็มหมุด ๑ รู ด้านข้าง เหนือ ระดับกันขึ้นมาประมาณ ๑ ซม. แล้วใส่ทรายหนา ๓ ซม. นำน้ำใส่ แล้ววางไว้ที่โคนต้นไม้ อย่าให้โดน แสงแดด หรือฝังดิน โผล่ขึ้นมาสัก ๕-๑๐ ซม. ก็ได้ กระจายให้ทั่วหลุม อันนี้ ๓-๗ วันค่อยเติมน้ำ ๑ ครั้ง หรือถ้าเป็นพื้นที่ขึ้นกันดารจริง ๆ ก็มีวิธีที่ ๓ อีก คือนำผ้าพลาสติก สืออะไรก็ได้ ถ้าอยากประหยัด ก็ถุงดำที่ใส่ขยะ นำมาผ่า และเจาะเป็นช่อง ๆ ที่เราจะปลูกพืช แล้วใช้ดินถมขอบให้รอบ คล้ายที่พวก ทำสวนแตงโมปลูกตามนา ในหน้าแล้งนั้นแหละ อันนี้ ๗-๑๕ วัน ค่อยมารดทีก็ได้

ข้อค้นพบ

พบปฏิกิริยา (ไม่ได้แปลว่าอิทธิฤทธิ์ แต่หมายถึง การทำสิ่งที่ไม่น่าเป็นไปได้ ให้เป็นไปได้) ๕ ข้อ คือ

๑. **ดินดี** ดินในหลุมพอเพียง ไม่ว่าจากเดิม จะมีลักษณะเช่นไร หลังจากทำหลุมพอเพียง ภายใน ๓ เดือน หรืออย่างช้า ไม่เกิน ๓ ปี (ขึ้นอยู่กับ ความใส่ใจและสภาพดินเดิม) ดินจะดี ร่วมสุข เหมือนดินในเขตป่าร้อนชื้น มีค่าทางวิชาการ ที่เรียกว่า ค่า PH อยู่ประมาณ ๗.๐ ตัวชี้วัดง่าย ๆ คือ ในหลุมพอเพียง จะมีด้วงและไส้เดือนเยอะมาก ต่างจากบริเวณนอกหลุม ซึ่งดินจะแข็งเหมือน พลาสติก

๒. ประหยัดน้ำ ในหลุมพอเพียง เราปลูกพืช ๔ กลุ่มรวมแล้วได้ประมาณ ๑๐๐ ต้น พืช ๑๐๐ ต้นนี้ ถ้าเราปลูกแยกกัน จะใช้น้ำต้นละประมาณ ๑ ลิตร ๑๐๐ ต้นก็ ๑๐๐ ลิตร แต่พออยู่ในหลุมพอเพียงใช้น้ำเพียง ๑๐ ถึง ๒๐ ลิตรเท่านั้น ประหยัดน้ำไป ๘ ถึง ๙ เท่า

๓. ประหยัดเวลา ถ้าเราปลูกแยกกัน พืช ๑๐๐ ต้น เราใช้เวลารดน้ำต้นละประมาณ ๓๐ วินาที ๑๐๐ ต้น ก็ ๓,๐๐๐ วินาที หรือได้ ๕๐ นาที แต่ถ้าอยู่ในหลุมพอเพียง เราใช้เวลาเพียง ๕ ถึง ๑๐ นาที ต่อหลุม ประหยัดเวลา ๘ ถึง ๙ เท่า

๔. ไม่แย่งแสงแดด ปกติ ไม้แต่ละชนิด ต้องการแสงแดดไม่เท่ากัน ถ้าเราปลูกแยกกัน ต้องเลือกและจัดการแสงแดดให้พอเหมาะ แต่พออยู่ในหลุมพอเพียง เขาจะจัดระเบียบตัวเอง โดยคนไม่จำเป็นต้องไปจัดการให้มากนัก เช่น พืชต้นไหนต้องการแสงแดดมาก เขาจะยื่นกิ่งออกมาข้างนอก ต้นไหนต้องการแสงแดดน้อย เช่น ต้นชะพลู จะหลบซ่อนตัวอยู่ข้างล่าง ใต้คนอื่น

๕. ความหลากหลายทางชีวภาพ พืชทุกชนิด มีศัตรู หรือแมลงที่ชอบกินทั้งหมด เพียงแต่แมลงแต่ละชนิด จะกินพืชต่างกัน และมีพืชบางชนิด ที่แมลงแต่ละชนิดไม่ชอบ ถ้าเราปลูกแบบแยกกัน เป็นแปลง ๆ เหมือนพืชเชิงเดี่ยว อย่างเดียว แมลงที่กินพืชชนิดนั้น ก็กินอย่างเอร็ดอร่อยและสนุกสนาน เพราะที่นั่นคือ ซูเปอร์มาร์เก็ตของเขา แต่พอนำพืชมาผสมในหลุมพอเพียง พบว่าแมลงจะไม่ชอบ เช่น แมลงที่กินพริก จะไม่กินมะเขือ แมลงที่กินมะเขือ จะไม่กินกล้วย แมลงที่กินกล้วยจะไม่กินกระเพรา แมลงที่กินกระเพรา จะไม่กินพริก ถ้าเราปลูกพวกนี้ แยกกันแมลงจะกินอย่างสนุกสนาน แต่ถ้าเราปลูกรวมกัน แมลงจะปวดหัว ไม่รู้จะกินอะไร เลยไม่กินสักอย่างเลยทั้งหมด ทั้งปวงนี้เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ ๔ ข้อที่ภาคประชาชนกำหนดและกำลังก้าวเดิน นั่นคือ

๖. การพึ่งพาตนเอง เช่น การทำ หลุมพอเพียง ฯลฯ

๗. การพึ่งพากันเอง เช่น ธนาคารหมูลุม ธนาคารต้นไม้ ฯลฯ (รายละเอียดอยู่ในโครงการเรื่อง “ธนาคารหมูลุม คืออะไร”)

๘. การเชื่อมโยงเครือข่าย เช่น เกิดตลาดศุกร์...สุขภาพ ฯลฯ ที่โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชภูจินารายณ์ และกำลังจะขยายไปยังอำเภออื่น ๆ และจังหวัดอื่น ๆ ต่อไป (รายละเอียดอยู่ในโครงการเรื่อง “ตลาดศุกร์...สุขภาพ คืออะไร”)

๙. องค์กรแห่งการเรียนรู้ เช่น ประเด็นการสร้างยุวเกษตรกร รุ่นใหม่ ฯลฯ ให้รักถิ่นฐานและอาชีพของตนเอง (รายละเอียดอยู่ในโครงการเรื่อง “ยุวเกษตรกร คืออะไร”)

๓.๓.๓ โครงการ “ยุวเกษตรกร”^{๑๘}

“ล้มลุก-คลุกคลาน ลองผิด-ลองถูก”เป็นคำที่ใช้ได้ดี สำหรับคนทำงาน ไม่มีอะไรเป็นสูตรสำเร็จ ไม่มีอะไรไม่ต้องเรียนรู้ ไม่มีอะไรไม่ต้องพัฒนา หลักการสำคัญที่ครอบจักรวาลไม่มีใคร

^{๑๘} เอกสารโครงการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดบ้านคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

เปลี่ยนแปลงได้ เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ความผันจากกองทุกข์ ก็ไม่มีวิชาใดเปลี่ยนแปลงได้ เช่น อริยสัจ ๔ และมรรค ๘ เพราะเป็นสัจจะธรรม ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะมาตรัสรู้อีกกี่พระองค์ หรือที่ตรัสรู้มาแล้วก็พระองค์ในอดีต ก็จะไม่สอนนอกเหนือไปจากหลักการนี้ ต่างแต่ว่าเมื่อทุกข์แต่ละคนไม่เหมือนกัน สมุทัย (เหตุแห่งทุกข์) แต่ละคนก็จะไม่เหมือนกัน นิโรธ(การดับทุกข์) แต่ละคนก็จะไม่เหมือนกัน และมรรค(หนทางแห่งการดับทุกข์) แต่ละคนจึงแตกต่างกัน ความแตกต่างทางบริบทมีอยู่ตรงนี้ หรือจะว่า “หลักการต้องอันเดียวกัน แต่วิธีการอาจต่างกันตามสภาพปัญหา” ก็ไม่ผิด ซ้ายสุดไม่มีหลัก ขวาสุด ไม่ปรับแผนตามบริบท ทางสายกลาง จึงคือ ยึดหลักให้แน่น แต่วิธีการเดินไปสู่หลักต้องเป็นไปตามบริบทปัญหาสำคัญของการพัฒนา ไม่ใช่อยู่ที่ “ธงไม่ชัด” เชื่อว่าหลายองค์กร “มีธงชัด” คือ “ความยั่งยืน” แต่ปัญหาสำคัญ คือ “ธงระหว่างทาง” ไม่ได้ถูกกำหนดขึ้นมานั่นเอง

จะเดินทางไปกรุงเทพฯ ต้องมีจุดพักรถ นั่นแหละคือธงระหว่างทาง จะไปอเมริกา ต้องพักเครื่องบิน นั่นแหละคือ ธงระหว่างทาง การพัฒนาสู่ความยั่งยืน “ธงระหว่างทาง” จึงคือ

๑. การพึ่งพาตนเอง (ปัจเจก)
๒. การพึ่งพากันเอง (กลุ่ม)
๓. การเชื่อมโยงเครือข่าย (ข่าย)

ทั้ง ๓ สิ่งนี้ คือสิ่งที่ในหลวงทรงสอนไว้แล้ว ปัญหาสำคัญ ที่ทำงานในชุมชนชนบทตลอด ๒ ทศวรรษที่ผ่านมา ก็คือ “การไม่รู้จักถอดบทเรียนสิ่งเก่า” และ “การไม่เรียนรู้สิ่งใหม่” ผลจึงคือ ไปไม่ถึงความยั่งยืน และไม่มีผู้สืบทอด สิ่งทีละทีไม่ได้ จึงคือ “องค์กรแห่งการเรียนรู้” ซึ่งเริ่มจากการถอดบทเรียน แล้วส่งไม้ต่อให้ผู้อื่น “ยุวเกษตรกร” จึงเกิดขึ้นด้วยเหตุผลนี้

ในระยะเริ่มต้นนี้ ยุวเกษตรกร ได้ถูกแบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ตามบริบทของกลุ่มเป้าหมายและภารกิจ

๑. ยุวเกษตรกร ในสถานศึกษา มีทั้งระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา
๒. ยุวเกษตรกร นอกสถานศึกษา ทั้งในชุมชนเมือง และชุมชนชนบท

การดำเนินงานยุวเกษตรกร จึงเป็นการเรียนรู้แบบลองผิด ลองถูก โดยมีวิธีการคล้ายกับเกษตรกรทั่วไปมาก ที่มุ่งเรื่อง พึ่งพาตนเอง กันเอง ช่วย ต่างแต่มีปัจจัยหนุนและปัจจัยแทรก อยู่มาก ปัจจัยหนุน คือ ถ้าในระบบการศึกษา ถ้ามีการจัดทัพปรับขบวนให้ดี ก็จะได้เดินแบบเข้าแถวหน้ากระดาน

ปัจจัยแทรก คือ ในความเป็นเด็ก หรือเยาวชนมีความต่างจากผู้ใหญ่ คือ เขาคิดเร็ว คิดสั้น และคิดสั้น จึงทำให้ มีตัวแปรต่าง ๆ เข้ามามากมาย ถึงกระนั้นก็ได้หมายความว่า จะมองไม่เห็นช่องทาง เพราะเด็กและเยาวชน ก็คือสัตว์โลกกลุ่มหนึ่ง ที่มีการคละกันของคนทั้ง ๓ กลุ่ม คือ กลุ่ม X (สีขาว) กลุ่ม Y (สีเทา) และกลุ่ม Z (สีดำ) ซึ่งตรงกับทฤษฎี บั้ว ๔ เหล่า ของพระพุทธเจ้า นั่นแปลว่า ยังพอมีความหวังอยู่บ้าง

ประเด็นสำคัญของการทำงานยุทธศาสตร์ น้ำหนัก ๘๐% กลับไม่ได้อยู่ที่ตัวเด็ก เพราะเด็กมีอยู่ทั้ง ๓ กลุ่ม ในทุกหนทุกแห่งอยู่แล้ว แต่กลับอยู่ที่กลไกการจัดการต่างหาก ความรู้ที่ได้จากการทำงานยุทธศาสตร์ ที่โรงเรียนจุมจังพลึงราษฎร์ จึงอยู่ที่การจับตัวกลไก ๓ ตัวให้อยู่ ก็คือ

๑. ผู้บริหาร ต้องมีวิสัยทัศน์ และมีข้อมูลภาพรวมของเยาวชนไทย และเยาวชนโลกตามความเป็นจริง ถ้าผู้บริหารไม่มีวิสัยทัศน์ หรือมีข้อมูลไม่ครบ จะมองว่าเป็น “ทางเลือก” มากกว่าเป็น “ทางรอด” ทั้งนี้ ทางเลือก คือ ทำก็ได้ ไม่ทำก็ได้ ทางรอด คือ ไม่ทำไม่ได้ ต้องทำให้ได้

๒. ฝ่ายวิชาการ เมื่อผู้บริหารมุ่งมั่นที่จะเดิน ข้อเท็จจริง ก็เชื่อว่าเดินได้ทันที เพราะฝ่ายวิชาการต้องสัมพันธ์กับการแปลค่าเป็นคะแนน การจัดตารางเวลา การร่วมแก้ปัญหาที่มีโจทย์ใหม่ ๆ เข้ามาทุกเมื่อเชื่อวัน

๓. ครูผู้ปฏิบัติ หากผู้บริหารและฝ่ายวิชาการลงตัวแล้ว แต่ยังจับกลไกครูผู้ปฏิบัติไม่ได้

ความสำเร็จยากเต็มที เพราะครูผู้ปฏิบัติ คือตัวแปลงสัญญาณจากภาษาบริหาร(นโยบาย) และภาษาวิชาการ(แนวทาง) มาสู่ตัวเด็ก ฉะนั้นครูผู้ปฏิบัติต้องมีความชัดเจนในแนวทาง พึ่งพาตนเอง กันเอง ช่วย ไม่น้อยกว่าชาวบ้านทั่วไปเลย (ที่เคยทำได้ ครูผู้ปฏิบัติต้องผ่านหลักสูตรปรับทัศนคติ) เมื่อจับกลไก ๓ นี้ได้แล้ว จึงนำยุทธศาสตร์ ๓ ข้อ มาปฏิบัติกับเด็กในโรงเรียน คือ

๑) พึ่งพาตนเอง ใช้หลุมพอเพียงเป็นเครื่องมือในการสอน และยังพบว่ามีเด็กบางคนนำชุดองค์ความรู้นี้ข้ามรั้วโรงเรียนมาทำเองที่บ้านและสอนพ่อแม่ทำจนมีอนาคตและครอบครัวพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะประเด็น “ความมั่นคงทางอาหาร”

๒) พึ่งพากันเอง ใช้ระบบ “ธนาคาร” เป็นเครื่องมือ ซึ่งธนาคารแรกที่ทดลองใช้ คือ ธนาคารหมูลูม เด็กบางคน เริ่มรับหมูจากโรงเรียน ไปเลี้ยง ๑ ตัว แล้ว ๑๐ เดือนต่อมา ส่งลูกคืนให้โรงเรียน ๒ ตัว เพื่อโรงเรียนได้ไปขยายผลต่อเพื่อนคนอื่น ๆ ต่อไป ส่วนตัวเองก็ได้ แม่พันธุ์กับลูกที่เหลือไว้

๓) เครือข่าย ในระยะต่อไป กำลังจะมีการพัฒนาหลักสูตร ให้นักเรียน ไปศึกษา-ดูงาน และทดลองนำผลผลิตในแปลงที่โรงเรียน และที่บ้านไปขายจริง ที่ตลาดศุภร์...สุขภาพ ที่โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชกุฉินารายณ์ แปลว่า เด็กได้เรียนวิชาการตลาดที่ปลอดภัยและมีชีวิต ตั้งแต่ยังไม่ขึ้นระดับมหาวิทยาลัยในระยะก้าวต่อ เราคิดว่าน่าจะทำให้เกิดโรงเรียนอย่างนี้ให้เกิดขึ้นมากมาย ในจังหวัดกาฬสินธุ์ แต่ก็น่าแปลก ที่เรื่องอย่างนี้ กลับเดินได้ยากมาก ในระบบการศึกษาไทยเรากำลังศึกษาเรียนรู้ ดูว่า แท้ที่จริง “ปม” มันอยู่ที่ตรงไหน หรืออยู่ที่ระดับใด อาจอยู่ที่ระดับโรงเรียน มีกำลังภายใน หรือที่เขตการศึกษา หรือที่จังหวัด หรือที่ชาติแต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม “ธงปลายทาง” และ “ธงระหว่างทาง” ของเราจะยังคงชัดเจน เพื่อการเรียนรู้ และการก้าวเดินอย่างมั่นคง ของเยาวชนไทย ของคนไทย ของประเทศไทย และของโลกต่อไป

ทั้งหมดทั้งปวงนี้เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ ๔ ข้อที่ภาคประชาชนกำหนดและกำลังก้าวเดิน นั่นคือ

๑. การพึ่งพาตนเอง เช่น การทำหลุมพอเพียง ฯลฯ (รายละเอียดอยู่ในโครงการเรื่อง “หลุมพอเพียง คืออะไร”)

๒. การพึ่งพากันเอง เช่น ธนาคารหมูลุม ธนาคารต้นไม้ ฯลฯ (รายละเอียดอยู่ในโครงการเรื่อง “ธนาคารหมูลุม คืออะไร”)

๓. การเชื่อมโยงเครือข่าย เช่น เกิดตลาดศุภร์...สุขภาพ ฯลฯ ที่โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชกุนินารายณ์ และกำลังจะขยายไปยังอำเภออื่น ๆ และจังหวัดอื่น ๆ ต่อไป (รายละเอียดอยู่ในโครงการเรื่อง “ตลาดศุภร์...สุขภาพ คืออะไร”)

๑. องค์กรแห่งการเรียนรู้ เช่น ประเด็นการสร้างยุทธศาสตร์ รุ่นใหม่ ฯลฯ ให้รักถิ่นฐานและอาชีพของตนเอง

๓.๓.๔ โครงการ ธนาคารหมูลุม^{๑๔}

“ธนาคารหมูลุม” ในนิยามของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ คือ มีคำ ๒ คำ

คำแรก คือ คำว่า “หมูลุม” คำที่สอง คือ คำว่า “ธนาคาร” คำว่า “หมูลุม” ไม่ได้เกิดจากแนวคิดการเลี้ยงหมูไว้เพื่อ “ฆ่า” หรือเพื่อ “ขาย” แต่เกิดจากสภาวะขาดแคลนปุ๋ยหมักชีวภาพ ซึ่งมีองค์ประกอบวัสดุ ๖ อย่าง คือ

๑. แกลบดิบ ๑ ส่วน
๒. แกลบดำ ๑ ส่วน (ถ้าไม่มีไม่ต้องกังวล)
๓. ใบไม้หรือฟางป่น ๑ ส่วน
๔. มูลสัตว์ (เป็นมูลวัว-ควาย หรือมูลหมูก็ได้) ๑ ส่วน
๕. รำ ครึ่ง ถึง ๑ ส่วน
๖. น้ำหมักชีวภาพ (อันนี้ไม่มีไม่ได้เพราะเป็นหัวใจหลักทำให้วัสดุทั้ง ๕ ทำปฏิกิริยาต่อกัน)

กัน) ผสมน้ำและกากน้ำตาลให้ความชื้นอยู่ที่ประมาณ ๖๐% สำหรับเกษตรกรถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องกลับพลิกกองปุ๋ย กองขนาดเท่ารถปิคอัพ ซึ่งเป็นกองปุ๋ยที่มีขนาดใหญ่มากถึงจะพอใช้แก่การปลูกพืชแบบปลอดภัยจากสารเคมี อย่างน้อย ๒๔ ชั่วโมงต่อหนึ่งครั้ง ใช้เวลานาน ๓ ถึง ๗ วัน ประกอบกับ ในระยะแรก ๆ มีคนนำหมูสายพันธุ์นี้จะนำไปฆ่า ศูนย์ฯ จึงขอไล่ชีวิตไว้ แล้วนำมาเลี้ยงตามอัตรภาพ ในขณะที่เดียวกันหมูเหล่านี้ ก็ตอบแทนเราตามธรรมชาติด้วยการ ค่ายกองปุ๋ย (ภาษาอีสานเรียกว่า “คุด”) ทำให้จุลินทรีย์ที่เราผสมเข้าไป ทำงานและขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว จึงทำให้ลดการใช้แรงงานอย่างมาก หมูที่นำมาใช้ทำหมูลุม นิยมเป็นหมูลูกผสม ๒ สายพันธุ์ คือ ๑. หมูป่า เพราะมีคุณสมบัติทนโรค เลี้ยงง่ายตามสัญชาตญาณ ๒. หมูเหมยซาน ซึ่งมีคุณสมบัติออกลูกดก ซึ่งอาหารที่ใช้เลี้ยงก็แสนง่าย เพราะเป็นหมูที่มีต้นตระกูลอยู่ในป่า มีเศษอาหารในครัวเรือน เศษข้าว เศษผัก เศษหญ้า หยวกกล้วย หรืออาจมีรำข้าวชนิดน้อยหรือไม่ก็ได้

^{๑๔} เอกสารโครงการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดบ้านคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุนินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

เคยมีการเก็บข้อมูลว่า หมูลูกผสมนี้ซึ่งเป็นหมูอายุ ๓ เดือนขึ้นไปจำนวน ๔ ตัว สามารถกลับพลิกกองปุ๋ยให้เราได้ถึงเดือนละ ๑ ตัน แปลว่า ๑ ปี หรือ ๑๒ เดือน เกษตรกรจะได้ปุ๋ยชีวภาพคุณภาพสูงปริมาณมากถึง ๑๒ ตัน นั่นคือ หมดปัญหาเกษตรกรขาดแคลนปุ๋ย และหมดปัญหาดินไม่ดีได้แล้ว

ส่วนคำว่า “ธนาคาร” เกิด จากการทดลองเลี้ยงหมูดังกล่าวแล้วได้ผล ภายในศูนย์จึงเกิดแนวคิดขยายความรู้นี้ไปยังพี่น้องประชาชนชาวเกษตรกร ด้วยการทำระบบธนาคาร โดยให้สมาชิกยืมหมูน้อย อายุประมาณ ๓ เดือน ๑ ถึง ๔ ตัว แล้วแต่ศักยภาพของแต่ละคน นำไปเลี้ยง ต่อมาอีกประมาณ ๑๐ เดือน หมูพวกนี้มีการผสมพันธุ์ ถ้าดูแลดีจะมีลูกตก ก็จะได้ลูกประมาณ ๘ ตัว ถ้ารับหมูน้อยไป ๑ ตัว ก็ต้องคืน ๒ ตัว ลูกที่เหลืออีก ๖ ตัวพร้อมพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ ยกให้เป็นสมบัติของเกษตรกรผู้ยืมไป

ส่วนศูนย์ก็นำหมูที่เกษตรกรคืนให้ ๒ ตัวนี้ ไปขยายผลต่อสมาชิกเกษตรกร ที่มีแนวคิดเดียวกันรายอื่น อย่างนี้ต่อไปเรื่อย ๆ ฉะนั้น ในปี ๒๕๕๓ ศูนย์ฯ ใช้เงินหยอดกระปุก ๑๐๐,๐๐๐ บาท เริ่มต้นซื้อหมูมาได้ ๑๐๐ ตัว ๑ ปีถัดมา คือในปี ๒๕๕๔ จึงมีหมู ๒๐๐ ตัว ปี ๒๕๕๕ มีหมู ๔๐๐ ตัว ในปีนี้ มีหมู ๘๐๐ ตัว และในปีหน้า เราจะมีหมูมากถึง ๑,๖๐๐ ตัว (อัตราการขยายตัวของธนาคารหมู ปีละ ๗๕%-๑๐๐%) โดยไม่ต้องรอนงบประมาณจากภาครัฐ เมื่อภาครัฐจะสนับสนุนกระบวนการพัฒนาเกษตรกร ก็จะได้มีแรงทำประเด็นอื่น ๆ ต่อไป เป็นการช่วยแบ่งเบาภาระให้กับภาครัฐ แต่ถึงกระนั้น อัตราการขยายตัวของธนาคารหมู ก็ยังเติบโตไม่ทันต่อความต้องการของสมาชิก จึงมีองค์กรภาครัฐและเอกชนบางส่วน เห็นประโยชน์จึงได้จัดสรรงบประมาณ และบริจาคหมุดันทุนเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ จึงทำให้มองเห็นทิศทางความเป็นไปได้ การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรรวมอย่างยั่งยืน

จะว่าไปแล้วธนาคารหมูหลุม จึงเป็นต้นแบบแนวคิดระบบธนาคารที่ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง แต่ก็สามารถแบ่งปันความสุข ความสำเร็จให้กันได้ จึงทำให้เกิดการขยายผลเป็นธนาคารอื่น ๆ ต่อมาในอนาคต เช่น ธนาคารต้นไม้, ธนาคารข้าว, ธนาคารเมล็ดพันธุ์ ฯลฯ อีกมากมายทั้งหมดทั้งปวงนี้เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ ๔ ข้อที่ภาคประชาชนกำหนดและกำลังก้าวเดิน นั่นคือ

๑. การพึ่งพาตนเอง เช่น การทำ หลุมพอเพียง ฯลฯ (รายละเอียดอยู่ในแผ่นพับเรื่อง “หลุมพอเพียง คืออะไร”)

๒. การพึ่งพากันเอง เช่น ธนาคารหมูหลุม ธนาคารต้นไม้ ฯลฯ

๓. การเชื่อมโยงเครือข่าย เช่น เกิดตลาดศูร์...สุขภาพ ฯลฯ ที่โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชภูจินารายณ์ และกำลังจะขยายไปยังอำเภออื่น ๆ และจังหวัดอื่น ๆ ต่อไป (รายละเอียดอยู่ในแผ่นพับเรื่อง “ตลาดศูร์...สุขภาพ คืออะไร”)

๔. องค์กรแห่งการเรียนรู้ เช่น ประเด็นการสร้างยุวเกษตรกร รุ่นใหม่ ฯลฯ ให้รักถิ่นฐานและอาชีพของตนเอง (รายละเอียดอยู่ในแผ่นพับเรื่อง “ยุวเกษตรกร คืออะไร”)

๓.๔ สรุป

รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีโครงการพัฒนาชนบทที่พระสงฆ์พัฒนา ดำเนินการเป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเกษตรกรรม การยกระดับรายได้ สุขภาพอนามัย การศึกษา ในขณะเดียวกันก็ได้พยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงานและเกิดความสำนึกในประโยชน์สุขของส่วนรวม กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาพยายามทำเหล่านี้เป็นไปตามทัศนะที่มีต่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น และก่อกำเนิดมาจากการพยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันของพระสงฆ์

บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำในงานพัฒนา ในปัจจุบันได้เกิดยุทธวิธีใหม่ในแวดวงพระสงฆ์เพื่อดำเนินกิจกรรมการลด ละ เลิกอบายมุขทั้งปวง โดยการนำกิจกรรมนั้นมาหาการเข้ามาทดแทนสิ่งที่หายไป มีกิจกรรมให้ทำตลอดเวลา ไม่ปล่อยให้ว่าง ให้พระสงฆ์เป็นผู้พัฒนาจิตใจ และผู้นำโครงการต่าง ๆ เนื่องจากชาวบ้านจะให้ความไว้วางใจได้มากกว่าให้ฆราวาสเป็นผู้นำ ส่วนในระดับล่างนั้นให้พระสงฆ์คัดเลือกบุคคลที่อยากจะทำลดอบายมุขมาฝึกหัดให้ได้อย่างถูกต้องตามหลักธรรม และด้านที่สองฝึกหัดให้มีลักษณะเป็นผู้นำและมีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมอย่างแนบแน่น จนสามารถเป็นผู้นำชาวบ้านในด้านการพัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้นว่า การสหกรณ์ การสุขภาพ การโภชนาการ ถ้าชาวบ้านมีผู้นำที่เสียสละและสามารถจัดการแก้ปัญหาความยากจนได้บ้าง ชาวบ้านจะเชื่อใจหรือไว้วางใจผู้นำชุมชนที่เป็นพระและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้อำนวยการให้เกิดขึ้น และยังหวังกันว่าผู้นำพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรมดีแล้ว ไม่เพียงแต่สามารถช่วยฝึกอาชีพและผู้นำชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังสามารถช่วยเหลือในการปรับปรุงโครงการพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น เพราะลำพังฝ่ายบรรพชิตอาจจะทำงานพัฒนาไม่สะดวกและความต้องการของชาวบ้าน การหาภูมิคุ้มกันให้พระสงฆ์เป็นการเพิ่มศักยภาพของการพัฒนายิ่งขึ้น การพัฒนาตามเชิงพุทธนี้ถึงแม้จะมีได้เป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นทางออกหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับหนึ่ง คือการพัฒนาที่มีรากฐานทางด้านวัฒนธรรม เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์อัครเปียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุ และการพัฒนาจิตใจ เช่น โครงการ “ตลาดศุภ...สุขภาพ, โครงการ “หลุมพอเพียงโครงการ “ยุวเกษตรกร, โครงการ ธนาคารหนูหลุม โดยอาศัยหลักพุทธธรรมได้แก่ หลักอิทธิบาท ๔, หลักสังคหวัตถุ ๔, หลัก ธิฐฐัมมิกัตถนิกกรรม ๔, หลักอภิธานียธรรม ๗, หลักฆราวาสธรรม ๔ และพรหมวิหารธรรม ๔

บทที่ ๔

วิเคราะห์รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ในการศึกษารูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัด
กาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาบริบทของ
ชุมชนและ แนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑. รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๔.๑.๑ ชุมชนเข้มแข็งในพระพุทธศาสนา

นิยาม หมายถึง การกำหนดแน่นอน ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติ
หรือกฎธรรมชาติ^๑ การค้นพบสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าเกิดขึ้นจากกฎธรรมชาติ
ที่เรียกว่าธรรมนิยาม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลนี้มีใช้มีเฉพาะกรรมนิยามอย่างเดียวกฎอย่างนี้มี
หลายกฎท่านประมวลไว้ว่ามี ๕ กฎด้วยกันเรียกว่า นิยาม ๕ หรือกฎ ๕ ดังนี้^๒

๑. กรรมนิยาม กฎแห่งกรรม ได้แก่กฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลเกี่ยวกับการกระทำของ
มนุษย์ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒. จิตตนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิตเช่น เมื่อจิตอย่างนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิก
อะไรประกอบได้บ้าง ถ้าเจตสิกอันนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกไหนเกิดร่วมได้อันไหนร่วมไม่ได้

๓. พีชนิยาม กฎเกี่ยวกับพืชพันธุ์ เช่น ปลูกมะม่วงก็เกิดเป็นมะม่วง ปลูกมะนาวก็เกิดเป็น
ต้นมะนาว ปลูกเมล็ดพืชอะไรก็ออกผลออกต้นเป็นพืชชนิดนั้น อย่างนี้เรียกพีชนิยาม

๔. อุตุนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับอุตุ อุตุคือ เรื่องอุณหภูมิ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
กฎเกณฑ์ เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พุดอย่างชาวบ้านก็เช่น อากาศร้อนขึ้น เราก็กางร่มออก อากาศเย็นลง
เย็นมาก ๆ เติมน้ำกลายเป็นน้ำแข็ง หรือถ้าร้อนมากขึ้นน้ำก็กลายเป็นไอ เรียกว่า อุตุนิยาม

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่
๒๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๖.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๑/๒๙๓.

๕. ธรรมเนียม กฎแห่งธรรม คือ ความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย หรือความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เช่น คนเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป เป็นต้น^๓

พระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นให้มนุษย์มีความสุขยั่งยืน โดยเน้นให้คนดับทุกข์ได้และสร้างประโยชน์สุขให้เกิดแก่ทั้งตนเองและสังคม โดยถือว่าเรื่องปากท้องหรือเรื่องทำมาหากินโดยทางสุจริตเป็นหลักประกันชีวิตอย่างหนึ่ง จากศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้คำนึงถึงฤดูกาลต่าง ๆ ตลอด ว่า พืชชนิดนี้ สมควรปลูกในฤดูหรือหน้าฤดูกาลใด ที่จะทำให้ผลได้ออกมามาก หรือพันธุ์พืชบางชนิด ก็สามารถปรับเข้าได้หลายฤดูกาล สามารถออกผลผลิตได้หลายฤดูกาล^๔ โดยในทางพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการทำมาหากินหรือการทำการเกษตรนี้เป็นพุทธพจน์หรือภาษิตสั้น ๆ ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ เช่นในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวถึงชนิดของพืชที่ปลูกและวิธีการปลูกหรือขยายพันธุ์ถูกต้องตามไว้ในกฎคามสิกขาบทวิภังค์ และในคัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับภิกษุท้าวพรหมณีนกเสถียร^๕ ในตอนหนึ่งว่า “ศรัทธาของเราเป็นพืช ความเพียรของเราเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริของเราเป็นงอนไถ ใจของเราเป็นเชือก สติของเราเป็นผาลและปฏัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจา สำรวมในอาหารในท้อง ย่อมกระทำการถอนหญ้าคือการกล่าวให้พลาดด้วยสัจจะ ความสงบเสงี่ยมของเราเป็นเครื่องปลดปล่อยกิเลส ความเพียรของเรานำธุระไปเพื่อธุระนำไปถึงแดนเกษมจากโยคะ ไม่หวนกลับมาเยี่ยมถึงสถานที่ๆ บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก การไถนานนั้นเราไถแล้วอย่างนี้ การไถนานนั้นย่อมมีผลคืออมตะ บุคคลไถนานนั้นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”

จะเห็นได้ว่า ความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิตคือหัวใจสำคัญอันเป็นพื้นฐานชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ ชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงสังคมของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันไม่ได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ อาศัยหลักอุตุนิยาม และพีชนิยาม คือพืชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพืชมาทำอย่างไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอุตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พืชเจริญเติบโตนั่นเอง

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) “หลักกรรมคำสอนสำหรับคนสมัยใหม่”, (กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการอบรม พระธรรมทูตวัดจักรวรรดิราชาวาส , ๒๕๒๙), (อัคราณา).

^๔ สัมภาษณ์ พระเทพปัญญามณี, เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์, เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^๕ ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๗-๓๘/๕๑๘.

๔.๑.๒ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

หลายชุมชนในชนบทภาคอีสาน วัดและพระสงฆ์ จิ๋งยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์หลายรูปได้พยายามรื้อฟื้นและแสวงหาบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้าน ในยุคภาวะทางสังคม และเศรษฐกิจอยู่ในขั้นวิกฤตินี้ขึ้นมาใหม่ โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีความสลับซับซ้อน ขึ้นให้ชัดเจนและตรงจุด พยายามค้นหาแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัย แล้วนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ได้นำหลักธรรมในการทำงานด้านการเกษตรกรรมไปอบรม ชี้นะประชาชนหรือกลุ่มเกษตรกร ซึ่งเคยประสบกับปัญหาในด้านการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา เช่น การทำไร่อ้อยหรือไร่น้ำส้มหลังเพียงอย่างเดียว โดยไม่การปลูกพืชอื่นๆ เสริมหรือหมุนเวียนเลย จึงทำให้สภาพดินมีปัญหาผลผลิตตกต่ำและที่ซ้ำร้ายรายได้ต่อคนต่อปีก็น้อยลงไปด้วย แทบจะไม่มีเงินสำหรับเลี้ยงชีพ เพราะไม่รู้จักรักการทำเกษตรอย่างเหมาะสมแก่พื้นที่และฤดูกาลนั่นเอง นอกจากนั้นพบว่า ในสมัยอดีตหลายปีที่ผ่านมา ล้วนมีสภาพเหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสาน โดยประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชน มีสภาพที่อดอยาก ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานด้านเกษตร การเป็นหนี้สินล้นตัว ปลูกข้าวแต่ไม่มีข้าวกิน ปลูกพืชก็ขายไม่ได้ราคาที่เป็นธรรม แม้จะเลี้ยงสัตว์ก็ถูกรอคระบาด คุณภาพชีวิตค่อนข้างต่ำ เช่น ชอบเล่นการพนันห่วย การพนันไก่ชน และอบายมุขต่าง ๆ ขาดการใส่ใจด้านสุขภาพอนามัยทั้งของตนเองและบุตรหลาน เยาวชนขาดการดูแลเอาใจใส่ เมื่อเห็นประชาชนประสบกับปัญหาเช่นนี้ จึงได้ตั้งปณิธานไว้ว่า จะหาทางแก้ปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสุขภาพอนามัยให้กับชาวบ้านให้ได้ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหา การเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวร

ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้นำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัยหลักของธรรมชาติ ไม่ว่า คน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ได้ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้ จะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพืชชนิดนี้แล้ว พืชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พึ่งพาร่มไม้ของตนไม่ใหญ่ได้จึงจะเจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้นพริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไป หรือในร่มมากเกินไป^๖ และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดี ด้วยการผสมกลบ และมูลสัตว์ ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดี นำไปใส่วงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ

^๖ สัมภาษณ์ พระครูเมตตาคุณาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, เจ้าอาวาสวัดสิริมาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา เป็นการเกษตรแบบอิงอาศัยกัน คือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น

๔.๑.๓ การเกษตรแนวพุทธเพื่อพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

หากมองเรื่องชุมชนเข้มแข็งที่เกี่ยวข้องกับรายได้ ทรัพย์สินเงินทองการแลกเปลี่ยนซื้อขาย ดำเนินธุรกิจอาชีพค้าขาย ความประมาทจัดว่าเป็นเหตุที่จะทำให้ทรัพย์สินสมบัติหรือธุรกิจการงาน ประสบกับความเดือดร้อนล่มสลายได้โดยง่าย ดังนั้น จึงไม่ควรประมาทดำเนินธุรกิจการงานต่าง ๆ อย่างมีสติรู้เท่าทันความเป็นไปของกิจการงานนั้น ๆ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของหน้าที่การงานแห่งตน

พัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำมีเป้าหมายมุ่งผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อคนในชุมชน ได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยและมีประโยชน์ต่อสุขภาพ ดังนั้น ผลผลิตส่วนใหญ่จะนำมาจำหน่ายในชุมชนและใกล้เคียงในราคาถูก บางส่วนก็จำหน่ายในตลาดนัดชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพในราคาถูก ที่สำคัญจะช่วยให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชน คือการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันในตลาดชุมชน หรือตลาดนัดชุมชน เป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน เพราะเมื่อใดก็ตามที่คนในชุมชน หรือผู้ประกอบการอาชีพค้าขายด้วยการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกันไม่ค้ากำไรเกินควร มีความสุจริตประพฤติดีงามทางด้านการพูดและการกระทำ รักและเคารพในอาชีพของตน เมื่อนั้นเศรษฐกิจของคนในชุมชน ก็จะมี ความเจริญตั้งมั่นสามารถแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนไปด้วย ดังนั้น เกษตรกรในชุมชนทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบธุรกิจการค้าขายต่าง ๆ หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายที่ตนทำอยู่ จึงควรทำความเข้าใจในเหตุและผลของการขาดทุนและได้กำไร ที่พระพุทธศาสนานำเสนอไว้ และยึดเป็นหลักปฏิบัติตาม เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งอาชีพการงานของตนได้เสมอแบบยั่งยืนและควรมีการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแพร่คู่กับหลักธรรม ประชาชนควรใช้วัตถุทุกแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง^๗

ผลผลิตจากศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำนำไปจำหน่าย ณ ตลาดชุมชนและตลาดในเมือง โดยผู้ที่ได้รับผิดชอบจากศูนย์พัฒนาคุณธรรม รายรับที่ได้รับก็นำมาเป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าดำเนินการงานส่วนหนึ่ง อีกส่วนบำรุงพระภิกษุสามเณรด้านปัจจัย ๔ รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการต้อนรับคณะบุคคล สถาบัน ที่มาศึกษาดูงาน โดยหลักแล้วศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรแนวพุทธ เป็นวิทยาทานแก่คนในชุมชนและอื่น ๆ ซึ่งเมื่อศึกษาดูงานแล้วจะเกิดแนวคิดนำไปสานต่อเป็นเครือข่ายเกษตรแนวพุทธ ซึ่งให้เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาทางการเกษตรอีกทางหนึ่งแก่เกษตรกรในสังคมไทย

^๗ สัมภาษณ์ พระครูกิตติธรรมภาณินันท์, รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

๔.๑.๔ รูปแบบของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ในทัศนะของกลุ่มเกษตรกรเครือข่ายแนวพุทธและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

หลักการเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนและมนุษย์พัฒนาตนเองฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุด โดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝนพระพุทธศาสนามีหลักบริหารจัดการเป็นหลักธรรม ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน สามารถทำงานให้บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์คือเรียกว่า อิทธิบาท ๔^{๘๘} มุ่งเน้นสร้างความพอเพียงเป็นเบื้องต้น เมื่อพอเพียงแล้ว ก็ทำให้มากขึ้นเพื่อค้าขาย หรือจุนเจือผู้อื่น^{๘๙} และมีพระสงฆ์เป็นผู้ยืนยันความจริงดังกล่าว พระสงฆ์ จึงมีบทบาทที่สำคัญที่จะนำกิจกรรมพัฒนาชุมชน^{๙๐} โดยนำหลักธรรมทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา เข้ามาใช้กับงานพัฒนา การประกอบอาชีพต่าง ๆ ในทางโลก เช่น การค้าขาย รับราชการ ทำนา ลูกจ้าง ก็ทำอย่างสุดความสามารถ จนสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่สุร่ยสุร่าย^{๙๑} กล่าวคือ ประโยชน์ของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง สามารถประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนได้รับประโยชน์ ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวร^{๙๒} ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑) ด้านหลักพุทธธรรม

ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์มีการอบรมธรรมะสำหรับพระภิกษุ-สามเณร กระบวนการดำเนินการพระพุทธศาสนาเน้นในเรื่อง ความประพฤติอันดีงาม กล่าวคือ ผู้เข้าอบรมจะต้องถือปฏิบัติตามพระวินัย กระบวนการดำเนินการเน้นหลักสติปัฏฐาน ๔ สมถะและวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลัก และยังให้แนวคิดที่ว่า “พระสงฆ์จะต้องสอนให้ญาติโยมสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยไม่ต้องรอให้คนอื่นมาช่วยเพียง

^{๘๘} สัมภาษณ์ พระครูศรีธรรมโกศล, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, วัดสิมโนโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๘๙} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๐} สัมภาษณ์ นายศุภกร สร้อยเสมา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๙๑} สัมภาษณ์ นายไข่ วิชัยศรี, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๙๒} สัมภาษณ์ นางสาวศิรินทร ศรีสุข, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

อย่างเดียว”^{๑๓} เนื่องจากพระสงฆ์คือเสาหลักหนึ่งในการพัฒนาชุมชน อีกทั้งยังเป็นหลักศรัทธาของพุทธศาสนิกชน^{๑๔} จึงเป็นต้นแบบที่ดีของสังคมและช่วยชี้แนะชุมชนได้เป็นอย่างดี

๒) ด้านการเกษตรแนวพุทธ

ผลสำเร็จจากการดำเนินงานการเกษตรตามแนวพระพุทธรศาสนาเพื่อสังคม ทำให้วัดและศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ เป็นศูนย์กลางในการศึกษาดูงานเกษตรแนวพุทธ และให้ความช่วยเหลือในด้านของจิตใจ แนวทางหรือการดำเนินการเกษตรแนวพุทธ ที่มีความเป็นวิถีพุทธ เช่น ใช้ระบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน^{๑๕} ใช้ระบบดูแลธาตุ ๔ ให้สมดุล มุ่งใช้ธรรมชาติดูแลธรรมชาติ ยึดหลักธรรมชาติ (ธรรมะ) สรรพสิ่งในโลกล้วนพึ่งพิงกัน^{๑๖} โดยเน้นให้ธรรมะเป็นเครื่องมือในการนำพา บุคคลที่เข้ารับการอบรม เป็นบุคคลที่อยู่กับสังคมมาโดยตลอด เมื่อมีปัญหาด้านวัตถุไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้หมดทุกอย่าง การแก้ปัญหาทางด้านนามธรรมจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่เป็นสิ่งแก้ไขปัญหา^{๑๗} ฉะนั้น จึงทำให้แนวทางการดำเนินงานของของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และการแก้ปัญหาชุมชน เศรษฐกิจครอบครัว ชุมชน ทางด้านการทำการเกษตรแนวพุทธ โดยการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ ดังนี้

๑. ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ คือ ขยันหา รักษาไว้ มีสมาชิกในชุมชนเป็นคนดี และใช้ชีวิตไม่ฟุ้งเฟ้อ ไปปรับประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเองได้ คือ พร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจ อารักขา คือรักษาทรัพย์ กลยาคือมีเพื่อนดี สมชีวิตาคือเลี้ยงชีวิต^{๑๘} อาชีพเกษตรเป็นอาชีพอิสระ และสุจริตไม่เบียดเบียนเอาเปรียบผลประโยชน์รู้จักหลักพอเพียงและซื่อสัตย์เป็นหลัก^{๑๙} เพราะเป็นอาชีพที่สุจริต ไม่เป็นโทษต่อตนและคนอื่น ซึ่งมีได้เบียดเบียนใคร และเป็น

^{๑๓} สัมภาษณ์ นางสาวลลิตภัทร วิเศษศิลป์, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายจุล ปิตคาม ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาคำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ ศรีเมือง ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ ว่าที่ ร้อยตรี รัตนชัย ชองศิริ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางรัตนภรณ์ ลือฉาย, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูเมตตาคุณาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, เจ้าอาวาสวัดสิริมาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

ต้นแบบของสังคมได้^{๒๐} และเป็นการส่งเสริมเกษตรกรหรือชาวบ้านให้ได้มีผลสัมฤทธิ์มากขึ้นกว่าเดิม ทำให้มีผลผลิตดีขึ้น รายได้เกิดเพิ่มขึ้น^{๒๑}

๒. หลักอิทธิบาท ๔ คือ ความพอใจ ความเพียร มุ่งมั่นอุทิศกายและใจในสิ่งที่ทำ และความไตร่ตรองในการทดลอง จะทำให้การเกษตรแนวพุทธประสบความสำเร็จ^{๒๒} ยึดหลักเหตุและผล ค้นหาความจริงตามแนวทางอิทธิบาท ๔^{๒๓} ควรกำหนดหลักธรรม ที่เข้าใจง่าย ให้เป็นจิตมุ่งมั่นทำงาน ที่ทำ เกิดความรักงาน สนใจงานที่ทำอย่างต่อเนื่อง ด้วยความใส่ใจ^{๒๔} เห็นด้วยอย่างยิ่ง หากศึกษา หลักอิทธิบาท ๔ ร่วมกับเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ จะส่งผลให้พ้นจากความยากจนได้ (ลด รายจ่าย เพิ่มรายได้ สร้างโอกาส)^{๒๕}

๓. หลักสังคหวัตถุ ๔ คือ โอบอ้อมอารี วชิโรโอบาเราะ สงเคราะห์ชุมชน และวางตนให้เหมาะสม เป็นหลักธรรมเสนอให้กับตนเองและชุมชน ทำให้ชุมชนพึ่งพาอาศัยกันและกันได้อย่าง ยั่งยืน^{๒๖}

๔. หลักโภควิภาค คือ การบริหารจัดการทุนทรัพย์ เช่น การใช้จ่าย การออม และการ ลงทุน มุ่งทางสายกลาง การดำเนินงานยึดหลักเหตุและผล ช่วยประหยัดรายจ่าย ลดต้นทุน เพิ่ม มูลค่า^{๒๗} และต้องยึดหลักสัมมาอาชีพะ ด้วยความขยัน อดทน บนความสุจริต^{๒๘} ส่วนหนึ่งบริโภคใน

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธรวิโร, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านา คำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายประพาส ชมปากเกลี้ยง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัด กาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายเฉลย ธรรมศิริ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระเทพปัญญเมธี, เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์, เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๒๔} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ พระครูศรีธรรมโกศล, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายบุญเหลือ บุตรศรีเมือง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัด กาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธรวิโร, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านา คำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายบุญเหลือ บุตรศรีเมือง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัด กาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูศรีธรรมโกศล, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

ครอบครัว ส่วนหนึ่งแจกจ่ายเพื่อนบ้าน ส่วนหนึ่งนำไปจำหน่ายในตลาดของชุมชน^{๒๙} ทำให้หนี้สินลดลง คือไม่ก่อหนี้เพิ่ม^{๓๐}

๕. หลักมัตตัญญูตา คือ รู้จักประมาณ และความสันโดษ ได้แก่ ความพอเพียง พอใจในปัจจัยสี่ จะเป็นเครื่องนำพาให้สังคมมีความยั่งยืนอยู่ได้ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการรู้ตน รู้คน รู้งาน วางตนที่เหมาะสมในชุมชน ทำให้ชีวิตไม่เป็นหนี้^{๓๑} เนื่องจากคนในสังคมจะคำนึงถึงการมีอยู่อย่างจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ และพยายามช่วยกันจัดสรรจัดการทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นอย่างถูกต้องเป็นธรรม คำนึงถึงอนุชนผู้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่กำลังเติบโตขึ้นมาบริโภคทรัพยากรธรรมชาติบนโลกใบนี้ต่อไป จักต้องอาศัยความอดทน ความพากเพียร ความขยัน มีวินัยในตนเอง และที่สำคัญคือต้องควบคุมความโลภของตนให้อยู่ในระดับที่พอดี ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายแม้จะมีชีวิตอยู่ในท่ามกลางสังคมที่มีความทันสมัยหรือมีเทคโนโลยีสูงก็ตาม นอกจากนี้ยังต้องมีการเรียนรู้เท่าทันโลก แต่ไม่ลุ่มหลงตามกระแสของบริโภคนิยมเกินพอดี จนเป็นเหตุให้วิถีชีวิตต้องสั่นคลอนหรือเอนเอียงจากทำนองคลองธรรม ความมีเหตุมีผล เดินทางสายกลาง (ความพอเพียง) ความรู้ประมาณตน (ทำน้อย ได้มาก : ประหยัดรายจ่าย (ขาดต้นทุน) เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์^{๓๒} ย้อนหลังสู่สังคมพอเพียง ด้วยการรู้ประมาณตน^{๓๓}

๖. หลักศีล ๕ คือ มีการประพฤติตนให้อยู่กรอบของเบญจธรรมเป็นเบื้องต้น ให้มีความเป็นปกติทั้งกาย วาจา และใจ อยู่ในสังคมของชุมชนอย่างอยู่ดีมีสุข เข้าวัดทำบุญตักบาตร รักษาศีล เจริญภาวนาแผ่เมตตา เป็นประจำอย่างต่อเนื่องทุกวันพระและวันสำคัญทางศาสนา มีศีล ๕ เป็นหลักยึดหลักดำเนินชีวิตพออยู่พอกิน พอใช้ (สัมมาอาชีวะ อัตตาหิ อัตตาโน นาโถ)^{๓๔}

กระบวนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังกล่าวนี้นี้ เน้นให้ผู้อบรมได้รับธรรมะ และประยุกต์ใช้ในการเกษตร เพราะการที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จนั้น ล้วนต้องอาศัยหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายสายัญญ์ โสระธิดา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางรัชชนก สุไชยชิต, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายทองเหรียญ ศรีจวง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายฉลาด ใจทาน, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายฉลาด ใจทาน, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

เช่น อธิบาต ๔^{๓๕} เพราะวิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาชุมชนทำได้หลายวิธี แต่การทำให้ชุมชนของเรานั้นคงและยั่งยืนในอนาคต ต้องคำนึงโดยการพึ่งพาตนเองและเสริมสร้างเศรษฐกิจให้ชุมชนเข้มแข็ง^{๓๖} เพราะว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มีความขยัน อดทน และประหยัด^{๓๗} รู้จักพึ่งพาตนเองได้ เข้าใจในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมอยู่ตลอด พระพุทธศาสนา มีคำสอนที่เอื้อเพื่อให้ทุกคน สรรพสัตว์ได้รับประโยชน์ในการนำไปปฏิบัติธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมเพื่อบุคคลอื่น ไม่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อบุคคลแต่เป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อทุกคนได้เข้าถึง เพื่อประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น หากรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งปวง

สรุปได้ว่า ความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิตคือหัวใจสำคัญอันเป็นพื้นฐานชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ ชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงสังคมของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันมิได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ อาศัย์หลักอุตุนิยาม และพีชนิยาม คือพีชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพีชมาทำอะไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัย์อุตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พีชเจริญเติบโตนั่นเอง

ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้นำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัย์หลักของธรรมชาติ ไม่ว่า คน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ได้ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้ จะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพืชชนิดนี้แล้ว พืชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พึ่งพาร่มไม้ของต้นไม้ใหญ่ได้จึงจะเจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้นพริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไป หรือในร่มมากเกินไป และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดี ด้วยการผสมแกลบ และมูลสัตว์ ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดี นำไปใส่วงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา เป็นการเกษตรแบบอิงอาศัยกัน คือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น

ผลผลิตจากศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำนำไปจำหน่าย ณ ตลาดชุมชนและตลาดในเมือง โดยผู้ที่ได้รับผิดชอบจากศูนย์พัฒนาคุณธรรม รายรับที่ได้รับก็นำมาเป็น

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิโร, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นางสมกวย ทักษา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์ นางอนงค์ ทองสุวรรณ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าดำเนินการงานส่วนหนึ่ง อีกส่วนบำรุงพระภิกษุสามเณรด้านปัจจัย ๔ รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการต้อนรับคณะบุคคล สถาบัน ที่มาศึกษาดูงาน โดยหลักแล้วศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรแนวพุทธ เป็นวิทยาทานแก่คนในชุมชนและอื่น ๆ ซึ่งเมื่อศึกษาดูงานแล้วจะเกิดแนวคิดนำไปสานต่อเป็นเครือข่ายเกษตรแนวพุทธ ซึ่งให้เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาทางการเกษตรอีกทางหนึ่งแก่เกษตรกรในสังคมไทย

กระบวนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังกล่าวนี้นี้ เน้นให้ผู้อบรมได้รับธรรมะ และประยุกต์ใช้ในการเกษตร เพราะการที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จนั้น ล้วนต้องอาศัยหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อธิปไตย ๔ เพราะวิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาชุมชนทำได้หลายวิธี แต่การทำให้ชุมชนของเรามั่นคงและยั่งยืนในอนาคต ต้องคำนึงโดยการพึ่งพาตนเองและเสริมสร้างเศรษฐกิจให้ชุมชนเข้มแข็ง^{๓๘} เพราะว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มีความขยัน อดทน และประหยัด^{๓๙} รู้จักพึ่งพาตนเองได้ เข้าใจในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นศาสนาที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสังคมอยู่ตลอด พระพุทธศาสนา มีคำสอนที่เอื้อเพื่อให้ทุกคน สรรพสัตว์ได้รับประโยชน์ในการนำไปปฏิบัติ ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมเพื่อบุคคลอื่น ไม่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อบุคคล แต่เป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อทุกคนได้เข้าถึง เพื่อประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น หากรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งปวง

๔.๒ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านจิตใจ

การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจคือดำเนินชีวิตภายใต้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้การที่มีจิตใจที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวกับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น ชาวบ้านล้วนเป็นชาวพุทธที่ดี มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ยึดมั่นในคำสอนทางพระพุทธศาสนา ในยามที่ประสบปัญหาต้องรู้จักการปล่อยวาง เช่น ปัญหาในการทำการเกษตรคือ ความผันผวนของสภาวะแวดล้อมได้แก่ ฝนแล้งบางครั้งน้ำท่วม ซึ่งชาวบ้านนาบอกว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติที่เกิดขึ้นและสามารถทำใจยอมรับได้ หลักอีกประการคือได้แก่ ความอดทน และ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ทำให้ชาวบ้านยึดตนเองเป็นที่พึ่งโดยไม่รอช่วยเหลือจากคนอื่น นอกจากนี้ยังยึดถือหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือรู้จักพอประมาณ “กินที่ละคำ ทำที่ละอย่าง” กระทำการใดๆ โดยไม่ประมาท การที่ชาวบ้านมีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจดังกล่าวทำให้มีจิตใจที่มั่นคงมีสติและปัญญาที่สามารถต่ออุปสรรคในการดำรงชีพที่เผชิญอยู่เสมอ^{๔๐}

จากการวิเคราะห์ผลสัมภาษณ์ของกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่เกี่ยวข้องพบว่า เครือข่ายของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำนี้ได้ดำเนินตามแนวคิดของ พระมหาสุภาพ พุทธวิริ

^{๓๘} สัมภาษณ์ นางสมกวย ทักษา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นางอนงค์ ทองสุวรรณ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๐} พระเทพปัญญาเมธี, เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์, เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑

โย ซึ่งมีบทบาททางสังคมรูปหนึ่ง เพราะได้ช่วยเหลือชุมชนเป็นอย่างดี^{๔๑} ด้วยการสร้างเกษตรแนวพุทธ จึงทำให้วัดปานาคำ เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจและด้านการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัวชุมชนที่ยั่งยืนได้^{๔๒} ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น เป็นการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับธรรมชาติ โดยใช้วิธีธรรมชาติทั้งธาตุดิน น้ำ ลม และไฟแก้ไข พืชทุกชนิดล้วนเกี่ยวพันกัน การปลูกควรหมุนเวียนกัน ส่งผลให้ดินมีโอกาสดูดซับสภาพ และใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างคุ้มค่า^{๔๓} การทำปุ๋ยหมักตามธรรมชาติสามารถช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย^{๔๔} ทำให้ชุมชนเข้มแข็งอยู่ดีมีสุข^{๔๕} สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อมาเพื่อการบริโภคน้อยลง มีอาหารพืชผักผลไม้ไว้บริโภคในไร่นาของตนเอง อีกทั้งมีความรู้สึกว่าชีวิตปลอดภัยขึ้น เพราะปัจจุบันผลิตผลทางการเกษตรเน้นพืชผักที่ปลอดภัยจากสารพิษต่าง ๆ เน้นอาหารเพื่อสุขภาพ ประเด็นนี้จะ เป็นต้นแบบที่ดี และจะเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าทางการเกษตรได้ดี^{๔๖} เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษตกค้างในการบริโภค ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เกิดความรู้สึกสบายใจ มีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับธรรมชาติ พืชผักผลไม้ ต้นไม้ รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการรู้จักเหตุผล และพึ่งพาอาศัยกันมีเพื่อนมีชุมชนของตนเองตามหลักพุทธธรรม ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถปลูกบริโภคเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท้าที่มีอย่างไม่ต้องดิ้นรน และยังสามารถนำไปจำหน่ายแจกในชุมชนเพิ่มรายได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ ที่ปรับให้ใช้เวลาและสถานที่ได้ เช่น ทำบริเวณที่ลุ่มหรือดอนก็ได้ ทำได้ทุกฤดูกาล ไม่ว่าหน้าฝน หน้าหนาว และหน้าแล้ง ไม่นี้น้ำก็ขุดให้มีสระหรือบ่อน้ำทางการเกษตรเพียงพอ

^{๔๑} สัมภาษณ์ นายศุภกร สร้อยเสมา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดปานาคำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดปานาคำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายไข่ วิชัยศรี, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายจุล ปิตคาม, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๖} สัมภาษณ์ ว่าที่ ร้อยตรี รัตนชัย ของศิริ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๗} ด้วยการนำแนวคิดและทฤษฎีกับศาสตร์สมัยใหม่มาประยุกต์เข้ากันได้กับทางพุทธศาสตร์ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง เพราะต้นทุนการผลิตไม่สูงมาก แต่ได้ผลผลิตมาก ^{๔๘}

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือย เหมาะสมกับยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกุสโลบายสอนชาวบ้านได้ ^{๔๙} หากตั้งใจทำงานก็จะสามารถมีอยู่มีกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นได้ ทำให้เศรษฐกิจมีความสมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำงานด้วยใจรักเอาใจใส่ ขยันอดทน ^{๕๐} ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุและบริโภคนิยม ตลอดจนไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

การน้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาปรับใช้กับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำโดยมุ่งเน้นทางสายกลาง ความมีเหตุมีผล กำหนดรู้ในขณะดำเนินการด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ^{๕๑} โดยยึดศีล ๕ เป็นหลักธรรมเบื้องต้น และหลักธรรมอื่น ๆ เช่น อธิธัมม ๔ คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ ๔ อย่าง คือ ฉันทะ ความพอใจ, วิริยะ ความเพียร, จิตตะ ความมุ่งมั่นไปอุทิศตัว อุทิสใจให้แก่สิ่งที่ทำ, วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทบทวน หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ สัจจะ พูดจริง ทำจริง, ทมะ การฝึกฝน แก้ไขข้อบกพร่อง, ขันติ ความอดทน ทำงานด้วยความขยัน, จาคะ ความเสียสละ และอบายมุข ไม่ประพฤติดนในทางเสื่อมเสีย ^{๕๒} เกษตรกรรมหลักปฏิบัติเพื่อตนพึ่งตนเองได้นั้น คือ อดทน ซื่อสัตย์ มัธยสถ์ ขยัน ถ่อมตน และกตัญญู มีรายละเอียดต่อไปนี้

อดทน คือทั้งอดทั้งทนเข้าไว้ ในกรณีที่เรารับความสำเร็จอย่างสูงหรือประสบความสำเร็จล้มเหลวอย่างหนักยิ่ง ก็ต้องใช้ทั้งอดและทั้งทน จึงจะไม่เสียบุคลิกภาพของตนเอง เช่น ปลุกพืชแล้วพืชไม่เจริญงอกงามก็ให้อดทนไม่เสียใจจนเกินไป ^{๕๓} ลักษณะของผู้มีความอดทนที่ดี ประกอบ ด้วยความอดกลั้น ไม่ฉุนเฉียว ไม่ทำให้ใครน้ำตาาร่วงและหน้าเบิกบานยิ้มแย้มอยู่เสมอ ซึ่งผลดีของการ

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ ศรีเมือง ชาวบ้านโคกกกลาง ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๘} สัมภาษณ์ นางรัตนภรณ์ ลือฉาย, ชาวบ้านโคกกกลาง ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์ นางรัชชนก สุไชยจิต, ชาวบ้านโคกกกลาง ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๕๐} สัมภาษณ์ นายปัญญารงค์ อำนวย, ปลัดอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายมล โคตรสี, ผู้ใหญ่บ้านโคกกกลาง หมู่ที่ ๖, ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระเทพปัญญาเมธี, เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์, เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอมือ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

พึ่งตนเองด้วยความอดทน ได้แก่ มีความภาคภูมิใจในตนเอง สร้างเสน่ห์ให้แก่ตนเอง เป็นที่รักที่ขบใจของคนทั่วไป ทำงานทุกอย่างสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทำให้เกิดความสุขต่าง ๆ ตามมา ทำให้เกิดสุขแก่ตน และสังคม เป็นปัจจัยส่งเสริมคุณธรรมขั้นสูง ๆ ขึ้นไป^{๕๔}

ซื่อสัตย์ คือ ซื่อ หมายถึงไม่คดไม่โกง ตรงไปตรงมา ขอบธรรม ยุติธรรม คำที่สอง สัตย์ คือ ความจริง ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมที่ทุกคนควรปฏิบัติ มี ๗ ประการ ได้แก่ ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ซื่อสัตย์ต่อคนอื่น ซื่อสัตย์ต่อคำที่ตนได้พูดไปแล้ว ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงานที่ตนกระทำ ซื่อสัตย์ต่อหมู่คณะ ซื่อสัตย์ต่อสถาบันที่ตนอาศัย และซื่อสัตย์ต่อเวลาที่เราทำงานอยู่นั้น ผลดีของความซื่อสัตย์ คือ ทำให้เกิดความภูมิใจในตนเอง การงานก้าวหน้า ทำให้คนยกย่องสรรเสริญ^{๕๕}

มัธยัสถ์ คือการใช้จ่ายพอเหมาะแก่ฐานะของตน ตรงกับคำว่ามัตตัญญูตา ซึ่งหมายถึง การรู้จักประมาณในเหตุการณ์ต่าง ๆ การรู้จักประมาณในหาสิ่งของเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และการรู้จักประมาณในการให้สิ่งของต่อผู้อื่น โดยไม่เดือดร้อนตนเองและครอบครัว ซึ่งในการทำเกษตรแนวพุทธทำให้เกษตรกรมีความมัธยัสถ์ในการใช้จ่าย และการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข^{๕๖}

ขยัน คือ บุคคลที่มีลักษณะที่มีปกติลุกขึ้นเสมอหรือตื่นเสมอ ทำงานตรงต่อเวลา ขอบใจในการทำงาน มีความเพียรพยายามไม่หยุดหย่อน มีความอดทน ไม่อ้างว่าหนาวเกินไป ร้อนเกินไป เหนื่อยเกินไป และเป็นคนว่าง่าย ซึ่งในการทำเกษตรแนวพุทธต้องทำอย่างสม่ำเสมอ คือการดูแลพืชผัก และ ดูแลดิน ทำให้ต้องมีความขยันเอาใจใส่อยู่เสมอ^{๕๗}

ถ่อมตัว คือ การแสดงกิริยาอ่อนน้อม ถ่อมตน อ่อนโยน คือเมื่อการปลูกต้นไม้ก็จะให้ใจเย็น มีความคิดเห็นที่ไม่เร้าร้อน ทำให้เกิดมีความนอบน้อมถ่อมตนด้วย^{๕๘}

การที่ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดพานาคา ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ได้นำหลักจริยธรรมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้น ในระยะยาวสามารถช่วยสร้างรากฐานความมั่นคงแข็งแรงให้กับจิตใจให้กับคนในชุมชน ซึ่งตามหลักพุทธธรรมจะไม่พัฒนากิจกรรมที่เน้นผลได้ทางวัตถุ อันเป็นการส่งเสริมความโลภ ความเห็นแก่ตัวและทำลายทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศน์ของส่วนรวมในชุมชนโดย จากการเน้นให้ความสำคัญกับคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น มีผลกระทบต่อกันในชุมชนและสังคมอย่างเห็นได้ชัดเจน การรวมตัวกันของคนในชุมชน ในระยะแรกเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะทุกคนมีความมุ่งหวังที่จะสร้างรายได้หวังการ

^{๕๔} สถาบันบันลือธรรม, **คู่มือสร้างคน**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๘.

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายหลั่น วิเศษศิลป์, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๑๒, ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายศุภเดช การถัก, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์, , วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์ ร้อยโทภูริภักดิ์ บุญมา นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์, , วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางปิ่นอนงค์ มูลศรี, นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์, , วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

ได้กำไร เมื่อมีงานที่ดีกว่าและรายได้ดีกว่า จึงพากันออกจากกลุ่มเพื่อไปทำงาน แต่หลังจากที่มีความพยายามสร้างการเรียนรู้โดยอาศัยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นคนที่มีจิตใจรักการทำงาน จึงทำให้กลุ่มเริ่มมีความหวังที่จะยืนหยัดอยู่ได้ประกอบกับมีผู้นำคนใหม่ที่มีความตั้งใจและมีคุณธรรมจริยธรรมมาช่วยสร้างพลังแก่สมาชิก ทำให้กลุ่มสามารถยืนหยัดต่อไปได้และจากการที่สมาชิกทุกคนมีการเข้าวัดฟังธรรม อีกทั้งถือศีล และนำหลักจริยธรรมมาใช้พัฒนาตนเอง ทำให้กลุ่มมีความเจริญขึ้นตามลำดับ ส่วนสมาชิกก็มีรายได้เสริม เพื่อช่วยจุนเจือครอบครัว และช่วยแนะนำด้านจริยธรรมแก่คนในครอบครัว ทำให้ในระยะยาว ชุมชนบ้านโคกกลางมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ชุมชนจึงเป็นชุมชนที่มีความมั่นคง ปลอดภัย และน่าอยู่ จากการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยที่เน้นทางด้านอุตสาหกรรมมากกว่าด้านการเกษตร ทำให้มีสิ่งทำให้เกิดความโลภขึ้นกับคนในสังคม ความเห็นแก่ตัวจึงเป็นตัวการที่กำหนดสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่มีผลกระทบจากภายนอกที่จะแพร่ขยายเข้าสู่ชุมชนตลอดจนความไม่เป็นธรรมและความเอารัดเอาเปรียบ ต่างๆ แต่จากการที่ชุมชนเน้น “ทำเพื่อกินเพื่ออยู่” และให้ “พอมี- พอกิน” เป็นฐานเบื้องต้น ความสามัคคีรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่การอนุรักษ์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดีงาม และฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเพื่อให้เป็นหลักที่พึ่งทางใจแก่ชุมชน การสร้างองค์ความรู้จากกระบวนการเรียนรู้ที่รู้จักคิดด้วยเหตุด้วยผลโดยไม่แยกตนออกจากระบบวิถีชีวิต ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงทำให้ไม่สามารถที่จะเข้ามาสร้างผลกระทบใดๆแก่ชุมชนนี้ได้ ทั้งนี้เพราะชุมชนนี้มีภูมิคุ้มกันอย่างดี ได้แก่ความมีคุณธรรมจริยธรรมของคนในชุมชนนั่นเอง^{๕๙}

ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์การทำความเข้าใจแบบพอเพียงเป็นเครื่องมือหนึ่งของการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน โดยมีเป้าหมายว่า ทำอย่างไรให้คนอยู่อย่างมีความสุข มีกิน มีใช้อย่างพอเพียง จึงไม่ได้เน้นที่ให้ขายได้มากๆ เพื่อให้ได้เงินมากๆ โดยไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องสิ่งแวดล้อม สุขภาพ ครอบครัวความยุติธรรมในการแบ่งปันรายได้ประโยชน์จากการดำเนินการ การใช้แรงงานของสมาชิก ไม่ใช่อดตายหลับตานอน เพราะอยากให้ทำได้มาก จนไม่มีเวลาให้ลูกและครอบครัว^{๖๐}

ดังนั้นในระยะยาวผลลัพธ์ที่ได้จากการที่ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำนำหลักจริยธรรมมาใช้ในพัฒนาจิตใจของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนและเข้มแข็งขึ้นของชุมชนเอง เพราะคุณธรรมในจิตใจเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญของการพัฒนาคนพัฒนาชุมชน ต้องสร้างความสมดุลให้ชีวิต ถ้ามีรายได้พอสมควร แม้ไม่รวย แต่สุขภาพดี สิ่งแวดล้อมดี ครอบครัวมีเวลาให้กัน ชุมชนเข้มแข็งและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก็ถือว่าเป็นทางที่ถูกต้องของการพัฒนาที่ยั่งยืน ชุมชนเป็นการพัฒนาที่อยู่บนหลักของความพอเพียง มองอะไรให้รอบด้าน สนใจเรื่องคุณค่า

^{๕๙} สัมภาษณ์ นางอรรณณ ยุบลแบน, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นายประจิด จิตจักร, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

มากกว่ามูลค่า อยากได้ความสุข ไม่ใช่อยากได้แต่เงินและพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้เงิน แม้ว่าจะทำให้เกิดความทุกข์เพียงใด^{๖๑}

จากการศึกษาพบว่า ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ มีการพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพทำให้ชีวิตของพวกเขาเป็นไปในทางที่ดีและนำไปสู่การพัฒนาตนเอง ชุมชนและสังคมให้มีศักยภาพและมีคุณภาพที่ดีตลอดจนมีความยั่งยืนในที่สุด การที่สมาชิกมีจริยธรรมเป็นพื้นฐาน มีการปฏิบัติธรรมอยู่เป็นนิจ จึงเป็นแรงช่วยให้เกิดการพัฒนากลุ่มอย่างมีศักยภาพและมีผลกระทบเป็นบวกต่อชุมชน ในแง่ของการพัฒนาที่มีความพอเพียง ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ผลที่ได้จากการนำเอาหลักจริยธรรมมาใช้ในการพัฒนาทำให้ชุมชนนี้มีความมั่นคงในการทำงานร่วมกัน ไม่ค่อยมีปัญหาให้รำคาญใจ สมาชิกมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีกระบวนการเรียนรู้ที่รู้จักคิด รู้จักไตร่ตรอง มีเหตุมีผล ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่ม สามารถที่จะยืนหยัดด้วยตนเองและพึ่งพาตนเอง ทำให้กลุ่มมีความยั่งยืนไม่ล้มลงโดยง่าย และจากการที่มีพื้นฐานทางจริยธรรมไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความซื่อสัตย์ ไม่คดโกง ทั้งต่อตนเอง สมาชิก และลูกค้า จึงทำให้ได้รับความไว้วางใจและการเป็นลูกค้าที่ดีอย่างมั่นคง และจากการที่ทำชุมชนแบบพอเพียง พอประมาณไม่มุ่งกำไรและมากจนเกินไป ทำให้ชีวิตของสมาชิกแต่ละคนมีแต่ความสุขเพราะไม่ดิ้นรนจนเกินควร ชุมชนจึงสามารถที่จะอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงผู้ใด อีกทั้งไม่เบียดเบียนคนในชุมชนให้ได้รับความเดือดร้อน แต่กลับร่วมมือร่วมใจกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า โดยเข้าใจถึงวิถีแห่งการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รู้จักช่วยกันอนุรักษ์และรักษาธรรมชาติให้ดำรงอยู่คู่กันไปกับผู้คนในชุมชน^{๖๒}

สรุปได้ว่า ๆ ที่จากการศึกษาการพัฒนาด้านจิตใจ เป็นการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งโดยให้ความสำคัญด้านจิตใจเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้ชุมชนนี้สามารถที่จะดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง ทำให้สมาชิกและครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และประการสำคัญคือการพึ่งพาตนเองได้ มีความพอเพียง สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งนัยสำคัญนี้เป็นรูปแบบของการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน และก่อให้เกิดความสมดุลขึ้นในชุมชน เพราะ สมาชิกของชุมชน เป็นส่วนที่สำคัญที่มีการพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ จากการที่เป็นผู้มีความรู้จริยธรรมทำให้เข้าใจในวิถีของความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ จึงไม่ใช่ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้คุณค่า คือการใช้เพียงอย่างเดียวแต่ไม่รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ จึงกล่าวได้ว่าสมาชิกของกลุ่มมีบทบาทสำคัญ และพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในชุมชนที่จะร่วมดูแลการดำเนินชีวิตเช่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น สร้างความไว้วางใจแห่งมวลสมาชิก มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักแบ่งปัน ผู้อื่น ไม่ดูถูกและข่มเหงผู้อื่น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้คนในชุมชน ทำให้สังคมในชุมชนเป็นสังคมที่สงบสุข ปลอดภัย ไม่ตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยม ซึ่ง

^{๖๑} สัมภาษณ์ นายศักดิ์ชัย รัชโพธิ์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

ก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมและปัญหาสังคม ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมที่น่าอยู่ เป็นสังคมที่สามารถอยู่เป็นอย่างดี และช่วยให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน

๔.๓ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ

การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมและในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ดังที่พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า^{๖๓} เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการ คือ

๑. พัฒนากาย ได้แก่ โรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยาบรรเทารักษาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

๒. พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถขจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาสังคม

๓. พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

๓.๑ คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันมีน้ำใจเพื่อแผ่อบอ้อมอารีย์

๓.๒ สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูกฝึกให้มีสติความพากเพียรสูงงาน มีความอดทนมีสมาธิแน่วแน่ มีสัจจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ

๓.๓ สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

^{๖๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรม จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙-๘๑.

๔. พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลปะและศาสตร์ต่าง ๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารคือโลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์^{๖๔}

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ องค์ความรู้ที่สามารถอธิบายกฎของธรรมชาติและสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ที่มีอยู่ก่อนการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์นั้นได้ค้นพบและนำมาเผยแผ่ให้ศาสนิกชนได้รู้และปฏิบัติตาม ในความเป็นศาสตร์ของพระพุทธศาสนายังสามารถทำให้เราศึกษาได้หลายศาสตร์ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจในศาสตร์นั้นๆ เพราะองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาภูมิปัญญาตามแบบแผนวิถีพุทธ ซึ่งเป็นที่สนใจของผู้แสวงหาทางเลือกใหม่ในการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาว่าตนเองจะมีชีวิตรอดอย่างมีคุณภาพหรือไม่ พระพุทธศาสนามีข้อมูลความรู้ทางศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความกระจ่างสำหรับการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจให้รอดอย่างมีคุณภาพที่น่าจะเป็นทางเลือกให้สังคมที่กำลังเป็นอยู่^{๖๕}

พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกับเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์ แต่จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาจะแตกต่างจากจุดมุ่งหมายของเศรษฐกิจ เพราะเศรษฐกิจมีจุดมุ่งหมาย เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความสุขมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ทั้งปวง มีความต้องการให้มนุษย์มีการเป็นอยู่ที่ดี มีอาหารที่ดี มีเครื่องอุปโภคบริโภคที่หลากหลาย ในทางเศรษฐกิจถือว่าเป็นมาตรฐานในการครองชีพที่สูง เพราะจะทำให้ชีวิตมีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น ก็จะทำให้สินค้าที่ผลิตขึ้นมีการใช้บริการมากขึ้น จึงเน้นเป้าหมายสร้างความสุขให้มนุษย์ที่วัตถุนั้นเอง^{๖๖}

ส่วนพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายของความสุข ๒ ประการคือ โลภียสุข และโลกุตตรสุข โลภียสุข เป็นความสุขของปุถุชนหรือฆราวาสผู้ครองเรือน เป็นสุขที่พัวพันกับทรัพย์สินสมบัติและวัตถุกามต่าง ๆ เป็นประเภทามิสสุข (กาม กิณ เกียรติ) ความสุขทางเศรษฐกิจก็จัดอยู่ในความสุขประเภทนี้ เพราะเป็นความสุขของการแสวงและการที่จะให้ได้สิ่งของมาบำบัดความต้องการของตนเองตามความปรารถนา ส่วนโลกุตตรสุข เป็นความสุขของผู้สิ้นกิเลสอาสวะและสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว เป็นความสุขที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่พัวพันอยู่กับสิ่งวัตถุกามใด ๆ ที่เป็นเครื่องสนองอารมณ์ปรารถนา เพราะเป็นความสุขที่ได้มาจากการตัด ลด ละ เลิก ความต้องการ หรือทะยานอยาก แทนที่เราจะพยายามแสวงสิ่งของมาสนองความต้องการที่ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ ของเราอย่างเดียวนั้น เราอาจจะหาความสุขจากการดับความต้องการที่ทำให้จิตร้อนรนหรือแทนที่จะหาความสุขจากการแสวงหาหรือสะสมทรัพย์อย่างเดียว เราอาจจะหาความสุขจากการเสียสละทรัพย์เพื่อประโยชน์สาธารณะหรือช่วยเหลือมนุษย์

^{๖๔} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ), **รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๑).

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาคำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๖} คุณ โทษณ์, **พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๙๑.

โลกด้วยกันก็ได้^{๖๗} เพราะว่าถ้าเรารู้จักให้ แบ่งปัน เอื้ออารีย์ มากเท่าใด เราก็จะออกจากกิเลสอาภรณ์ โลก โกรธ หลง ได้ง่ายขึ้นและในที่สุดก็จะพบกับความสุขที่เป็นโลกุตตรหรือที่เรียกว่าเป็นบรมสุขอย่างแท้จริงในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาได้สอนเกี่ยวกับความสุขของบุคคลไว้ว่าทุกคนสามารถแสวงหาความสุขได้เท่าเทียมกันหากแต่ารู้จักควบคุมจิตใจและความทะยานอยากของตนได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับเศรษฐศาสตร์ที่กล่าวว่าผู้ที่มีทรัพย์สินเท่านั้นที่จะมีความสุข^{๖๘}

ดังนั้น พระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์ ต่างก็มีจุดมุ่งหมาย คือให้มีความสุขเหมือนกัน แต่พระพุทธศาสนาได้ให้ความสุขที่กว้างขวางกว่าเศรษฐศาสตร์มากมาย แม้จะสอนเรื่องความสุขที่สูงกว่าวิชาเศรษฐศาสตร์ก็ตาม แต่พระพุทธศาสนาไม่เคยมองข้ามโลกียสุข ที่ถือว่าเป็นความสุขของฆราวาสตามหลักเศรษฐศาสตร์ เพราะทั้งสองมีวิธีการที่แตกต่างกัน อุปมาเหมือนคนที่เดินด้วยเท้าเปล่าและคนนั่งรถยนต์เพื่อไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้หรือที่ต้องการ จะต่างกันที่ประสิทธิภาพในการดำเนินไป คนเดินก็จะช้า เปรียบเหมือนโลกียสุข แต่คนนั่งรถยนต์ ก็จะสามารถไปได้เร็ว เปรียบเหมือน โลกุตตรสุข ที่เป็นความสุขที่เป็นอมตะ เศรษฐศาสตร์อุปมาเหมือนคนเดินด้วยเท้าเปล่า ส่วนพระพุทธศาสนาอุปมาเหมือนคนนั่งรถยนต์ ที่เหมือนกันก็คือเพื่อไปสู่ความต้องการ^{๖๙}

ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นที่โลกุตตรสุข มากกว่าโลกียสุข ก็ตามแต่ พระพุทธศาสนาไม่เคยมองข้าม โลกียสุข เพราะถือว่า โลกียสุขเป็นจุดมุ่งหมายของเศรษฐกิจทั่วไป จึงพยายามสอนหลักศีลธรรม เพื่อให้เป็นคนดี มีคุณภาพ ของสังคม ประเทศชาติ พระพุทธศาสนาตระหนักดีว่า ศีลธรรมจะดีได้ยากถ้ามนุษย์ยังทุกข์ยาก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในธรรมบทภาคที่ ๖ โดยทรงปรารภถึงบุคคลเลี้้งโศ ที่มีความหิว พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงแสดงธรรมโปรด เพราะว่าปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสังคมมีความสำคัญยิ่งการที่จะปลูกฝังศีลธรรมให้มีในใจของบุคคลได้นั้นย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนมากมายก็เพื่อให้มนุษย์ตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ โดยพยายามยกฐานะของตนให้สูงขึ้นด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยยึดหลักกรรมควบคู่ดำเนินกันไป จะเห็นได้ว่าหลักกรรมเหล่านั้นจะเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจและไม่มีข้อใดที่ขัดแย้งกับระบบทางเศรษฐกิจสมัยใหม่เลย ตรงกันข้ามกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและช่วยแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างได้ผลอีกด้วย^{๗๐}

ในยุคที่อารยธรรมโลกาภิวัตน์กำลังครอบงำสังคม วิถีชีวิตของมนุษย์กำลังเลือนหายและเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของอุทยานาพของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ดังที่ปรากฏใน

^{๖๗} พระเทพปัญญาเมธี, เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์, เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๖๘} สัมภาษณ์ พระครูศรีธรรมโกศล, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๖๙} สัมภาษณ์ พระครูเมตตาคุณากรณ์, เจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, เจ้าอาวาสวัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านา คำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

ปัจจุบัน แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงความเชื่อมโยงภูมิปัญญาดั้งเดิมของมนุษย์ให้กลับมามีความหมายต่อชีวิตที่สับสนในโลกปัจจุบัน ถึงแม้ว่ามนุษย์จะมีความก้าวหน้าไปมากเพียงใดก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่มนุษย์ยังคงต้องการ คือ “คุณค่าของชีวิต” ว่าจะมีชีวิตเป็นไปอย่างไร ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สิ่งที่เป็นบทพิสูจน์ในการเชื่อมโยงอดีตสู่ปัจจุบัน คือ “ธรรมะ” ที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เป็นเสมือนน้ำใสเย็นคอยลูบประโลมจิตใจร้อนรุ่มของมนุษย์ให้คลายลง

พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจามิที่ศนะที่เชื่อว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจได้แก่ ความพออยู่ พอกิน และความมีวิถีชีวิตที่สมณะ พอเพียง ในทุกมิติของชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนหากเราวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าประสานสอดคล้องต้องกันอย่างแนบแน่น กับหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการดำรงชีวิตที่ประเสริฐ พอเหมาะพอควร และการเดินทางสายกลางตามสมมติในโลกธรรม หรือ โลภียธรรมด้วย “วิถีแห่งพุทธ” トラบเท่าที่ยังไปไม่ถึงระดับปรมาธรรม ส่วนการดำรงชีวิตในโลภียธรรมนี้ ก็ให้รู้เท่าทันความเป็นไปและความเป็นจริงของโลก รู้จักประสานกลมกลืนกับโลก ชีวิตและธรรมชาติใช้ประโยชน์สูงสุดโดยไม่เป็นการทำลายและเบียดเบียนกัน ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งอริยสัจและไตรลักษณ์ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีอริยภาพ ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ดำรงอยู่โดยมี “ปัญญา” เป็นตัวกำกับ อยู่ได้โดยไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ไม่แก่งแย่งชิงดี และหลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุจนเกินสมควร และการเป็นผู้คลั่งไคล้ใน “วัตถุนิยม” และ “บริโภคนิยม” จนเกินไป โดยเฉพาะโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นได้ว่า มีการประสานสอดคล้องกันในโลกุตระธรรม^{๗๑} โลภียธรรมนั้นเป็นคำสอนที่มุ่งหมายสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ (และโลกหน้า) ด้วยดีส่วนโลกุตระธรรมนั้นมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้น อยู่เหนือโลก เป็นอิสระจากการถูกบีบคั้นรัดรั้งของโลกในส่วนของโลกียธรรมนั้นโดยที่พระพุทธศาสนาได้ให้น้ำหนักและความสำคัญแก่ชีวิตมนุษย์ซึ่งยังจะต้องดำรงอยู่ในโลกธรรมเป็นอย่างมากไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าโลกุตระธรรมจึงพิจารณามิตทางสังคมว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยดังคำกล่าวที่ว่า “วัฒนธรรมแห่งพระพุทธศาสนานั้น มิใช่มีแต่ที่เป็นไปเพื่อปัจเจกภาพ(Individual)อย่างเดียวแต่ทั้งที่เป็นไปสำหรับสังคม ด้วยมองจากบริบทในพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นสอดคล้องและเอื้อต่อการดำเนินการในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นส่วนรวมโดยเฉพาะที่สอดคล้องต่อกันเป็นพิเศษคือเศรษฐกิจพอเพียงตรงกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการเดินทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา^{๗๒} เป็นแนวปฏิบัติที่พอดีทั้งในแง่ทางปฏิบัติและทางด้านจิตใจคือหลักสำคัญพื้นฐานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขวิกฤติของชาติและนำประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศก้าวพ้นวิกฤติเศรษฐกิจและสามารถไปสู่ชีวิตที่ดีงามมีคุณภาพตามหลักพระพุทธศาสนาได้

^{๗๑} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจามิ คำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙.

หลักพุทธธรรมที่พระมหาสุภาพ พุทธวิริยนำหลักอิทธิบาท ๔^{๗๓} ซึ่งเป็นฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่าอิทธิบาท ได้แก่ ๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความต้องการที่จะทำ ไฟใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป ๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ท้อถอย ๓) จิตตะ คือ ความคิด ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำด้วยความคิดเอาจิตฝึกฝน ไม่ปล่อยให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป ๔) วิมังสา คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิเคราะห์วิธีแก้ไขปรับปรุง มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเพื่อสร้างให้ชุมชนเข้มแข็งหลักธรรมก็เพื่อจะมุ่งเป้าหมายไปที่ความเป็นคนมีจิตใจดี มีสำนึกและความรับผิดชอบแก่การงานและหน้าที่และคุณธรรม จึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทางวัตถุให้มั่นคง ส่วนหลักของการพัฒนาชุมชนก็มุ่งเป้าหมายไปที่ การพึ่งตนเอง การทำหน้าที่ การให้ชุมชนมีส่วนร่วมของกิจกรรมชุมชน การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงและยั่งยืนต่อชุมชน ย่อมบรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็วและมั่นคง ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ เช่น การส่งเสริมไร่นาสวนผสม ระบบการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองหรือที่เรียกว่าไร่นาสวนผสม หรือเกษตรผสมผสาน เป็นสิ่งที่ท่านเห็นว่าเป็นแนวทางที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาความยากจน และปัญหาหนี้สินของเกษตรกรได้หากเกษตรกรเพาะปลูกพืชผัก ทำไร่นาสวนผสมแล้วมีรายได้กินไว้ใช้โดยการพึ่งพิงตนเอง ไม่ใช่กู้ยืม ยากำแพง เทคโนโลยีสมัยใหม่แต่ดูแลผลผลิตให้เป็นไปตามธรรมชาติ ซึ่งเน้นการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ความสมดุลทางธรรมชาติและสมดุลในชีวิตประจำวันกลับคืนมา ท่านส่งเสริมให้ชาวบ้านโคกกลางและชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงทดลองทำโดยที่ท่านสนับสนุนด้านเงินทุน การทำไร่นาสวนผสมนี้มีความเกี่ยวข้องกับนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมาก อย่างน้อยผู้ทำการเกษตรผสมผสานนี้จะต้องมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน มีความสามัคคี ขวนขวายในกิจการงานของตน ผลจากการนำหลักธรรมข้างต้นมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของพระมหาสุภาพ พุทธวิริย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ จึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน สรุปได้ดังนี้

๑) ลดรายจ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี คือที่ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำได้ทำปุ๋ยชีวภาพ โดยนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่จะนำมาเป็นวัตถุดิบ ส่วนผสมในการผลิตจะมีอะไรบ้าง ปริมาณเท่าใด ขึ้นอยู่กับว่าเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่มีอยู่หรือหาได้ในท้องถิ่น และจัดหาบางส่วนจากภายนอกไร่นา หรือนอกท้องถิ่นมาเพิ่มเติม และยังได้นำขยะที่สามารถทำปุ๋ยหมักได้จากทางวัด เช่น ใบไม้แห้ง มูลค่างควา เศษอาหาร เป็นต้น เพื่อการผลิตจึงทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมีได้ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ โดยการมีพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน เพิ่มรายได้จากการจำหน่ายพืชผักสวนครัว ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น และปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก ปลอดภัย จาก

^{๗๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

สารเคมี มีผลเพิ่มเติมมากขึ้น คือประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายรับที่หามาเพิ่ม^{๗๔} ทำให้มีการลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวลงมากขึ้น สามารถเหลือเก็บออมเงินได้^{๗๕}

๒) อาหารผลไม้ที่ผลิตปลอดสารพิษ เนื่องจากในการทำเกษตรแนวพุทธไม่ได้ใช้สารเคมีในการทำการเกษตร ทำให้ผลไม้และพืชผักที่ผลิตได้ไม่มีสารพิษเจือปน ปลอดภัย หรือความโดดเด่นของผลผลิต เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค ด้วยการพัฒนาคุณภาพสินค้า ตามความต้องการของผู้บริโภค เน้นความสะอาด ปลอดภัย มีมาตรฐานสินค้า มีคุณภาพชีวิตที่ดี จากการบริโภคผักปลอดสารพิษ^{๗๖}

๓) ขจัดปัญหาความยากจน คือ เมื่อนำการเกษตรแนวพุทธในศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำ ไปดำเนินการในพื้นที่เกษตรของตนเอง ทำให้เกิดรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรแนวพุทธ ลดปัญหาความยากจนไปได้ในระดับหนึ่ง มีการออมเงินมากขึ้นในครอบครัว หรือจำหน่ายแจกในหมู่บ้าน^{๗๗} เศรษฐกิจก็จะมั่นคงอย่างยั่งยืน ทำให้สังคมมีความอยู่ดีมีสุข มีการพึ่งพิงเกื้อกูลกันและกัน สภาพสิ่งแวดล้อม กลับคืนมาสู่ท้องถิ่น มีผลต่อสุขภาพคนในชุมชนดีขึ้นไม่เกิดโรคภัยร้ายแรง และประหยัดงบประมาณค่ารักษาพยาบาล^{๗๘}

จากการนำรูปแบบและวิธีการเกษตรแนวพุทธของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำ ไปดำเนินการในแปลงเกษตรของตนแล้ว ได้ผลผลิตเป็นอาหารที่ปลอดสารพิษ มีสุขภาพดี ดังนั้น เมื่อสุขภาพทางร่างกายดี สุขภาพจิตก็ดีขึ้นไปด้วย ต้องมีความจริงใจ มีความรัก มีความขยัน^{๗๙} นำหลักธรรมง่าย ๆ เพื่อเป็นตัวกำหนดจิตใจในระหว่างการทำเกษตร ก่อให้เกิดสมาธิ และมีจิตมุ่งมั่นที่จะทำงานนั้น ๆ ด้วยความใส่ใจ^{๘๐} ด้านครอบครัว ทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง ด้านจิตใจก็สงบสุขได้^{๘๑} ด้านครอบครัวอบอุ่น มีความสามัคคีเพิ่มขึ้น ด้านรายได้ไม่ก่อกวนเพิ่ม^{๘๒} สร้างความผาสุกแก่

^{๗๔} สัมภาษณ์ นางอุทัย ทรงคำศรี, แพทย์ประจำตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๕} สัมภาษณ์ นางอรรณณ ยูบลแบน, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๖} สัมภาษณ์ นายประจิด จิตจักร, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์ นายมลิ โคตรสี, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๘} สัมภาษณ์ นายหลั่น วิเศษศิลป์, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๑๒, ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๗๙} สัมภาษณ์ นางอุทัย ทรงคำศรี, แพทย์ประจำตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๐} สัมภาษณ์ นายศุภกร สร้อยเสมา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๑} สัมภาษณ์ นายไข่ วิชัยศรี, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

ชาวบ้านส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนให้คล่องตัว^{๘๓} สร้างความเอื้อโยไมตรีจิต กระชับมนุษยสัมพันธ์^{๘๔} อนุรักษ์วัฒนธรรม เพิ่มเกียรติคุณแก่ตนเอง^{๘๕} เป็นตัวอย่างที่ดี นำเคารพและสรรเสริญ^{๘๖}

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดปานาคำได้นำมาใช้เป็นหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัว ทำให้เขาพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาเป็นฐานในการทำการเกษตร คือ ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก มีความรักในการทำการเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อให้สำเร็จ มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่ฝักใฝ่อบายมุข เป็นผู้มีความขยันมานะ มีความคิดในการพึ่งตนเอง และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ

จากหลักอิทธิบาท ๔ ประการข้างต้น พระมหาสุภาพ พุทธวิริโยท่านได้นำเอามาเป็นหลักเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ โดยเฉพาะการทำให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ชาวบ้านดำเนินตามหลักธรรม ทำให้ท่านเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านเมื่อนำหลักธรรมมาปฏิบัติแล้วสามารถที่จะอุ้มชูตัวเองได้ มีความเป็นอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีกินพอใจ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารกินพอเพียง ทำให้ครอบครัวมีความสุขสงบเป็นปกติสุขที่พ้นจากหนี้สิน

๔.๔ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการสัมภาษณ์กลุ่มเครือข่าย ของรูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ที่เคยไปศึกษาดูงานแล้ว นำแนวคิดและวิธีการไปปฏิบัติ ผลจากการสัมภาษณ์ ดังนี้ ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ เกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในชุมชน โดยมีพระมหาสุภาพ พุทธวิริโย เป็นแกนนำหลักเกษตรกรเครือข่าย ได้นำแนวคิดและวิธีการไปดำเนินการต่อ เมื่อทำการปลูกพืชทำให้เกิดความผูกพันและรักธรรมชาติ เพราะทำด้วยใจ เอาใจใส่ มีความรักและความห่วงใย^{๘๗} การทำเกษตรที่ยั่งยืน จำเป็นต้องยึดหลักธรรมชาติ

^{๘๒} สัมภาษณ์ นางสาวศิรินทร ศรีชัย, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดปานาคำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๔} นางสาวลลิตภัทร วิเศษศิลป์, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑

^{๘๕} สัมภาษณ์ นายประจิด จิตจักร, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๖} สัมภาษณ์ นายปัญญารงค์ อำนวย, ปลัดอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๘๗} สัมภาษณ์ นางอรรพรรณ ยุกลแบน, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

บนพื้นฐานของดิน น้ำ อากาศ ระบบนิเวศรอบตัว^{๙๘} เปลี่ยนวิธีจากทำแบบเดิม ๆ มาทำแนวใหม่ที่ศึกษาดีแล้ว เห็นว่าเกษตรแนวพุทธเป็นการบำรุงรักษาดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม^{๙๙} ยึดหลัก ประโยชน์ ประหยัด ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม^{๑๐๐} ยึดหลักพึ่งตนเองให้มากที่สุดทุก ๆ อย่าง ปุ๋ยผลิตใช้เอง ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงแต่ใช้สารสกัดจากธรรมชาติ^{๑๐๑} ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์มากขึ้น น้ำไม่มีสารเคมี อากาศสิ่งแวดล้อมไม่เป็นพิษ^{๑๐๒}

จากการศึกษาดูงานการดำเนินการเกษตรแนวพุทธของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ทำให้ทราบว่าท่านได้น้อมนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการเกษตรในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดแนวคิดแบบใหม่ให้กับชาวบ้านในชุมชน^{๑๐๓} จนเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ทำให้เกิดคุณค่าด้านการเกษตรแนวพุทธ ที่สอดคล้องจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ นักวิชาการ และชาวบ้านทั่วไป ดังนั้น การดำเนินงานของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำเป็นการยึดทางสายกลาง มีความสมดุลพอดี รู้จัก พอประมาณ การมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และรู้เท่าทันโลก สุขภาพดี รวมความถึงการมีสุขภาวะทางกาย ทางจิต และทางสังคม ครอบคลุมสุขภาพของปัจเจกบุคคล และสุขภาพทางสังคมในการอยู่ร่วมกัน เน้นในเรื่องการมีสุขภาพดี บริการดี สังคมดี ชีวิตมีความสุข พอเพียงอย่างยั่งยืน ดังประโยชน์และคุณค่า^{๑๐๔} พอสรุปได้ดังนี้

- ๑) ทำให้หนี้สินที่มีหมดไป และไม่เป็นหนี้^{๑๐๕}
- ๒) ทำให้สังคมในชุมชนมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น^{๑๐๖}
- ๓) ทำให้ฐานะครอบครัวดีขึ้น^{๑๐๗}

^{๙๘} สัมภาษณ์ นายประจิด จิตจักร, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๙} สัมภาษณ์ นายศักดิ์ชัย รัชโพธิ์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ นายปัญญารงค์ อำนวย, ปลัดอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ นางอุทัย ทรงาศรี, แพทย์ประจำตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ นายไข่วิชัยสร, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ นายศุภกร สร้อยเสมา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ นายไข่วิชัยสร, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ นางสาวศิรินทร ศรีสุข, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ นางสาวลลิตภัทร วิเศษศิลป์, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

- ๔) ทำให้การเกษตรแนวพุทธ เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พอเพียง ชีวีมีสุข^{๙๘}
- ๕) ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นหลักมั่นคง^{๙๙}
- ๖) ทำให้ได้เกียรติยศและชื่อเสียง^{๑๐๐}
- ๗) ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น^{๑๐๑}
- ๘) ทำให้เกิดความสุขทั้งทางกายและใจ^{๑๐๒}
- ๙) ทำให้มีเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างเพียงพอ^{๑๐๓}
- ๑๐) ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม^{๑๐๔}

จากการศึกษาการแนวความคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในด้านพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ พบว่า การทำเกษตรผสมผสานหลายอย่างไปพร้อมๆ กัน โดยจัดการให้กิจกรรมการเกษตรแต่ละอย่างนั้น สอดคล้อง ส่งเสริมและเป็นประโยชน์มากกว่าการทำกิจกรรมแต่ละอย่างโดยลำพัง เช่น กรณีตัวอย่างการทำเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสาน ที่มีการเลี้ยงปลา การทำนาปลูกข้าว ปลูกแก้วมังกร ปลูกพริก มะนาว มะละกอ เป็นต้น เป็นกิจกรรมการเกษตรคนละอย่างที่ทำพร้อมกันกลายเป็นการเลี้ยงปลาในนาข้าว โดยปลาก็ได้อาหารจากนาข้าว ส่วนต้นข้าวก็ได้ปุ๋ยจากปลา ยิ่งกว่านั้นปลายังช่วยกำจัดศัตรูข้าว เช่นแมลง และวัชพืชอีกด้วย ทำให้ได้ผลผลิตทั้งข้าวเปลือกและปลามากกว่า การเลี้ยงปลาหรือปลูกข้าวอย่างเดียว จึงถือได้ว่าเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวนี้ มีการปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตร ที่สอดคล้องตามหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา ในเรื่องของการปฏิบัติกับธรรมชาติ ด้วยการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ พืชที่หลากหลายและสัตว์ทั้งปวง โดยการให้มีความสอดคล้องกับวิธีการผลิต จึง

^{๙๗} สัมภาษณ์ นายจุล ปัตคาม ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๘} สัมภาษณ์ นายจุล ปัตคาม ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๙๙} สัมภาษณ์ ว่าที่ ร้อยตรี รัตนชัย ชองศิริ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ ศรีเมือง ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ นางรัตนภรณ์ ลือฉาย, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ นายประพาส ชมปากเกลี้ยง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ นางอนงค์ ทองสุวรรณ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ นายฉลาด ใจทาน, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

เป็นความรู้จักความพอประมาณ ในการประกอบสัมมาอาชีพ ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจ และด้านปัจจัยในการผลิตได้

โดยการผสมผสานความรู้ ทางระบบนิเวศและการเกษตรหรือที่เรียกว่า นิเวศการเกษตร ด้วยเรื่องต่าง ๆ อาทิเช่น

(๑) การปรับปรุงบำรุงดิน โดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งไส้เดือน เนื่องจากสิ่งมีชีวิตเหล่านี้มีความสำคัญ ต่อการเปลี่ยนแปลงในดิน เช่น การย่อยดิน

(๒) การรักษาธาตุอาหาร โดยการสร้างสมดุลของวงจรธาตุอาหารมีการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอกอย่างหมุนเวียน

(๓) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากแสงแดด อากาศ และน้ำ โดยการปลูกพืชคลุมดิน เช่น กล้วยาแฝก ควบคุมการชะล้างพังทลายของดิน

(๔) การลดการสูญเสียอันเนื่องมาจากศัตรูพืช โดยการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ที่ปลอดภัยด้วยการใช้พืชสมุนไพรต่าง ๆ เช่น สะเดา เป็นต้น

(๕) ส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นา โดยการเพิ่มความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญของการทำการเกษตรแนวพุทธแบบผสมผสาน เนื่องจากเศษซากและผลพลอยได้จากการปลูกพืชจะเป็นกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ และในทางตรงกันข้ามผลผลิตที่ได้จากการเลี้ยงสัตว์ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของพืชด้วย

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนตามแนวทางของ ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ได้แก่ การมีผู้นำด้านการทำเกษตรแนวพุทธ ที่มีความรู้ความสามารถ และลงมือปฏิบัติให้ชุมชนเข้าใจในหลักการดำเนินงานเกษตร คอยให้การสนับสนุนชุมชนเครือข่าย ทำให้เครือข่ายชุมชนมีความเข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีและมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่ยึดหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ หลักธรรมคำสอนเพื่อการพึ่งตนเองนี้ นับว่ามีความสำคัญยิ่ง ดังนั้น การที่เกษตรกร ที่ทำการเกษตรแนวพุทธผสมผสาน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการพึ่งพาตนเองได้นั้น จึงเป็นการเหมาะสมต่อการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีการจัดการควบคู่ไปกับการดำรงชีวิต ไม่ได้จัดการแบบแยกส่วน ทำให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ เกษตรกรกลุ่มนี้เชื่อว่า ถ้าหากคนอยู่กับธรรมชาติอย่างมีเมตตา อย่างเอื้ออาทร ธรรมชาติก็จะตอบสนองและเอื้ออาทรต่อคนเช่นเดียวกัน คนเคารพธรรมชาติ ธรรมชาติก็ให้อาหาร ให้สิ่งดี ๆ ให้คนมีความสุขซึ่งเห็นได้จากการที่สมาชิกของกลุ่มมีการแบ่งพื้นที่ไร่นา ในการสร้างสวนป่า นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างหลักประกันด้านอาหารเบื้องต้นอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ โดยสร้างฐานอาหารที่หลากหลายให้กับครอบครัวและชุมชน ทั้งจากฐานการผลิตในระบบไร่นา และการหาอาหารจากสวนป่า โดยเป็นวิธีการเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความ

ยั่งยืนถาวร ของระบบป่าธรรมชาติ มาเป็นแนวทางในการทำการเกษตร ให้มีความสำคัญกับการปลูกพืชผัก ไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยต่าง ๆ เช่น ต้นยางนา ต้นประดู่ และต้นมะค่า เป็นต้น เพื่อให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่นา ผสมผสานกับการปลูกพืชผักสวนครัวที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก หรือได้อาศัยร่มเงาเรียกได้ว่าอิงอาศัยกัน และความขึ้นจากการที่มีพืชขึ้นบนขึ้นปกคลุม เช่น ปลูกผักหวานในแปลงปลูกปาล์มะเดื่อ ปลูกพริก มะละกอ มะนาว และแก้วมังกร เป็นต้น รวมทั้งโดยจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์

สรุปได้ว่า จะเห็นว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ เช่น อิทธิบาท ๔ การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนพืชและสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ร่วม กับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมาโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตร ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ เช่น อิทธิบาท ๔ การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนพืชและสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ร่วม กับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมาโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

๔.๕ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงด้านเทคโนโลยี

ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเลือกใช้กับที่สอดคล้องกับความต้องการ และสภาพแวดล้อมของประเทศและการพัฒนาจากภูมิปัญญาของเราด้วย คำว่า เทคโนโลยี ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า "Technology" ซึ่งมาจากภาษากรีกว่า "Technologia" แปลว่า การกระทำที่มีระบบ อย่างไรก็ตามคำว่า เทคโนโลยี มักนิยมใช้ควบคู่กับคำว่า วิทยาศาสตร์ โดยเรียกรวมๆ ว่า "วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี" มีผู้ให้ความหมายของเทคโนโลยีไว้หลากหลาย ดังนี้ คือ

ความหมาย และความสำคัญของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เทคโนโลยี (Technology) มีรากศัพท์ที่มาจากคำในภาษากรีก ๒ คำ คือ "Tekne" (อ่านว่า เทก-เน) หมายถึง ศิลปะ วิทยาศาสตร์ ทักษะ หรืองานฝีมือ และ "logia" (อ่านว่า โล-จืออา) หมายถึง วิชา ความรู้ เมื่อพิจารณารูปศัพท์ในภาษาอังกฤษ คือ คำว่า "Techno" หมายถึง วิธีการ กับคำว่า "logy" หมายถึง วิทยา วิชา หรือ

การศึกษาเกี่ยวกับ เมื่อนำมารวมกัน จึงหมายถึง ศาสตร์แห่งงานช่างฝีมือ เทคนิควิทยาหรือวิชาที่ว่าด้วยวิธีการ จึงสรุปความหมายตามรูปศัพท์ได้ว่า เทคโนโลยี คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยวิธีการหรือวิธีการปฏิบัติใดก็ตามที่ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเป็นการกระทำอย่างมีระบบ (Systematic Treatment)^{๑๐๕}

ในความหมายอย่างหยาบที่สุด คนโดยมากจะมองเทคโนโลยีในความหมายว่าเป็นวัตถุอุปกรณ์สำเร็จรูป เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ อย่างไมโครโฟน เครื่องเทป เครื่องซักผ้า หม้อหุงข้าวไฟฟ้า คอมพิวเตอร์ พุดง่ายๆว่าเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้น ก็ยังแยกการมองความหมายออกไปได้เป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑. เทคโนโลยี คือ เครื่องมือเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกสบาย (ช่วยให้เราไม่ต้องทำอะไร) เราจะต้องทำอะไร มันก็มาทำแทน ให้ เราเลยไม่ต้องทำ เราอยากสนุกสนานเพลินเพลิน มันก็เป็นเครื่องบำรุงบำเรอเราตามใจปรารถนา

แบบที่ ๒. สำหรับคนอีกพวกหนึ่ง ความหมายต่างออกไปว่า เทคโนโลยี คือเครื่องมือเครื่องใช้ที่จะมาช่วยให้เราทำอะไร ๆ ได้ดียิ่งขึ้น และสามารถทำได้ยิ่งๆ ขึ้นไป เช่นว่า เราคิดจะทำงานส่วนนี้ เทคโนโลยีมาทำแทนให้ เราจะได้ก้าวไปทำส่วนโน้นต่อ หรือเราทำงานนี้ยังไม่มีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีก็มาช่วยให้ทำได้ดียิ่งขึ้น

ตามความหมายที่แท้ เทคโนโลยี คือ การนำเอาความรู้ โดยเฉพาะความรู้วิทยาศาสตร์ มาจัดทำ ดำเนินการเพื่อให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอยู่อย่างได้ผลดียิ่งขึ้น และทำการต่างๆ ได้สัมฤทธิ์ผลดียิ่งขึ้น นี่คือนิยามเทคโนโลยี เพราะฉะนั้นเทคโนโลยีจึงไม่ได้อยู่แค่ความหมายหยาบ คือสิ่งสำเร็จรูปที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ แต่โยงไปหาเหตุปัจจัยของสิ่ง เหล่านั้นคือการนำความรู้มาใช้ นั่นคือตัวเหตุ^{๑๐๖}

รวมความได้ว่า เทคโนโลยี หมายถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวก โดยการนำความรู้วิทยาศาสตร์ มาจัดทำดำเนินการเพื่อให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอยู่อย่างได้ผลดียิ่งขึ้น เป็นอุปกรณ์ชนิดหนึ่งที่ทำงานด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ สามารถจำข้อมูลและคำสั่งได้ ทำให้ทำงานไปได้อัตโนมัติด้วยอัตราความเร็วที่สูงมากใช้ประโยชน์ในการคำนวณ หรือการทำงานต่าง ๆ ได้เกือบทุกชนิดหมายถึงเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ และชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีต่าง ๆ มากมาย การที่อยู่ร่วมกับสังคมของมนุษย์ เยาวชนของชาติ หากไม่หาทางปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยี และเรียนรู้ให้เข้าใจ เพื่อให้มีการพัฒนาสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม เราจะตกเป็นทาสเทคโนโลยี เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือพัฒนาศักยภาพของคน หรือเพื่อสร้างเสริมโอกาสในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือพัฒนาศักยภาพ เช่นนั้น ไม่ผลิต พัฒนา หรือใช้เทคโนโลยี เพื่อสนองความเห็นแก่ตัว และ

^{๑๐๕} เอกวิทย์ แก้วประดิษฐ์, เทคโนโลยีการศึกษา หลักการและแนวคิดสู่ปฏิบัติ, (สงขลา: งานส่งเสริมการผลิตตำรา มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

^{๑๐๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับเทคโนโลยี, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมมิกจำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙-๒๐.

การเบียดเบียนทำลาย ไม่ว่าจะเป็นการทำลายมนุษย์ด้วยกัน ทำลายสังคม หรือทำลายธรรมชาติแวดล้อมก็ตาม ไม่มุ่งสนองโลภะ โทสะ โมหะ หรือ ตัณหา มานะ และทิฐิ ไม่ส่งเสริมให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นทาสของ วัตถุ ตลอดจนเป็นทาสของเทคโนโลยีเอง แต่ให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องส่งเสริมเอื้ออำนวย ในการที่มนุษย์จะเข้าถึงสันติสุข และอิสรภาพ รวมทั้งดำรงรักษาความเป็นอิสระจากเทคโนโลยีนั่นเอง ไว้ได้โดยตลอดด้วย

ปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้มีบทบาทขยายผลจากเดิมที่มีการประยุกต์ใช้งานในองค์กรธุรกิจหรืออุตสาหกรรมมาถึงการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่และต่อสังคมดังจะเห็นได้ว่า แนวความคิดทั้งหลายของการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการวิทยาการของเทคโนโลยีสารสนเทศทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นแนวความคิด เรื่อง สังคมการเรียนรู้ (Learning Society) ระบบเศรษฐกิจบนพื้นฐานขององค์ความรู้ (Knowledge Based Economy) การสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน (Competitive Advantage) และกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงแนวความคิดสมัยใหม่ทั้งหมดนี้ให้เป็นรูปธรรม กล่าวคือ เทคโนโลยีสารสนเทศ จะเป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงแนวความคิดสมัยใหม่ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน นับตั้งแต่การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา e-Learning e-Library รู้เข้าใจโทษภัยของความเจริญ รู้โทษภัยของการใช้เทคโนโลยี เป็นความเกรงกลัว ความสะดุ้งกลัวต่อผลของความชั่ว ต่อผลของความทุจริตที่จะทำได้ โอตตปปะ เป็นอาการของจิตที่หวั่นไหวเมื่อจะทำความชั่ว เพราะกลัวความผิดที่จะตามให้ผลในภายหลัง เพียรรักษากุศลหรือความดีที่เกิดขึ้นแล้ว

ทางออกทางหนึ่งก็อยู่ที่เทคโนโลยีนั่นเอง คือ หาทางสร้างสรรค์พัฒนาและใช้เทคโนโลยีที่ไม่เกิดโทษภัย ดังปรากฏว่า ปัจจุบันนี้มีกลุ่มชนไม่น้อยหันมาสนใจเทคโนโลยีตามแนวความคิดใหม่ที่เขาเรียกว่าเทคโนโลยีระดับกลาง (intermediate technology) หรือบางทีเรียกว่า เทคโนโลยีที่เหมาะสม (appropriate technology) และยังมีชื่อเรียกอีกหลายอย่าง บ้างก็เรียก ว่า ซอฟท์เทคโนโลยี เทคโนโลยีที่นุ่มนวล (soft technology) หรือว่าเซนซิเบิลเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่สมเหตุสมผลหรือมีความ สำนึกน้อย (sensible technology) ออลเทอร์เนทีฟเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่เป็นทางเลือก (alternative technology) อะไร ทำนองนี้ มีชื่อเรียกมากมาย การที่มีชื่อเรียกหลายอย่างนี้ ในแห่งหนึ่งก็เป็นการแสดงว่าคนจำนวนมากได้หันมาสนใจใส่ใจ คิด เอาจริงเอาจังกับเทคโนโลยีแบบนี้^{๑๐๗}

พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านา คำ ได้ให้คุณลักษณะสำคัญของเทคโนโลยีที่ใช้เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และเป็นไปตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ว่าเทคโนโลยีแบบนี้ก็คือ พยายามไม่ให้มีมลภาวะ ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะก็ใช้ทรัพยากรที่ทดแทนใหม่ได้ หรือใช้วัสดุที่หมุนเวียนได้ ไม่ก่อความรู้สึกละแวกแยกในจิตใจ และไม่ทำให้คนแปลกแยกจากกันเช่นให้ภายในที่ทำงานมีชีวิตชีวา ไม่ทำงานอย่างเป็น

^{๑๐๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๗๑.

เครื่องจักรเครื่องกล แล้วก็เป็นเทคโนโลยีที่ใช้ผลิตสิ่งบริโภคในบ้านหรือใน ห้องถิ่นแทนที่จะเป็นระดับชาติระดับเมืองอย่างที่เป็นมาแต่ก่อน อันนี้ก็เป็นความเคลื่อนไหวใหม่ หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีอย่างมีคุณภาพ การใช้เทคโนโลยีตามหลักคุณค่าแท้ และคุณค่าเทียม^{๑๐๘} ที่หมายถึง **คุณค่าแท้** หมายถึง คุณค่า หรือ ประโยชน์ ที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตนเพื่อความดีงาม ความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิตหรือเพื่อประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น โดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่า **คุณค่าเทียม** หมายถึง คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น เพื่อปรนเปรอการเสพสรวายเวทนา หรือเพื่อเสริมขยายความมั่นคงยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ โดยอาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า^{๑๐๙}

คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดหนึ่งใน “โยนิโสมนสิการ” ที่สำคัญและมีประโยชน์มาก แต่อาจจะเพราะหลักการพื้นฐานของแนวคิด ทำให้ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หลายๆคนมองข้ามไปในการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันซึ่งมีความสับสนวุ่นวายมาก โดยเฉพาะการพัฒนาของระบบการเรียนรู้ การทำงาน และการทำกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนเทคโนโลยีที่เข้ามาช่วยอำนวยความสะดวก และช่วยให้การดำเนินการต่างๆ สะดวก รวดเร็วกว่าขึ้น ทั้งองค์กร การ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน ล้วนต้องการความรวดเร็วในการทำกิจกรรมต่างๆ เมื่อทำเร็วขึ้นๆ จึงอาจหลงลืมตนเอง และสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตบางอย่าง ซึ่งหลักการพื้นฐานของ “คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม” วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม คือ การพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดเพื่อสกัดหรือบรรเทากิเลส ใช้มากในชีวิตประจำวันเพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง^{๑๑๐}

การพิจารณาถึงคุณค่าในการบริโภคของชุมชน หรือ การกระทำต่าง ๆ ว่าอะไร หรือ อย่งไหนที่มีคุณค่าแท้ (ต่อการดำเนินชีวิต) และอะไร หรืออย่งไหนที่มีคุณค่าเทียม ทั้งนี้คุณค่าแท้ มักจะเป็นสิ่งที่เกื้อกูลการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต แต่คุณค่าเทียม เป็นสิ่งที่มักถูกปรุงแต่งขึ้น อาจเกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตและมักแฝงด้วยหลุมพรางบางอย่าง เป็นสิ่งที่อาจจะไม่จำเป็นแต่ต้องการสถานการณ์ที่เกิดขึ้นปัจจุบัน ระบบระเบียบ จริง ๆ แล้วเป็นสิ่งที่สำคัญพื้นฐานให้การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม^{๑๑๑} แต่เมื่อคนเราสร้างระบบระเบียบจากความต้องการให้เพิ่มขึ้น ๆ (จากระบบระเบียบจากความจำเป็น) จึงทำให้มนุษย์เริ่มถูกเปลี่ยนเป็นเครื่องจักรกลในการทำงาน เริ่มสูญเสียความเป็นมนุษย์ไป จากการทำงานที่มุ่งสร้างผลผลิตและความรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากองค์กรหลาย ๆ องค์กรทั้งภาครัฐ และเอกชน ตลอดจนระบบการศึกษาด้วย ที่มีระบบการทำงานที่มุ่งพัฒนาแต่ ที่เน้นการพัฒนาแต่ภายนอก อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมองแต่ว่าเป็นความผิดของผู้บริหาร ก็

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านา คำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙๔.

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙๔.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ ร้อยโทภูริภักดิ์ บุญมา นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์, , วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

คงไม่ใช่ เพราะจริง ๆ แล้วมาจากตัวผู้ปฏิบัติงานหรือตัวเราเองด้วยซึ่งอาจมองข้ามการเรียนรู้ภายในตัวเองไป ทำให้มุ่งชิงดีชิงเด่นไปกับระบบดังกล่าว เกิดเป็นความขัดแย้ง ที่เริ่มรุนแรงขึ้น และถ่ายทอดสู่ผู้เข้ามาใหม่จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ดี^{๑๑๒}

การศึกษาในสถาบันการศึกษา ซึ่งแน่นอน อาจารย์ย่อมอยากให้นักศึกษาเรียนดี มีคุณภาพ หรืออาจารย์บางท่านอาจจะชอบนักศึกษาที่เรียนเก่ง ให้ความสำคัญกับนักศึกษาที่เรียนเก่งบ้าง หรือ นักศึกษาที่คอยเอาใจบ้าง ซึ่งก็อาจเรียกว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์เรา ดังนั้นหากผู้เรียนไม่รู้จักแยกคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม อาจทำให้ยึดติดกับคะแนนรายงาน หรือคะแนนสอบมากเกินไป หรือยึดติดว่าต้องเป็นผู้ที่เด่นในที่นั้น ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคมของการเรียน หากได้พิจารณาให้ดี ๆ ควรจะถามตัวเองว่า คุณค่าแท้ของการเรียนคืออะไร คุณค่าเทียมของการเรียนคืออะไร คุณค่าแท้ คือ ความรู้ที่ได้รับมุมมอง ความคิด และการพัฒนาตัวเองทั้งภายนอกและภายใน ตลอดจนกลายณมิตร(เพื่อน) ที่ดี สังคมที่ดี และที่สำคัญที่สุดคือ ความสุข คุณค่าเทียม คือ คะแนนการเรียนเกรด การเป็นที่หนึ่ง การที่จะต้องเด่นด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลายๆด้าน ความเครียด อึดอัด อื่นๆ ความสุขก็เหมือนกัน ก็มีความสุขอย่างแท้จริง สุขอย่างเทียม เพราะฉะนั้น ถ้าอยากคิดแบบนี้ให้สมบูรณ์ ให้เป็นประโยชน์ก็ต้องวิเคราะห์ให้ได้ ดูให้ออกว่าอะไรเป็นคุณค่าแท้ อะไรเป็นคุณค่าเทียม^{๑๑๓}

ความสุขเทียมก็เป็นความสุขที่เจออยู่ด้วยทุกข์ ถ้าใช้เป็นศัพท์ก็น่าจะเป็น อามิสสุข สุขที่มีเหยื่อ หรือถ้าพูดอย่างชาวบ้านหน่อย ให้มันชดออกมาน้อยก็สุขจากอบายมุข มันก็เป็นสุขเทียม นั่งเล่นไฟทั้งคืน เฮกันไป ดูว่ามีความสุข อย่างนี้มันเห็นง่าย^{๑๑๔} แต่สุขแท้สุขเกิดจากคุณธรรม สุขจากการบำเพ็ญความดี บำเพ็ญกุศล ขยันหมั่นเพียร มันเป็นความสุขที่แท้ แต่มันเห็นยาก ต้องมีปัญหา จักขุหน้อยมันถึงจะมองเห็น หนุมๆนั่งรถไปหาสาว ๆ อยู่ใกล้ก็ขึ้นรถ รถก็แน่นยืนโหนไปเป็นชั่วโมง แต่ใจก็ยังมีความสุขอยู่ ใหม่ๆที่ยืนเมื่อย เหน็บกินแล้วกินอีก ก็ยอมทุกข์ โดยมองว่าเป็นความสุข เพื่อให้ได้สุขที่คาดหวังเอาไว้^{๑๑๕}

เรื่องของเทคโนโลยีด้านหนึ่ง ที่เราจะต้องรู้เข้าใจ ส่วนสิ่งที่เราจะต้องทำในเบื้องต้น คือ ท่าทีของการปฏิบัติมีอะไรบ้าง ด้านหนึ่งก็คือการรู้จักฟังตัวเอง จะต้องพร้อมที่จะเป็นอยู่ได้โดยไม่ต้องมีเทคโนโลยี และถ้ามีเทคโนโลยี ก็ให้เทคโนโลยีนั้นเป็นเครื่องเสริมความเป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้น หมายความว่า ถ้าคนในสังคมที่เทคโนโลยีเจริญแล้ว กลับกลายเป็นว่าชีวิต ต้องขึ้นกับเทคโนโลยี ก็จะมีลักษณะเป็นทาสเทคโนโลยีใน ๒ ประการ คือทาสเทคโนโลยีแล้วไม่มีความสุข และทาสเทคโนโลยีแล้วทำงาน

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ นายประจิด จิตจักร, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ นายปัญญาจรงค์ อำนวย, ปลัดอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ นายหลั่น วิเศษศิลป์, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๑๒, ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๙.

ไม่ได้ แต่ก่อนนี้อยู่ได้โดยไม่ต้องมีเทคโนโลยี แต่เมื่อมีแล้วกลับกลายเป็นคนที่หมดอิสรภาพไป นี่เป็น
 ท่าทีที่ผิด ^{๑๑๖}

ฉะนั้น จะต้องวางท่าทีใหม่ ให้เทคโนโลยีไม่เกิดโทษ คือ ไม่ว่าจะมีความรู้หรือไม่ก็ตาม
 เราก็สามารถมีความสุขได้ในระดับหนึ่ง และทำงานได้ด้วย แต่เมื่อมีเทคโนโลยีแล้ว ก็มีความสุขได้มาก
 ขึ้น แล้วก็ทำงานได้มากขึ้น ถ้าอย่างนี้ก็有一部分ที่เสริมให้ดีขึ้น

ปัญหาจากเทคโนโลยีที่ว่่ามานี้ เกิดขึ้นตามหลักสำคัญ ๖ อย่าง คือ

๑. การสนองคุณค่าเทียม กล่าวคือ เทคโนโลยีที่ใช้ในลักษณะที่กล่าวมาว่า เป็น
 เครื่องปรุงแต่งปลุกเร้า ความต้องการให้เกิดความสุขอย่างรุนแรงนี้ เป็นไปในด้านสนองความต้องการ
 คุณค่าเทียม เช่น ความเริ่ดอร่อย ความตื่นเต้น ความรู้สึกโก้ ความเลื่อนไหลไปตามกระแสค่านิยม
 ในสังคม คุณค่าเทียมนี้ ไม่ว่าจะทำการสนองความต้องการมากเท่าไร ก็ไม่อาจให้เพียงพอได้ตามหลัก
 ที่ว่า ตัณหานั้นไม่มีเต็ม ท่านบอกว่า นตฺถิ ตณฺหาสมานํตี มณฺเฏนํสเมตฺตวํ ตณฺหาไม่มี แม่น้ำยังเต็มได้
 แต่ ตณฺหาไม่รู้จักเต็ม ^{๑๑๗}

๒. ปัญหาจากการเสียสมดุล หรือเกินพอดี กล่าวคือ ในเมื่อเทคโนโลยีนี้ มาปลุกเร้า
 อารมณ์ความรู้สึก ทำให้เกิดความต้องการอย่างรุนแรง แล้วก็สนองความต้องการอย่างรุนแรง เพื่อให้มี
 รสชาติเต็มที่ เกิดความสุขอย่างสุดขีด และสุดขีดที่ประสาทสัมผัสจะรับได้ เกินขอบเขตปกติหรือความ
 พอดีที่ระบบสรีระเตรียมไว้รับตามธรรมชาติ ก็เกิดความเสียสมดุล ในระบบชีวิตและแม้กระทั่งใน
 ระบบร่างกาย จึงเกิดปัญหาขึ้น นี่เป็นตัวอย่างความเสียสมดุลในวงแคบ ส่วนในวงกว้างออกไป จุดที่
 เป็นปัญหามากในปัจจุบัน คือการใช้เทคโนโลยีที่ทำให้เกิดความเสียสมดุลในระบบนิเวศ และกว้าง
 ออกไปอีก คือในระบบความดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม โดยเฉพาะที่เด่นมาก คือ
 ปัญหาสภาพแวดล้อมเสีย ^{๑๑๘}

๓. มิจฉาทิฏฐิ คือความเห็นผิด หรือความไม่เข้าใจตามเป็นจริง ไม่มองสิ่งทั้งหลายตาม
 สภาพของมัน วางใจต่อสิ่งทั้ง หลายไม่ถูกต้อง รวมทั้งวางใจต่อชีวิตของตนเองไม่ถูกต้อง และวางใจแม้
 ต่อเทคโนโลยีนั้นไม่ถูกต้อง ว่ามันเป็นเพียงสิ่งที่เข้ามา ช่วยเสริมอย่าให้ชีวิตของเราไปเป็นทาสต้องขึ้น
 ต่อมัน เมื่อวางท่าทีผิดเข้าใจผิด โทษก็เกิดขึ้นทันที นอกจากนี้ ความหลงผิดที่ร้ายแรง ก็คือ ความคิด
 ว่า ความสำเร็จความพรั่งพร้อม และความสุขของมนุษย์ จะเกิดขึ้นได้ ด้วยการเอาชนะพิชิตธรรมชาติ
 การมองธรรมชาติด้วยท่าทีของความเป็นศัตรูที่จะต้องปราบ แล้วนำไปสู่การเบียดเบียนทำลาย

^{๑๑๖} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
 (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๙๑-๙๒.

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒-๙๓.

ธรรมชาติ กลายเป็นสาเหตุสำคัญของความทุกข์ยากเดือดร้อนของมนุษย์ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน^{๑๑๙}

๕. การปล่อยตัวให้อ่อนแอลงไปตามความสะดวกสบาย ที่เกิดจากเทคโนโลยี โดยมีวัฏพหุผลเป็น สำเร็จสำราญ ขาดการฝึกตนให้เข้มแข็งอดทนมีภูมิด้านทานความทุกข์ มนุษย์ในยุคเทคโนโลยีนี้ถ้าขาดการฝึกฝนพัฒนาตนเสียแล้ว ก็มีโอกาสมาก ที่จะเป็นคนที่มีความสุขยาก และมีทุกข์ได้ง่ายอย่างที่ว่าเมื่อกี้ ฉะนั้น พร้อมกับความเจริญแบบนี้ ก็ยังมีความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องฝึกฝนตนเองให้มีสติ มีความยับยั้งชั่งใจ มีความหนักแน่นอดทน มีภูมิด้านทานต่อความทุกข์มากยิ่งขึ้น อย่าปล่อยให้ความสะดวกสบาย และอิทธิพลการปรนเปรอของ เทคโนโลยีมาทำลายศักยภาพที่จะมีความสุขที่มีอยู่ในตัวเอง^{๑๒๐}

๕. ความเสื่อมประสิทธิภาพแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ เพราะมีหวังพึ่งพาประสิทธิภาพที่เพิ่มขึ้นของเทคโนโลยี ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของคน ที่สัมพันธ์โดยตรงกับการใช้เทคโนโลยี นอกจากปัญหาในด้านความสุขแล้ว คนก็เสื่อมประสิทธิภาพ ในด้านความสามารถที่จะดำเนินชีวิต และการทำกิจการงานด้วยตนเองด้วย แล้วปัญหานี้ก็ส่งผลย้อนกลับมาสู่การใช้เทคโนโลยีนั่นเอง เช่น ทำให้เกิดความผิดพลาดก่ออุบัติเหตุร้ายแรงยิ่งขึ้น เนื่องจากความขาดสติรอบคอบ ขาดความเอาใจใส่ รับผิดชอบ และความประมาทดังที่กล่าวแล้วว่า ยิ่งเทคโนโลยีที่ปรนเปรอให้ความสะดวกเจริญมากขึ้น คนก็มีแนวโน้มที่จะขาดสติ ขาดความรับผิดชอบ ผิดประมาท มากยิ่งขึ้น และยังเทคโนโลยีซับซ้อนมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อเกิดความพลั้งเผลอผิด พลาดอันตรายที่เกิดขึ้นก็ยิ่งเลวร้ายรุนแรงมากขึ้น ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของคน ในด้านจิตใจหรือคุณธรรม จึงมีความสำคัญยิ่งขึ้นในยุคเทคโนโลยี

๖. ความละเลยการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ข้อนนี้เป็นปัญหาที่ลึกลงไปกว่าข้อที่กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งพูดได้ว่าเป็นรากเหง้าของปัญหาในแง่อื่นๆ ทั้งหมด กล่าวคือ แม้ว่ามันุษย์จะได้ประสบความสำเร็จอย่างมากมาย ในการพัฒนาศักยภาพ ทางด้านการขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของตน ด้วยเทคโนโลยี แต่มนุษย์ที่พัฒนาเทคโนโลยีนั้น ก็ได้พัฒนาเนื้อตัวของเขาเอง หรือความเป็นมนุษย์ของเขาขึ้นไปด้วย อย่างควบคู่กับการพัฒนาเทคโนโลยี^{๑๒๑}

สรุปได้ว่า รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง แข็งด้านเทคโนโลยีของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดการใช้เทคโนโลยีตามหลักคุณค่าแท้ และคุณค่าเทียม เพื่อให้ดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท และธรรมะก็จะเป็นยาใจที่รักษาให้พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมีภารกิจ ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้เป็นกฎของธรรมของ

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ นายศักดิ์ชัย รัชโพธิ์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓-๙๔.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

โลก เมื่อรู้จักกฎของโลกแล้ว ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิต ใช้เทคโนโลยีที่ดีแล้ว **คุณค่าแท้** คือ ประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น ความรู้ที่ได้รับ ความคิด และการพัฒนาตัวเองทั้งภายนอกและภายใน **คุณค่าเทียม** คือ สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมด้านการเทคโนโลยีย่อมจะพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ

๔.๖ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านสังคม

ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทำให้ทราบถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านที่น่าหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันตามแนวทางของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจา เพื่อให้ประสบความสำเร็จตามแนวทางการพึ่งตนเอง โดยกลุ่มชาวบ้านได้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ของตนเองในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นการใช้ร่างกายและกำลังสติปัญญาของตนในการบริหารจัดการอาชีพของกลุ่มทำให้อยู่ดีกินดีมีความสุข พออยู่พอกิน และไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสิน เพราะการดิ้นรนเกินตัวนอกจากจะมีความสุขเฉพาะบุคคลแล้วยังมีผลในเชิงสังคมในด้านอื่นๆ ด้วย ซึ่งมีผลสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

สังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันพึ่งพาอาศัยซึ่งกันของมนุษย์ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มคนมีระเบียบกฎเกณฑ์และความเชื่อถือปฏิบัติร่วมกัน บ้านโคกกลางเป็นสังคมชนบท ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกันลักษณะความเป็นอยู่มีความผูกพันฉันท์พี่น้องสมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำมาหากิน ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง มีบางส่วนที่เข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพ ซึ่งโดยมากอยู่ในวัยของหนุ่มสาว อาชีพหลักคือการทำนา^{๑๒๒} ดังนั้นจึงทำให้ได้ทำงานเป็นฤดูกาลแต่ปัจจุบันหลังจากที่มีการก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นมาชาวบ้านก็มีวิถีชีวิตเปลี่ยนไป สามารถทำงานได้ตลอดฤดูกาล ชาวบ้านมีความผูกพันกับศาสนายึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้ถือปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นวิถีชีวิตในที่สุด^{๑๒๓} มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจปัญหาทางสังคมที่ปรากฏ เช่น ปัญหาความยากจน (ปัจจุบันแก้ไขให้ดีขึ้นได้ในระดับที่น่าพอใจ) ปัญหาทางวัฒนธรรม เป็นต้นในด้านการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจปัจจุบันได้มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการดำรงชีวิต เพื่อความสะดวกสบาย แม้กลุ่มเกษตรกรก็มีเครื่องจักรทุนแรงสำหรับการประกอบอาชีพเช่น เครื่องผลิตปุ๋ยอัดเม็ดชีวภาพ เป็นต้น ในส่วนที่เป็นข้อเสียคือใช้ต้นทุนสูงขึ้น ซึ่งสิ้นเปลืองไปกับค่าเครื่องจักร ค่าพลังงานไฟฟ้าและค่าน้ำมันเชื้อเพลิง แต่ก็ทำให้ผลิตได้มากขึ้น เร็วขึ้น ทนต่อความต้องการของผู้บริโภคความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม เช่น เยาวชนนิยมใช้เทคโนโลยีเกินความจำเป็น เช่น โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาคือ ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ ควรสอนหรืออบรมให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย เช่น วัฒนธรรมการกิน เป็นต้น ซึ่งทรัพยากรในส่วนนี้คือการผลิตและผลิตของกลุ่มเกษตรกร เยาวชนจะให้เห็นความสำคัญของการดำรงชีวิตโดยอาศัยเกษตรกรรม ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบท

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ นายมลิ โคตรสี, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง หมู่ ๖ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ นายหลั่น วิเศษศิลป์, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๑๒, ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ มีเป้าหมายที่ต้องการพัฒนาเป็นสังคมแห่งเกษตรกรรมแนวใหม่ เป็นเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเองสังคมในลักษณะนี้หาได้ไม่มากนัก เพราะต้องอาศัยความจริงใจ ขยันหมั่นเพียร เห็นประโยชน์ของเกษตรกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่ ต้องร่วมมือร่วมใจกัน มีความตั้งใจสูง และสมัครสมานสามัคคีกัน^{๑๒๔} บ้านโคกกลางจัดว่าเป็นชุมชนที่มีระบบสังคมเข้มแข็ง เพราะสามารถยืนได้ด้วยกำลังความสามารถตนเอง ในแต่ละวันชาวบ้านจะไม่มีการว่างงาน คือมีกิจกรรมเกี่ยวกับเกษตรอยู่เสมอ เช่น จักสาน เลี้ยงไหม ปลูกผัก ดูแลและเก็บผลผลิต เป็นต้น^{๑๒๕} เมื่อชาวบ้านมีงานทำ ก็ทำให้มีรายได้ เป็นการสร้างอาชีพหรือรายได้ให้แก่คนในชุมชน ไม่ต้องเดินทางไปขายแรงงานในกรุงเทพหรือต่างจังหวัด ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวบ้านนี้ทำให้มีศักยภาพในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน แม้นายทุนหรือพ่อค้าคนกลางก็ไม่ได้มีโอกาสเอารัดเอาเปรียบชาวบ้านมากเหมือนแต่ก่อน^{๑๒๖}

สมัยก่อนเกษตรกรไม่มีความรู้ในการทำนา ไม่ได้ทำตามที่ได้เคยทำมาเท่านั้น ยิ่งนับวันก็ยิ่งลำบากเพราะพบกับภาวะฝนแล้งมากขึ้น วิถีชีวิตเปลี่ยนไป เคยใช้แรงงานครอบครัวมาแต่บรรพบุรุษ แต่เมื่อมีรถไถนา รถเกี่ยวข้าวก็ได้ใช้แรงงานครอบครัวเหมือนเดิม เกือบทั้งหมดมีแต่ซื้อ ซึ่งทำให้ชาวนาที่มีฐานะยากจนเกิดความลำบากมาก ดังนั้น ช่วงก่อนที่จะมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นมาวิธีการทำนาของชาวนาก็ตกอยู่ในกระแสนิยม มักเสียเปรียบพ่อค้าขายอุปกรณ์การทํานา ราคาปุ๋ยมีแต่ขึ้น แต่ราคาข้าวไม่แน่นอน แต่เมื่อมีกลุ่มบ้านาญชาวนาเกิดขึ้นมา วิธีการทำนาก็เปลี่ยนไป เพราะได้อาศัยสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติหล่อเลี้ยงข้าวให้งามทดแทนการอาศัยวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีความสิ้นเปลืองและเกิดโทษในระยะยาวกับการทำนา ซึ่งในปัจจุบันเกษตรกรสามารถเป็นผู้กำหนดราคาผลผลิตของตนแทนพ่อค้าได้แล้ว เศรษฐกิจจึงเป็นเศรษฐกิจชุมชน เป็นสิ่งที่เราได้ค้นพบความจริงของอาชีพที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษแล้ว เพราะต่อให้โลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม เราจะก้าวไปในรูปแบบของเรา ไม่หลงกับสิ่งที่ทำให้เราเหนื่อยและเดือดร้อน เพราะการก้าวตามสิ่งที่เราไม่ได้อะไรและไม่มีความถนัด^{๑๒๗}

ปัญหาสังคมในยุคสมัยของทุนนิยมและบริโภคนิยมซึ่งระบาดไปทั่วโลกไม่เว้นประเทศไทยนั้น มีตัวกำหนดค่านิยมในสังคมให้เป็นไปในทางยั่วยุกิเลส ตั้งแต่ให้นิยามยินดีในการเบียดเบียน การฆ่า

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจิง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ นายประจิด จิตจักร, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ นายศักดิ์ชัย รัชโพธิ์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจิง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

มีอาวุธเป็นของเล่นให้เด็ก และการโฆษณาสินค้าให้ใครๆ พากันถุกมอมเมาให้อยากได้อะไรโดยใช่ความอยากเป็นเครื่องล่อใจ มีวิธีที่สร้างค่านิยมให้รู้สึกว่า ขาดอะไรไป โดยต้องหามาเติมให้เต็ม^{๑๒๘}

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ใช้เป็นแม่บท ในการดำเนินเศรษฐกิจที่ผ่านมา ได้ปลูกฝังระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไว้ในประเทศไทยอย่างมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็น “เศรษฐกิจธุรกิจ” หากเศรษฐกิจต่างประเทศ (และของโลก) ผันผวน ก็จะทำให้เกิดความผันและแปรปรวนตามได้ โดยปราศจากภูมิคุ้มกันที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนั้น ปัญหาหลักของเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ ก็คือการเสียสมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายของชาวชนบท ซึ่งส่วนใหญ่คือเกษตรกรซึ่งเป็นพลเมืองหลักที่สำคัญของประเทศในแง่ความเป็นจริง ความจนเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย คนสมัยก่อนไม่เคยจน แต่เมื่อมีการพัฒนาทำให้คนจนลงไป เพราะเศรษฐกิจของชาวบ้านล่มสลายไป ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตลอด ๔๐ ปี ที่ผ่านมามีถือเป็นการพัฒนาที่ล้มเหลว การดำเนินเศรษฐกิจในประเทศไทยแนวกระตุนการบริโภคเชิงวัตถุนิยมได้ยู่บนรากฐานของความเจริญที่แท้จริง^{๑๒๙} ผลลัพธ์ส่วนใหญ่เกิดจากการนำเข้า เช่น น้ำมัน ผลลัพธ์เทคโนโลยีระดับสูง ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจมีความแตกต่างจากประเทศที่มีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีในระดับที่สูง การพัฒนาเน้นไปที่วัตถุ เกิดความโลภไปตามกระแสครอบงำอยู่ในปัจจุบัน คือระบบทุนนิยม บริโภคนิยม และอุตสาหกรรมนิยม การปฏิบัติตาม “หลักเศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ “การพออยู่พอกิน และมีไมตรีจิตต่อกัน” การใช้ชีวิตแบบเกษตรกรรม ที่มีความหมายเพียงพอ และพออยู่พอกินในครอบครัวชุมชน ใช้ชีวิตสันโดษ ลดความฟุ้งเฟ้อ กินอยู่ เรียบง่าย อนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งก็คือ หัวใจของเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๓๐}

ด้านปัญหาสังคม เช่นความขัดแย้ง ในแง่ของธรรม คือ การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความเห็น การประพฤติปฏิบัติที่ขัดกันจนเกิดการทะเลาะวิวาทกัน โดยมีนัยที่แตกต่างกันตามที่พระมหากษัตริย์ ได้นำเสนอไว้ในงานวิจัยของท่าน ประกอบด้วย ๑) ความบาดหมาง ๒) การทะเลาะ ๓) การแก่งแย่ง ๔) การวิวาท ๕) การมุ่นร้ายกัน และ ๖) การถกเถียงกัน^{๑๓๑}

การใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับการแก้ปัญหาสังคม คือ จะต้องรู้จักแบ่งปัน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในสังคมมีจริยธรรม คุณธรรม ไม่เป็นสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมไม่แก่งแย่งกัน ไม่เห็นแก่ตัวเงินตรา สร้าง

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ นายปัญญารงค์ อำนวย, ปลัดอำเภอภูมินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ นายมล โคตรสี, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง หมู่ ๖ ตำบลจุ่มจัง อำเภอภูมินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ นายหลั่น วิเศษศิลป์, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๑๒, ตำบลจุ่มจัง อำเภอภูมินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ นายศุภกร สร้อยเสมา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจัง อำเภอภูมินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สังคมให้เข้มแข็งซึ่งเป็นพื้นฐานความมั่นคงของประเทศชาติ^{๑๓๒} การที่ชีวิตจะดีงามมีความสุข สังคมจะร่มเย็น จะต้องมีการปัจจัยอันสำคัญ คือ การพัฒนาชีวิต ซึ่งจะทำให้คนเป็นคนดีมีความสุขและเป็นทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนานั้นจะต้องมีจุดหมาย ซึ่งจุดหมายที่กล่าวถึงนั้นคือ อรรถประโยชน์ของชีวิตและสังคมในแต่ละชั้น ในทัศนะของพระพุทธศาสนา มีจุดหมายในการพัฒนาตามหลักอรรถประโยชน์ คือ การกระจายความสุขไปเพื่อคนหมู่มาก ภายใต้การพัฒนาทั้งตนเองและผู้อื่น^{๑๓๓}

สังคมปัจจุบัน นับวันยังมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ มีทั้งความเจริญและความเสื่อมของสังคม ด้วยเหตุแห่งการเจริญทางวัตถุเพียงด้านเดียว กล่าวคือ การมุ่งสร้างความเจริญเฉพาะด้านเดียว คือ ด้านวัตถุ ขาดการพัฒนาทางด้านของสังคม ซึ่งหมายถึงความเจริญทางด้านจิตใจ เพราะการมุ่งที่ประกอบอาชีพตามหาเงิน ด้วยเหตุที่สังคมการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การดำเนินก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลง มุ่งที่จะแสวงหาค่าตอบแทนจากการทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองทางวัตถุ จนทำให้เกิดปัญหาขึ้นกับสังคมมนุษย์ในด้านความรู้จักพอ เพราะมุ่งที่จะตามให้ทันวัตถุ จนขาดความพอเพียงและประมาณตน เกิดเป็นปัญหาแก่ตนเองและสังคม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้น สรุปได้ว่า แนวทางการสร้างสังคมให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่าคำ เป็นการทำให้อาชีพชาวบ้านในสังคมได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นชุมชนเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีเวลาให้กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำอย่างมีความหวังกำลังใจ ไม่ใช่ทำตามยถากรรมเหมือนกับที่บรรพบุรุษได้ทำกันมาในอดีต ดังนั้น โอกาสที่จะติดบ่วงมุขจึงมีน้อยมาก เพราะเมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมากชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ดื่มสุราแก๊งค์ครอบครัวก็ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกันเพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง

^{๑๓๒} พระเทพปัญญามณี, เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์, เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่าคำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๔.๗ สรุป

หัวใจสำคัญอันเป็นพื้นฐานของรูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งแข็งแกร่งคือความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิตซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ ชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงสังคมของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันไม่ได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ อาศัยหลักอุตุนิยาม และพีชนิยาม คือพีชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพีชมาทำอย่างไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอุตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พีชเจริญเติบโตนั่นเอง

ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้นำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัยหลักของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น คน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ได้ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้ จะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพืชชนิดนี้แล้ว พืชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พึ่งพาร่มไม้ของต้นไม้ใหญ่ได้จึงจะเจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้นพริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไป หรือในร่มมากเกินไป และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดี ด้วยการผสมเกลือ และมูลสัตว์ ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดี นำไปใส่วงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา เป็นการเกษตรแบบอิงอาศัยกัน คือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น

ผลผลิตจากศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำนำไปจำหน่าย ณ ตลาดชุมชนและตลาดในเมือง โดยผู้ที่ได้รับผิดชอบจากศูนย์พัฒนาคุณธรรม รายรับที่ได้รับก็นำมาเป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าดำเนินการงานส่วนหนึ่ง อีกส่วนบำรุงพระภิกษุสามเณรด้านปัจจัย ๔ รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการต้อนรับคณะบุคคล สถาบัน ที่มาศึกษาดูงาน โดยหลักแล้วศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรแนวพุทธ เป็นวิทยาทานแก่คนในชุมชนและอื่น ๆ ซึ่งเมื่อศึกษาดูงานแล้วจะเกิดแนวคิดนำไปสานต่อเป็นเครือข่ายเกษตรแนวพุทธ ซึ่งให้เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาทางการเกษตรอีกทางหนึ่งแก่เกษตรกรในสังคมไทย

กระบวนการพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังกล่าวมานี้ เน้นให้ผู้อบรมได้รับธรรมะและประยุกต์ใช้ในการเกษตร เพราะการที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จนั้น ล้วนต้องอาศัยหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อธิปไตย ๔ เพราะวิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาชุมชนทำได้หลายวิธี แต่การทำให้ชุมชนของเรามั่นคงและยั่งยืนในอนาคต ต้องคำนึงโดยการพึ่งพาตนเองและเสริมสร้างเศรษฐกิจให้ชุมชนเข้มแข็ง เพราะว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มีความขยัน อดทน และประหยัด รู้จักพึ่งพาตนเองได้ เข้าใจในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นศาสนาที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสังคมอยู่ตลอด พระพุทธศาสนา มีคำสอนที่เอื้อเพื่อให้ทุกคน สรรพสัตว์ได้รับประโยชน์ในการนำไปปฏิบัติ ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมเพื่อ

บุคคลอื่น ไม่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อบุคคล แต่เป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อทุกคนได้เข้าถึง เพื่อประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น หากรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งปวง

พุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านจิตใจเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้ชุมชนนี้สามารถที่จะดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง ทำให้สมาชิกและครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และประการสำคัญคือการพึ่งพาตนเองได้ มีความพอเพียง สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งนัยสำคัญนี้เป็นรูปแบบของการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน และก่อให้เกิดความสมดุลขึ้นในชุมชน เพราะ สมาชิกของชุมชน เป็นส่วนที่สำคัญที่มีการพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ จากการที่เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมทำให้เข้าใจในวิถีของความสัมพันธต่อธรรมชาติ จึงไม่ใช่ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไรคุณค่า คือการใช้เพียงอย่างเดียวแต่ไม่รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ จึงกล่าวได้ว่าสมาชิกของกลุ่มมีบทบาทสำคัญ และพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในชุมชนที่จะร่วมดูแลการดำเนินชีวิตเช่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น สร้างความไว้น้ำใจเชื่อใจแห่งมวลสมาชิก มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักแบ่งปัน ผู้อื่นไม่ดูถูกและข่มเหงผู้อื่น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้คนในชุมชน ทำให้สังคมในชุมชนเป็นสังคมที่สงบสุขปลอดภัย ไม่ตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมและปัญหาสังคม ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมที่น่าอยู่เป็นสังคมที่สามารถอยู่เป็นอย่างดี และช่วยให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน

พุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ ที่พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจานำมาใช้เป็นหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัว ทำให้เขาพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้หลักอริยาบท ๔ มาเป็นฐานในการทำการเกษตร คือ ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก มีความรักในการทำการเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อให้สำเร็จ มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่ฝักใฝ่อบายมุข เป็นผู้มีความขยัน มานะ มีความคิดในการพึ่งตนเอง และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ จากหลักอริยาบท ๔ ประการข้างต้น พระมหาสุภาพ พุทธวิริโยท่านได้นำเอามาเป็นหลักเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ โดยเฉพาะการทำให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ชาวบ้านดำเนินตามหลักธรรม ทำให้ท่านเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านเมื่อนำหลักธรรมมาปฏิบัติแล้วสามารถที่จะอุ้มชูตัวเองได้ มีความเป็นอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีกินพอใจ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารกินพอเพียง ทำให้ครอบครัวมีความสงบเป็นปกติสุขที่พ้นจากหนี้สิน

พุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจานำ มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ เช่น อริยาบท ๔ การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนพืชและสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ร่วม กับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมายโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว จึงถือได้ว่า

เป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกษตร ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ เช่น อิทธิบาท ๔ การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนพืชและสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ร่วม กับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมายโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง

พุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านเทคโนโลยีของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดการใช้เทคโนโลยีตามหลักคุณค่าแท้ และคุณค่าเทียม เพื่อให้ดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท และธรรมะก็จะจะเป็นยาใจที่รักษาให้พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมีภารกิจ ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้เป็นกฎของธรรมของโลก เมื่อรู้จักกฎของโลกแล้ว ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิต ใช้เทคโนโลยีที่ดีแล้ว คุณค่าแท้ คือ ประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น ความรู้ที่ได้รับ ความคิด และการพัฒนาตัวเองทั้งภายนอกและภายใน คุณค่าเทียม คือ สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมด้านการเทคโนโลยีย่อมจะพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ

พุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านสังคมของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ เป็นการทำให้ชาวบ้านในสังคมได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นชุมชนเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีเวลาให้กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำอย่างมีความหวังกำลังใจ ไม่ใช่ทำตามยถากรรมเหมือนกับที่บรรพบุรุษได้ทำกันมาในอดีต ดังนั้น โอกาสที่จะติดอบายมุขจึงมีน้อยมาก เพราะเมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมาก ชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่เต็มสุราแกล้งลุ่มครอบครวก็ไม่ต้องทะเลาะเบาะแว้งกันเพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ๒) เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ๓) เพื่อศึกษารูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำราวิชาการ หนังสือ งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัยต่าง ๆ รวมทั้งทำการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้งเป็นการสัมภาษณ์ ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

รูปแบบ (model) นั้นไม่มีข้อกำหนดที่ตายตัวแน่นอนว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปจะเริ่มต้นจากการศึกษา องค์ความรู้(intensive knowledge) เกี่ยวกับเรื่องที่เราจะสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงค้นหาสมมุติฐานและหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น และนำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบความเหมาะสมและหาคุณภาพของรูปแบบต่อไป ส่วนการพัฒนารูปแบบมีการดำเนินการเป็นสองตอนใหญ่ คือ การสร้างรูปแบบและการประเมินความเหมาะสมและการหาคุณภาพของรูปแบบ

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันในพื้นที่หรือบริเวณเดียวกันที่แน่นอน มีวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันอยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน และให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหา และเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนในชุมชน

การพัฒนา คือ การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าจนเกิด การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์ของสังคมจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งที่คุณค่าเพิ่มขึ้น และต้องการมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การทำให้เจริญขึ้น ทำให้รุ่งเรืองขึ้น ใช้ได้ทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาประเทศ การพัฒนาสติปัญญา และการพัฒนาจิต เป็นต้น แต่ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาที่แท้จริงที่ใช้ในการพัฒนาจิตนั้น ท่านใช้คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มี การทำให้เกิดขึ้น ทำให้เจริญ การอบรม การบำเพ็ญ เช่น คำว่า สมาธิภาวนา คือ การเจริญ การอบรม หรือบำเพ็ญสมาธิ และคำว่า วิปัสสนาภาวนา คือ การ

เจริญ การอบรม หรือการบำเพ็ญวิปัสสนา การพัฒนาแบบพุทธ เป็นการพัฒนาสังคมที่จะก่อให้เกิดสันติสุขต้องเป็นการพัฒนาที่ถือนุรักษ์เป็นสาระโดยมุ่งให้เกิดพัฒนาการในบุคคลที่ประกอบกันเป็นสังคมพัฒนาการของบุคคลนี้ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา คือ การทำให้เจริญ ซึ่งมีความหมายต่างจาก วัฒนธรรม ที่แปลว่า รก การพัฒนาสังคมในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การทำให้สังคมนั้นมีภาวะที่เอื้อให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงามนั้น หมายถึง ชีวิตที่ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความบีบคั้น รัตรึง ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน สามารถที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนด้วยสติปัญญาและความพากเพียรของชีวิตเช่นนี้ย่อมไม่ถูกกดดันครอบงำให้จำกัดอยู่กับตัวเอง จึงมีจิตใจเป็นอิสระและแผ่กว้างไปยังเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิต ภาวะชีวิตดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า อิสระภาพ ซึ่งแปลว่า ความเป็นใหญ่ในตนเอง

การพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและด้านจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ ดังนั้นหากได้รับการพัฒนาจะขาดส่วนหนึ่งไปก็ไม่สามารถที่จะเรียกว่าเป็นพัฒนาที่ดีหรือเป็นชีวิตที่สมบูรณ์การพัฒนาชุมชน หมายถึง การปรับปรุงสภาพต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพื่อนำมาซึ่งความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ตามแนวทางที่ชุมชนต้องการโดยความคิดริเริ่ม การพึ่งพาตนเอง และความร่วมมือกันของชุมชน และระหว่างรัฐกับราษฎร ถ้าจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนการพัฒนาชุมชน เป็นการร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้านนั้น คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีแบบแผนและไปทิศทางที่ดีกว่าเดิม การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะทำให้ชีวิตทุก ๆ ด้านของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อม ๆ กัน เน้นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเป็นไปเพื่อ “คุณภาพชีวิต” ในทุก ๆ ด้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดีและต้องเป็นขบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องยาวนาน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยลำดับโดยได้กล่าวถึงทั้งองค์รวม ในหลักพุทธธรรม และแยกอธิบายในแต่ละส่วนของข้อธรรมหลัก ในแต่ละหัวข้อสำคัญตลอดจนหลักธรรมโดยทั่วไปว่า มีความสัมพันธ์และสอดคล้องต้องกันอย่างไร โดยผู้วิเคราะห์ได้พยายามชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นได้ น้อมนำเอาหลักพุทธธรรมในเรื่อง “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ การเดินสายกลาง มาเป็นหลักพื้นฐานโดยมุ่งเน้นให้ประชาชนในชาติ ดำรงอยู่ในความพอเพียงทั้งในการบริโภค และการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังมีความซื่อสัตย์มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร ความเป็นอิสระ และมีความมั่นคงในจิตใจ ไม่ตกไปสู่กระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยมได้โดยง่าย ใหลด ละ เลิก ความโลภและการเบียดเบียน ให้รู้จักมัธยสถ์ อดออม ไม่เอารัด เอาเปรียบรู้จักเมตตาและการให้ ตลอดจนให้ประสานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่นและสังคม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยไม่เป็นการทำลายอีกด้วยหลักการเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา อันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและสังคมไทยมานานนับเป็นพันปีทั้งสิ้น

นอกจากนี้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังมิได้มีความหมายเพียงเป็นทางเลือกใหม่ของการพัฒนาในระบบทุนนิยมสุดโต่ง ซึ่งไม่เคยปรากฏผลลัพธ์เป็นความผาสุก

ที่แท้จริงของสังคม หรือวิธีการไขปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจที่ประเทศไทยเพิ่งจะประสบมาเท่านั้น หากแต่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ยังกินความหมายลุ่มลึกและผูกพัน สอดประสานกับหลักพระพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาในเรื่อง “ทางสายกลาง” และข้อธรรมที่สำคัญอื่น ๆ อันเกี่ยวกับ ปรัชญา และแนวคิดในการดำรงชีวิตของผู้คนชุมชนและสังคมไทยในอุดมการณ์ นั่นคือ พุทธวิถีแห่งความมีชีวิตอันประเสริฐ และพร้อมจะพัฒนาให้สูงขึ้นทั้งทางด้านกายและด้านจิตใจ อันควรจะเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชนอีกด้วย

๕.๑.๒ สภาพการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีโครงการพัฒนาชนบทที่พระสงฆ์พัฒนา ดำเนินการเป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับสภาพการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเกษตรกรรม การยกระดับรายได้ สุขภาพอนามัย การศึกษาในขณะเดียวกันก็ได้พยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงานและเกิดความสำนึกในประโยชน์สุขของส่วนรวม กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาพยายามทำเหล่านี้เป็นไปตามทัศนะที่มีต่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น และก่อกำเนิดมาจากความพยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันของพระสงฆ์

สภาพปัญหาที่ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรทั้งในระบบ และนอกระบบ ที่เกิดจากการประกอบอาชีพ และเกิดจากอบายมุข รวมถึงปัญหาค่านิยม จึงเป็นเหตุผลให้ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำ มีแนวคิดด้วยการนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน ที่สอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจของตนเองซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่คุ้มค่าและยั่งยืน คือใช้ที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการปลูกพืชหลากหลายเต็มพื้นที่ เพื่อป้องกันการขาดแคลนในยามวิกฤติและทำให้มีรายได้มากขึ้นในยามปกติทำให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติ ใช้สารเคมีน้อยเท่าที่จำเป็นหรือไม่ใช้เลย ครอบครัวยังมีความสุข เพราะมีอาหารบริโภคตลอดปี มีงานทำตลอดปี ครอบครัวยังอยู่ด้วยกันพร้อมหน้าเพราะไม่ต้องไปหางานทำ หรือทำงานที่อื่นในฤดูแล้งได้ออกกำลังกายโดยการทำการเกษตรกรรมที่เน้นด้านชีวภาพตามธรรมชาติ ส่งผลให้สุขภาพแข็งแรง มีความภาคภูมิใจที่ได้ร่วมโครงการ จึงมีจิตใจที่ดีมีความเอื้อเฟื้อต่อสังคม เกษตรกรเหล่านี้จึงสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียงด้วยการพึ่งตนเองทั้งทางด้านเศรษฐกิจเทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจและสังคมโดยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อันเป็นเป้าหมายพื้นฐานของปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัยหลักของธรรมชาติ ไม่ว่า คน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นได้ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้ จะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพืชชนิดนี้แล้วพืชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พังพาร่มไม้ของตนไม้ใหญ่ได้จึงจะเจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้น

พริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไป หรือในร่มมากเกินไป และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดีด้วยการผสมแกลบ และมูลสัตว์ ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดีนำไปใส่วงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา เป็นการเกษตรแบบอิงอาศัยกันคือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้น

ที่อยากจะลอบายมุขมาฝึกหัดให้ได้อย่างถูกต้องตามหลักธรรม และด้านที่สองฝึกหัดให้มีลักษณะเป็นผู้นำและมีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมอย่างแน่วแน่ จนสามารถเป็นผู้นำชาวบ้านในด้านการพัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้นว่า การสหกรณ์ การสหกรณ์ การโภชนาการ ถ้าชาวบ้านมีผู้นำที่เสียสละและสามารถจัดการแก้ปัญหาความยากจนได้บ้าง ชาวบ้านจะเชื่อถือหรือไว้วางใจผู้นำชุมชนที่เป็นพระและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้อำนวยการให้เกิดขึ้น และยังหวังกันว่าผู้นำพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรมดีแล้ว ไม่เพียงแต่สามารถช่วยฝึกอาชีพและผู้นำชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังสามารถช่วยเหลือในการปรับปรุงโครงการพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น เพราะลำพังฝ่ายบรรพชิตอาจจะทำงานพัฒนาไม่สะดวกและความต้องการของชาวบ้าน การหาภูมิคุ้มกันให้พระสงฆ์เป็นการเพิ่มศักยภาพของการพัฒนายิ่งขึ้น การพัฒนาตามเชิงพุทธนี้ถึงแม้จะมีได้เป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นทางออกหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับหนึ่ง คือการพัฒนาที่มีรากฐานทางด้านวัฒนธรรม เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์อกระเปียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุ และการพัฒนาจิตใจ เช่น โครงการ “ตลาดศุภ...” สุขภาพ, โครงการ “หลุมพอเพียงโครงการ “ยุวเกษตรกร, โครงการ ธนาคารหมูหลุม โดยอาศัยหลักพุทธธรรมได้แก่ หลักอิทธิบาท ๔, หลักสังคหวัตถุ ๔, หลัก ภิณฑลัมมิกัตถนิกรธรรม ๔,

๕.๑.๓ รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์

หัวใจสำคัญอันเป็นพื้นฐานชุมชนเข้มแข็ง คือความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิตซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ ชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของพระพุทธานุชาตินั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงสังคมของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันมิได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ อาศัยหลักอุตุนิยาม และพีชนิยาม คือพืชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพืชมาทำอย่างไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอุตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พืชเจริญเติบโตนั่นเอง

ผลผลิตจากศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำนำไปจำหน่าย ณ ตลาดชุมชนและตลาดในเมือง โดยผู้ที่ได้รับผิดชอบจากศูนย์พัฒนาคุณธรรม รายรับที่ได้รับก็นำมาเป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าดำเนินการงานส่วนหนึ่ง อีกส่วนบำรุงพระภิกษุสามเณรด้านปัจจัย ๔ รวมทั้ง

ค่าใช้จ่ายในการต้อนรับคณะบุคคล สถาบัน ที่มาศึกษาดูงาน โดยหลักแล้วศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรแนวพุทธ เป็นวิทยาทานแก่คนในชุมชนและอื่น ๆ ซึ่งเมื่อศึกษาดูงานแล้วจะเกิดแนวคิดนำไปสานต่อเป็นเครือข่ายเกษตรแนวพุทธ ซึ่งให้เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาทางการเกษตรอีกทางหนึ่งแก่เกษตรกรในสังคมไทย

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดปานาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังกล่าวนี้นั้น เน้นให้ผู้อบรมได้รับธรรมะ และประยุกต์ใช้ในการเกษตร เพราะการที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จนั้น ล้วนต้องอาศัยหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อธิปไตย ๔ เพราะวิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาชุมชนทำได้หลายวิธี แต่การทำให้ชุมชนของเรามั่นคงและยั่งยืนในอนาคต ต้องคำนึงโดยการพึ่งพาตนเองและเสริมสร้างเศรษฐกิจให้ชุมชนเข้มแข็ง เพราะว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มีความขยัน อดทน และประหยัด รู้จักพึ่งพาตนเองได้ เข้าใจในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นศาสนาที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสังคมอยู่ตลอด พระพุทธศาสนา มีคำสอนที่เอื้อเพื่อให้ทุกคน สรรพสัตว์ได้รับประโยชน์ในการนำไปปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น หากรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งปวง

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านจิตใจเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้ชุมชนนี้สามารถที่จะดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง ทำให้สมาชิกและครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และประการสำคัญคือการพึ่งพาตนเองได้ มีความพอเพียง สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งนี่สำคัญนี้เป็นรูปแบบของการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน และก่อให้เกิดความสมดุลขึ้นในชุมชน เพราะ สมาชิกของชุมชน เป็นส่วนที่สำคัญที่มีการพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ จากการที่เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมทำให้เข้าใจในวิถีของความสัมพันธ์ต่อธรรมชาติ จึงไม่ใช่ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้คุณค่า คือการใช้เพียงอย่างเดียวแต่ไม่รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ จึงกล่าวได้ว่าสมาชิกของกลุ่มมีบทบาทสำคัญ และพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในชุมชนที่จะร่วมดูแลการดำเนินชีวิตเช่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น สร้างความไว้วางใจแห่งมวลสมาชิก มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้จักแบ่งปันผู้อื่น ไม่ดูถูกและข่มเหงผู้อื่น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้คนในชุมชน ทำให้สังคมในชุมชนเป็นสังคมที่สงบสุข ปลอดภัย ไม่ตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรมและปัญหาสังคม ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมที่น่าอยู่เป็นสังคมที่สามารถอยู่เป็นอย่างดี และช่วยให้เกิดความยั่งยืนของชุมชน

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านด้านเศรษฐกิจ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดปานาคำได้น้อมนำมาใช้เป็นหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัว ทำให้เขาพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้หลักอธิปไตย ๔ มาเป็นฐานในการทำการเกษตร คือ ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึก มีความรักในการทำการเกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เพื่อให้สำเร็จ มีความซื่อสัตย์สุจริตและไม่ฝักใฝ่อบายมุข เป็นผู้มีความขยันมานะ มีความคิดในการพึ่งตนเอง และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างสม่ำเสมอ หลักอธิปไตย ๔ ประการข้างต้น พระมหาสุภาพ พุทธวิริโยท่านได้นำเอามาเป็นหลักเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ โดยเฉพาะการทำให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ชาวบ้านดำเนินตามหลักธรรม ทำให้ท่านเป็นที่พึ่งของ

ชาวบ้าน เพราะชาวบ้านเมื่อนำหลักธรรมมาปฏิบัติแล้วสามารถที่จะอุ้มชูตัวเองได้ มีความเป็นอยู่อย่าง ไม่เดือดร้อน มีกินพอใจ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารกินพอเพียง ทำให้ครอบครัวมีความสุข เป็นปกติสุขที่พ้นจากหนี้สิน

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดบ้านคำ มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการจัดการไร่นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบปฏิบัติ เช่น อิทธิบาท ๔ การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจน พืชและสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอนในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืชและสัตว์นี้ ในทาง พระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ร่วมกับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อ ธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้มากมายโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้น แล้ว จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตรของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วยนั่นเอง ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับ ชุมชนเกษตร ได้แก่ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดบ้าน คำ มีเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี และมีความรู้ความสามารถในการ จัดการไร่นาและมีวิถี การดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบ ปฏิบัติ เช่น อิทธิบาท ๔ การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ตลอดจนพืชและสัตว์ต่าง ๆ มีหลักธรรมคำสอน ในการปฏิบัติกับธรรมชาติ พืช และสัตว์นี้ ในทางพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนต้องอยู่ ร่วม กับธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยความเคารพต่อธรรมชาติ โดยมีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว นี้มากมายโดยส่วนหนึ่งได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติในทางอาชีพการเกษตร ของตน ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธด้วย นั่นเอง

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านด้านเทคโนโลยีของศูนย์พัฒนาคุณธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์, วัดบ้านคำ อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดการใช้เทคโนโลยีตามหลัก คุณค่าแท้ และคุณค่าเทียม เพื่อให้ดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท และธรรมะก็จะเป็นยาใจที่รักษาให้ พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมีภารกิจ ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้เป็นธรรมชาติของโลก เมื่อรู้จัก ธรรมชาติของโลก แล้ว ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิต ใช้เทคโนโลยีที่ดีแล้ว คุณค่าแท้ คือ ประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น ความรู้ที่ได้รับ ความคิด และการพัฒนาตัวเองทั้งภายนอกและ ภายใน คุณค่าเทียม คือ สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น มีการปรับตัวให้เข้ากับ สภาพแวดล้อมของสังคมด้านการเทคโนโลยีย่อมจะพัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพ

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัด บ้านคำ เป็นการทำให้ชาวบ้านในสังคมได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มี อยู่ในตนให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบ ธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่ แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้ง

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นชุมชนเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีเวลาให้กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำอย่างมีความหวังกำลังใจ ไม่ใช่ทำตามยถากรรมเหมือนกับที่บรรพบุรุษได้ทำกันมาในอดีต ดังนั้น โอกาสที่จะติดบายมุขจึงมีน้อยมาก เพราะเมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมาก ชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ดื่มสุราแก๊งลุ่มครอบครัวก็ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกัน เพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง

๕.๒ อภิปรายผล

รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งคือ ขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้าน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม และมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้น ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจ ฉะนั้นหากได้รับการพัฒนาจะขาดส่วนหนึ่งไปก็ไม่สามารถที่จะเรียกว่าเป็นพัฒนาที่ดีหรือเป็นชีวิตที่สมบูรณ์การพัฒนาชุมชน หมายถึง การปรับปรุงสภาพต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพื่อนำมาซึ่งความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ตามแนวทางที่ชุมชนต้องการโดยความคิดริเริ่ม การพึ่งพาตนเอง และความร่วมมือกันของชุมชน และระหว่างรัฐกับราษฎร ถ้าจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน การพัฒนาชุมชน เป็นการร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้านนั้น คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีแบบแผนและไปทิศทางที่ดีกว่าเดิมการพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะทำให้ชีวิตทุก ๆ ด้านของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อม ๆ กัน เน้นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเป็นไปเพื่อ “คุณภาพชีวิต” ในทุก ๆ ด้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดีและต้องเป็นขบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องยาวนาน สอดคล้องกับ **วิทยา จันทรแดง** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน” พบว่า นโยบายการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการในด้านการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการพัฒนาองค์กรในชุมชน รูปแบบใหม่ที่ค้นพบ คือ การบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงได้แก่เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะหุ่่มเหสร้างเสริมความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปหลัก

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือ มีความขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบหาคนดีเป็นมิตร ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลี่ยงเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการทำงาน **สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวิทย์ ญาณสาโร (คัมภีร์)** เรื่อง “การศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ผิดเคืองหรือพุ่มพวย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม คือ หลักทฤษฎีมกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา อันเป็นหลักการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอเพียงอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมอันเป็นหลักจริยธรรมที่ดีงาม สอนให้รู้จักความพอดี พออยู่ พอกินส่วนการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในสังคมไทยนั้น พบว่า มีการประยุกต์ใช้ทั้งในระดับนโยบาย ระดับองค์กร และระดับบุคคล โดยในระดับนโยบายนี้ มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ – ๑๐ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนของประเทศ ในระดับองค์กร พบว่า มีหลายหน่วยงานนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เช่น สำนักงานประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และกระทรวงต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนในระดับบุคคลพบว่า มีการประยุกต์ใช้เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันของตนเองสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหามิตร ฐิตปญโญ (วันยาว)** ได้ศึกษาเรื่อง “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ” พบว่า ความรู้จักพอประมาณมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณของคนให้มีความสำนึก (โยนิโสมนสิการ) ก่อนแล้วจึงอุปโภคบริโภค คือ การยกระดับชีวิตที่สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ของบุคคลได้อย่างไรก็ตามความรู้จักพอประมาณจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยหลักธรรม เช่น หลักสัปปุริสธรรม ธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดีมีเหตุผล หลักอปณกปฏิบัติ ธรรมที่เป็นแก่นสารที่แท้จริง เป็นต้น เป็นเครื่องเกื้อหนุน ผู้ปฏิบัติได้ย่อมนำความสุขให้แก่ตนเองและความสันติสุขแก่สังคม ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มจากการแก้ปัญหาโครงสร้างการดำเนินชีวิตของเกษตรกรให้สามารถยังชีพได้อย่างพอเพียง ด้วยการบริหารการจัดการระบบโครงสร้างการผลิตที่สนองตอบการบริโภค เน้นคุณภาพที่ความพอเพียงของการผลิตและการบริโภคมีใช้ตลอดปี ด้วยการเกษตรกรรมบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง โดยการผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนอย่างพอเพียง ที่เหลือก็แบ่งปันและขาย ส่วนความเหมือนกัน คือ ทั้งสองแนวคิดจะเน้นการพึ่งตนเอง การเอื้ออาทรกัน ความเป็นอิสระจากปัจจัยภายนอก มุ่งพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้านของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ภาครัฐ ควรส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนให้เข้าถึงแหล่งเรียนรู้ หรือให้บริการด้านวิชาการ แก่ประชาชนในชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันของชุมชน เป็นการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบบูรณาการยิ่งขึ้น

๒. ภาครัฐควรส่งเสริม และสนับสนุนการใช้ผลิตภัณฑ์อินทรีย์หรือการผลิตน้ำหมักชีวภาพ รวมถึงการสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยมาประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมในท้องถิ่นด้วย

๓. ภาครัฐ ควรปลูกฝังให้ประชาชนรู้จักประกอบอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัว และให้รู้จักมีการวางแผนรายรับ - รายจ่ายไว้ล่วงหน้าตลอดเวลา

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. ประชาชนควรมีเครื่องมือที่ใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพเหมาะสม คุ่มค่าเพียงพอตามความต้องการ และใช้ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

๒. ประชาชนควรศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจและน้อมนำมาปฏิบัติในการประกอบอาชีพ เพื่อให้ดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง มั่นคง และยั่งยืน

๓. ประชาชนควรมีแหล่งน้ำใช้ในครัวเรือนและชุมชน เพื่อให้สามารถนำไปใช้ได้อย่างเพียงพอตลอดปี

๔. ประชาชน เมื่อมีปัญหา ควรแก้ไขปัญหาด้วยสติปัญญาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

๒. ควรศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาสังคม

๓. ควรศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ ปี ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิเสส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔

พลเดช ปิ่นประทีป, “องค์การการเงินชุมชน : ฐานรากที่ขาดไม่ได้ของประชาสังคม,” ใน ชุมชนไทย

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓

พิฑูร มลิวัลย์ และไสว มาลาทอง, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การ

ศาสนา, ๒๕๓๓

พุทธทาสภิกขุ. ศีลธรรมอย่างถูกวิธี หรือ ธรรมวิภาค นวกฎม. พิมพ์ครั้งที่ ๘ กรุงเทพมหานคร:

สุขภาใจ, ๒๕๔๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การ

พิมพ์, ๒๕๒๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๔). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่

ที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) “ภาวะผู้นำ” ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. วารสารออนไลน์สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑ จากเว็บ <https://web.ybatnet.org/th/blog/detail.php?id=20&page=>

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด, วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๔๘.

_____, พุทธธรรม : ฉบับขยายความ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

_____, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ ๑๙ หน้า ๒๗๗ ข้อที่ ๑๑๓๗ - ๑๑๓๙

_____, การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๔๙.

_____, การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น, การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙

พระเมธีธรรมาภรณ์, ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

_____, พุทธวิธีการบริหาร, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สมพร เทพสิทธา, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร: สภายุวพุทธสมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๘

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๔๐

เสน่ห์ จามริก, “ชุมชนไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์” ใน ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๓

สงวน สุทธิเลิศอรุณ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, ๒๕๔๓.

พระไกรสร ปญฺญาวชิโร, ดร. “หลักธรรมาสธรรมกับการปฏิบัติตนสู่ความดีงาม” (Virtues for lay people to practices towards goodness). วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด.

(๒) คุชฌินิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

พระมหามิตร ฐิตปญฺโญ (วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันตะ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”, พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐,

- มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, “มัชฌิมาปฏิปทา ในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕
- วิทยา จันทร์แดง, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”, **วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๖. พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิติปสิทธิกร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนบ้านคลองใหม่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พระวิทยา ญาณสาโร (คัมภีร์) ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระมหาสมชาย สิริจินโท (ห่านนท์), “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

(๓) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

- ๑) พระเทพปัญญามณี, เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์, เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑
- ๒) พระครูเมตตาคุณาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, เจ้าอาวาสวัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑
- ๓) พระครูกิตติธรรมาภินันท์, รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑
- ๔) พระครูศรีธรรมโกศล, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑
- ๕) พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่าคำคำ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๖) นายศุภเดช การถัก, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์, , วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๗) ร้อยโทวิรัช บัญมา นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์, , วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๘) นางปิ่นอนงค์ มูลศรี, นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์, , วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๙) นางอรรณณ ยูบลแบน, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์

จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๑๐) นายประจิต จิตจักร, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๑๑) นายศักดิ์ชัย รัชโพธิ์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๑๒) นายปัญญารงค์ อำนวย, ปลัดอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๑๓) นายมลิ โคตรสี, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔
มกราคม ๒๕๖๑.

๑๔) นายหลั่น วิเศษศิลป์, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๑๒, ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัด
กาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

๑๕) นางอุทัย ทรงาศรี, แพทย์ประจำตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔
มกราคม ๒๕๖๑.

๑๖) นายศุภกร สร้อยเสมา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัด
กาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

๑๗) นายไข่ วิชัยศร, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔
มกราคม ๒๕๖๑.

๑๘) นางสาวศรินทร ศรีสุข, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่
๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๑๙) นางสาวลลิตภัทร วิเศษศิลป์, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑

๒๐) นายจุล ปัตคาม, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓
มกราคม ๒๕๖๑.

๒๑) ว่าที่ ร้อยตรี รัตนชัย ของศิริ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๒๒) นายสมพงษ์ ศรีเมือง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่
๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๒๓) นางรัตนภรณ์ ลือฉาย, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๒๔) นายประพาส ชมปากเกลี้ยง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๒๕) นางเฉลย ธรรมศิริ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓
มกราคม ๒๕๖๑.

๒๖) นายบุญเหลือ บุตรศรีเมือง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

๒๗) นางรัชชนก สุไชยชิต, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่
๓ มกราคม ๒๕๖๑.

- ๒๘) นายทองเหรียญ ศรีจวง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๒๙) นายฉลาด ใจทาน, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔
มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๐) นางสมกวย ทักษา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔
มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๑) นางอนงค์ ทองสุวรรณ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๒) นายสายัญ โสระธิวา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่
๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๓) นายสวาท ศรีประจักษ์, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๔) นายนิพนธ์ ทักษา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่
๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๕) นางชลธิชา พลสวัสดิ์, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่
๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๖) นายสี โสระธิวา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔
มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๗) นางจงดี้ กองซี่ ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๘) นางนงเยาว์ สอนไชย, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่
๔ มกราคม ๒๕๖๑.
- ๓๙) นายทองเหรียญ ศรีจวง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

เรื่อง “รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัด
กาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์”

.....

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” ตามหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มี ๓ ขั้นตอนดังนี้

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นแบบปลายเปิดให้อิสระแก่ผู้ตอบ เกี่ยวกับข้อมูลความคิดเห็น จึงใคร่ขอความร่วมมือจากท่านในการให้ข้อมูลนี้ ทุกข้อตอบตามความเป็นจริง ทั้งนี้คำตอบของท่านจะไม่มีผลกระทบต่อท่านหรือหน่วยงานแต่ประการใด จะเป็นเพียงภาพรวมเท่านั้น และการนำเสนอผลการวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยเท่านั้น

พระครูประโชติธรรมวงศ์ (เอกพงษ์ หิริธมโม)

นิสิตผู้วิจัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ทั่วไป

ชื่อ..... นามสกุล.....

อายุ.....ปี พรรษา.....

วันที่สัมภาษณ์..... เดือน..... ปี.....

วุฒิการศึกษาทางศาสนศึกษา

๑. นักธรรม () ชั้นตรี () ชั้นโท () ชั้นเอก

๒.เปรียญธรรม () ประโยค ๑-๒ () ประโยค ๓-๕ () ประโยค ๖-๗ () ประโยค ๘-๙

วุฒิการศึกษาทางศาสตรศึกษา

๔. อดิศัย () ปริญาตรี () ปริญาโท () ปริญาเอก

๕. อื่น ๆ (ระบุ)

สถาบัน.....

ตำแหน่ง

ตอนที่ ๒ การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของ ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

๑. ในทัศนะของท่าน การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งมีลักษณะอย่างไร และมีองค์ประกอบอะไรบ้าง

.....
.....
.....

๒. ในทัศนะของการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งแนวพุทธควรมีลักษณะอย่างไร และมีองค์ประกอบอะไรบ้าง

.....
.....
.....

๓. ท่านคิดว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งสามารถแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ได้อย่างไรบ้าง

.....
.....

๔. จากการศึกษารูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งที่ดำเนินการโดยของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ อย่างไรบ้าง

.....
.....
.....

๕. ในทัศนะของท่าน รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร

.....

.....

.....

๖. ท่านคิดว่า การดำเนินชีวิตตามรูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างไร

.....

.....

.....

๗. ท่านเห็นว่ารูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาคำ มีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านใดบ้าง

.....

.....

.....

๘. การที่พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง มีความเหมาะสมมากน้อยอย่างไร

.....

.....

.....

๙. จากการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งโดยพระสงฆ์ มีข้อดีข้อเสียอย่างไร

.....

.....

.....

๑๐. รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในความเห็นของท่าน ควรมีรูปแบบที่เหมาะสม อย่างไร

.....

.....

.....

๑๑. รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามแนวทางของศูนย์พัฒนาคุณธรรม จ.กาฬสินธุ์ ท่านมีความเห็นว่า มีจุดเด่นและจุดด้อย ในด้านใดบ้าง

.....

.....

.....

๑๒. ท่านเห็นอย่างไร กับรูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ ที่เน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นฐานแนวคิดแบบบูรณาการแล้วนำมาสังเคราะห์ เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

.....

.....

๑๓. รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำในทัศนะของท่านเห็นว่า มีวิธีการดำเนินการสอดคล้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ และระบบนิเวศวิทยาอื่น ๆ อย่างไร

.....

.....

๑๔. รูปแบบพุทธพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำในทัศนะของท่านเห็นว่า มีวิธีการดำเนินการสอดคล้องกับการใช้เทคโนโลยีอย่างไร อย่างไร

.....

.....

๑๕. ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่านาจาคำ นำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการใช้ในด้านเกษตรแนวพุทธอย่างไร

๑. หลักอิทธิบาท ๔

.....

.....

๒. โภควิภาค ๔

.....

.....

๓. หลักทฤษฎีมมิกัตถนิกรธรรม ๔

.....

.....

๔. หลักมัตตัญญูตา

.....

.....

๕. หลักศีล ๕

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะทั่วไป

ภาคผนวก ข.

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือการวิจัย

๑. พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ผศ.ดร.อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๒. พระครูภาวนาโพธิคุณ, ผศ.ดร.อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๓. ผศ.ดร. ประยูร แสงใส อาจารย์ประจำสาขาบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๔. ผศ.ดร. สุวิน ทองปิ่น อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๕. ผศ.ดร. จรัส ลีกา อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

โทร. ๐๙๒-๕๕๒-๖๔๒๖

ที่ ศธ ๖๓๓๒.๑/ว ๓๘

วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นพี่เลี้ยงชาวอุดรตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร

ด้วย พระครูประโชติธรรมวงษ์ (เอกพงษ์ หิริธมฺโม) รหัสประจำตัว ๕๙๐๕๓๐๕๐๐๓ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ วัดป่าคำคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” โดยมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ คือ ๑) พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ, ผศ.ดร. ๒) พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, ผศ.ดร.

ในการนี้ เพื่อให้งานวิทยานิพนธ์ของนิสิตมีคุณภาพและถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัย คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในงานวิจัย จึงขอความร่วมมือตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนาและขอบคุณในกุศลเจตนาช่วยเหลือด้านวิชาการมา ณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา

วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรมโครงการของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์
 วัดป่านาจาคำ ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
 ๑.โครงการเกษตรอินทรีย์วิถีไทย

๒. โครงการตลาดศุกร์...สุขภาพ

๓. โครงการหลุมพอเพียง

๔. โครงการยุวเกษตรกร

๕. โครงการเกี่ยวกับฝายมีชีวิต

๖. โครงการหมูหลุม

ภาคผนวก จ
ภาพการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล

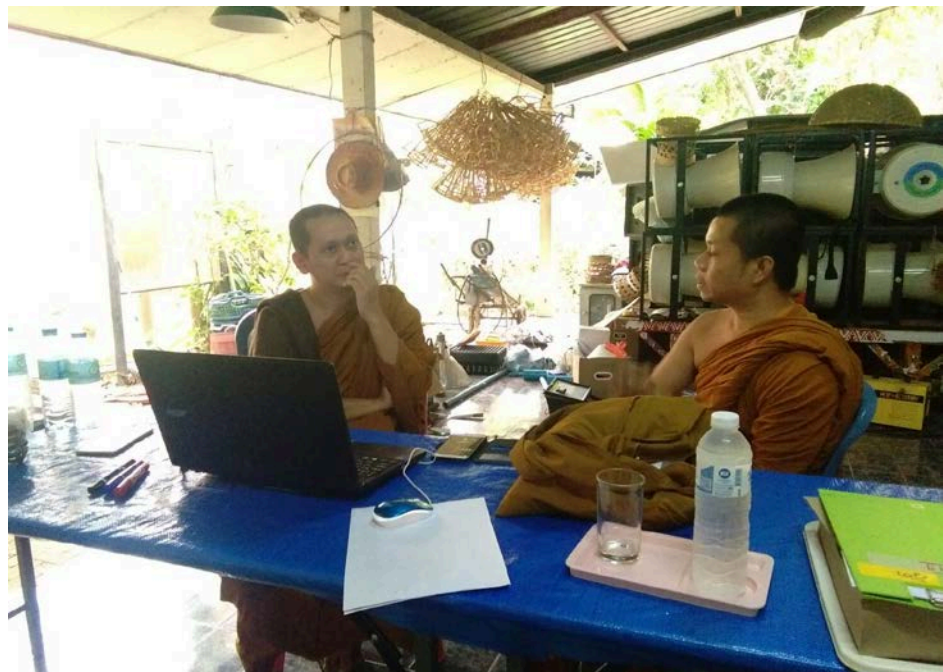
สัมภาษณ์ พระครูเมตตาคุณาภรณ์, เจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, เจ้าอาวาสวัดสิมนาโก
ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พระครูศรีธรรมโกศล, ดร., รองเจ้าคณะอำเภอกุฉินารายณ์, วัดสิมนาโก ตำบลนาโก
อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พระเทพปัญญาเมธี, เจ้าคณะจังหวัดกาฬสินธุ์, เจ้าอาวาสวัดกลาง พระอารามหลวง
อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์,
วัดปานาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, วัดป่านาจาคำ ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายศักดิ์ชัย รัชโพธิ์, นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอรรณณ ยุบลแบน (นั่งที่ ๔ จากซ้าย), นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประจิต จิตจักร(นั่งที่ ๑ จากซ้าย), นักวิชาการพัฒนาชุมชน ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายศุภเดช การลัก (กลาง), ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ร้อยโทภูริภัค บุญมา (ซ้าย) นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนา
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางปิ่นอนงค์ มูลศรี, นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
กาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายปัญญาจรงค์ อำนาจ, ปลัดอำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายมลิ โคตรสี, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ ศรีเมือง ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสายัญ โสระธิวา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสวาท ศรีประจักษ์, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายจุล ปัตคาม, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางเฉลย ธรรมศิริ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ ทักษา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางบุญเหลือ บุตรศรีเมือง, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวศิรินทร ศรีสุข และ นางสาวลลิตภัทร วิเศษศิลป์, ชาวบ้านโคกกลาง
ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายฉลาด ใจทาน, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอนงค์ ทองสุวรรณ, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางชลธิชา พลสวัสดิ์, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจิ่ง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสี โสระธิวา, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายศุภกร สร้อยเสนา และนางจงดติกองซี่ ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางนงเยาว์ สอนไชย, ชาวบ้านโคกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายหลั่น วิเศษศิลป์, ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๑๒, ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ .
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอุทัย ทรงศาศรี, แพทย์ประจำตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์,
วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายทองเหรียญ ศรีจวง, ชาวบ้านโคกกกลาง ตำบลจุ่มจั่ง อำเภอกุฉินารายณ์
จังหวัดกาฬสินธุ์, วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๑.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อผู้วิจัย** : พระครูประโชติธรรมวงศ์ (เอกพงษ์ หิริธมโม/พลเยี่ยม)
- วัน เดือน ปีเกิด** : วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๒
- สถานที่เกิด** : ๒๕๖ หมู่ ๗ บ้านคำโพนทอง ตำบลสามขา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
- การศึกษา** : พ.ศ. ๒๕๔๓ นักธรรมชั้นเอก (นธ.เอก) สำนักเรียน วัดบุญชริกาวาส
อำเภอ กุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
: พ.ศ. ๒๕๔๘ พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย
: พ.ศ. ๒๕๕๒ ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต (ศน.ม.) มหาวิทยาลัยมหา
มกุฏราชวิทยาลัย
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดสว่างบึงทอง ตำบลสามขา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
: โทร ๐๘-๙๕๗๕๕๓๐๙